

ANDREI OȚETEA II/15995 L

Pătrunderea comerțului românesc în circuitul international

II 15995 L'

**PĂTRUNDEREA COMERȚULUI ROMĂNESC
ÎN CIRCUITUL INTERNAȚIONAL
(în perioada de trecere de la
feudalism la capitalism)**

Acad. ANDREI OȚETEA

PĂTRUNDEREA COMERȚULUI ROMÂNESC ÎN CIRCUITUL INTERNAȚIONAL

(în perioada de trecere
de la feudalism la capitalism)

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

BUCUREȘTI, 1977

**LA PÉNÉTRATION DU NÉGOCE ROUMAIN
DANS LE COMMERCE INTERNATIONAL
(à l'époque de transition du féodalisme au capitalisme)**

**ПРОНИКНОВЕНИЕ РУМЫНСКОЙ ТОРГОВЛИ
В МЕЖДУНАРОДНУЮ ТОРГОВЛЮ
(в эпоху перехода от феодализма к капитализму)**

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

71 021 Calea Victoriei 125, Sectorul I, București

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.iini.ro>

CUPRINS

	Pag.
PREFAȚĂ	7
CAPITOLUL I. ECONOMIA ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN PERIOADA DE TRECERE DE LA FEUDALISM LA CAPITALISM	
1. Dezvoltarea producției de mărfuri	9
2. Stăpînirea feudală asupra pămîntului	13
3. Relațiile agrare	14
4. Îngrădirea monopolului otoman	20
5. Regimul capitulațiilor	25
6. Creșterea interesului puterilor străine pentru piața țărilor române	30
a) Agenți comerciali și călători străini. Planuri pentru stabilirea de legături comerciale	30
b) Înființarea consulatelor străine. Chestiunea sudiților străini	31
c) Începuturile expansiunii economice a Austriei	33
7. Alți factori care au favorizat dezvoltarea comerțului în perioada 1774—1828	35
CAPITOLUL AL II-LEA. INTEGRAREA ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN CIRCUITUL ECONOMIC EUROPEAN	
A. Exportul	39
1. Vite	40
a) Vitele mari	40
b) Oile	42
c) Caii	45
d) Porcii	47
e) Alte animale	48
2. Cerealele	48
3. Alte produse	54
a) Vinul	54
b) Lemnul de construcție	55
c) Peștele	56
d) Lina	56
e) Mierea și ceara	57
f) Untul, seul, brînză	58
g) Pieile de animale	58
h) Tutunul și fructele	58
i) Alte produse vegetale	
j) Sarea	59
k) Silitra	60
l) Păcura	60
4. Repartiția pe țări a produselor exportate	60
B. Importul	61
C. Comerțul de tranzit	76
D. Relațiile comerciale dintre cele trei țări române	78
CAPITOLUL AL III-LEA. DEZVOLTAREA COMERȚULUI INTERN	
A. Tîrgurile și bilciurile	84
1. Originea tîrgurilor și a bilciurilor	85
2. Numărul, durata și caracterul bilciurilor	91
3. Privilegiile legate de dreptul de bilci și tîrg	92
4. Natura și volumul tranzacțiilor la bilciuri	96
B. Dezvoltarea orașelor ca centre comerciale	98
1. Dările	101
2. Abuzurile administrației	103
3. Concurența sudiților și privilegiile acestora	104
4. Privilegiile boierimii	106

CAPITOLUL AL IV-LEA : DEZVOLTAREA UNEI NUMEROASE PĂTURI DE NEGUSTORI

	Pag.
A. Organizarea negustorilor	111
B. Categori de negustori	112
1. Negustorii mari (toptangiii)	113
2. Negustorii de mărunțișuri	115
a) Marchitanii	115
b) Mămularii și desăgarii	115
3. Precupeții	116
4. Meșteșugarii negustori	117
C. Rolul companiilor „grecești“ de la Brașov și Sibiu in dezvoltarea comerțului românesc	118
D. Casa Hagi Constantin Pop	119
1. Originea și dezvoltarea casei Hagi Constantin Pop	119
2. Exportul din Țara Românească	122
3. Importul în Țara Românească și comerțul de tranzit	125
4. Comisioane	126
5. Comerțul cu valori mobiliare	127
E. Instrucția negustorilor	129

CAPITOLUL AL V-LEA : CIRCULAȚIA MONETARA ȘI INSTRUMENTELE DE SCHIMB

A. Schimbul de bani (zărăfia). Falsificarea monedelor	133
B. Politica monetară a Porții. Cursul forțat al monedelor. Falsificarea „oficială“	135
C. Camăta	137
D. Noi instrumente de schimb	138

CAPITOLUL AL VI-LEA : DRUMURI ȘI MENZILURI

A. Drumurile și podurile	140
B. Menzilirile	144
C. Alte mijloace de transport	152
D. Transportul pe apele mari	153
1. Transportul pe Dunăre	153
2. Incercări de navigație pe Olt	154
3. Transportul pe alte ape	156

CONCLUZII 158

La pénétration du négoce roumain dans le commerce international (à l'époque de transition du féodalisme au capitalisme) (Résumé)	167
---	-----

PREFAȚĂ

În literatura istoriografică românească, lucrările de sinteză privind istoria comerțului au rămas puțin numeroase. Inițiatorul cercetărilor consacrate negoșului medieval, I. Nistor, nu a depășit în documentatele sale studii secolul al XVI-lea. Ca în atâtea alte domenii ale investigației istorice, N. Iorga a lăsat și în istoria comerțului urma prodigioasei sale activități dând Istoria comerțului românesc (două ediții, 1915, 1925), care, alături de ale sale Points de vue sur l'histoire du commerce de l'Orient au Moyen Age (Paris, 1924) și Points de vue sur l'histoire du commerce de l'Orient à l'époque moderne (Paris, 1925), sînt cele mai valoroase încercări de sinteză ale vechii istoriografii în studiul schimbului economic în țările române. Informație abundentă, judecăți adînci, intuiții scilicitoare, pe scurt, tot ceea ce caracterizează scrisul lui N. Iorga, se întîlnesc și în aceste volume amintite mai sus. Dintre contribuțiile de valoare, din aceeași perioadă interbelică, se cuvin semnalate studiul lui G. Zane, Un veac de luptă pentru cucerirea pieței românești (Iași, 1926), bilanș sintetic, bogat în idei noi și remarcabil prin permanenta preocupare de a integra fenomenul economic cadrului social-politic, și cartea ucluiasi Economia de schimb în Principatele române (București, 1930), cea mai solidă anchetă asupra economiei monetare și de credit din țările române.

Ceea ce a lipsit însă celor mai multe dintre studiile și cercetările de istorie economică din acei ani a fost baza metodologică marxistă. Tendința de a aplica economiei medievale conceptele economiei capitaliste a dus la o perspectivă anacronică în flagrantă contradicție cu exigențele istorismului. Rolul calitativ deosebit al producției de mărfuri în feudalism și în capitalism a fost astfel estompat pînă la dispariție, comerțul fiind urmărit doar sub unghiul unui spor de volum, deci exclusiv cantitativ. Impactul său asupra societății nu a fost cercetat decît superficial, căci dinamica însăși a raporturilor de clasă a rămas ignorată.

În ultimele trei decenii, progresul în studiul istoriei economiei a fost notabil. Mai întîi, concepția materialist-istorică a deschis orizonturi noi investigației și a așezat-o pe o temelie trainică. Apoi, explorarea sistematică a arhivelor a furnizat un material inedit inestimabil (de semnalat, cu precădere, documentele otomane, esențiale pentru studiul regimului de obligații către Poartă, catalogate de M. Guboglu, Catalogul documentelor turcești (București, 1960) și documentele privind activitatea negustorilor brașoveni, reflectată abundent în arhivele din Brașov, cunoscute acum grație efortului lui E. și D. Limona, Catalogul documentelor grecești din Arhivele statului de la Brașov (2 volume, București, 1958).

Și totuși, o sinteză a istoriei comerțului, fie și restrînsă numai la o anumită perioadă, este prematură. Atît sub aspectul teoretic — de pildă, acumularea primitivă a capitalului — cît și sub cel practic —

să numim aici doar istoria prețurilor — cercetările sînt, în ciuda străduințelor vrednice de laudă, abia în faza de început.

Care ar fi atunci rostul cărții de față? Ea își propune să ofere specialiștilor și marelui public un succint bilanț al datelor adunate într-un secol de cercetare pregătind astfel, pe lângă alte investigații ce sînt de așteptat, viitoarea sinteză. Ceea ce se cuvine subliniat e că cea mai mare parte a documentelor pe care se întemeiază lucrarea de față reflectă realitatea vie a actelor de negoț și nu dispoziții sau reglementări a căror aplicare putea să difere — și de cele mai multe ori a diferit — de litera și spiritul lor. Este surprins astfel nu ceea ce ar fi trebuit să fie, ci ceea ce a fost. Cercetarea — largă, dar haotică — a lui V. A. Urechia, rivna lăudabilă a lui D. Z. Furnică, marea colecție Hurmuzaki — îndeosebi rapoartele consulare austriece (vol. XIX, 1—2) foarte bogate în informații despre comerț — în sfîrșit propriile noastre investigații în arhivele sovietice, care au dat la iveală rapoartele consulare, ce abundă în date cifrice de cel mai mare interes, alcătuiesc o bază de informație care permite o viziune de ansamblu.

Pentru prima dată sînt strînse acum toate aceste informații risipite în colecții, lucrări speciale sau monografice, periodice etc. cărora li se alătură valorificarea, întîia dată întreprinsă, a datelor cuprinse în rapoartele consulare ruse rămase inedite.

Folosul acestei lucrări este dublu: ea dă imaginea comerțului românesc între două date de importanță capitală pentru dezvoltarea lui (pacea de la Kuciuk-Kainargi din 1774 și cea de la Adrianopol din 1829) și, în același timp, indică — prin ceea ce astăzi apare drept insuficient — atît direcția viitoarelor anchete cit și tehnica de cercetare. Într-adevăr, din unghiul de vedere al posibilităților de analiză cantitativă, sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea constituie faza de tranziție de la era prestatistică la cea statistică; aceasta înseamnă că un șir de date — nu toate cele necesare însă! — sînt reunite pentru a întocmi elementele de bază ale unei cercetări statistice. Paginile ce urmează vor arăta unde este posibil să se aplice în viitor aceste metode noi. Această carte nu pretinde, așadar, a fi un răspuns definitiv, ci este doar un îndemn la cercetare*.

* Mulțumesc și pe această cale tovarășilor G. Penelea și N. Stoicescu, care mi-au pus la dispoziție un șir de informații documentare.

ECONOMIA ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN PERIOADA DE TRECERE DE LA FEUDALISM LA CAPITALISM

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, apar în țările române germenii unei noi orînduiri, ai orînduirii capitaliste. În urma dezvoltării schimbului de mărfuri pe piața internă și a pătrunderii produselor noastre agricole pe piața internațională, circulația monetară crește și încercările de a crea o industrie manufacturieră se înmulțesc. „...Marxismul ne învață — spune Lenin — că pe o anumită treaptă de dezvoltare societatea care e bazată pe producția de mărfuri și care se află în relații de schimb cu națiunile capitaliste civilizate trebuie să pășească ea însăși, în mod inevitabil, pe calea capitalismului”¹. Într-adevăr, noile forțe de producție care apar tind, în virtutea legii concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, să răstoarne vechile orînduiri și să le înlocuiască cu altele noi.

1. DEZVOLTAREA PRODUCȚIEI DE MĂRFURI

Înmulțirea întreprinderilor manufacturiere dovedește că țările române s-au angajat hotărît pe drumul capitalismului. Apariția lor este un **simptom** caracteristic al genezei relațiilor de producție capitaliste. „Atelierele cu un număr de muncitori mai mult sau mai puțin important introduc treptat diviziunea muncii, și în felul acesta cooperarea capitalistă simplă se transformă în manufactură capitalistă”².

Pe lângă manufacturile înființate în secolul al XVII-lea, ca aceea de la Pociovaliște³ (1766—1794), exemplu concludent de manufactură mixtă, care folosește deopotrivă munca servilă și cea salariată, apar la începutul secolului al XIX-lea noi întreprinderi⁴. Astfel în 1802, Al. Suțu întărește logofătului Scarlat Manu privilegiul pentru a înființa pe moșia sa de la Dolhești (Suceava) o fabrică de sticlărie și-l autoriză să aducă 50 de lucrători străini⁵. În anul următor, marele vornic Grigore Ghica înființează o nouă fabrică de testemeli și o alta de ghermesituri, cu materiale și meșteri aduși din străinătate⁶. Pentru a dez-

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 11, București, Edit. politică, 1962, p. 35.

² *Ibidem*, vol. 3, București, Edit. politică, 1961, p. 375.

³ C. Șerban, *Întreprinderea manufacturieră de postav de la Pociovaliște și București*, în „Studii”, an. V (1952), nr. 3, p. 86—106.

⁴ Vezi pe larg *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 643—647.

⁵ C. Mano, *Documente din secolele XVI—XIX, privitoare la familia Mano*, București, 1907, p. 295.

⁶ V. A. Urechia, *Istoria românilor* (citată mai departe: Urechia), VIII, p. 659—660.

volta „fabrica de postav înființată sub Al. Ipsilanti lângă București“ — e vorba probabil de fabrica medelnicerului Chiriac Arbut — contele Belleval a adus țesători din Prusia. Consulul Austriei, îngrijorat de urmările pe care această întreprindere le putea avea asupra comerțului austriac din țările române, recomandă guvernului său să împiedice angajarea muncitorilor din statele Habsburgilor⁷.

Basmangiii sirbi imigrați voiau să deschidă și ei fabrici de tes-te-mele, dar Divanul le-a confiscat uneltele și i-a silit să lucreze la fabrica de la Mărcuța, care obținuse în 1800 un monopol de fabricație pe 15 ani⁸.

În același timp, grecul Polisoși Condu reușise să cointerezeze o seamă de boieri la înființarea unei sucursale a fabricii de museline elvețiene de la Viena. Domnul a avansat 900 piaștri numai pentru angajarea și transportul muncitorilor ce urmau să fie aduși de la Viena⁹.

Sandulache Sturza a înființat, în 1806, o fabrică de postav la Ruginoasa, care a și început să funcționeze cu cinci războaie. Maiștrii au fost aduși din Silezia și Prusia. Întreprinderea a cumpărat 8 000 ocale de lină din Moldova și 10 000 din Țara Românească. Sturza a încercat să cumpere toată producția din Moldova, dar negustorii austrieci care importau stofe în țară i-au luat-o pe dinainte, arvunind-o încă din noiembrie precedent¹⁰.

În anul 1806, Constantin Filipescu obține privilegiul de a înființa o fabrică de farfurii, iar Ioan Polizon deschide o fabrică de tors bumbacul¹¹.

În 1811, Gh. Alexiu întemeiază o fabrică de macaroane și fidea la Galați, iar Nicolae Marioti una la fel la Iași¹². În 1815, Scarlat Callimachi acordă episcopiei de Roman havaetul de la o fabrică de bere întemeiată pe moșia episcopiei¹³. În sfârșit, în 1819 ia ființă în satul Comănești o fabrică de sticlărie¹⁴.

Aceste fabrici au fost înființate din inițiativa boierilor și negustorilor. În unele era, cu siguranță, cointeresat și domnul, dar, spre deosebire de ceea ce s-a petrecut în alte țări, inițiativa venea de la particulari, nu de la stat. Consulul Austriei la Iași remarcă faptul că boierii încep să-și exploateze mai rațional moșiile. Stăpînii moșiilor cu păduri au început să construiască cocturi pentru potasă, care putea — după părerea aceluiasi consul — să devină baza „unui comerț foarte important“. În 1798, a apărut primul coct, în anul următor erau treizeci¹⁵.

Deși majoritatea acestor întreprinderi au rămas simple încercări, ele atestă existența unei acumulări însemnate de mijloace bănești, care-și caută plasarea în industrie și-și găsește expresia în spiritul mercantilist. „Înmulțirea felurilor de meșteșuguri“ — se spune în privilegiul acordat vornicului Grigore Ghica — nu este numai folositoare locuito-

⁷ Hurmuzaki, *op. cit.*, XIX, p. 243.

⁸ Urechia, IX, p. 591.

⁹ Hurmuzaki, XIX, p. 249.

¹⁰ *Ibidem*, p. 272.

¹¹ Urechia, VIII, 661.

¹² *Arhivele Basarabiei*, 1937, p. 80.

¹³ *Analele Academiei Române, Mem. Sect. Ist.*, II, v. XXII, p. 248.

¹⁴ N. Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, I, p. 558.

¹⁵ Hurmuzaki, XIX¹, p. 32, 35, 40.

rilor, care sint astfel scutiți de obligația de a importa din străinătate mărfuri cu prețuri scumpe, „ci și lauda și podoaba patriei“¹⁶.

Conform doctrinei și practicii mercantilismului, care a prezidat și în Franța, Prusia, Austria și Rusia, la întemeierea unei industrii naționale, statul acordă și la noi inițiatorilor privilegii exclusive de fabricație pe o anumită perioadă de timp, scutire de taxe pe anumite materii prime (piei și borangic), autorizația de a aduce specialiști din străinătate și scutire de vamă pentru importul materiilor prime și uneltelor. El interzice exportul linii și recunoaște antreprenorilor un drept de judecată asupra muncitorilor. Dacă în Apus, statul punea la dispoziția „fabricanților“ mină de lucru forțată din închisori, spitale și orfelinate, antreprenorii noștri se servesc de mina de lucru servilă.

Moldova și Țara Românească nu dispuneau, din cauza obligațiilor față de turci, de resurse suficiente pentru a acorda subvenții, și nu puteau ocroti producția față de concurența străină prin tarife vamale protecționiste, din cauza suzeranității otomane. Or, acești doi factori au fost pretutindeni — afară de Anglia — principalele cauze de succes ale politicii de industrializare. Așa se explică fragilitatea celor mai multe din întreprinderile întemeiate în această perioadă, dar și întărirea mișcării de independență. Mulți boieri devin „patrioți“, ca vornicul Grigore Ghica, fiindcă își dau seama că scuturarea jugului otoman e o condiție necesară pentru dezvoltarea puterii lor economice.

Trebuie subliniat, în sfârșit, caracterul de concentrare al unora din aceste întreprinderi, care erau fabrici adevărate, căci peste o sută de muncitori lucrau sub direcția unui epistat unic, în același local. Ceea ce în Apus se înțelege prin fabrică sau manufactură în secolul al XVIII-lea, nu este, adesea, decît industria la domiciliu (manufactură dispersată), adică un număr de ateliere independente care lucrează în contul unui negustor numit impropriu „fabricant“. Industria mătăsii de la Lyon întrebuița, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, 48 000 de persoane, dar în ateliere răslețe; ea nu era decît „o fabrică colectivă“. Lipsa unei industrii meșteșugărești permite antreprenorilor noștri să tîreacă, în unele cazuri, ca în industria textilă, de-a dreptul la sistemul de fabrică.

Printre întreprinderile inițiate în această perioadă, două erau sortite unei rapide înfloriri: puțurile de petrol și velnițele. Extracția păcurii constituia un monopol al statului. Unele puțuri au atins în Valea Prahovei 300 m adincime; săpatul unui asemenea puț costa 1 000 taleri. Vadra de păcură se vindea cu 4—5 taleri, din care sătenii primeau un taler pentru extracție¹⁷.

Holirca importată din statele austriece constituia un important izvor de venit pentru domn, care încasa taxele vamale, și pentru boieri care o desfăceau în circiurile de pe moșiile lor. La începutul secolului al XIX-lea, unii boieri, pentru a-și spori și mai mult venitul, încep să întemeieze velnițe, adică distilerii, pe moșiile lor. În timpul războiului ruso-turc din 1806—1812, autoritățile au interzis distilarea alcoolului din cereale. Abia s-a terminat războiul și boierii au cerut voie să redese-

¹⁶ Urechia, VIII, p. 659—660.

¹⁷ *Ibidem*, IX, p. 591; XII, 409—413.

chidă velnițele, fiindcă — declară ei — importul holircii scoate din țară „o simțitoare sumă de bani“. Pentru a interesa și pe domn, a cărui opoziție era de așteptat, ei se oferă să-i dea 60 parale de vadră.

La preocuparea autorităților de a nu compromite, în acea perioadă de criză alimentară, aprovizionarea populației, ei răspund că dorința de a câștiga cu velnițele va sili pe proprietari să producă mai multe cereale¹⁸. Producția de mărfuri favorizează deci, și pe această cale, dezvoltarea agriculturii.

Dezvoltarea întreprinderilor manufacturiere și închegarea unui stadiu manufacturier ca etapă în dezvoltarea clasică a capitalismului (cooperatie capitalistă simplă, manufactură, industrie mecanizată), au fost împiedicate de mai mulți factori. Dominația otomană făcea imposibilă — cum s-a mai arătat — instituirea unui tarif vamal protecționist, condiție indispensabilă pentru progresul manufacturilor românești. Concurența străină și decalajul tehnic dintre utilajul acestor întreprinderi autohtone — aflate în faza începuturilor — și cel al manufacturilor din vestul și centrul Europei, unde revoluția industrială avusese loc sau era în curs de desfășurare, au creat condiții defavorabile activității manufacturilor din Moldova și Țara Românească. Cristalizarea deplină a unei perioade manufacturiere în dezvoltarea industriei noastre a devenit astfel deosebit de anevoioasă¹⁹.

În ciuda acestor dificultăți, germenii producției capitaliste sînt deci clar perceptibili în industrie la începutul secolului al XIX-lea. Dar „pentru a lărgi proporțiile producției și a folosi simultan mulți muncitori — spune Lenin — este nevoie de acumularea unui capital considerabil, care se formează adesea nu în sfera producției, ci în sfera comerțului“²⁰. La noi, acest capital s-a format din comerț, din cămătărie și din slujbe.

Îleșită, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, de sub suzeranitatea Porții, Transilvania a schimbat o dominație străină prin alta: locul Imperiului otoman a fost luat de cel habsburgic. Pe măsura angajării Curții de la Viena pe făgașul concepției mercantiliste, Transilvania căpăta — sub aspectul geografiei economice a imperiului — o dublă funcție: de furnizoare de materii prime și de piață de desfacere pentru produsele industriei manufacturiere, a cărei dezvoltare era încurajată pe toate căile de autoritățile imperiale în provinciile ereditare ale Casei de Habsburg. Progresul considerabil al manufacturilor implicat în principiul mercantilist al primatului exportului asupra importului nu găsea în Transilvania terenul favorabil de manifestare. Dacă la est și sud de Carpați, chiar în condițiile dominației otomane, domnia sau deținătorii particulari de capitaluri — boieri și negustori — practicau un mercantilism mai mult sau mai puțin spontan, încercînd să pună bazele unei producții manufacturiere locale, în Transilvania, logica mercantilistă, așa cum era înțeleasă ea la Hofburg, impunea sacrificarea provinciei în folosul posesiunilor ereditare, chemate să devină piloții progresului economic al monar-

¹⁸ *Ibidem*, X—B, p. 377.

¹⁹ L. Boicu, *Despre stadiul manufacturier al industriei în Moldova*, „Studii și cercetări științifice“, Istorie, XI (1960), 1, p. 127—137.

²⁰ V. I. Lenin, *Opere complete*, București, Edit. politică, vol. 3, 1961, p. 346—347.

hieii habsburgice. Proporțiile cu totul modeste ale sectorului manufacturilor transilvănean, relevate de o conscripție din 1792, sînt astfel lesne de înțeles. Chiar și în aceste manufacturi, preponderente erau cele de caracter feudal; doar un număr restrîns — între care se cuvin semnalate manufactura de postav de la Sadu a doctorului Piuaru Molnar, cea de pielărie din Gherla și cea de luminări de la Dumbrăveni — aparține tipului capitalist. Sistemul muncii salariate se impune însă tot mai viguros la începutul secolului al XIX-lea și se generalizează în manufacturile din mediul urban; însemnate progrese se constată în domeniul producerii și prelucrării fierului, atelierele de acest fel înmulțindu-se și sporîndu-și producția (în afara măjilor de fier și oțel, în aceste ateliere se produc și unelte, coase, săbii etc.). Industria textilă înregistrează și ea saltul în faza mașinistă, mai ales după 1815, cînd devine frecventă folosirea mașinilor de tors fire de lînă. În cadrul manufacturilor, țesătoria deține — prin existența unei piețe de desfacere largi și a unei baze stabile și bogate de materie primă (lînă și in) — un primat incontestabil.

Încercările autorităților austriece de a regla comerțul dintre Transilvania și celelalte două țări românești de peste Carpați, potrivit normelor mercantile — interdicția de a se importa produse finite și liberul acces doar pentru materiile prime — au stîmjenit, evident, relațiile economice interromâne. Ele nu le-au putut însă opri pentru că prin natura lor complementară, prin vechimea și intensitatea lor, aceste relații constituiau o realitate obiectivă, care nu mai putea fi anulată de nici o legislație. O recunoștea, în 1779, Cancelaria aulică pentru Transilvania, atunci cînd constata „strînsa legătură dintre marele principat al Transilvaniei și provinciile vecine, ale Munteniei și Moldovei“. Un puternic flux de schimburi între aceste provincii românești în cadrul căruia „companiilor comerciale“ ale negustorilor români de la Brașov și Sibiu și transhumanței pastorale le-a revenit ponderea cea mai însemnată — consolidă o unitate economică, căreia noile relații capitaliste aveau să-i confere o nouă extensiune.

2. STĂPINIREA FEUDALĂ ASUPRA PĂMÎNTULUI

Stăpinirea feudală are un caracter „condiționat“. Titlurile feudale sînt limitate de drepturile pe care obiceiul pămîntului le garantează cultivatorilor. În primul rînd, stăpînul de moșie trebuie să asigure existența oamenilor de pe domeniul său, dîndu-le pămînt de arătură, de fînă și de pășune și să le respecte proprietatea asupra gospodăriei lor particulare și asupra mijloacelor de producție. Dar, în schimbul acestei concesiuni, țărani trebuie să plătească o rentă în muncă, în produse sau în bani. Principiul juridic pe care se întemeiază boierii e că locuitorii de pe moșia lor nu dețin pămîntul decît cu învoirea lor și în condițiile admise de ei. Ei se cred îndreptățiți să tragă un folos din toate acțiunile clăcașilor. Aceștia nu pot măcina decît la moara stăpînului și nu pot bea decît la cîrciuma lui. Nici unul din roadele pămîntului nu scapă lăcomiei lor. Clăcașii trebuie să dea zeciuială din toate. Pe lîngă cereale și fîn, nuielele, ghinda și jirul din pădure, peștele din iazuri, stupii, oile — totul e materie de dijmă. Nu există act al vieții de la țară care să nu fie prilej de jăcmăneală pentru stăpîn.

Dreptul de stăpînire feudală asupra pămîntului explică și forma de exploatare a moșiei. Ea era împărțită în două : o parte era rezervată stăpînului (rezerva seniorială, plugul casei), alta era împărțită în loturi (delnițe) și concesionată sătenilor în schimbul unor prestații și redevențe care asigurau stăpînului de moșie brațele de muncă necesare exploatarii rezervei sale și resurse suplimentare prin dijme.

Economia marelui domeniu se întemeia, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, pe dijma și clacă. În Moldova, ponderea rentei în muncă este superioară celei în natură în timp ce în Țara Românească, raportul este invers. Totuși și la sud de Milcov apar semnele constituirii unei mari întreprinderi agricole întemeiată pe clacă : generalizarea celor 12 zile de clacă, abolirea învoielilor sub acest quantum, concentrarea zilelor de clacă în perioada muncilor agricole și apariția zilei de arătură, legalizată de *Legiuirea Caragea* și lărga folosire la muncile agricole a scutelnicilor și poslușnicilor. Goana boierilor munteni după slujbe și extinderea arendării au împiedicat însă maturizarea acestui proces, care va trebui să aștepte epoca regulamentară pentru a-și găsi desăvîrșirea.

În Transilvania, marele domeniu are aceeași structură clasică : rezerva seniorială este numită aici pămînt alodial, ansamblul sesiilor țărănești alcătuiește pămîntul urbarial. Sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea înregistrează efortul nobilimii de a spori pămîntul alodial în detrimentul celui urbarial prin exproprierea sesiilor iobăgești și a pămînturilor comunale. Aceste încercări au beneficiat de perioada de reacțiune nobiliară care a urmat morții lui Iosif al II-lea. Ele au găsit un prilej favorabil de manifestare în așa-numita conscripție czirakiană. Cu această ocazie, nobilii au răspîndit printre țărani zvonul că autoritățile intenționează să stabilească un nou sistem de impunere în funcție de suprafața de pămînt aflată în folosință. Pentru a se pune la adăpost de eventualele majorări, țărani au declarat întinderi mai mici, diferențele fiind alipite rezervei senioriale. Schimbările survenite în structura marelui domeniu indică angajarea sa în procesul de transformare într-o mare întreprindere agricolă, întemeiată pe munca de robotă a țărănilor, și a cărui producție cerealieră este destinată pieței.

3. RELAȚIILE AGRARE

La începutul secolului al XIX-lea, pe moșiile boierești și mănăstirești, întîlnim două categorii de locuitori, între care actele fac o distincție precisă : unii, numiți lăturași, lăturalnici sau străini, ale căror drepturi și obligații erau stabilite printr-un acord încheiat cu stăpînul moșiei, alții, numiți clăcași, ale căror drepturi și îndatoriri erau determinate de obiceiul pămîntului și de așezămintele domnești. Condiția unora a influențat neconținut asupra condiției celorlalți. Stăpînii de moșie tind să asimileze pe lăturași clăcașilor, clăcașii se opun exigențelor stăpînului de moșie invocînd situația lăturașilor.

Lăturașii erau țărani români veniți din Transilvania sau locuitori din sudul Dunării, dar și de pe alte moșii, de vreme ce așezămîn-

tul lui Mavrocordat din 1742 interzice mănăstirilor să primească săteni fugiți din satele boierești²¹. Insuficiența brațelor de muncă silea pe moșieri să atragă țărani și să-i fixeze prin diverse avantaje care le asigurau o situație aparte în mijlocul clăcașilor, iar *Legiuirea Caragea* (1818) declară nule convențiile încheiate între stăpîni și clăcași pe mai puține zile decît cele 12 legiuite.

Ei erau supuși la mai puține zile de clacă și beneficiau adesea de privilegiul de a răscumpăra claca cu o mică sumă de bani (în general un zlot pe an), dădeau și din fin zeciuală (în loc de a cincea parte) și aveau dreptul de a sădi vii și de a se folosi de islaz. O serie de așezăminte și de porunci domnești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea — atît din Moldova cît și din Țara Românească — confirmă drepturile lăturașilor stipulate în „deosebite așezăminte“, încheiate cu stăpînii moșiei²². Principalul lor rol a fost acela de a defrișa și pune în valoare terenurile necultivate: păduri, mlaștini și alte locuri pustii. Pe lîngă clauzele „deosebitului lor așezămint“, obiceiul pămîntului le recunoștea un drept de folosință nelimitat asupra curăturilor.

Pentru a-i atrage în număr cît mai mare, domnia și stăpînii de moșii au continuat să creeze slobozii, înzestrate cu o autonomie destul de largă. Nou-veniții beneficiau de o reducere de dăjzii, nu erau cuprinși în cislă, ci își plăteau dăjdiile interne, de aceea se numeau și ruptași de cămară. Ei comunicau cu autoritățile prin organele lor proprii, numite isprăvnicatele străinilor. În urma acestor avantaje, „sîrbii mărginași de Dunăre, cît și ungurenii* din Transilvania și Ungaria au alergat să locuiască în partea noastră... deschizînd locurile acestei țări și împodobindu-le cu nenumărate semănături, înspre îmbelșugarea obștei, întocmind slobozii și sate întregi pînă la leat 1792, cînd s-au stricat isprăvnicatele străinilor“, ceea ce a făcut să înceteze imigrația. În 1812, isprăvnicatele străinilor au fost restabilite pentru a atrage populație din Transilvania, silită de foamea din acel an să emigreze în mare număr. „Și iarăși, adaugă anaforaua, din 1812 pînă în 1818 s-au făcut slobozii și sate întregi spre folosul vistieriei“. În 1818, Caragea, sub pretext de a ușura situația birnicilor, a legat pe străini cu lude la vistierie. Rezultatul a fost că sloboziiile s-au spart și vreo cinci sute de familii s-au întors la locul lor de origine. Domnul s-a văzut silit să restabilească, în iulie 1819, privilegiile imigranților pentru ca aceia așezați în țară să fie împiedicați a

²¹ *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, vol. I, București, 1907, p. 18.

²² *Ibidem*, p. 75: „Iar pe cei ce vor avea un așezămint deosebit cu stăpînul moșiei, și vor dovedi locuitorii acel așezămint cu dovadă înscris că l-au avut, și că li s-au urcat acel așezămint ce s-au urmat în mulți ani necurmat, tot într-un chip negreșit să se păzească și de acum înainte, fără de a nu putea stăpînul moșiei pretindri și cu cuvîntul condiceii celea 12 zile deplin“ (Poruncă domnească pentru cele 17 județe ale Țării Românești, din 22 august 1785). Pentru Moldova: „Iară care din săteni va face tocmeală pentru lucru cu stăpînul moșiei, după zăpislul acelei tocmeli să se urmeze...“ (Așezămintul lui Grigore al III-lea Ghica, 1 ianuarie 1766, art. 15, *Acte și legiuri*, I, p. 28). Iarăși pentru Țara Românească: „Care din voi locuitorilor va fi avînd deosebit așezămint cu stăpînul moșiei în scris pe mai puține zile și va fi urmat întotdeauna pînă acum acel așezămint, are a se urma după așezămintul acela al stăpînului moșiei, după cum condica glăsuiește“ (*Acte și legiuri*, 21 decembrie 1791, I, p. 82).

* Români din Transilvania.

se împrăştia şi pentru a atrage şi pe alţii să vină „să hălăduiască în ţară, ca să se împodobească mai mult polițiile, satele, locurile, ce pînă acum sunt pustii de orice locuinţă omenească, fiind lăţimea ţării prea revărsată, iar locuitorii prea puţini“²³.

A doua categorie, şi cea mai numeroasă, a locuitorilor de pe moşie, era aceea a clăcaşilor. Clăcăşia nu era o condiţie inerentă persoanei. Ea era o legătură de dependenţă nu între clăcaş şi stăpînul de moşie, ci între clăcaş şi pămînt. Actele vorbesc de „stăpînul moşiei“, nu de stăpînul clăcaşului. Fără pămînt, el e tot aşa de liber ca şi străinul.

Dar legătura între om şi pămînt nu poate fi ruptă nici de clăcaş, nici de stăpînul de moşie, căci, dacă clăcaşul nu poate părăsi moşia, folosinţa delniţei îi este asigurată. El are dreptul să-şi hrănească vitele pe moşie, să se aprovizioneze cu lemne de foc şi de construcţie pentru uzul casei sale, şi să cosească livezile (curăţite) de ei. Proprietarul nu-l poate izgoni, după cum el nu poate părăsi moşia. Dacă fuge, e urmărit şi adus la urmă cu forţa. Clăcaşul e deci inseparabil de moşie.

Aşezămîntul lui Alexandru Ipsilanti (1780) recunoaşte dreptul de posesiune ereditară a clăcaşului asupra lotului său, care nu revine stăpînului de moşie decît în caz de desherenţă sau de fugă. Acest drept e garantat în mod deosebit asupra lotului care rezultă dintr-o curătură efectuată de clăcaş. Aşezămîntul nu contestă stăpînului dreptul de a alege cel mai bun loc al moşiei pentru trebuinţele lui, dar nu-i dă voie „să ia locul ce s-a deschis şi s-a lucrat mai înainte de către locuitor“²⁴.

Avea stăpînul moşiei dreptul de a confisca delniţa clăcaşului îndărătnic sau deficient? Numai în caz de părăsire a delniţei. Aşezămîntul lui Alexandru Ipsilanti prevede cazul special cînd „locuitorul ce săde pe moşia altuia, îşi va părăsi via în trei ani deplin nelucrată, atunci stăpînul moşiei să arate Domniei mele şi dîndu-se ştire şi încă un an soroc, de nu o va lucra nici într-acel an, atunci să o stăpînească stăpînul moşiei“. Legiuitorul admite chiar excepţiunea forţei majore în favoarea clăcaşului.

Posesor ereditar al delniţei, clăcaşul nu putea fi întrebuiţat în servicii domestice, ca ţiganii robi, şi nu putea fi vîndut separat de moşie. El nu era supus restricţiei forismaritagului, ca şerbii medievali. În sfîrşit, spre deosebire de iobag, clăcaşul are acţiune în justiţie. El se poate plînge domnului contra proprietarului. Unii domni încurajează chiar plîngerile sătenilor. În manifestul adresat ţării, cînd s-a urcat în scaun, Caragea invită pe ţărani să-i aducă la cunoştinţă toate abuzurile. În perioada de care ne ocupăm, aceste jalbe devin deosebit de frecvente şi ele constituie principala noastră sursă de informaţie asupra relaţiilor de producţie la ţară.

²³ Urechia, XII, p. 215—218, 250—258.

²⁴ Sătenii din Oboga, aflători pe moşia schitului Şerbăneşti-Morunglava (Vilcea) declară: „care din noi ne vom strămuta din sat, casa, coşar sau alte cuprinsuri, de va avea, să rămîie ale moşiei, iar sătenii să aibă a-i lua fugărului numai cele meşcătoare şi bucate ce va avea“ („Arh. Olteniei“, XXII, 1943, p. 160, 10 iulie 1805).

Efortul principal al boierilor, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, tinde la mărirea și reglementarea zilelor de clacă²⁵.

Cu toate că nartul le asigură o cantitate de muncă superioară față de trecut, stăpînii de moșie găsesc insuficient folosul pe care-l trag de pe urma moșiilor lor și în 1775 cer să li se acorde zeciuala zilelor de clacă. Domnul găsește cererea „dreaptă și cuviincioasă“, dar nu îndrăznește s-o satisfacă fiindcă nici starea locuitorilor, „abia ieșiți din șase ani de război, n-ar fi permis-o, nici prilejul nu era potrivit s-o facă cu „indeminare“. Totuși, pentru ca stăpînii să nu rămînă complet „nemîngiați pentru strîmtoarea petrecerii lor“, urbariul din 1777 hotărăște ca clăcașii să mai facă, „peste cuprinderea ponturilor“, cîte două zile de clacă, „la orice va avea nevoie stăpînul moșiei, să întocmească iazurile și morile... să dea ajutor la tocirea acareturilor de pe moșii²⁶, iar la moșiile cu conac, să facă tot anul o podvadă și să aducă două care de lemn de foc.

În sfîrșit, se suprimă dreptul pe care ponturile din 1766 și 1768 îl lăsaus încă țaranilor de a vinde orice băuturi afară de vin și se instituie monopolul boieresc asupra tuturor băuturilor. Locuitorii nu mai sînt liberi să vîndă vreo băutură fără să se fi învoit în prealabil cu stăpînul moșiei, nici măcar să cumpere băuturi pentru trebuințele lor de altundeva, decît „de la orînda moșiei la care se află șezători“²⁷.

Cu aerul de a acorda boierilor o mică compensație pentru „neindeminarea“ cu care le-a refuzat zeciuala zilelor de clacă, urbariul din 1777 agravează sarcinile clăcașilor moldoveni. Slujba anului se mărește cu trei zile, socotind că podvada și transportul celor trei care de lemne se pot face în trei zile. Întocmirea iazurilor și morilor și întreținerea acareturilor constituie o sarcină arbitrară, a cărei apreciere e lăsată la bunul plac al stăpînului de moșie. În 1805, ei revin la atac, plîngîndu-se că, cu această slujbă, nu pot face suficiente semănături „ca să fie și pentru trebuința casei lor, să prisosească și pentru vînzare la capanlii“. În primele decenii ale secolului, pînă la Regulamentul organic, lupta dintre stăpînii de moșii și clăcași se va da în primul rînd pe această chestiune. Primii invocă *Pravilniceasca condică*, adică uzurpațiile lor anterioare întărite prin urbariile domnești și foloasele pe care sătenii le trag de pe moșiile lor, socotind că „finațul numai covîrșește prețul slujbei lor“²⁸. Ei declară că slujba de 12 zile e o rămășiță „de la o epocă necunoscută, cînd moșiile erau fără preț, ...și cheltuielile micșorate și toate într-o ieftinătate“. Fraza aceasta, așa de plină de năduh, e o expresie elocventă a transformărilor, care, de o jumătate de secol, s-au produs în economia noastră agrară. Dacă boierii moldoveni n-au obținut nici acum împlinirea cererii lor, ei au izbutit totuși să restrîngă drepturile sătenilor la finaț și la islaz și prin urmare să reducă numărul vitelor pe care sătenii puteau să le crească și să supună la zeciuală folosirea pădurilor și bălților de către locuitori. În sfîrșit, dreptul de a

²⁵ Vezi, pe larg, V. Mihordea, *Relațiile agrare din secolul al XVIII-lea în Moldova*, Edit. Acad., București, 1962; Fl. Constantiniu, *Relațiile agrare în Țara Românească în secolul al XVIII-lea*, Edit. Acad., București, 1972.

²⁶ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, București, 1966, p. 463—465.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Acte și legiuri*, p. 59.

converti claca în bani e rezervat exclusiv stăpînilor de moșie, iar prin instituirea monopolului boieresc asupra tuturor băuturilor, băcăniilor și morilor, boierii își asigură un important izvor de venit.

În Țara Românească, unde nartul nu se va introduce decît prin Regulamentul organic, boierii obțin prin așezămîntul lui Alexandru Ipsilanti monopolul morilor, al cîrcumilor și al băcăniilor și, prin legiuirea lui Caragea, două zile suplimentare de clacă. În același timp, această legiuire declară nule învoielile pe care unii stăpîni de moșie le-au încheiat pe mai puțin de 12 zile și introduce un articol insidios care tînde să întărească dreptul lor de proprietate asupra moșiei. Declarînd că „claca... se întocmește cînd stăpînul de moșie primește pe clăcaș... să șază pe moșia lui”²⁹, legiuirea anulează dreptul pe care-l aveau clăcașii de a se așeza pe orice moșie, de a ara și semăna unde voiau, fără altă obligație decît aceea de a da stăpînului de moșie zeciuiala din roade. Astfel prin obligațiile de aceeași natură, deși de grad deosebit, pe care caută să le impună acestor două categorii, boierii tind să le confunde în aceeași clasă. Așezămintele domnești care se înmulțesc, de la mijlocul secolului al XVIII-lea, și care încearcă să fixeze sarcinile clăcașilor, operează în același sens. Ele nu urmăresc să apere pe clăcași împotriva exigențelor exagerate sau arbitrare ale stăpînilor de moșii, ci dimpotrivă, să înarmeze pe stăpînii de moșie cu mijloace de constrîngere împotriva clăcașilor lor.

În ajunul revoluției din 1821, boierii nu izbutiseră încă să impună tuturor cultivatorilor de pe moșiile lor claca de 12 zile pe an, nici să înlocuiască pretutîndeni renta în bani prin renta în muncă, nici să obțină „măcar” zeciuiala zilelor de clacă. Rezistența dirză a țăranilor care amenință cu fuga, greutatea de a înlocui pe fugari, concurența pe care și-o fac moșierii pentru a atrage coloniștii pe moșiile lor și, în sfîrșit, slăbiciunea principalului instrument de constrîngere extrăeconomică în mîinile clasei stăpînitoare — statul — explică în parte acest insucces. De aceea, reforma statului va constitui principala aspirație a boierilor după revoluția din 1821. Reforma își va găsi realizarea în Regulamentul organic care va înzestra statul cu mijloace de constrîngere mai eficace.

Dar insuccesul politicii urmărite de boieri are și alte cauze, mai profunde. Regimul clăcii întemeiat pe economia naturală, pe o tehnică statică, pe legăturile de dependență a țăranului față de stăpîni, nu se putea realiza integral. Procesul de dezagregare a regimului clăcii e abia la început, fiindcă și capitalul e încă în faza lui comercială și cămătărească. Dar simptomele noului mod de producție capitalist sînt deja clar perceptibile. Suprimarea dreptului de protimisii al sătenilor (9 februarie 1815, Moldova), întărind drepturile proprietății și consolidînd valabilitatea contractelor, înlesnește pătrunderea capitalului în agricultură. Mănăstirea Aninoasa, al cărei egumen e un mare cămătar, întrebuițează muncitori salariați pe care și-i asigură mai ieftin din timp, dîndu-le bani dinainte. Nicolai Glogoveanu ține rîndași angajați cu anul, ceea ce dovedește că unii moșieri încep să-și procure un

²⁹ Legiuirea Caragea, p. 44—45; Legiuirea a sporit de 16 ori cuantumul convertirii clăcii în bani, vezi I. Corfus, *L'évolution de l'économie agraire en Valachie à l'époque moderne*, în „Nouvelles études d'histoire”, t. V, Bucarest, 1975, p. 97.

inventar propriu. Astfel pe unele moșii și pentru unele operațiuni agricole, prestațiile sînt înlocuite cu munca salariată, ceea ce constituie un indiciu de trecere spre producția capitalistă.

Munca de defrișare și de colonizare internă, stimulată de producția de mărfuri, favorizează mișcarea de emancipare a clăcașilor. Condițiile create coloniștilor străini sînt pentru clăcași o încurajare la rezistență față de exigențele stăpînilor de moșie. Unii clăcași, ca de pildă cei din Ulieni (Argeș) și Tetcoiu (Vlașca), se emancipează, asociindu-se și luînd în arendă moșia pe care locuiesc. Masa țărănească începe să se diferențieze, cu toată acțiunea de frinare pe care o exercită claca și cămătăria.

Oricît de modeste ar fi aceste începuturi ale noului mod de producție capitalist, în procesul dialectic de dezvoltare a economiei noastre, ele reprezintă forțele viitorului, care tind la dezagregarea sistemului feudal.

În Transilvania patenta imperială de „desființare a iobăgiei“, promulgată de Iosif al II-lea, la 22 august 1785, deschide o nouă fază în evoluția raporturilor agrare. Ea abolește condiția servilă a iobagului punînd capăt dependenței personale și legării de glie, recunoaște dreptul acestuia la căsătorie, învățatură și practicarea meseriilor, fără consimțămîntul stăpînului, interzice alungarea lui de pe moșie fără un motiv legal și fără informarea comitatului. Patenta rămîne însă la dispozițiile Tripartitumului în ceea ce privește dreptul de proprietate și lasă neatîns prestațiile iobăgești, care constituiau principalul motiv de nemulțumire al țărănimii transilvănene ^{29a}.

În Transilvania, nu exista o reglementare urbarială; cea din 1767, promulgată de Maria Thereza era valabilă numai pentru Ungaria, în timp ce în Principatul Transilvaniei, relațiile agrare fuseseră reglementate printr-o ordonanță imperială (*Certa puncta* din 1769), care își însușea recomandările guvernului transilvănian. Iobagul cu o sesie întregă trebuia să lucreze trei zile pe săptămînă cu vitele sau patru cu palmele, jelerul o zi pe săptămînă.

Anii care s-au scurs între promulgarea patentei și moartea lui Iosif al II-lea (1790) au fost martorii confruntării dintre autoritatea imperială și nobilime în jurul interpretării și precizării prevederilor patentei. Împăratul le-a adăugat și noi dispoziții destinate să îngreudească arbitrariul justiției feudale sau să desființeze monopolul circiumăritului.

Reacțiunea nobiliară de după 1790 a încercat să limiteze, acolo unde nu a reușit să anuleze, reformele imperiale. Semnificative în această privință sînt hotărîrile dietei din 1791—1792: ele confirmă dispozițiile patentei din 1785, dar introduc prevederi care sînt tot atîtea îngrădiri ale dreptului de strămutare a iobagului: anunțarea cu cinci luni înainte a părăsirii moșiei, aducerea unui iobag în loc etc.

Înăsprirea regimului de obligații și extinderea rezervei sînt, așadar, trăsăturile caracteristice ale relațiilor agrare din Transilvania la cumpăna dintre secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

^{29a} Acad. D. Prodan, *Desființarea șerbiei în Transilvania*, în „Studii și mat. de ist. medie“, VII (1974), p. 9 și urm.

4. INGRĂDIREA MONOPOLULUI OTOMAN

Tările române au fost considerate, de la instaurarea dominației otomane asupra lor, la mijlocul secolului al XVI-lea, drept chelerul Porții, care se aproviziona de aici cu grîne, vite, miere, lemn de construcții, silitră etc. Una dintre cele mai vechi atestări documentare a acestei funcții economice este scrisoarea din 28 iulie 1574 a sultanului Selim al II-lea către hanul Crimeii prin care-i cere eliberarea rapidă a robilor luați din Moldova pentru că, pe lângă haraciul plătit „majoritatea zaherelei Istanbulului vine de acolo”³⁰. Cu timpul, termenul de „cheler al Porții” avea să fie extins asupra ambelor țări românești și să devină un adevărat loc comun al poruncilor sultanului și literaturii străine despre funcția Moldovei și Țării Românești în economia Imperiului otoman.

La începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea, exportul produselor românești în Turcia fu declarat *mucaesâ* sau *mubayâ*, tribut în natură sau furnizare cu preț arbitrar.

Inițial, contribuție extraordinară destinată, mai ales, acoperirii unor necesități legate de război, *mubayâ*-ua a devenit în secolul al XVIII-lea un impozit obișnuit în natură, perceput în țările române, Macedonia, Thessalia etc. Griul colectat era, de regulă, revindut imediat, profitul obținut de statul otoman din aceste operații variind în secolul al XVIII-lea între 200—500%³¹.

Sistemul, prejudiciabil prin el însuși producătorilor, era agravat de abuzurile nesfârșite la care dădea naștere. Grînele trebuiau predate la Brăila și la Galați, unde negustorii turci — teribilii lazi din Trapezunt — veniți în fiecare vară cu corăbiile să le ridice, le plăteau cît voiau și cînd voiau. Unii dintre acești negustori se așezau în țară, luau moșii în arendă și deveneau stăpîni de mori, prăvălii și ciftlicuri. Alții cutreierau țara și, prin practica arvunirii impuse cu forța, acaparau produsele oamenilor pe prețuri de nimic, siluiau și omorau, fără de beșliii, puși să apere țara de ei, să-i poată stăpîni. A fost nevoie de intervenția pașei de Hotin, care, la cererea lui Constantin Mavrocordat a trimis ienicerii de le-au risipit așezările, le-au confiscat averile, i-au izgonit din țară sau i-au măcelărit³².

Pacostea lazilor a fost însă înlocuită cu una și mai mare. Probabil în legătură cu tulburările din Egipt — un alt grînar al Porții — și cu răscoala din 1755, de la Constantinopol, a fost introdusă o nouă obligație — zahereaua de griu (*mukaisse*) — al cărei quantum era, pentru

³⁰ Cf. M. Maxim, *Culegere de texte otomane*, București, 1974, p. 49.

³¹ N. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle*, Paris, 1956, p. 48—50.

³² Peyssonnel, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, II, p. 203—205. Acești lazi erau, după părerea lui Raicevich, „cele mai obraznice canale ce se pot închipi, în stare de a comite tot felul de neorînduiri, făcîndu-și o glorie din ucideri și trădare” (Raicevich, *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*, Napoli, 1788, p. 122—123). De aceeași părere este și Peyssonnel care spune că „ei exercită asupra poporului cele mai crude vexațiuni, ruinînd pe țărani și orășeni” (op. cit., p. 203—205). Vezi despre lazi și negustorii turci și N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, vol. II, București, 1925, p. 32—36.

Țara Românească de 35 000 chile (chila de 240 oca), pe lângă obligația de a întreține garnizoanele de la Brăila, Giurgiu și Turnu³³. Cum era de așteptat, autoritățile otomane au încălcat dintru început propriile lor decizii, sporind arbitrar cantitatea de grâu (în 1769, spre pildă, Exigențele Porții reprezentau triplul zaherelei stipulate inițial), cerind deopotrivă achitarea ei în produse și în bani, sau cum se exprimă Enăchiță Văcărescu, „până pă urmă au născut și natural și dajde“³⁴. Furniturile de grâne către Poartă nu epuizau posibilitățile de export ale țării: „În vreme de pace — arătau deputații mențeni în 1770 — după ce lumea își avea cu prisos îndestulare, mai da și la Constantinopol soma de 35 000 de chile; se mai hrăneau și turcii din Brăila, din Giurgiu și de la Turnu, și li mai prisosia încă zaherea și pentru negoț; ba încă și alți negustori cumpărau de la țărani români pentru vânzare“³⁵.

În noiembrie 1774, numai la câteva luni după semnarea tratatului de la Kuciuk-Kainargi, Poarta a fost silită să confirme printr-un hatiserif privilegiile țărilor române și să reglementeze modalitățile de colectare și de plată a zaherelei destinate capitalei otomane.

Poarta recunoaște că sistemul practicant până atunci — și care consta din cumpărarea prin casap-bași a unui număr de oi, fixat de o iradé imperială — era prejudiciabil producătorilor și dădea naștere la abuzuri. Sistemul a fost abolit în drept, dar continuat în fapt. Numărul oilor ce trebuiau livrate a continuat să fie fixat. Locuitorii țărilor române trebuiau să vîndă gelepilor oile disponibile, fără să le ascundă, iar domniile erau datorii a se îngriji ca piața capitalei otomane să fie bine aprovizionată.

Monopolul turcesc era menținut, dar sistemul rechizițiilor a fost condamnat în principiu, de vreme ce negustorii turci trebuiau să tranziteze cu producătorii și numai asupra disponibilităților acestora.

Hatiseriful din 1774 a desființat zaherea și turcii au trebuit să-și plătească aprovizionările. Firmanele smulse Porții de ambasadorul Rusiei interzic să se încheie tranzacții pentru grâne aiurea decît în schele, unde producătorul avea să-și predea marfa „reizilor capanului“, care trebuiau s-o plătească la prețul curent. Locuitorii n-aveau dreptul să părăsească cultura cimpului, nici să-și ascundă rezervele de cereale „pentru a aștepta vremuri mai bune“. Vămile din porți erau lăsate domnului, și Poarta nu mai putea trimite vameși în aceste locuri.

De aceea, se interzice monetăriei otomane de a mai trimite oameni în Moldova să ridice silitra necesară baterii monedelor de aur și argint; domnul Moldovei e însărcinat să cumpere el silitra, s-o expedieze la schele și s-o plătească din tributul țării³⁶.

³³ M. M. Alexandrescu-Dersca, *Contributions à l'étude de l'approvisionnement en blé de Constantinople au XVIIIe siècle*, în „Studia et acta orientalia“, I (1958), p. 20—21.

³⁴ Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines, vol. I (1769—1830)*, Bucurest, 1970, p. 41.

³⁵ *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 465.

³⁶ D. Z. Furnică, *Documente privitoare la comerțul românesc, 1473—1868*, București, 1931, p. 31—34 (citată mai departe: Furnică, D). Textul integral în traducere românească în D. A. Sturdza, *Acte și documente privitoare la renașterea României*, I, p. 139—146.

Senedul imperial din 1783 completează și precizează aceste dispoziții. Art. 7 prevede că Înalta Poartă își va face în cele două provincii aprovizionarea obișnuită cu cereale și cu alte produse, fără ca locuitorii să sufere vreo lipsă. Cumpărăturile făcute de către fisc vor fi plătite în numerar, ca și transportul, la prețul curent. Aceste dispoziții privesc deopotrivă grânele, oile, lemnele și celelalte materiale de construcție, necesare capitalei și cetăților de pe Dunăre³⁷.

Și mai explicit, mai larg și mai categoric e hațișeriful din 1802, care a servit ca bază relațiilor economice ale țărilor române cu Poarta pînă la tratatul de la Adrianopol (1829) și a fost neconținut invocat de reprezentanții Rusiei, mai ales de consulul Pini, de domni și de particulari, împotriva încălcărilor funcționarilor și negustorilor otomani³⁸.

Poarta avea să specifice prin firmele cantitatea de produse pe care Principatele trebuiau să le furnizeze, iar divanele celor două țări aveau dreptul să prezinte observații cu privire la cantitatea cerută și la posibilitățile de a o acoperi; Poarta se obliga să țină seamă de aceste observații. În tot cazul, prețul produselor livrate avea să fie plătit în numerar, „fără întârziere și la prețul curent; nici o cumpărare nu se va putea face în alt mod“ (art. 10—13).

Atît prețul grînelor, cît și al transportului va fi acela al schelelor de la Brăila și Galați. Transportul nu va putea fi impus ca o corvoadă (art. 14—16).

În afară de negustorii prevăzuți cu firmele, locuitorii din împrejurimi, „iamaci sau alții, care ar vrea — contrar privilegiilor Țării Românești — să intre, să rămînă în țară și să cauzeze prejudicii raialelor, vor fi totdeauna izgoniți“ (art. 23).

Convenția de la Akkerman din 1826, în care sînt din nou amintite dispozițiile hațișerifului din 1802 relative la furniturile datorate Porții, stipulează că „Sublima Poartă va acorda locuitorilor celor două provincii libertatea comerțului pentru toate produsele pămîntului și ale industriei lor“³⁹.

În principiu, după îndestularea Țapanului, cantitățile disponibile erau libere la export. Dar domnii le puteau declara necesare consumului intern și, în adevăr, au uzat de acest drept, pentru a impune negustorilor diferite taxe, sub forma licențelor de export sau sub aceea a unor tarife vamale majorate⁴⁰.

Efectul actelor prin care Poarta a fost silită să reglementeze prestarea furniturilor țărilor române n-a desființat deci monopolul, dar l-a îngăduit și a impus negustorilor turci — care nu mai puteau pătrunde în țară să arvunească produsele și să le smulgă producătorilor cu sila — obligația de a se aproviziona la schele, în timpul liber și la prețul pieței.

Dar, deși prin hațișeriful și firmele amintite, a garantat respectarea acestor angajamente, Poarta a căutat să le eludeze în practică. Ea prohibea exportul produselor de care avea nevoie și prohibiția lovea

³⁷ D. A. Sturdza, *op. cit.*, I, p. 192—194; vezi și N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, II, p. 56—57.

³⁸ Traian Ionescu, *Hațișeriful din 1802 și începutul luptei pentru asigurarea pieței interne a Principatelor*, în „Studii și articole de istorie“, București, 1956, p. 37—38.

³⁹ D. A. Sturdza, *op. cit.*, I, p. 316.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 253—264.

produsele cele mai însemnate : lemnul de construcție, griul, oile, grăsimile, mierea, ceara și altele ; a mers pînă acolo încît a oprit vînzarea acestor articole în interior, înainte ca aprovizionarea ei să fi fost făcută.

La toate acestea trebuie să adăugăm și diversele abuzuri pe care reprezentanții Porții le săvîrșeau în cele două țări, cu toate ordinele și măsurile Porții. Astfel, gelepii pricinuiau și după 1822 nesfîrșite neajunsuri în țară⁴¹, exportul unor produse libere, ca lîna, era uneori împiedicat, sub diverse pretexte⁴², negustorii turci refuzau să plătească vama⁴³ etc. Totuși, aceste abuzuri erau cu mult mai mici decît în vremea atotputerniciei lazilor și împotriva lor se puteau lua acum măsuri mai eficiente.

Prețul curent, deja redus prin prohibirea exportului, a fost coborît și mai mult prin nartul fixat de autorități la articolele de primă necesitate vîndute în orașe. Negustorii turci luau prețul maximal din interior ca bază la plata proviziilor cumpărate pentru capan și, astfel, exercitau o presiune asupra valorii articolelor exportate. Această practică a dat naștere unui alt abuz : domnii s-au folosit de măsurile de prohibiție ale Porții pentru a le extinde și asupra articolelor libere la export și pentru a vinde apoi la discreție permisele de export.

Cu toate acestea, îngrădirea monopolului turcesc prin hațișerifurile de privilegii și prin măsurile ce le-au urmat era un fapt, și ea a permis comerțului nostru exterior să ia avînt și să mărească veniturile vistieriei.

Firește, prețurile plătite de Poartă nu atingeau prețul pieței și abuzurile n-au încetat, dar ele s-au datorat în parte și viciorilor organizării noastre interne și acaparărilor domnilor⁴⁴. Scarlat Callimachi a rămas dator țării cu 900 000 piaștri, reprezentînd provizii furnizate Porții și decontate din tributul țării⁴⁵. Alecu Șuțu a murit în 1821 și Mihai Șuțu a fugit în Rusia, fără să fi plătit producătorilor prețul furniturilor către Poartă, pe care ei îl încasaseră. Caragea și-a însușit sumele de bani plătite de Poartă pentru cerealele trimise la Constantinopol.

⁴¹ I. C. Filitti, *Încercări de reforme în Muntenia sub Grigore Vodă Ghica, 1822—1827*, „Convorbiri literare”, XL (1906), p. 914.

⁴² La 24 iunie 1805, Gheorghe Mihailovici scrie lui Dimitrie Aman că Hasan pașa Gezarli i-a oprit 13 000 ocale de lînă, „zicînd că are ferman împărătesc, cum că nu e slobod ca să meargă lîna la Evropie” (N. Iorga, *Studii și documente*, XXV, p. 167).

⁴³ Urechia, VI, p. 265—266. Ilustrativă ni se pare pentru modul cum făceau comerț negustorii turci, în țările noastre, plîngerea unui moldovean, numit Ștefan Ciornei, din 1810 martie 23, care arată că Hasan capanliul tocmea la el 10 000 ocale de cașcaval. Îmbolnăvindu-se Ciornei și neputînd să-i furnizeze la termen cașcavalul, turcul s-a dus singur la cășărie, făcînd „zapcilic” ; a bătut pe cășer, care de groaza bătăii a fugit, pentru cașcavalul luat i-a dat furnizorului său, în loc de bani, niște tutun din Moldova și niște ceară și l-a silit pe acesta să-i ducă cașcavalul la Odessa (*Uricarul*, XIV, p. 239—241).

⁴⁴ Caragea a luat de la sârmanii locuitorii materialele de construcție și rezervele alimentare necesare reparării și aprovizionării cetăților de pe Dunăre, pe care Poarta, în orice timp, le-a plătit cu exactitate ; ba i-a silit pe bieții oameni să care toate furniturile pînă la locul de destinație cu nespusă trudă și pierdere de vreme...” (Hurmuzaki, XX, p. 716, raportul lui Fleischhackl din 6/18 iunie 1822).

⁴⁵ Raportul lui Pisani din 19 februarie 1819 (Arh. Min. Ext. Moscova, dos. 289/1819).

În achiziționarea articolelor cerute de Poartă, domnia ducea o adevărată politică de prețuri, întemeiată pe criteriile de clasă, așa cum rezultă din această poruncă a lui Grigore Ghica pentru procurarea unor oi „...să fie volnicu a merge la Ținutul Cirligăturii să cumpere oi țurcane, cu prețu ce se arată mai giosu adecă berbecele țurcanu optuzăci și doi parale, oaia țurcană starpă șasăzăci și doi parale, cirlanulu țurcanu patruzăci și cinci parale, luindu cu acestu prețu de la fieștecare cei ce voru avé oi țurcane den zăce una...

Nici de la unu boieriu ce au îmbrăcatu caftanu și de la niamurile de boieriu să nu îndrăzniască a lua oi cu prețu ce să arată mai susu ce, după cumu să va puté tocmi cu boerii acci cu oile, cu acel prețu vor lua oile; de la boierinașii ce n-au dajde, cum și de la mazilu și neguțtorii ce au dajde inu Visterie și diala cei fără de dajde, să aibă a lua denu doizăci una, cu prețu ce să arată mai susu“⁴⁶.

Domnul și ispravnicii rechiziționau uneori cu forța rezervele de cereale, pentru a aproviziona capitala Imperiului otoman și cetățile de pe Dunăre și nu plăteau decit în parte produsele rechiziționate și căraușia⁴⁷.

O poruncă domnească din 1797 dă la iveală măsurile draconice ale autorității centrale pentru a-și procura cerealele cerute la Istanbul: „și din cit griu și ovăz și orz vor găsi (ispravnicii — n.n.) pe la lăcuiitorii băniei, lăsindu-se numai pe cit le va fi de semănat și oareșce de vînzare la alții, toată cealaltă zaherea încercindu-o, să o trimită la schela Găujani. Iar cit va găsi pe la mănăstiri, boernași, mazili, brășlași, scutelnici, poslușnici, preoți și diaconi să le lase numai pentru sămînță, iar pe la arendașii moșiilor ... oricîtă zaherea vor găsi de griu și orzu, pe toată să o rădice și să o pornească, făr'dă a lăsa măcar un bob“⁴⁸.

Dar, după 1774 și 1783, și mai ales după 1802, nu se mai poațe spune, cu Wilkinson⁴⁹, că turcii nu plăteau pentru furniturile capanului decit o pătrime din prețul local și o șesime din acela de la Constantinopol.

După mărturia autorizată a consului Austriei la Iași, în 1791 o vacă cu vițel costa 7 piaștri, iar în 1805 prețul unei vaci, cumpărată de turci pentru zalhana, era în medie de 27 piaștri; la prețul pieței libere, era de 34—36 piaștri⁵⁰. Diferența între prețul curent și prețul plătit de turci era deci de 25%, nu de patru sau șase ori mai mic⁵¹. Ținînd seama că, în intervalul 1791—1805, piastrul a pierdut, față de

⁴⁶ N. Iorga, *Din documentele necatalogate ale Academiei Române*, în „*Revista istorică*“, I (1915), 11, 12, p. 216—217.

⁴⁷ În această privință, merita a fi relevate abuzurile ce se fac în domnia lui Hangerli: „Ear boerii unii și gelepii cumpără vite de pe la oameni pe fiecă (pe preț de nimic) de făcea cirezi să cîștige bani singerați și lua boi cîte 10 sau 12 lei bou ales mare, vacile cîte 4,5 lei alese, ear mai de gios vite, cîte 2 lei sau 3, încă și cîte 2 zloți juninci, că oamenii nu avea cui să le vîndă earna, precum am zis, ci le da de mare nevoie că-i muncia tiranii...“ că „țîrgurile earna nu era să vîndă oamenii vite“ (Al. Papiu-Ilarian, *Tesaur*, II, p. 193).

⁴⁸ Fl. Constantiniu, *op. cit.*, p. 57.

⁴⁹ W. Wilkinson, *An account of the Principalities of Walachia and Moldavia*, Londra, 1820, p. 79.

⁵⁰ Hurmuzaki, XIX/2, p. 255.

⁵¹ Cu privire la diferențele dintre prețul plătit de Poartă pentru furnituri și prețul pieței, și la pierderile suferite de Principate, vezi mai jos p. 44—45, 71—73.

ducatul imperial și olandez, cam jumătate din valoare, prețul vitelor s-a dublat în 15 ani.

Numai astfel, prin garanțiile smulse Porții, se explică dezvoltarea rapidă a comerțului după tratatul de la Kuciuk-Kainargi și urcarea rapidă a prețurilor produselor agricole⁵².

Abuzurile turcești erau, se înțelege, mai mari în vremuri excepționale, în vreme de război sau de tulburări, când ele nu puteau fi nici îngrădite, nici sancționate.

Astfel, prădăciunile cetelor lui Pasvanoglu și ale oștilor turcești trimise împotriva lui au impus țării jertfe deosebite⁵³, iar jafurile turcilor din cetățile de la Dunăre în timpul războiului din 1806—1812⁵⁴ sau din 1815⁵⁵ au produs, pe lângă pierderea de „zaherea, marfă, bani și odoare“, teamă și nesiguranță.

De asemenea, multe pagube a adus țării ocupația turcească ce a urmat înfringerii revoluției din 1821 pe teritoriul celor două principate. Aceste împrejurări, deși excepționale, au agravat condiția locuitorilor și au demonstrat incapacitatea Imperiului otoman de a menține ordinea internă.

5. REGIMUL CAPITULAȚIILOR

Relațiile comerciale ale țărilor române cu străinătatea și, prin urmare, politica lor vamală, erau supuse regimului statornicit prin capitulațiile și tratatele de comerț încheiate de Poartă cu puterile străine.

Primul act de această natură a fost capitulația acordată, în 1569, Franței de Imperiul otoman. Acest act, care e un adevărat tratat de comerț, asigură supușilor francezi libertatea comerțului și navigației, imunitatea judiciară și protecția consulară în întreg Imperiul otoman. El a fost reconfirmat, întregit și precizat de mai multe ori (în 1581, 1597, 1604 și 1673). Ultima capitulație încheiată cu Franța e din 1740 și a rămas în vigoare până în 1923, când capitulațiile au fost definitiv abrogate. În țara noastră, ele au pierdut orice valoare efectivă după 1856 și au dispărut complet după proclamarea independenței.

În afară de Franța, Poarta a acordat capitulații Angliei, în 1580, Olandei, în 1612, Austriei, în 1615, Prusiei, în 1761 și, în sfârșit, Rusiei, în 1774.

⁵² V. A. Urechia subliniază că firmele smulse Porții, „ca o consecință a art. 16 din tratatul de la 1774 ... constituie pentru ambele principate instrumente de prosperare ce abia le puteau spera ambele țări“ (V. A. Urechia, *Memoriu asupra perioadei de istoria românilor de la 1774—1786*, București, 1893, p. 28).

⁵³ „Țieara se prăpădia, dînd oi, vaci și unt și făină și care cu boi la slujba oștilor, că boii nu se mai întorcea de la cară, că oamenii de pe la cară, de mare nevoie turcească, lăsa și caru și boii și fugia de scăpa, ear slujbașii lua boii și-i făcea cireadă căimăcămească seu boerească, seu'i mistuia ei, carăle le fărîma de lua ferul de pe ele“ (*Tesaur*, II, p. 191—192), sau „atîta mulțime de oaste fiind pe capul lor, au rămas de n-au ce mînca și mor de foame cu copii cu tot, că raelele mîncă coaje de copaci și tărîță“ (*ibidem*, p. 199). Pentru prăzile oștilor lui Pasvanoglu, vezi *ibidem*, p. 201.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 216.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 233.

Simple tratate de comerț la început, capitulațiile au ajuns cu timpul și concomitent cu decăderea Imperiului otoman, să creeze supușilor marilor puteri o situație privilegiată în întreg imperiul.

Capitulațiile asigură acestor supuși libertatea comercială și dreptul de a exporta toate articolele a căror ieșire nu e prohibită în mod special de Poartă. Taxa vamală, fixată la 3%, *ad valorem*, se plătea o singură dată, fie la intrare, la locul de desfacere sau la ieșire, și nu putea fi majorată nici prin deciziile guvernului otoman, nici prin evaluările vameșilor săi. Pentru a evita conflicte între negustori și vameși cu privire la valoarea articolelor de taxat, s-au întocmit tarife care fixau taxa vamală pentru toate articolele enumerate, la chintal, oca sau cot.

Întocmirea acestor tarife a constituit un prilej de a reduce taxa vamală sub cota de 3%. Astfel, tariful englez din 1800, pus în aplicare în 1801, prevede că articolele importate de negustorii englezi în Imperiul otoman, dacă nu sînt cuprinse în acest tarif, vor plăti vama după tariful austriac sau rus, iar cele care nu sînt trecute în nici un tarif, a căroră taxă n-a fost deci încă fixată, vor da 3%, după o defalcare de 20% din valoare⁵⁶.

Cum toate capitulațiile încheiate de marile puteri cu Poarta cuprindeau clauza națiunii celei mai favorizate, o concesiune smulsă de una se aplica automat tuturor celorlalte. Prin mecanismul acestei clauze, taxele vamale au fost reduse uneori la cifre absolut derizorii. Negustorii de piei de iepure din Galiția se plîng că, pe cînd ei sînt supuși la plata taxei de 3%, negustorii ruși nu plătesc decît 10 parale pentru 100 piei în valoare de 50—60 piaștri, ceea ce reduce taxa la 1,6%⁵⁷.

Tariful vamal rusesc din 1783 și cel austriac din 1784 au fost întocmite după acela care se aplica mărfurilor engleze și franceze. După tratate, aceste tarife prevedeau o taxă de 3% *ad valorem* și se percepeau după chintal și oca. În realitate, după mărturisirea consulilor austrieci înșiși, ele nu reprezentau decît 2%⁵⁸.

În 1803, s-a întocmit un nou tarif pentru mărfurile negustorilor ruși și austrieci și s-a stabilit din nou că aceia care au plătit o dată vama pe teritoriul Imperiului otoman, la intrare sau la locul de cumpărare, primeau o teșcherea (chitanță de plată), pe baza căreia erau scutiți de plata oricărei alte taxe. Astfel, negustorii ruși și austrieci nu mai puteau fi siliți să plătească altă taxă⁵⁹.

Dispozițiile capitulațiilor și tratatelor de comerț încheiate de Poartă s-au aplicat și țărilor române. După tratatul de la Kuciuk-Kainargi, Poarta le comunica domnilor prin firmane sau hatișerifuri și cerea să le aplice⁶⁰.

⁵⁶ Ed. Daniel Clarke, *Voyage en Russie, en Tartarie et en Turquie*, vol. II, Paris, 1812, p. 483—490.

⁵⁷ Hurmuzaki, XIX², p. 65—66.

⁵⁸ *Ibidem*, XIX¹, p. 144, 155—162.

⁵⁹ Urechia, XI, p. 227—237.

⁶⁰ În ponturile vămii Moldovei pe 1826, se spune că sudiiții plătesc vamă după „înaltele împărătești ahtinamuri și deosebite împărătești porunci” (*Uricarul*, XXII, p. 303). În catalogul vămilor muntene pe 1792 se arată că sudiiții care au plătit o dată vama în țărilor turcești și au teșcherea în regulă nu vor plăti nimic (Urechia, IV, p. 233). Vezi poruncile adresate în acest sens de domnie ispravnicilor, la 1784 iulie 18 (Urechia, I, p. 468—469) și la 1785 martie 5 (*ibidem*, p. 475), precum și porunca adresată marelui vameș, la 1784 (*ibidem*, p. 469—470).

Domnii au eludat sistematic aplicarea tarifului oficial și au perceput taxe vamale superioare, uneori din inițiativă și în interes propriu, alteleori cu știrea și complicitatea Porții, de la care obțineau firmele de prohibiție. Astfel, guvernul Moldovei percepe în 1783, o taxă de 5%, sub cuvânt că diferența de 2% reprezintă „messetaria și cîntarul”, ca la Constantinopol⁶¹. Mărfurile provenite din sudul Dunării și tranzitate prin țările române erau supuse unor taxe la schelele Dunării, sub motiv de magazinaj⁶². La acest fel de abuzuri se referă desigur un pasaj din tratatul comercial încheiat de Poartă cu Austria la 1784, unde se spune: „fiindcă internunțul a declarat că, prin trecerea timpului, s-au strecurat mai multe abuzuri contrare regulilor stabilite în provinciile otomane, și mai ales în Moldova și Valahia, Sublima Poartă le confirmă aici din nou, pentru a fi de acum observate în întreg Imperiul otoman”⁶³.

După încheierea tratatului de comerț ruso-turc din 10/21 iunie 1783⁶⁴, care pune la egalitate pe picior de egalitate cu comerțul Franței și Angliei, Poarta a înștiințat pe domnii țărilor române că „negustorii ruși să nu fie supărați de cadii, judecători, guvernatori și alți slujbași de poliție, și să nu li se ia vama decît o singură dată”. Negustorii ruși care vor trece prin Moldova și Țara Românească nu vor putea fi constrinși, sub nici o denumire, să plătească pentru tranzitul mărfurilor lor altă taxă afară de aceea de 3%, pe care au achitat-o la locul vînzării sau cumpărării. Teșchereaua (*billet d'acquis*), pe care funcționarii sînt obligați s-o elibereze după plata taxei vamale, va fi valabilă în tot cuprinsul Imperiului otoman. Sancțiunea pentru vameșii care ar călca aceste dispoziții și ar lua a doua oară vama e pedeapsa cu moartea⁶⁵.

Tratatul de comerț austro-turc din 1784 asigură supușilor imperiali „toate libertățile și avantajele de care profită sau vor profita francezii, englezii, olandezii și rușii, sau orice altă națiune mai favorizată”. Art. 2 stipulează că negustorii austrieci plătesc o singură taxă, într-un singur loc, atît la import, cît și la export. Ei nu pot fi grevați de nici o altă taxă, sub orice denumire ar fi instituită. Art. 6 deschide vaselor comerciale austriece Marea Neagră și gurile Dunării⁶⁶.

Aceste dispoziții se refereau însă numai la articolele lăsate de Poartă libere la export, nu și la cele prohibite în mod absolut ca: grînele, oile, seul, mierea, silitra. Profitînd tocmai de această interdicție a unor produse la export, domnii Țării Românești și Moldovei realizează venituri însemnate acordînd pe sub mină permise de export celor care plăteau mai mult. Dar și produsele lăsate libere la export, ca: lina, pieile de iepure, scumpia și porcii, erau de fapt la discreția domnului. Era de ajuns ca domnul să le declare necesare consumului intern, pentru ca negustorii străini să fie siliți să plătească taxele speciale, cu toate protestele lor și ale consulilor.

⁶¹ Hurmuzaki, XIX², p. 279. Ocîrmuirea hotărâște ca „nimeni să nu fie slobod a aduce cîntar străin..., ci numai vameșul domnesc să ție cîntar drept” (Urechia, XIII, p. 202—203).

⁶² Hurmuzaki, XX, p. 68.

⁶³ Martens, *Recueils des traités*, I, p. 319 (subl. ns.).

⁶⁴ Hurmuzaki, XIX¹, p. 155—162; D. A. Sturdza, *op. cit.*, I, p. 163—166.

⁶⁵ Martens, *op. cit.*, III, p. 615 și urm.; Hurmuzaki, VII, p. 498—512; Furnică, I, p. 97—100; Hurmuzaki, XIX¹, p. 155.

⁶⁶ Hurmuzaki, VII, p. 513—515; Raicevich, *Osservazioni*, p. 31—325.

Așa s-a întâmplat în iulie 1797, când domnul Moldovei a prohibit exportul lînii, unul din articolele principale ale comerțului austriac, sub pretextul că era nevoie de lînă în țară. Negustorii și consulul Austriei au protestat cu atît mai violent, cu cît ordinul de prohibiție venea cînd lîna era deja în drum sau carele deja arvunite. „E obiceiul acestei țări — scrie consulul austriac Merkelius, — ca, cu știrea și cu autorizația domnului, să se arvunească marfa la țară. Astfel cei mai mulți dintre negustorii au luat autorizații princiare pentru 218 000 ocale și, cu știrea domnului, au dat bani pentru această cantitate. Acum ordinul de prohibiție are să-i ruineze, deși o parte din lînă vine din sudul Dunării și a fost adusă aici pentru a fi spălată și reexpediată“.

În cursul audienței din 1797, domnul a recunoscut că în anul acela nu putea opri lîna deja cumpărată, spălată și pe cale de a fi expediată în Transilvania, și s-a arătat dispus să elibereze imediat, pe baza teșcherelelor, lîna cumpărată din Turcia. Merkelius a insistat ca, pe lîngă cantitatea de 218 000 ocale, deja eliberată, să autorizeze exportul întregii cantități de 440 000 ocale. În ciuda firmanului care-i ordona să rezerve capitalei otomane toată producția de lînă „din sentimente de prietenie și de bună vecinătate“, domnul a autorizat exportul întregii cantități⁶⁷.

Că prohibiția nu era adesea decît un mijloc obișnuit de sporire ilicită a venitului, o dovedește cazul asemănător din Țara Românească. Cu toată opreliștea, negustorii au obținut, „după obiceiul pămîntului“ și fără intervenția consulului, autorizația de a exporta lîna cumpărată, plătind spătarului Catargi un aspru de oca. Negustorii care n-au dat rușfetul așteptat au fost oprii să-și exporte lîna. Prohibiția lînii nu era deci dictată de nevoile consumului intern, ci de dorința de a storce negustorilor bani⁶⁸.

Toate demersurile consulilor pentru a obține abrogarea tuturor taxelor care depășeau tariful de 3% au fost zadarnice. Chiar și atunci cînd, în 1805, exportul vitelor era liber în Moldova, domnul nu renunță la suprataxe, fiindcă pentru vitele de zalhana statul a trebuit, pentru a compensa diferența între prețul pieței și prețul plătit de turci, să adauge din vistierie mai mult de o sută de pungi (50 000 lei)⁶⁹.

Reclamațiile consulilor împotriva taxelor pe care le considerau ca ilegale sau împotriva abuzurilor funcționarilor întîmpinau rezistență, fiindcă marii dregători care ar fi trebuit să le reprime erau interesați să le continue. Oierii transilvani s-au plîns consulului austriac de la Iași, Timoni, că vătafii de plai și vameșii le iau taxe neobișnuite sau de mult contestate, sub titlul de pîrcălăbie, căpitănie, tranzit etc. Or, satisfacția morală și materială precum și sancțiunile cerute de consul erau cu atît mai greu de obținut, cu cît hatmanul Constantin Balș, în Moldova, și vistierul Constantin Filipescu, în Țara Românească, care ordonaseră încasarea acestor taxe erau ei înșiși arendașii vămilor și au pus totul în mișcare pentru a înăbuși afacerea; cînd domnul Moldovei a fost nevoit

⁶⁷ Hurmuzaki, XIX¹, p. 834—835.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 843. Lagan, referindu-se la acest sistem, spune: „Domnii vind în secret licențe de comerț cîtorva negustori favorizați, lăsîndu-i să exporte lucruri rezervate Porții“ („Buletinul Comisiei istorice“, IX, p. 180).

⁶⁹ Hurmuzaki, XIX², p. 256.

să aducă afacerea în fața divanului, Balș a invocat în privința tranzitului principiul reciprocității : de vreme ce negustorii moldoveni plăteau tranzitul în statele austriece, cu ce drept pretindeau negustorii austrieci ca ei să fie scutiți de această taxă în Moldova ? Absurditatea capitulațiilor stătea tocmai în faptul că erau convenții unilaterale, care obligau Imperiul otoman fără drept de reciprocitate și cuprindeau clauza națiunii celei mai favorizate, care permitea, de pildă, Austriei să reclame toate avantajele acordate Franței sau Rusiei. Astfel, consulul de la Iași a invocat articolul tratatului ruso-turc din 1783, care scutea pe negustorii ruși de orice taxă de tranzit, și divanul a trebuit să dea despăgubiri oierilor transilvani ⁷⁰.

La stăruințele consulilor de a desființa prohibiția și aplicarea taxelor vamale, trebuie să adăugăm fraudele negustorilor. Fraudarea vămiilor era un procedeu curent și general. Negustorii se înțelegeau cu vameșii „care cădeau totdeauna la învoială” ⁷¹, sau recurgeau la diferite șiretlicuri pentru a nu plăti deloc sau a plăti cât mai puțin. Ei introduceau marfa clandestin, făceau declarații false sau prezentau facturi mincinoase. De exemplu, negustorii din Craiova, care aveau prăvălii statornice și aduceau mărfuri străine, anume pentru prăvăliile lor, ca să nu plătească taxa de consum, se învoiau cu vameșul de la Slatina, plăteau ceva, ca pentru tranzit, fără să prezinte marfa, și se duceau la Craiova cu teșcherea că au plătit vama ⁷².

Cînd, în 1816, a expirat contractul de arendă a vămilelor, cu toate protestele consulilor, noul contract pe următorii trei ani a fost încheiat pe baza taxelor majorate de export. Noii contractii, asociindu-și doi negustori, perfect la curent cu procedeele frauduloase ale negustorilor, au descoperit repede și au curmat înșelăciunea cu facturile și cu tranzitul. Negustorii sudiți, care pînă atunci „nu permisese ră niciodată consulatelor să cunoască fondul afacerilor lor”, s-au adresat acestora, și consulii au reclamat împotriva taxelor neautorizate de capitulații. A urmat un schimb de note între consulat și vistierie și afacerea a ajuns la Constantinopol, fără ca domnul să fi renunțat la majorare ⁷³.

Astfel, totul tinde să restrîngă, să spargă, să eludeze, să abroge monopolul turcesc : interesul producătorilor, ingeniozitatea negustorilor, lăcomia domnilor, acțiunea consulilor și chiar complicitatea autorităților turcești, care se pretează la toate aceste manopere, cu singura condiție ca totul să se petreacă în taină și ca taina să fie pecetluită cu aur ⁷⁴. În aceste condiții, nu e de mirare că și negoțul clandestin, contrabanda, a luat proporții atît de extraordinare încît a devenit o formă obișnuită și aproape normală a exportului nostru.

Prin stipulațiile diferitelor tratate de pace, tratate comerciale, hațișerifuri și firmane impuse Porții, privilegiile țărilor române au fost confirmate, lărgite și completate, intervenția Porții în afacerile lor interne îngredită, pătrunderea negustorilor turci pe teritoriul lor inter-

⁷⁰ Hurmuzaki, XIX¹, p. 812—814 ; XII², p. 146—147.

⁷¹ *Ibidem*, supl. I/3, p. 535.

⁷² Urechia, XI, p. 253.

⁷³ Hurmuzaki, XX, p. 358—359.

⁷⁴ N. Iorga, *Prefața*, la vol. X, Hurmuzaki, p. XXIII.

zisë, aprovizionarea capitalei otomane restrinsă la schelele Dunării și plata impusă la prețul pieței.

Deși aceste prevederi n-au putut fi aplicate integral, ele au creat totuși comerțului nostru condiții mult superioare de dezvoltare și, după 1774, se deschide în adevăr o eră nouă în istoria economică a țărilor noastre.

6. CREȘTEREA INTERESULUI PUTERILOR STRĂINE PENTRU PIAȚA ȚĂRILOR ROMÂNE

a. AGENȚI COMERCIALI ȘI CĂLĂTORI STRĂINI. PLANURI PENTRU STABILIREA DE LEGĂTURI COMERCIALE

Ca urmare a restrîngerii treptate a monopolului turcesc asupra comerțului celor două principate și a obținerii unui regim avantajos în comerțul cu țările Imperiului otoman, puterile europene, în special Austria, Rusia, Franța, Prusia, caută să dezvolte legăturile comerciale cu cele două țări de la Dunăre, care ofereau materii prime la un preț foarte convenabil și o bună piață de desfacere pentru produsele lor industriale.

Ca urmare a creșterii acestui interes, țările române încep a fi vizitate de un număr tot mai mare de străini, care semnaleză guvernelor lor bogăția acestor țări și cer cu insistență stabilirea de relații comerciale — care sînt arătate a fi foarte avantajoase — și deschiderea de consulate în aceste țări⁷⁵. Astfel, Carra în 1782⁷⁶ și Peyssonnel în 1787⁷⁷ propun înființarea unui consulat francez care ar înlesni comerțul negustorilor francezi în țările noastre⁷⁸.

Interesul comercial crescînd al puterilor apusene în părțile noastre este atestat de planurile pe care diverși trimiși ai lor le fac în vederea dezvoltării comerțului. Ne-au rămas, astfel, raportul lui Raicevich din 1782, în care acesta arăta foloasele pe care Austria le-ar putea trage din comerțul cu Moldova și prezenta în același timp planul unei companii comerciale⁷⁹; rapoartele lui König, din 1785, despre dezvoltarea relațiilor comerciale între Prusia și Moldova⁸⁰, ca și planul lui Gaudin, din 1802, de a lega Franța cu Marea Neagră printr-o linie fluvială de la Rin la Dunăre, care ar fi făcut din Moldova și Muntenia un vast antrepozit și centrul comerțului dintre Franța și Europa Centrală, Rusia,

⁷⁵ Despre străduințele puterilor străine (Austria, Prusia) de a face comerț cu țările române vezi *ibidem*, *passim*.

⁷⁶ Vezi proiectul lui Carra în Urechia, II, p. 336—339; Hurmuzaki, X, p. 16; supl. I/2, p. 14 etc.

⁷⁷ Peyssonnel, *op. cit.*, p. 210.

⁷⁸ Despre scopul — și comercial, pe lângă cel politic — al înființării consulatului francez, vezi A. Oțetea, *Înființarea consulatelor franceze în țările românești*, în „Revista istorică”, 1932, p. 336, 344—345. În instrucțiunile trimise de internunțul Rathkeal baronului Metzburg în 1786 interesele comerciale sînt puse pe primul plan și apărarea lor apare ca principala atribuție a reprezentantului austriac („Rev. hist. du sud-est europ.”, III (1926), p. 176—177).

⁷⁹ Hurmuzaki, XIX/1, p. 70—76.

⁸⁰ *Ibidem*, X, p. 9—12, *passim*.

Turcia și Asia Mică⁸¹. Unele din acestea au rămas simple planuri, altele au dus într-adevăr la dezvoltarea schimbului de mărfuri între puterile apusene și cele două țări de la Dunăre. Era însă evident că numai progresul general al societății românești putea crea un cadru favorabil dezvoltării comerțului.

O altă dovadă a creșterii acestui interes este și dorința tot mai insistent manifestată a unor case comerciale străine — mai ales austriece — de a face comerț cu țările noastre⁸², ca și stabilirea unor firme străine sau reprezentanțe ale lor în țările noastre⁸³.

Dar ceea ce dovedește în chipul cel mai evident dezvoltarea schimbului comercial dintre puterile europene și țările române este creșterea simțitoare a exportului și importului de mărfuri a acestora din urmă.

b. INFIINȚAREA CONSULATELOR STRĂINE CHESTIUNEA SUDIȚILOR STRĂINI

Inființarea consulatelor — rus în 1782, austriac în 1783, francez în 1796, englez în 1803^{83a} — a fost, în parte, urmarea creșterii interesului politic pentru Principatele Dunărene și a dorinței marilor puteri de a stabili relații comerciale cu țările române.

Consulatele străine au avut efecte considerabile asupra dezvoltării comerțului celor două principate. Negustorii străini, mai ales austrieci, n-au beneficiat numai de avantajele garantate țării lor de tratatele comerciale încheiate cu Poarta⁸⁴, ci și de protecția consulară⁸⁵, care i-a pus la adăpostul samavolnicilor comandanților turci și abuzurilor funcționarilor noștri și le-a garantat creanțele într-o țară în care codul comercial se confunda încă cu codul civil.

Sub protecția consulatului, comerțul austriac a luat un avânt atît de brusc și de puternic, încît a provocat o vie reacție din partea negustorilor pămînteni. „Afacerile serviciului M. Sale încep să se strice“, scrie alarmat, în 1784, consulul Austriei la Iași. Domnul și boierii, sesi-

⁸¹ *Ibidem*, supl. I/3, p. 231.

⁸² Astfel, în 1784, casa de comerț „Donau- und Seehandlung“ din Viena își exprimă o asemenea dorință (Hurmuzaki, XIX/1, p. 185—186); în același an, casa de comerț Bienenfeld dorea să facă comerț cu ceară și alte produse (*ibidem*, p. 209) și N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 379; în anul următor, contele Festetics și negustorul Bozenhard doreau să deschidă o casă de comerț la București (Hurmuzaki, XIX/1, p. 238). Toate aceste cereri se fac după numirea activului Raicevich în calitate de consul al Austriei la București.

⁸³ În 1786, Jene semnaleză existența la București și Galați a casei austriece de comerț a lui Festetics, care aducea pe Dunăre trăsuri și alte produse din Austria, Boemia și Ungaria, făcînd un comerț întins în Moldova și Muntenia („Revista istorică“, 1924, p. 50); ceva mai tîrziu, exista la București o sucursală a firmei franceze Pellet et Co din Constantinopol (Urechia, V, p. 362). La 1785 exista la Iași o firmă austriacă pentru vînzarea bijuteriilor (Hurmuzaki, X, p. 16).

^{83a} P. Cernovodeanu, *Inființarea consulatului englez în țările române (1803) și activitatea sa pînă la 1807*, în „Rev. rom. de studii internaționale“, V (1971), nr. 1, p. 139—162.

⁸⁴ În cataloagele vămilor Țării Românești și Moldovei, tarifele plătite de sudiții ruși, austrieci, englezi, sînt trecute separat de tarifele celorlalte mărfuri (vezi Urechia, IV, p. 241—249; XI, p. 227—251; XIII, p. 203—237).

⁸⁵ Vezi o „carte de protecție“ dată de un consul unui sudit, ca să beneficieze de privilegii „după tractatele cele așezate între amîndoa Inaltele Puteri“, în Hurmuzaki, X, p. 646. Alte asemenea cărți în Uricarul, XIV, p. 56—57 (din 1819), și în N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 146—147 (din 1823).

zați de plingerile negustorilor, care au arătat că afacerile supușilor austrieci scutiți de impozite cresc în fiecare zi, și îi amenință cu ruina⁸⁶, s-au hotărît să ia măsuri de apărare. Dar, în loc să degreveze pe negustorii pămînteni, cum ar fi dorit aceștia, guvernul a încercat să supună la dajdie pe negustorii austrieci. Printre alții, supusul imperial Iancovitz „cel mai bogat negustor din țară“, a fost „închis, fiindcă a refuzat să plătească dajdia“. La protestul consulului, guvernul a răspuns că Iancovitz, fiind de șase ani în țară și căsătorit aici, a devenit supus „otoman“⁸⁷.

Dar aceste măsuri de rigoare n-au putut fi menținute. Printr-un firman general, Poarta a pus capăt tuturor restricțiilor și angaralelor de care s-au plîns negustorii austrieci. Ea a dispus să li se dea prin agenție cărți domnești care-i autorizau să circule nesupărați în toată țara și să strîngă mărfurile care le conveneau. În urma acestor măsuri, consulul Austriei putea anunța, trei ani mai târziu, „comerțul supușilor chezaro-crăiești crește în fiecare zi, atît cu amănuntul, cît și cu top-tanul“⁸⁸.

În imposibilitate de a obține măcar egalitatea de tratament cu supușii străini, negustorii români caută să dobîndească protecția străină. „Indigenatul“ Rusiei și Austriei era cel mai căutat, fiindcă protecția consulară a acestor țări era cea mai eficace. Astfel, negustorii cei mai mari caută să cumpere moșii în Bucovina, care din 1775 se afla sub stăpînirea habsburgilor, pentru a dobîndi cetățenia austriacă. Negustorii mărunți se dau ca atașați negustorilor protejați⁸⁹. Numărul sudiților ajunsese atît de mare, încît însuși Ioniță Sandu Sturza, domnul Moldovei, a fost silit să se plîngă Porții⁹⁰.

Uneori, făcîndu-se sudiți, negustorii nu renunțau nici la calitatea de raiale. În timpul războiului din 1787—1791, armenii, supuși otomani, s-au făcut sudiți austrieci, fără să renunțe la calitatea lor de raiale, pentru a beneficia și de supușenia otomană și de protecția austriacă. Astfel, frații Pascalovicz au construit dughene la Iași și Botoșani, ceea ce le era interzis ca străini, și au protestat contra vameșilor care i-au tratat ca pămînteni silindu-i să plătească fumăritul și taxa de consum. Domnul, după ce i-a amenințat că le scoate la licitație dughenele, a renunțat la aceasta, dar, în virtutea obiceiului pămîntului (*jus soli*), i-a supus la fumărit⁹¹.

⁸⁶ Hurmuzaki, XIX/1, p. 187—188.

⁸⁷ Pentru conflictele ivite în pricina sudiților austrieci vezi și I. C. Filitti, *Correspondența domnilor și boierilor români cu Metternich și cu Gentz între anii 1812—1828*, în „Mem. secț. ist.“, s. II, t. XXXVI, p. 1002—1009; pentru privilegiile lor, faptul că acestea sînt o piedică în calea dezvoltării comerțului nostru, neînțelegerile dintre ei și autohtoni, vezi Gheron Netta, *Oltenii în trecutul economic al țării lor*, Craiova, 1944, p. 46—53.

⁸⁸ Hurmuzaki, XIX/1, p. 605.

⁸⁹ Raportul lui Flury din 3 septembrie 1804 (Hurmuzaki, XVI, p. 663).

⁹⁰ N. Iorga, *Plîngerea lui Ioan Sandu Sturza Vodă împotriva sudiților străini în Moldova*, București, 1912, p. 5. În 1820, existau la Iași nu mai puțin de 1200 sudiți străini, cea mai mare parte ruși și austrieci, „Bul. Ioan Neculce“, III (1923), p. 12, iar la București se aflau, în 1831, 2381 supuși străini, „Convorbiri literare“, XXII (1888), p. 855.

⁹¹ Hurmuzaki, XIX/2, p. 42—43.

c. INCEPUTURILE EXPANSIUNII ECONOMICE A AUSTRIEI

Expansiunea economică austriacă în spațiul carpato-dunărean a fost expresia concepției mercantiliste care a constituit fundamentul doctrinar al politicii economice a Curții din Viena⁹². În teoria mercantilistă, sursa plus-valorii este căutată în sfera circulației; aceasta înseamnă că efortul de sporire a bogăției naționale este axat în chip preponderent pe asigurarea unei balanțe comerciale active, adică a primatului exportului asupra importului. Necesitatea de a vinde cât mai mult și de a cumpăra cât mai puțin a determinat statele care au făcut din mercantilism principiul de bază al politicii lor economice, să practice o politică protecționistă, adică să înalțe la frontierele lor adevărate bariere vamale, care să oprească fluxul mărfurilor străine și să protejeze, ceea ce începea să fie o industrie națională. S-a ajuns astfel la o adevărată luptă pentru deșeușee, mai ales în secolul al XVIII-lea, cînd absolutismul (sau despotismul) luminat al suveranilor europeni își încorporează mercantilismul ca principala componentă economică.

Pe un continent, unde mercantilismul zăvorește toate căile de pătrundere a mărfurilor, Imperiul otoman, singurul care nu adoptă principiile și practicile comerțului activ, devine un adevărat magnet pentru fluxul de export al diverselor state europene. Dezvoltarea mai timpurie a capitalismului în Anglia, Olanda și Franța asigurase deja celor trei state poziții solide în Imperiul otoman. Incapabil să asigure dezvoltarea forțelor productive din întinsele sale teritorii, statul otoman găsea în activitatea negustorilor necesitatea unei infirmități autohtone.

Imperiul habsburgic, cuprins la rîndul lui de febra mercantilistă, căutase inițial deșeușee în vestul Europei sau în colonii. Slaba competitivitate a mărfurilor austriece și eșecul încercărilor de a implanta comerțul imperiului în regiunile coloniale (între 1722—1735, au ființat la Ostende companiile comerciale ale Indiilor de est și de vest) au decis, în cele din urmă, Viena să-și îndrepte efortul său comercial spre Imperiul otoman. Pe urmele armatelor biruitoare ale lui Eugeniu de Savoia, negustorii austriece și-au croit drum spre stăpînirile turcești. În 1718, apogeul expansiunii austriece în sud-estul Europei (e anul păcii de la Passarowitz care aduce sub stăpînire austriacă Banatul și Oltenia), s-a semnat, la 27 iulie, un tratat comercial între cele două imperii, care stabilea, între altele, libertatea de negoț, prevedea protecția supușilor austriece, declara Dunărea deschisă pentru comerțul austriac și fixa o taxă vamală redusă de 3% *ad valorem* (tratatul a fost confirmat ca perpetuu la 20 mai 1747).

Avantajele dobîndite în 1718 au fost considerate la Viena drept premisele unei expansiuni care trebuia să asigure manufacturilor din provinciile ereditare ale Casei de Austria o piață de desfacere și, în același timp, o sursă de aprovizionare cu materii prime. Într-adevăr prin senedul acordat la 24 februarie 1784, Imperiul habsburgic beneficiază de clauza națiunii celei mai favorizate și capătă dreptul de a face comerț în Marea Neagră.

⁹² Vezi, pe larg, Ș. Papacostea, *Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718—1739)*, Edit. Acad., București, 1970.

Pentru a valorifica posibilitățile ce-i erau oferite, Curtea vieneză a adoptat un șir de măsuri economice și politice : din prima categorie fac parte încercările de a crea o pătură de negustori, familiarizați cu realitățile orientale, și măsurile de a ameliora sau deschide căi de transport (aici se înscriu și încercările de navigație pe Olt) ; din cea de-a doua, dezvoltarea unei rețele de reprezentanțe consulare, adevărate antene politice și economice care să informeze rapid și exact Viena despre realitățile locale. S-a ajuns astfel la situația ciudată că Imperiul habsburgic a izbutit să-și asigure o preponderență economică în țările române fără a izbuti să o dubleze și de una politică, în timp ce Imperiul țarist, dobândind statutul de putere „protectoare“, și-a asigurat o influență politică fără să o poată sprijini pe o penetrație economică importantă.

Inițierea consulatelor — cel rus în 1782 și cel austriac în 1783 — este și ea un moment din rivalitatea celor două expansiuni care se interfereau în spațiul românesc.

Un anumit rol în inițierea consulatului austriac l-a jucat Compania austriacă Willeshoven, care încurajase negocierile între Viena și St. Petersburg. Folosind drept pretext activitatea amintitei companii, cancelarul a recomandat lui Iosif al II-lea numirea unui consul în persoana lui Raicevich, a cărui misiune principală (vorzüglicher Auftrag) era „de a netezi drumul Companiei Willeshoven, urmînd să călătorească în acest scop pînă la Galați“⁹³.

Pentru a nu trezi bănuielele și opoziția Porții el n-a fost investit public cu atribuții consulare și a fost prezentat ca simplu agent comercial care avea să urmărească afacerile supușilor chesaro-crăiești. Dar înainte de a pleca, pentru a-i conferi un prestigiu personal a fost făcut secretar aulic. Din personalul auxiliar care i s-a pus la dispoziție, la București a luat naștere agenția comercială.

Interesele care au prezidat la inițierea consulatului austriac au fost, așadar, de ordin economic și politic. Conduc de personalități remarcabile, precum Raicevich, Merkelius, Fleischhackl, consulatul a devenit un factor important al vieții publice din cele două țări române și a jucat un important rol în ocrotirea negustorilor și oierilor supuși (sudii) austrieci.

Astfel, în mai 1794, Merkelius a realizat pentru oieri un acord cu beilicii, pentru vînzarea unor oi la prețuri mult mai avantajoase decît în 1793 și pentru reducerea cotei de la 10 doar la trei la sută. În privința prețului oilor s-a încheiat un acord, în prezența lui Merkelius și a lui Al. Moruzi, domnul țării, cu Nicolae Saidtsu însărcinatul cu stringerea oilor pentru Constantinopol. Acordul se întemeia pe libera vînzare în locul fostului beilic în condițiile următoare : oierii promiteau să dea la libera vînzare trei din o sută de oi la următoarele prețuri : un berbec mare cu lînă fină de rasă țigaie sau o oaie cu miel și cu lînă la lei 3 și 20 parale ; tot din această rasă o oaie obișnuită (stearpă) cu lînă la lei 2 și 30 parale ; un cirilan cu lînă la lei unu și 35 parale ; un berbec cu lînă grosolană de rasă birsană sau o oaie cu miel cu

⁹³ Gheron Netta, *Încercări de navigațiune pe Olt*, București, 1928, p. 24 și urm. ; Hans Halm, *Habsburgischer Osthandel im 18. Jahrhundert*, München, 1954, p. 52.

lină tunsă sau nu cu 3 lei și 15 parale; din aceeași rasă o oaie obișnuită (stearpă) cu lină tunsă sau nu la 2 lei și 10 parale; un cârlan cu lina netunsă la 1 leu și 25 parale. Oierii nu vor preda oile decît contra plății pe loc și la locurile stabilite de agenție.

Prin urmare, politica de cucerire a pieței românești de către Austria va începe efectiv — așa cum se va vedea mai jos — tot în epoca imediat următoare tratatului de la Kuciuk-Kainargi și e marcată prin înființarea consulatelor austriece de la București și Iași, prin tratatul de comerț austro-turc din 1784 și prin avîntul brusc și puternic al schîmbului de mărfuri între Austria și țările române.

7. ALȚI FACTORI CARE AU FAVORIZAT DEZVOLTAREA COMERȚULUI IN PERIOADA 1774—1828

Războaiele ruso-turce și ruso-austro-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și din primul deceniu al celui următor au impus Moldovei și Țării Românești sarcina de a aproviziona un lung șir de ani armatele beligerante⁹⁴. Dezvoltarea producției de mărfuri pentru aprovizionarea armatelor a fost însoțită de creșterea circulației monetare. Boierii refugiați la Brașov, în 1821, o confirmă arătînd că, în urma războiului din 1806—1812, această circulație atinge un nivel fără precedent⁹⁵. Un călător străin semnalează același fenomen pentru Moldova⁹⁶, iar consulii Austriei, în repetate rînduri, îl confirmă pentru ambele Principate.

În afară de acest rol favorabil dezvoltării comerțului, nu trebuie să uităm însă și rolul negativ jucat de aceste războaie. În chip inevitabil, ele erau însoțite de distrugerii și cauzau suferințe locuitorilor țării române, unde ele se purtau. Apoi, ele aduceau — în scopul aprovizionării trupelor — interzicerea temporară a exportului. Astfel, în 1788

⁹⁴ Sturdza-Scheianu, *Acte și legiuri privitoare la cheștiunea tărănească*, vol. I, p. 47, 77—78. La 1796 martie 26, domnul Țării Românești trimite poruncă locuitorilor din 17 județe să facă arăturile de primăvară pentru porumb, orz, mei, grîu de vară, ca să aibă nu numai de hrană, dar și de comerț. Se scrie și ispravnicilor „de a îndatori și pe cei leneși la lucrarea pămîntului și la semănăturile bucatelor” (Urechia, VI, p. 383—384). Măsuri asemănătoare se iau și în Moldova încă de la 1781 (I. Antonovici, *Documente birlădene*, IV, p. 210—212), ca și în timpul domniei lui Ioniță Sandu Sturza. Astfel, în primăvara anilor 1823 și 1824, domnul a trimis ordine ispravnicilor să îndemne locuitorii să iasă „la lucrul harnic al cîmpului”, să silească „pe acei leneși sau neînțelegători și îndărătnici” să semene „mai mult decît în toate alte vremi”. Se iau măsuri pentru ajutorarea cu semințe și cu pluguri a celor lipsiți (N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 558—560). Pentru consecințele războaielor asupra țărănimii și, în genere, a societății românești, vezi raportul lui Merkelius, Hurmuzaki, XIX/1, p. 696 și observațiile generalului Langeron, Hurmuzaki, supl. I/3, p. 79.

⁹⁵ C. D. Aricescu, *Acte justificative la istoria revoluțiunii române din 1821*, Craiova, 1874, p. 187—188.

⁹⁶ R. Ker Porter, *Travels in Georgia, Persia, Armenia etc.*, vol. II, Londra, 1822, p. 779. În timpul războiului din 1806—1812, Moldova a vindut Rusiei și Austriei grîne și vite, inclusiv cai. „Urmarea a fost un mare aflux de bogăție”. După sfîrșitul războiului, „porțile comerțului cu Rusia fiind închise, boierii stau cu hambarele pline, iar lîncile lor sînt pascute de un mare număr de vite, pentru care nu găsesc cumpărători”.

și 1791 — în interesul aprovizionării turcilor — N. Mavrogheni interzice exportul de zaharea și altă marfă în Austria⁹⁷, iar în 1807 se interzice exportul de cai din Țara Românească și Moldova în Austria, Prusia și Saxonia⁹⁸.

Comerțul a luat un mare avânt și în urma schimbărilor profunde ce au afectat întregul mod de trai, al „europenizării“ clasei boierești⁹⁹, care a mărit simțitor cererea de articole de lux.

Această „occidentalizare“ a fost accelerată de influența exercitată asupra boierilor de ofițerii ruși și austrieci, în vremea războaielor ruso-austro-turce. Astfel, la un an de la intrarea trupelor ruse în Moldova și Muntenia, în 1807 „toate doamnele moldovence și muntenne adoptară costumul european. Din toate părțile sosiseră în ambele capitale negustori de mode, croitorese, croitori și magazinele din Viena și Paris desfăcură toate vechiturile, care părură foarte noi la Iași și se plătiră scump. Se văzu de asemenea curînd, în toate casele, mobile cam vechi aduse de la Viena cu mari cheltuieli“¹⁰⁰. De aici nenumărate datorii pentru a satisface luxul boierilor. Din cauza lipsei de experiență a pămîntenilor în confecționarea diferitelor articole industriale, scrie Merckelius, boierii au fost siliți să-și procure aceste articole din statele austriece¹⁰¹. Despre setea de lux a boierilor, pentru satisfacerea căreia ei cereau produse noi, ne vorbesc și străinii care au trecut pe la noi. „Les boyards aiment le faste plus encore que les Orientaux“ spune Pertusier¹⁰², iar D'Hauterive, în *Memoriul* său asupra Moldovei, arată că „Les Moldaves se ruinent en étoffes et en péliisses“¹⁰³. Dacă pînă la 1806, pentru costumele luxoase ale boierilor se aduceau blănuri din Rusia, după războiul din 1806—1812, cînd începe să se introducă moda „nemească“ acest import scade, și e înlocuit în parte cu stoffe și țesături apusene¹⁰⁴.

Un alt articol cerut de boieri, sint butcile (trășurile), foarte scumpe, care se aduceau de la Viena și se reinnoiau, din cauza stării deplorabile a drumurilor, în fiecare an. Importul lor a fost oprit de Moruzi și de Al. Ipsilanti¹⁰⁵.

⁹⁷ Urechia, III, p. 68 ; IV, p. 231.

Pentru cantitățile de alimente, numărul de animale, sumele de bani etc. luate de austrieci în timpul ocupației, vezi Mihai Popescu, *Situația economică a Moldovei și Munteniei în timpul ocupațiunii austriece*, „Convorbiri literare“, LXII (1929), p. 443—479.

⁹⁸ Urechia, XI, p. 767 ; vezi și p. 650.

⁹⁹ Pentru schimbările intervenite în viața boierilor în acest timp, vezi N. Iorga, *Istoria comerțului cu Orientul*, București, 1939, p. 133—134 ; G. Zane, *Un veac de luptă...*, p. 29—31 etc.

¹⁰⁰ Hurmuzaki, III/1, p. 79.

¹⁰¹ *Ibidem*, XIX/1, p. 606.

¹⁰² Ch. Pertusier, *La Valachie, la Moldavie et de l'influence politique des Grecs du Fanal*, Paris, 1822, p. 84.

¹⁰³ D'Hauterive, *op. cit.*, p. 374.

¹⁰⁴ Wilkinson, *Tableau historique*, p. 82—83.

¹⁰⁵ Urechia, VII, p. 58 ; vezi și Al. Papadopol Calimach, *Legi sumptuarii sau legi contra luxului în România (Moldova, 1764, 1781 — Valahia 1806)*, „Revista nouă“, II (1889), p. 28—35. Despre numărul mare de trășuri luxoase ale boierilor vezi însemnările lui Clausewitz, din 1824, în „Revista istorică“, XIV (1928), p. 363.

Dar clasa boierească se transformă și în alt sens : boierii, dindu-și seama de avantajele pe care le oferea dezvoltarea comerțului, caută să participe tot mai direct la schimburile comerciale, caută să obțină tot mai multe produse de pe moșiile lor, pentru a le comercializa.

Ni se pare semnificativă în acest sens constatarea lui Raicevich după care boierii moldoveni. „doresc comercializarea produselor lor, care consistă în ceară, lână, boi, cai și vin“¹⁰⁶.

Avantajele pe care clasa boierească le trăgea din dezvoltarea exportului de vite și cereale au făcut și mai intolerabile îngrădirile impuse de Poartă. Perspectiva de a trage foloase și mai mari prin înlăturarea acestor îngrădiri a inspirat boierilor un program economic care nu se putea realiza decât prin abolirea suzeranității turcești.

În cererea boierilor din Țara Românească, întocmită după evenimentele din 1821, se spunea, printre altele : „Negotul să ne fie slobod, adică din tot venitul ce agonisim din pământul nostru și din dobitoacele noastre și din alte mijloace de lucruri, ce ne-am putea îndemna, să nu fim popriți de nimeni a scoate peste granițe, în orice parte vom putea găsi, folosul alișverișului nostru... după cum să urmează la toate țările de chivernisesc și să folosesc prin mijlocirea slobodului negoț“¹⁰⁷.

Într-un remarcabil memoriu din 1821 asupra relațiilor dintre Moldova și Poartă, Iordache Rosetti-Roznovanu formulează, pe baza experienței ultimelor trei sau patru decenii de politică economică a Turciei în țările române, următoarele revendicări :

1. Guvernul otoman să nu poată fixa, prin ordine către domni, cantitatea de produse pe care Principatele au să le furnizeze pentru aprovizionarea capitalei și pentru construcțiile navale.

2. Poarta să nu poată interveni, nici direct, nici indirect, pentru stabilirea calității și prețului produselor pe care va găsi convenabil să le cumpere din Principate.

3. Porturile să fie libere.

4. Exportul să fie liber pentru toate produsele, inclusiv lemnul de construcție, care ar procura venituri însemnate Principatelor, dacă ele le-ar putea desface fără nici o restricție în porturile Mării Negre.

5. Acces liber și securitate personală creștinilor din Imperiul otoman care ar veni să se așeze în Principate, pentru a se dedica industriei și comerțului¹⁰⁸.

Aceste revendicări corespundeau intereselor esențiale ale economiei noastre din vremea aceea. Dar realizarea lor implica desființarea raialelor de pe Dunăre și deplina libertate a comerțului. Ele nu se vor realiza decât prin tratatul de la Adrianopol.

¹⁰⁶ Hurmuzaki, XIX/1, p. 72.

¹⁰⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, XI, p. 198.

¹⁰⁸ Furnică, I, p. 280—282.

INTEGRAREA ȚĂRILOR ROMÂNE ÎN CIRCUITUL ECONOMIC EUROPEAN

Observatorii străini din perioada de care ne ocupăm au considerat comerțul exterior al țărilor române ca neînsemnat. Primul consul al Austriei, Raicevich, care și-a publicat *Observațiile* în 1788, declară comerțul nostru „foarte precar”, din cauza „nenorocitei constituții politice” a Principatelor¹. Un sfert de secol mai târziu, consulul Franței din Moldova, Fornetty, găsește că „în general, comerțul aici e puțin înfloritor”². Consulul Angliei, W. Wilkinson, care a publicat în 1820 o interesantă descriere a țărilor române, e de aceeași părere: „Comerțul de export e lucru neînsemnat”³. Un alt englez, Bargrave Wyborn, merge și mai departe, declarând în 1820, că, în Țara Românească, „comerțul exterior e necunoscut”⁴.

Evident, aceste declarații nu trebuie luate în sens literal. Ele subliniază doar faptul incontestabil că majoritatea exportului nostru era destinat Imperiului otoman și era deci considerat ca trafic intern; în al doilea rând, ele vor să spună că, în raport cu resursele și posibilitățile țării, comerțul exterior era extrem de redus, și, în ceea ce privește importul, el consta în articole de lux pentru boieri, iar în ceea ce privește exportul, în produse naturale.

Această împrejurare și procedeele frauduloase prin care Poarta, domnii și autoritățile subalterne eludau prevederile hațișerifurilor și firmanelor care restrîngeau monopolul turcesc⁵ explică persistența abuzurilor și dificultatea de a stabili cifra exactă a prestațiilor și furniturilor țărilor române, precum și marea diversitate a cifrelor date de contemporani. Consulul general al Rusiei, Al. Pini, care dispunea de cele mai directe și mai eficiente mijloace de informație, n-a putut decît după doi ani de investigații să stabilească volumul și să descopere mecanismul secret al stoarcerii maselor țărănești, pe care I. Caragea îl dusesse la perfecțiune.

Vorbind de unele reduceri obținute asupra furniturilor Porții, Pini adaugă: „E adevărat că aceste pretinse beneficii nu sînt în fond decît suprimarea unei părți a abuzurilor introduse în operația furniturii. Necunoscînd cu precizie existența acestor abuzuri, mi-a fost imposibil

¹ Raicevich, *Osservazioni*, p. 113.

² Hurmuzaki, XVI, p. 989.

³ W. Wilkinson, *op. cit.*, p. 77; același Wilkinson constată însă: „cu toate că comerțul Valahiei și Moldovei este stînjinit de un mare număr de restricții și prohibiții, el este unul din cele mai importante surse de venituri” (*Tableau historique*, p. 67).

⁴ *Rapoarte consulare engleze*, II, p. 1.

⁵ Vezi mai sus p. 20 și urm.

să le relev anul trecut. Dealtfel, nici abolirea reviziei⁶, nici reducerea numărului furniturii, nu s-ar fi făcut nici azi, dacă nu s-ar fi depus stăruințe în acest sens și dacă boierii n-ar fi prezentat o anafora...^{4 7}.

În 1818, Pini întreprinse o acțiune energetică cu scopul de a stabili toate prelevările ilegale ale lui I. Caragea în favoarea Porții și a cămării sale personale și pentru a-l sili să respecte prevederile hatîșerifului din 1802 și regulamentele de finanțe care fuseseră întocmite în 1804 și 1814, pe baza acestui hatîșerif. Verificările efectuate pe baza registrelor vistieriei, conduse pînă în 1820 și extinse, prin consulul de la Iași, Andrei Pisani, și asupra gestiunii lui Scarlat Callimachi, constituie pentru noi cea mai precisă și mai bogată sursă de informație asupra populației și diferitelor clase sociale, asupra resurselor, organizării și administrației, a situației generale a țărilor române. Cercetări minuțioase i-au permis să întocmească tabelul pierderilor suferite de țară prin prelevările ilegale și prețurile impuse arbitrar producătorilor în cursul domniei lui I. Caragea, Al. Șuțu și Sc. Callimachi între 1812 și 1819. Aceste date ne permit să urmărim și efectele îngrădirii monopolului turcesc, atît în ceea ce privește cantitatea furniturilor către Poartă, cît și în privința reducerii treptate a diferenței dintre prețul furniturilor și prețul curent.

A. EXPORTUL ^{7a}

Principalele articole de export ale țărilor române erau : vitele (boi, vaci, oi, cai, porci, capre, bivoli și catiri), cerealele (grîu, porumb, orz și mei), apoi lina, mierea, ceara, vinul, lemnul de construcție, sarea, peștele, pieile de animale — în special de iepure — silitra, cordovanele, scumpia, fructele, inul și cînepa — „în cantități mici“ — brinza, cașcavalul și pastrama — exportate în Turcia.

Puține dintre acestea erau libere la export (vinul, porcii, lina, blănurile de iepure, cordovanele, scumpia); cele mai multe produse continuau să fie la dispoziția guvernului turc și numai în vremuri de abundență, după acoperirea necesităților capanului, se puteau exporta. Cum am văzut însă, producătorii, negustorii și domnia găseau mijloacele de a eluda dispozițiile Porții.

În ceea ce privește ordinea de importanță a acestor articole la export, martorii contemporani nu sînt de acord. După părerea lui Laurençon, vinul era cel mai însemnat articol de export al Țării Românești⁸; Peyssonnel crede că ceara era cel mai important articol de comerț al Moldovei și Țării Românești⁹; Wilkinson pune vitele la urmă, în ordinea importanței la export¹⁰; urmînd pe Raicevich și Sulzer, Reinhard adoptă, în 1807, această ordine de importanță : animale cornute, cai, vin, lînă etc.

⁶ Pini se referă aici la revizuirea declarațiilor țăranilor cu privire la numărul oilor ce posedau, în vederea impunerii; aceste revizii, cum vom arăta mai jos, dădeau naștere la multe abuzuri.

⁷ Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 279/1818, f. 144—147.

^{7a} Pentru exportul din Țara Românească efectuat de casa de comerț Constantin Hagi Pop vezi mai jos subcapitolul dedicat activității acestei case.

⁸ Laurençon, *Nouvelles observations sur la Valachie*, Paris, 1822, p. 6.

⁹ Peyssonnel, *op. cit.*, p. 197, 185.

¹⁰ Wilkinson, *op. cit.*, p. 71.

Informația minuțioasă a arhivelor ruse ne autoriză să adoptăm următoarea ordine: vite, cereale și alte produse, după importanța pe care fiecare dintre acestea o are în comerțul extern al țărilor române.

1. VITELE

Cu toată creșterea continuă a producției de cereale, pînă la începutul secolului al XIX-lea, exportul de vite constituia principalul izvor de venit al țării. Fapt curios, atestat și de Fleischhackl, exportul de bovine era liber în Moldova și interzis în Țara Românească, „deși cantitativ, dacă nu calitativ, ambele țări dispun de același prisos”¹¹. În 1833, după ce Regulamentul organic a redus considerabil întinderea de pămînt a țăranilor, în Moldova, ei posedau, încă, după mărturia lui Bois-le-Comte, în medie cîte 4—5 boi, 2—3 cai și 14—15 oi, de două ori mai mult decît țăranii din Țara Românească și de trei ori mai mult decît cei din Franța¹². Nu trebuie uitat însă că vitele rămîn singurul mijloc care permitea țăranilor să facă față intolerabilei presiuni fiscale și, în cele din urmă, să supraviețuiască. Anafora boierilor din Moldova către Al. Moruzi, din 1805, relevă, cu o ciudă de rău augur, că țăranii, hrînindu-și dobitoacele pe moșiile boierești, „dintr-insele vind cu prețuri bune și printr-insele săvîrșesc toate dobîndirile lor”¹³. Chiar și arendașii, în această perioadă, realizează cele mai mari beneficii, nu atît prin cultura cerealelor, cit prin creșterea vitelor.

a. Vitele mari

Raicevich găsește boii moldovenesți de excelentă rasă, care vor rivaliza cu aceia din Ungaria¹⁴. Înainte de 1812, Moldova exporta anual pînă la 100 000 de boi și vaci. Numai prin Boian ieșeau anual 16—20 000 boi pentru Viena și 5 000—7 000 pentru Breslau¹⁵. În afară de cantitatea exportată, se tăiau anual, în cele peste 30 zalhanale (abatoare) din Principate, 80 000 boi și un număr mare de capre, care se fierbeau în cazane enorme pînă ce toată carnea se topea: pasta astfel formată se stringea în burdufuri de piele de bou și se expedia la Constantinopol¹⁶.

Deoarece zalhanalele tăiau mai ales vaci și fiindcă negustorii ciștigau mai mult exportînd vaci decît boi, după 1795 exportul de vaci a luat proporții mari. Numai în Austria s-au exportat între 20 000 și 30 000 capete. Datorită acestor exporturi, zalhanaua nu și-a mai putut procura stocul de care avea nevoie pentru expedițiile anuale de seu și de pastă de carne la Constantinopol. Că urmare, în 1800, Poarta a pus în vedere Divanului Moldovei că, dacă nu asigură zalhanalei nu-

¹¹ Hurmuzaki, XX, p. 391—392.

¹² *Ibidem*, XVII, p. 365—366.

¹³ Sturdza-Scheianu, *Acte și legiuri cu privire la chestiunea țărănească*, I, București, 1907, p. 195.

¹⁴ Raicevich, *op. cit.*, p. 120; Hurmuzaki, XIX/1, p. 73.

¹⁵ V. Batthyáni, *Reise nach Constantinopel*, ed. a II-a, Pesta, 1810, p. 127. Cifrele date de diferitele surse variază de la 30 000 pentru Țara Românească și de la 20 000 pentru Moldova (Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Iași, 1777, p. 182), pînă la „numărul prodigios” al lui Peyssonnel (*op. cit.*, II, p. 198).

¹⁶ Raicevich, *op. cit.*, p. 122.

mărul de vaci necesar, va interzice exportul. Cum opreliștea ar fi pricinuit prea mare pagubă țării, s-a hotărât ca, din 100 vaci cumpărate pentru export, 20 să fie predate zalhanalei sau vindute capanliilor. În 1801, cota a fost ridicată la 30%, iar în 1804 la 40%¹⁷. Supușii austrieci, care aduceau vite în Moldova pentru a le îngrășa, erau scutiți de această cotă.

Cererea mare a avut ca urmare o creștere bruscă și considerabilă a prețurilor. O vacă cu viței, care costa în 1791 șapte piaștri, se plătea în 1806 între 34 și 35 piaștri. Chiar ținând seamă de deprecierea piaștrului față de ducatul olandez, care în 1783 valora patru piaștri 60 parale, iar în 1804, șapte piaștri zece parale, urcarea e mai mare de dublu¹⁸. Cum zalhanaua nu plătea decît 26—27 piaștri pentru aceeași vacă, negustorii vindeau pentru export și vacile strinse pentru zalhana. Secretarul consulatului austriac de la Iași, Schelling, citează cazul unui negustor turc care a dus în Moldova 300 boi și vaci pentru zalhana și le-a vindut unui supus austriac, ce n-a putut obține decît cu mare greutate permisul de export¹⁹.

În 1817, Moldova a exportat în Austria 30 000 boi, contra unei taxe vamale de doi piaștri 12 parale pentru un bou și un piastru pentru cutia răsurilor și 6 000 vaci, contra unei taxe vamale de un piastru și predarea unei cote de 40% pentru zalhana²⁰, iar în 1827 numai 20 000 boi și vaci în Austria și Prusia²¹.

O mențiune specială merită tamazlicul (*Viehzcucht*) armenilor din județele Iași și Botoșani, ca formă caracteristică de exploatare austriacă a țărilor române. Armenii din Stanislau (Galiția) obținuseră în 1784 privilegiul de a crește vite (mai ales vaci) în Moldova. În virtutea acestui privilegiu, supușii austrieci din Galiția și Bucovina erau în drept să-și aducă cirezile și hergheliile în Moldova la păscut și să crească vite acolo, plătind cunița de 40 de bani de cap de vită. Pentru boii de negoț, ei plăteau cornăritul un leu și un potronic vechi de cap de vită și de toată cireada trecută peste graniță un leu și 60 bani vameșilor²². Ei luau moșii în arendă și întemeiau *odăi* (crescătorii). Puțin numeroase la început, numărul „odăilor” a crescut, în 1804, la 66, cele mai multe situate în județul Iași. Extinderea acestor crescătorii și privilegiile de care beneficiau au stîrnit legitime nemulțumiri. Boierii au protestat împotriva hrisovului lor de privilegii și n-au scăpat nici un prilej de a face mizerii beneficiarilor, fie punînd pe țărani să are moșiile pe care oamenii le țineau cu arendă, fie căutînd să-i alunge, invocînd dreptul de protimis²³. În 1784, acești arendași au exportat în Austria 5 000 boi, 6 000 vaci și 1 000 cai²⁴.

¹⁷ *Ibidem*, p. 63. Despre creșterea prețului vitelor între 1798 și 1814 în Moldova, vezi și N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. 172—173.

¹⁸ Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 287/1820, f. 34—42.

¹⁹ Hurmuzaki, XIX/2, p. 257.

²⁰ *Ibidem*, XX, p. 397.

²¹ Contele de Lagan în „Bul. com. ist.”, IX, p. 180.

²² *Uricarul*, ed. a II-a, vol. II, p. 148—152.

²³ Hurmuzaki, XIX/2, p. 197.

²⁴ *Ibidem*, XIX/1, p. 169 ; Raicevich, *op. cit.*, p. 125.

Fleischhackl se plinge că Scarlat Callimachi a îngrădit privilegiile acestor supuși austrieci, silindu-i să dea gratis cîrmuirii o parte din finețele închiriate pentru nevoile vitelor lor, iar în caz că n-aveau vite să dea fin fără plată, deși supușii austrieci erau scutiți prin hrisoave de toate aceste angarale. El protestează de asemenea împotriva măsurii menite să extindă și asupra supușilor austrieci opreliștea de a exporta vitele crescute în Moldova fără de a achita taxele plătite de producătorii pămînteni ²⁵.

O altă companie de armeni din Liov s-a așezat în 1782 în ținutul Botoșani. Acești armeni făceau principalul comerț de cai cu Polonia ²⁶.

Exportul de vite cornute din Țara Românească era interzis, dar domnii utilizau prohibiția pentru a-și crea un izvor bogat de venituri. Prin marele postelnic, ei vindeau pe sub mîină permise de export, contra unei taxe de un ducat și jumătate, și chiar mai mult; în același timp, ei țineau la granița Transilvaniei un om de încredere, care nu lua numai un preț „exorbitant” pentru vitele exportate de negustori, dar elibera unor particulari în mic, ca logofătul în mare, permise de export contra 25 piaștri de cap. Caragea, care excela în asemenea procedee, și-a creat din exportul de vite un adevărat monopol. La prețul licențelor de export se adăuga taxa vamală de 10%, încît totalul taxelor atinge prețul de cumpărare a vitelor. Cu timpul, aceste taxe au fost atît de mult urcate, încît pînă la urmă nimeni n-o mai scotea la capăt, iar țăranul nu-și mai putea desface prisosul. Producătorii erau siliți să-și dea vitele negustorilor turci și grînele samsarilor de dincolo de Dunăre, la prețuri stabilite de domni, fapt pentru care erau bine răsplătiți de negustori și lăudați de Poartă ²⁷. Fleischhackl a calculat că, dacă prohibiția ar fi fost abolită, Transilvania ar fi putut importa 40 000 capete și negustorii austrieci ar fi realizat un cîștig de peste un milion piaștri ²⁸.

Prețul mijlociu al unui bou, în 1818, era de 50 piaștri, al unei vaci de 25 piaștri. Aparent, și aici, creșterea față de prețul de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea era de patru ori mai mare. Dar, între timp, ducatul imperial s-a urcat de la 4 $\frac{1}{2}$, în 1783, la 15 piaștri, în 1818.

b. Oile

Cu toate că supușii români ai Austriei posedau sute de mii de oi pe care oierii din Transilvania le pășteau în Principate, Imperiul cumpăra totuși în fiecare an un mare număr de oi ²⁹. Dar principala clientă era Turcia. Furniturile de oi constituiau, după Pini, povara cea mai grea a țărilor române. În fiecare an, scrie Raicevich, negustori greci, prevăzuți cu firmane de la Poartă, vin să cumpere din cele două Principate între 500 000 și 600 000 de oi, pe care le plătesc cum vor, fără ca domnii să poată protesta „de teamă să nu fie denunțați la Poartă ca

²⁵ Hurmuzaki, XX, p. 728.

²⁶ *Ibidem*, XIX/2, p. 75.

²⁷ *Ibidem*, XIX/1, p. 717—718.

²⁸ *Ibidem*, XX, p. 391—392.

²⁹ Batthyáni, *op. cit.*, p. 120.

vânduți Rusiei sau Austriei, pentru a infometa poporul lui Mahomet³⁰. Decît să se expună unor asemenea riscuri, unii domni găseau mai avantajos să se înțeleagă cu negustorii turci și să împartă cu ei produsul acestor operațiuni de jaf.

În virtutea ordinelor Porții, țările române trebuiau să furnizeze, la un preț fix, un număr de oi și o cantitate de grîne, de unt, de miere, de seu, de lemn de construcție și alte produse rezervate Turciei, deși hatîșeriful din 1802, în articolele sale adiționale, prevedea că toate rechizițiile Porții vor fi plătite la prețul curent și achitate fără dificultate de vistieria imperială³¹.

Pe lângă cantitățile fixate prin firmanul Porții, negustorii turci erau autorizați să cumpere, ca particulari, la prețul pieței, orice cantitate de produse, deci și de oi. Or, și prețul acestor achiziții era stabilit de domn, în înțelegere cu capanlii, și ei le plăteau în general la același tarif ca și oile luate cu rechiziție. Cum numărul oilor astfel achiziționate nu se poate stabili, nu putem determina exact numărul total de oi furnizat Porții. De aici și variațiile extreme ale diferitelor surse.

În ceea ce privește modul de repartiziție și de percepere a acestei contribuții, se lua ca bază registrele gorștinei. Din numărul astfel obținut se defalcau mieii, care nu erau susceptibili de rechiziție, și din rest se lua o oaie din 12. Statistica din 1818 a stabilit în Țara Românească 900 000 de oi, din care s-au scăzut 150 000 ca nesuscetibile de rechiziție. Prelevarea de una la 12 din 780 000 de oi a dat 65 000, față de 90 000 în 1817³².

Pentru a-și împlini cota, autoritățile aveau dreptul să revizuiască declarațiile producătorilor și să confiște oile nedeclarate. De aici o sursă de abuzuri : se lua o care de drept erau scutite de rechiziție, se lua de la țărani care aveau mai puțin de 12, se alegeau oile cele mai bune și se plăteau la prețul celor mai slabe. În 1817, produsul revizuirii a fost de 15 000 oi. În 1818, Pini l-a scăzut la 12 500, încît suma totală de 65 000 a fost redusă la 62 500. „Aceste abuzuri n-au putut fi relevate anul trecut, scrie Pini, fiindcă nu le-am cunoscut, și scăderea furniturii n-ar fi avut loc, dacă n-aș fi insistat energic asupra acestui punct³³”.

Și în Moldova, anaforaia boierilor a concedat gelepilor, în 1818, o oaie din 12. Numărul oilor, după arenda gorștinei, era de 1 254 000 ; reducînd o treime din acestea (numărul mieilor nesuscetibili de rechiziție) rămîneau 836 000 de oi, din care a 12-a parte dădea 69 666 oi pentru Poartă. Majoritatea oilor moldovene erau țurcane, pe care gelepii le plăteau cu 6 piaștri bucata, pe cînd prețul liber varia între 12 și

³⁰ Raicevich, *op. cit.*, p. 121, 127—128. Dacă această cifră era exactă în 1788, cînd scria Raicevich, numărul oilor exportate în Turcia s-a redus în 1820 la jumătate, după rapoartele consulatului rus. Scăderea aceasta ne e confirmată și de Wülkinson care arată că țările române trimiteau anual la Constantinopol 250 000 de oi (*op. cit.*, p. 71), ca și de cifrele exportului Țării Românești la 1820 și Moldovei la 1826 care dau pentru prima 150 000 oi și pentru a doua 67 657 (deci, în total, ceva peste 200 000). Cifra lui Brognard (1782) de 1 500 000 oi trimise la Constantinopol e desigur exagerată (*op. cit.*, p. 164.).

³¹ Arhivele Mîn. Ext. Moscova, dos. 285/182, f. 234, 255.

³² *Ibidem*, dos. 279/1818.

³³ *Ibidem*, f. 144—147.

17 piaștri. Consulul rus de la Iași propune ca turcii să fie obligați a plăti 9 piaștri³⁴.

Poate surprinde stocul superior de oi al Moldovei³⁵, care din toate punctele de vedere, teritoriu, populație, resurse naturale, era cu o treime mai mică decât Țara Românească. Cum am văzut din statistica lui Bois-le-Comte, țărani moldoveni aveau de două ori mai multe vite decât cei din Muntenia.

Variabilele prețului oficial al oilor în raport cu prețul curent între 1806 și 1818³⁶

Calitatea	1806		1817		1818		Prețul curent
	piaștri	parale	piaștri	parale	piaștri	parale	piaștri
Țigăi	berbec sau oaie cu miel	3	17	6	—	8	10—12
	oaie	2	17	3	25	4	6 ½—7 ½
	miel, berbec castrat	2	7	3	15	4	8—9 berbec 5—6 miel
Blrsane	berbec sau oaie cu miel	3	7	6	—	8	4 ½—5 ½ miel
	Oaie	1	37	3	10	4	—

Abia în 1820, în urma presiunii lui Pini, prețul plătit de gelepuri s-a apropiat de prețul curent³⁷. „În urma ameliorărilor introduse de noi la articolul furniturilor, scrie Pini, numărul vitelor a crescut în mod considerabil“³⁸.

Pierderile suferite de țările române din cauza monopolului turcesc la furaturile de oi între 1813—1818³⁹

Anii	Numărul oilor	Prețul curent (7 piaștri bucata)	Prețul tarifar piaștri	Diferența piaștri.
1813	118 000	826 000	354 000	472 000
1814	114 000	798 000	343 000	455 000
1815	121 000	847 000	373 000	474 000
1816	115 000	805 000	345 000	460 000
1817	95 000	665 000	426 300 ³⁹	238 000
1818	65 000	455 000	425 000 ⁴⁰	30 000
Total =	628 000	4 396 000	2 266 300	2 129 000

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ După părerea lui D'Hauterive, la 1785, Moldova avea 3 300 000 oi (*Journal inédit d'un voyage de Constantinople a Jassy*, București, 1902, p. 376), iar la începutul secolului al XIX-lea, A. Wolf crede că în Moldova erau 3 240 000 oi (*Beiträge zu einer statistischen-historischen Beschreibung des Fürstentumes Moldau, Sibiu*, 1805, p. 49). Raicevich, pe la 1786, evaluează la 4 milioane numărul de oi și capre al Țării Românești (*op. cit.*, p. 67).

³⁶ Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 279/1818, f. 74—76.

³⁷ *Ibidem*, dos. 286/1820, f. 152—169.

³⁸ *Ibidem*, dos. 285/1820, f. 325.

* În imposibilitate de a stabili caracterul și sursa erorilor de calcul din aceste tabele, datele au fost reproduse aici și mai departe fără modificări.

³⁹ Socotit cu 4 piaștri și 4 aspri.

⁴⁰ Idem, cu 5 piaștri.

Pentru anul 1819, diferența s-a ridicat la 287 000 piaștri. Pierderea totală la prețul oilor pe anii 1813—1819 a fost de 2 416 700 piaștri ⁴¹.

Moldova

Prin aceleași procedee, Moldova a suferit, în același interval (1813—1819), o pagubă de 2 520 000 piaștri.

Pentru pierderile suferite între 1812—1817 de Moldova, la vinzarea grinelor, oilor și seului lungul memoriu adresat de Iordache Rossetti Roznovanu lui Stroganov aduce informații revelatoare. Astfel, diferența între prețul plătit de gelepi și prețul curent la 80 000 de oi a însemnat o pierdere de 400 000 piaștri. În perioada iulie 1814 — mai 1815 pierderile la oi se ridicau la 400 000 de piaștri; în anul următor suma rămâne aceeași: 400 000 de piaștri. La fel și în iunie 1816 — mai 1817. De subliniat că prima revendicare a memoriului boierului moldovean în ceea ce privește raporturile cu Poarta este achitarea acestor articole de către turci „la valoarea lor reală și în bani peșin” ⁴².

Totalul pierderilor pentru ambele țări la furniturile de oi se ridică deci la 4 936 700 piaștri ⁴³.

Oierii transilvani, care iernau cu oile în bălțile Dunării, erau scutiți de aceste prelevări și apărați de abuzurile administrației, ca supuși austrieci. Ei găseau avantajos să vîndă negustorilor turci oile sterpe, după ce le-au îngrășat în pășunile mănoase ale Munteniei. Cu banii astfel ciștițați, ei cumpărau de aici oi tinere și-și completau numărul trecut pe autorizațiile de pășunat ⁴⁴.

c. Caii

Deși toate muncile cimpului și majoritatea transporturilor se făceau cu boii ⁴⁵, țările române creșteau un mare număr de cai ⁴⁶. În Moldova, fiecare boier avea herghelia lui de cai, unii de o sută, alții de două sute de iepe ⁴⁷. Ei vindeau caii pentru remonta Turciei, Austriei și Prusiei.

⁴¹ Ibidem, dos. 2333/1821, f. 60.

⁴² Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 47—69.

⁴³ Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 286/1820, f. 152—169.

⁴⁴ Hurmuzaki, XX, p. 347—349.

⁴⁵ „Țăranii au cu toții mulți cai, care se pot cumpăra pe nimica toată, dar și preferă boii pentru muncile agricole și chiar pentru transport, fiindcă cer mai puțină îngrijire și aduc un câștig sigur, deși mic, dacă-i vînd turcilor... pe cînd caii sînt numai o povară care n-au valoare, decît în caz de război, pentru remonta cavaleriei armatelor străine” (Wyborn Bargrave, în *Rapoarte consulare engleze*, II, p. 7). Relațiunea este confirmată și de L. V. Stürmer: „Se ară de obicei cu șase boi și se trag brazde foarte adînci” (*Skizzen einer Reise nach Constantinopel in den letzten Monathen des Jahres 1816*, Pesta, 1821, p. 61).

⁴⁶ „Țara Românească posedă un număr considerabil de cai, pe cînd în Bulgaria n-am găsit decît în stațiile de poștă” (R. Walsh, *Voyage en Turquie et à Constantinople*, traducere din limba engleză, Torino, 1829, vol. II, p. 26).

⁴⁷ Raicevich, *op. cit.*, p. 79; despre creșterea lor, calități etc. vezi p. 79—84.

Regele Prusiei trimitea negustori în fiecare an la cele trei iarmaroace de la Iași și ținea la Moghilău, pe Nistru — unde Moldova ducea în fiecare an 20 000 de cai — un ofițer superior pentru remonta armatei sale ⁴⁸.

Negustorii turci frecventau de asemenea bilciurile din Principate; marele bilci de la Riureni a suferit mare scădere în 1819, fiindcă majorarea taxelor pe vite a silit „mulțimea de turci cumpărători de cai“ să se întoarcă „fără a fi cumpărat un cap“ și oamenii care veniseră cu cai de vânzare au rămas fără bani de tirguială ⁴⁹.

Mare importatoare de cai era și Austria. În 1813, domnul Moldovei a interzis exportul, sub cuvânt că Turcia avea nevoie de cai, din cauza zvonurilor de război. La protestul lui Raab, care a arătat că „Austria nu poate fi știrbită în drepturile sale“, domnul a promis că, „pentru a da dovadă de bunăvoință“, va dispune să i se dea pe sub mână permisul de export.

Caii din Moldova erau mai căutați, fiindcă erau mai mari de talie și mai frumoși decât cei din Țara Românească și, mai ales, fiindcă erau foarte rezistenți. Copitele lor erau de o soliditate excepțională (*von äusserst harten Hufen*). Prețul lor varia în 1782 între 13 și 16 ducăți ⁵⁰.

Poarta a încercat să-și creeze și din exportul cailor din țările române un monopol. În timp de război și în timp de pace, firmanul de numire a marilor viziri din secolul al XVIII-lea conținea ordinul de a împiedica exportul de cai din Principate ⁵¹. Autorizațiile acordate cu mare greutate de Poartă se refereau numai la câteva sute de capete. Restul trebuia rezervat Porții, care, totuși, nu cumpăra decât vreo 3 000 de cai pe an ⁵², iar uneori mai puțin, pentru spahii și pentru poștă. În 1820, Țara Românească trimisese în Turcia doar 2 000 de cai, iar în 1826 Moldova, în același loc, 1 237 cai.

Comerțul adevărat, mai ales cu cai moldovenesci, se făcea cu Austria ⁵³, Prusia ⁵⁴, Silezia și Polonia, unde se exportau pînă la 30 000 de cai. Prusia și Saxonia trimiteau la bilciurile de la Iași negustori și ofițeri care făceau remonta aproape a întregii lor cavalerii ușoare ⁵⁵. Negustorii noștri și armenii galițieni duceau la cele trei iarmaroace de la Moghilău un mare număr de cai ⁵⁶.

⁴⁸ Hurmuzaki, supl. I/3, p. 48; Raicevich, *op. cit.*, p. 124.

⁴⁹ N. Iorga, *Studii și documente*. VIII, p. 88—89.

⁵⁰ Raportul lui Brognard în Gheron Netta, *Expansiunea economică a Austriei*, p. 101; Hurmuzaki, XX, p. 99. Despre calitățile deosebite ale cailor din Moldova vorbesc de Raicevich, *op. cit.*, p. 71 și 124, și T. Thornton, *L'état actuel de la Turquie, de la Moldavie et de la Valachie*, Paris, 1812. După părerea lui Raicevich (*op. cit.*, p. 81—82) și a lui Wilkinson (*op. cit.*, p. 84—85), caii valahi, deși mici, erau foarte rezistenți.

⁵¹ N. Iorga, *Prefață*, la Hurmuzaki, vol. X, p. XXII.

⁵² Wilkinson, *op. cit.*, p. 71.

⁵³ Cu privire la remonta Austriei, vezi Hurmuzaki, XIX/1, p. 5—6, 31, 47, 83 *passim*.

⁵⁴ Pentru interesele Prusiei de a cumpăra cai pentru remonță, cf. Hurmuzaki, X, p. 7, 12, *passim*; XIX/1, p. 49, 111, 114, *passim*.

⁵⁵ Hurmuzaki, supl. I/3, p. 522; XIX/1, p. 74.

⁵⁶ Batthyáni, *op. cit.*, p. 128; Raicevich, *op. cit.*, p. 81; D'Hauterive, *Mémoire sur l'état ancien et actuel de la Moldavie*, p. 374—376.

Cu privire la numărul cailor exportați de cele două Principate, dispunem de date foarte diferite, ca pentru toate celelalte produse de altfel. Astfel, Brognard vorbește, în 1782, de un export de 6 000 cai din Moldova în țările germane⁵⁷, cifră confirmată trei ani mai târziu de D'Hauterive⁵⁸; Raicevich indică 20 000⁵⁹, iar o știre din 1789 dă numai 10 000⁶⁰. La începutul secolului al XIX-lea, cele două țări exportau împreună 20 000—30 000⁶¹, iar după părerea lui Karaczay, numai Moldova exporta același număr. În 1827, Lagan indică numărul de 3 000—4 000 de cai⁶².

Restricțiile pușe de Poartă exportului de cai erau provocate de cele mai multe ori de concurența și gelozia Prusiei și Austriei, care-și disputau piața Moldovei⁶³.

Astfel, în timpul războaielor pruso-austriece din 1740—1763, și Austria și Prusia s-au denunțat reciproc la Constantinopol, încercind fiecare să pună stavilă furnizării de cai pentru rivala sa⁶⁴. Altfel, avînd nevoie de un număr relativ mic de cai, Turcia nu avea interes să împiedice acest comerț așa de avantajos pentru Moldova.

d. Porcii

Fleischhackl a declarat că „negoțul cu porci e tot atît de important pentru Transilvania, ca și importul de cereale“. Or, Țara Românească dispunea de un prisoș inepuizabil (*der ungeheure, nie erschöpfende Überfluss an jenem Artikel in diesem Fürstenthum*) și acest articol era liber la export⁶⁵.

În 1818, Ungaria și Transilvania au importat, „mai mult de 20 000“ capete, care au adus în 1822 vămilor un venit de 80 550 taleri⁶⁶. Exportul e evaluat de Pini la 1 600 000 piaștri. Prețul de 80 piaștri perechea dă o cifră de 40 000 capete⁶⁷. Wilkinson dă cifra de 50 000 porci, exportați în Ardeal și Rusia⁶⁸. Comerț cu porci făcea mai ales Țara Românească; în Moldova erau mai puțini⁶⁹.

Articolul acesta, nefiind trecut în tariful vamal de care beneficiau puterile străine, a fost taxat de domn în mod arbitrar și produsul a fost făcut venit cămării doamnei. Caragea a hotărît ca pentru rîmătorii ce ies din țară să se plătească, în afară de vamă, 120 aspri de cap. cinci taleri de pereche pentru cămara doamnei și 20 parale pentru vîtaful de plai. În județele de peste Olt, se mai dădeau opt parale căimăcă-

⁵⁷ Raportul lui Brognard, *loc. cit.*, p. 163.

⁵⁸ *Mémoire*, p. 351.

⁵⁹ Raicevich, *op. cit.*, p. 124.

⁶⁰ Tot 10 000 cai exportați indică și Boscovich (*Uricarul*, XXIV, p. 289).

⁶¹ N. Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 213.

⁶² „Bul. com. ist.“, IX, p. 170.

⁶³ Pentru exportul de cai, conflictele între Austria și Prusia etc. vezi N. Filip, *Caii*, t. II, București, 1915, p. 97—109.

⁶⁴ N. Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 393.

⁶⁵ Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 287/1820, f. 112—113.

⁶⁶ Urechia, XIII, p. 251—253; pentru exportul de porci în Ungaria, cf. Carra, *op. cit.*, p. 184.

⁶⁷ Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 287/1820, f. 103—109.

⁶⁸ Wilkinson, *op. cit.*, p. 76.

⁶⁹ Carra, *op. cit.*, p. 184.

miei și patru parale ispravnicilor, de fiecare cap, indiferent dacă rimătorii erau vinduți de producători și pămînteni sau de supuși austrieci. Taxele erau în sarcina cumpărătorului, dar, în virtutea legii incidenței, ele se răsfrîngeau asupra prețului de cumpărare. Prețul unui rimător fiind în medie de zece piaștri, rezultă că taxele reprezentau 50% din valoare.

Fleischhackl a calculat că suprimarea tuturor acestor taxe, afară de vama de 3%, adică de 36 de aspri, ar fi permis Ungariei și Transilvaniei să realizeze, la importul acestui articol, 90 000 piaștri în fiecare an⁷⁰.

El a făcut deci, la începutul anului 1818, cereri energice pentru abolirea acestor taxe și, cum Caragea, care-și pregătea deja fuga în statele austriece, primise de la Metternich asigurări în această privință, domnul s-a angajat confidențial.

e. Alte animale

În afară de boi, oi, cai și porci, țările române exportau, în număr mai mic, capre, bivoli și catfri.

În tabelul întocmit de Pini pentru exportul Țării Românești la 1820, sînt trecute la exportul liber 40 000 capre a 7 piaștri și jumătate precum și cite 1 000 de catfri și bivoli, rechiziționați de turci pentru Vidin și celelalte cetăți de pe Dunăre.

2. CEREALELE

Pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, produsul cel mai căutat și cel mai însemnat al țărilor române au fost vitele. Enumerarea articolelor noastre de export, în relațiile consulilor sau ale călătorilor străini, începe în general cu vitele: boi, cai, oi⁷¹.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, cerealele trec în rîndul întii. „Cele mai importante articole ale acestui comerț sînt produsele naturale ale țării, îndeosebi cereale de tot felul, mai ales grîu, porumb, mei, apoi vite cornute, oi și rimători“⁷². Or, scria Lenin, producția de cereale destinată pieței era deja un semn prevestitor al destrămării feudalismului⁷³.

După evaluarea lui Wilkinson, Moldova și Țara Românească produceau anual, în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, zece milioane de chile constantinopolitane (de 36 ocale chila), „deși abia a șasea parte din vastele lor cîmpii mănoase era semănată cu porumb, orz și cînepă“⁷⁴.

⁷⁰ Hurmuzaki, XX, p. 390

⁷¹ Cf. Raicevich, op. cit., p. 115.

⁷² Memoriul lui Fleischhackl din 18 iunie 1822 (Hurmuzaki, XX, p. 717).

⁷³ V. I. Lenin, *Opere complete*, București, Edit. politică, vol. 3, p. 180.

⁷⁴ Wilkinson, op. cit., p. 68. Ni se pare semnificativ — chiar dacă cifrele nu sînt riguros exacte — raportul dintre 1/4 de teren cultivat, cită dă Carra, și 1/6, cită dă Wilkinson, care arată creșterea suprafeței cultivate în ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea și primele două ale secolului al XIX-lea.

După o mărturie contemporană, la începutul secolului al XIX-lea, boierii nu semănau grâu decât la comandă, din pricina capanului imperial⁷⁵.

Exportul grâului era totdeauna oprit și domnul nu avea dreptul să dispună de nici o cantitate, oricât de mică, pentru comerțul exterior, fără autorizația expresă a Porții; asemenea autorizații se dădeau foarte greu, niciodată pentru raiale, rareori pentru reprezentanții puterilor străine la Constantinopol.

Deși trecerea cerealelor nu se putea face pe orice potecă din munți, ca a vitelor, contrabanda a venit și aici să corecteze rigorile legii. Internunțul Austriei la Constantinopol, baronul Herbert von Rathskeal, indică foarte limpede procedul. „Cum exportul de cereale nu poate fi autorizat de domn — scrie el cancelistului consulatului austriac de la București, Petrossi, la 26 iunie 1786 — d-ta nu ai decât să te iei după exemplul cancelistului Spaun, care îmi comunică scoaterea din țară a unei foarte mari cantități de tot felul de grîne, cele mai multe fără permisiune și prin zelul (*par l'industrie*) particularilor“⁷⁶.

Grâul românesc, moale și foarte amestecat cu orz și cu seară, „nu era de prima calitate, dar era departe de a fi mediocru, cel din Moldova era mai bun și nu se deosebea de cel din Polonia“⁷⁷. Lipsa vînturătoarelor mecanice, pe care logofătul treburilor din lăuntru, Gheorghe Filipescu, își propunea să le introducă abia în 1831, explică insuficiența selecționare a semințelor⁷⁸. Alt inconvenient era obiceiul de a păstra cerealele în gropi, ceea ce le dădea un miros de pămînt și le deprecia.

Cantitatea de grâu rezervată Porții era, după evaluarea lui Wilkinson, de 1 500 000 de chile constantinopolitane, pe care negustorii turci le plăteau doi piaștri sau doi piaștri și jumătate chila, la schelă

Aceste prețuri erau mult mai mici decât cele ale pieței⁷⁹. În tabelul exportului Moldovei pentru anul 1826 se spune cu privire la furniturile de grâu făcute Porții că grînele s-ar fi putut vinde mai bine dacă comerțul ar fi fost liber⁸⁰.

Producția de grâu a Olteniei e greu de stabilit fiindcă cerealele erau de obicei întrebuițate pentru fabricarea alcoolului. Abia în urma urcării extraordinare a prețurilor, după 1829, Oltenia a început să devină exportatoare de cereale⁸¹.

⁷⁵ Hurmuzaki, XVII, p. 342.

⁷⁶ Citat după Gheron Netta, *op. cit.*, p. 186.

⁷⁷ Wilkinson, *op. cit.*, p. 67—68.

⁷⁸ *Analele parlamentare*, II, p. 611—612.

⁷⁹ Vezi mai jos tabelul.

⁸⁰ Cf. și Iacovenco „Se trimite mult grâu la Constantinopol și în cetățile turcești, pe preț de nimic, stabilit de guvern. În loc de 50 de lei, de exemplu, producătorii, nu primesc nici jumătate“ (G. Bezviconi, *Călători ruși*, p. 223). Despre modul cum se făcea comerțul de cereale cu turcii prin anul 1826 vezi o foarte interesantă scrisoare a unui moldovean, publicată în *Uricarul*, XIV, p. 242—249, în special p. 246—249 (modul cum negustorii turci impuneau prețul dorit de ei, cum înșelau la măsurarea cerealelor, făceau plata în bani proști etc.).

⁸¹ Jules Hagemeister, *Mémoire sur le commerce des ports de la Nouvelle Russie, de la Moldavie et de la Valachie*, Odessa, 1835, p. 91. Lagan scrie, în 1832, că grînele care se vindeau turcilor, înainte de războiul din 1828—1829, cu 18—20 piaștri chila de 360 ocale, „s-au urcat azi la 86 piaștri“ (Hurmuzaki, XVII, p. 264).

Luind ca bază cifrele consulului francez, Lagan, care evaluează, pentru 1831, producția de cereale a Țării Românești la 30 045 498 ocale de grâu, 28 696 378 ocale de orz și ovăz, 398 599 084 ocale de porumb, și ținind seamă de faptul că, după 1829, a crescut mai ales cultura grâului, se poate conchide că, și înainte de 1828, producția porumbului, care forma baza alimentației țărănimii, era cel puțin de 12 ori mai mare decit producția grâului⁸². Aceste cifre arată că țările române, cu toate progresele realizate, sînt abia la începutul procesului care avea să facă din ele mari exportatoare de grîne.

După satisfacerea exigențelor Porții, care, după Wilkinson, reprezentau a șaptea parte din producția de grâu, rămîneau 8 500 000 chile constantinopolitane pentru consumul orașelor și pentru export.

După Pini, Țara Românească nu preda Turciei decit 30 000 chile de Brăila sau 300 000 chile constantinopolitane, de cinci ori mai puțin decit cifra lui Wilkinson.

Dintr-un alt tabel rezultă că, între 1812 și 1817, Țara Românească a livrat pentru Constantinopol 448 750 chile de Brăila sau 4 487 500 chile constantinopolitane. Media anuală ar fi deci de 897 500 chile constantinopolitane. Dacă la această cantitate adăugăm cel puțin 102 500 chile constantinopolitane de făină livrate cetățitorilor de pe Dunăre și trecute într-un alt tabel sub titlul : făină, ovăz și mei, în valoare de 1 329 879 piaștri, pe patru ani (1813—1816)⁸³, obținem cifra globală de un milion chile constantinopolitane, care reprezintă 66% din cifra lui Wilkinson. La această cantitate trebuie să mai adăugăm cantitatea de circa 100 000 chile constantinopolitane cumpărate de domni pentru moschei și cantitățile achiziționate de negustorii turci la liber, dar tot la prețuri reduse.

Dacă, cu toate restricțiile Porții, comerțul de cereale cu Transilvania a luat uneori forme masive e pentru că la grâu s-a adăugat porumbul, care se afla în cantități mari și care nu interesa decit în mică măsură Turcia.

Astfel, în anii 1813—1817, o foamete teribilă s-a abătut asupra Transilvaniei. După o secetă care a durat mai mulți ani, au urmat năpraznice inundații de primăvară, zăpezi în luna mai, invazii de lăcuste în vară. Satele cele mai populate au început a se sparge și un puternic curent de emigrație a pornit spre Țara Românească⁸⁴. Pentru a combate mizeria și emigrația, curtea de la Viena a numit comisari speciali și a întreprins o acțiune energetică în vederea aprovizionării populației, care a avut repercusiuni asupra comerțului românesc și ne-a relevat unele din practicile secrete ale politicii comerciale a domnilor.

La sfîrșitul anului 1813, domnul Țării Românești a primit de la guvernul Transilvaniei cererea de a autoriza exportul unei cantități mai mari de porumb pentru valea Hațegului și a Jiului, unde izbucnise foametea și populația începuse să emigreze în Oltenia. O cerere asemănătoare s-a primit din partea magistratului de la Brașov.

⁸² Hurmuzaki, XVII, p. 268—269, tabelele 2 și 3.

⁸³ Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 233/1821, f. 67—68.

⁸⁴ I. Tóth Zoltán, *Mișcările țărănești din Munții Apuseni pînă în 1848*, București, 1956, p. 188 : Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság története, 1790—1849* (Istoria țărănimii ardelene. 1790—1849), Budapesta, 1956, p. 187—189.

Domnul a refuzat autorizația, pe motiv că Poarta a interzis în mod formal orice export de cereale. Solicitanții au fost îndrumați să ceară incuviințarea Porții. Cu toate acestea, consulul Austriei a obținut de la Caragea permisul să exporte 200 de chile (adică 72 000 ocale) de porumb pentru Brașov.

În același timp, internunțiul a căpătat de la Poartă autorizația de a importa din Țara Românească 6 000 de chile de porumb pentru populația din valea Hațegului. „În numele relațiilor de bună vecinătate”, consulul Austriei a obținut de la Caragea ridicarea cantității autorizate la 10 000 de chile și aprobarea ca transportul, pînă la vama Transilvaniei, să fie efectuat cu care muntenești ⁸⁵.

În iulie 1814, internunțiul a smuls Porții, „după multe dificultăți”, un nou permis de export de 50 000 chile constantinopolitane de porumb, pentru districtele militare ale Transilvaniei. Suditul austriac Gheorghe Sachelarie a fost însărcinat cu efectuarea exportului. „Domnul a sprijinit, cu obișnuita lui bunăvoință, întreaga afacere — adăuga Fleischhackl — și a promis să mărească într-o măsură considerabilă cantitatea autorizată” ⁸⁶.

În septembrie 1814, internunțiul a obținut de la Poartă a treia autorizație de export de porumb pentru Transilvania și anume una tot de 50 000 chile constantinopolitane ⁸⁷.

Așadar, în cursul anului 1814, internunțiul Austriei la Constantinopol, baronul Stürmer, a smuls Porții trei autorizații de export de porumb pentru Transilvania, în valoare de 160 000 chile constantinopolitane (de cite 36 ocale chila), ceea ce face 16 000 chile muntene (de cite 360 ocale chila) sau 5 400 000 ocale porumb, în afară de autorizația dată de domn pentru 200 chile românești destinate Brașovului și 4 000 *Rübern* de grâu ⁸⁸. Or, Fleischhackl adaugă într-un raport al său că domnul Caragea a promis să dubleze cantitatea de porumb autorizată de Poartă ⁸⁹.

Autoritățile de la graniță, funcționarii vamali și vătăfii de plai își făceau de asemenea un venit regulat din rușfetul negustorilor. În evaluarea exportului, trebuie să se țină seama și de „autorizațiile” date de ei, și, în sfîrșit, de contrabanda efectuată fără complicitatea autorităților.

Pentru a acoperi lipsa de cereale din Transilvania, mai mulți negustori au încercat să aducă cereale din Basarabia, dar Poarta a interzis tranzitul prin Moldova și internunțiul n-a izbutit să obțină anularea interdicției ⁹⁰.

Din Moldova, porumbul se putea exporta cu autorizația domnului, care o acorda pentru toate cantitățile excedînd consumul intern. Moldova dispunea singură de rezerve pentru a acoperi toate nevoile Transilvaniei și populația acesteia n-ar fi avut de suferit, dacă negustorii

⁸⁵ Hurmuzaki, Serie nouă, II, p. 145.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 194.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 219.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 223—224.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 219—220, 223.

n-ar fi căutat să creeze un monopol din comerţul de cereale şi să elimine orice concurenţă⁹¹.

Cum nici recolta din 1814 n-a fost mulţumitoare în Transilvania, Stürmer şi Fleischhackl sint însărcinaţi de guvernul austriac să obţină noi permise de export din Ţara Românească pentru o cantitate „cît mai mare“ de cereale. Stürmer a obţinut de la Poartă autorizaţia de a exporta liber 20 000 chile constantinopolitane, pe baza căreia Fleischhackl a putut asigura pe Metternich că va acoperi toată nevoia de cereale a Transilvaniei, „date fiind bunele dispoziţii ale domnului“. În adevăr, autorizaţia Porţii avea să servească lui Caragea ca acoperire pentru a satisface toate cererile consulului austriac. Bunăvoinţa lui faţă de acesta nu era limitată decît de teama de a rămîne descoperit la o eventuală cerere de grîne pe care Poarta i-o putea adresa în primăvară.

Fleischhackl s-a grăbit să încheie contractele cu negustorii, pentru a profita de ger şi de zăpadă, care înlesneau transportul cu săniile peste munţi⁹².

Cum chila constantinopolitană era de 36 ocale, iar chila muntească de 360 ocale, internunţiul a sugerat lui Fleischhackl să ceară lui Caragea să livreze atîtea chile munteneşti cîte chile constantinopolitane autorizase Poarta, adică de zece ori mai mult⁹³. Fleischhackl a răspuns că nu se poate: mai întii, fiindcă deosebirea era prea mare şi, în al doilea rînd, fiindcă „uriaşa cantitate de 20 000 chile munteneşti abia s-ar putea stringe din Ţara Românească sau ar istovi ţara şi ar pune pe domn în faţa unei grele răspunderi, dacă în primăvara următoare ar avea să asigure obişnuita aprovizionare a capitalei Imperiului otoman şi negustorii ar găsi goale gropile de cereale de aici. Eu nu vorbesc de sumele considerabile pe care tezaurul imperial sau cămara provincială transilvană, care se plîng mereu de lipsă de bani, ar trebui să le suporte“⁹⁴.

În acelaşi timp, internunţiul a obţinut de la Poartă autorizaţia de a exporta şi din Moldova 2 000 chile moldoveneşti (chila moldovenească era de 240 ocale), pe care domnul Moldovei a promis lui Raab să le privească la livrare „printre degete“. Guberniul Transilvaniei a trimis în Moldova trei negustori să cumpere 40 000 găleţi de porumb, adică 9 333 chile moldoveneşti — de cinci ori mai mult decît autorizase Poarta. La ordinul secret al domnului, unul din aceşti negustori a încheiat cu un boier, devotat Austriei, un contract pentru livrarea, pe bani gata, a enormei cantităţi de 30 000 găleţi transilvane, sau 7 000 chile moldoveneşti. Negustorii austrieci au fost prevăzuţi de consuli cu scrisori domneşti secrete către autorităţile române de la graniţă, prin care aceştia erau împuterniciţi să se înţeleagă cu negustorii austrieci şi noaptea să treacă porumbul peste graniţă.

⁹¹ *Ibidem*, XX, p. 205.

⁹² *Ibidem*, p. 205.

⁹³ Cf. şi I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 1 001.

⁹⁴ Hurmuzaki, XX, p. 205—206.

O scrisoare asemănătoare a fost obținută în favoarea grănicerilor săraci care veniseră în Moldova să se aprovizioneze singuri și făcuseră apel la sprijinul lui Raab⁹⁵.

Rezultatul a fost că, în primăvara anului 1816, populația Moldovei a început să sufere din cauza exportului excesiv de porumb în statele Austriei. Porumbul a devenit rar și prețul s-a dublat. „Această împrejurare, care se adaugă la corvezile extraordinare ordonate de Poartă pentru transportul lemnului și serviciul fortărețelor de pe Dunăre, reduce țara la mizerie”⁹⁶.

La începutul anului 1817, Austria și-a reînnoit cererea: „Comisarul de aprovizionare austriac e tot aici, scrie consulul Franței la București. El speră să oțină prin stăruinți și, mai ales, prin oferte seducătoare, exportul cerealelor pe care le solicită. Dar domnul se teme să nemulțumească Poarta și dacă n-a opus încă un refuz categoric, e pentru a nu provoca un conflict în acest moment în care își consideră poziția ca foarte echivocă”⁹⁷.

Un rezultat al crizei alimentare din Transilvania a fost extinderea culturilor de grîne în județele din nordul Munteniei și din Oltenia care nu produceau decît porumb, dovadă peremptorie că înapoierea agriculturii noastre se datora lipsei de debușee remuneratoare, menținută de monopolul turcesc.

În afară de grîu și porumb, în tabelul exportului Țării Românești pe 1820, alcătuit de Pini, mai sînt trecute 80 000 chile orz⁹⁸ și 15 000 chile mei furnizate turcilor. Nu avem date pentru exportul acestor cereale în alte părți.

Comerțul cu grîne și cu vîite, care putea fi mai de folos producătorilor, era rezervat capanului. Furniturile de grîne pentru Constantinopol, în afară de faptul că nu erau rentabile, se făceau aproape exclusiv din cele 4—5 județe din vecinătatea Brăilei, din cauza greutăților de transport. Celelalte județe nu cultivau decît porumbul necesar subsistenței locuitorilor lor.

În primăvara anului 1815, guvernul a silit locuitorii acestor din urmă județe să cultive tot felul de cereale, garantîndu-le desfacerea produselor lor, la un preț mai bun decît cel de la Brăila. În adevăr, în baza autorizației Porții de a exporta o mică cantitate de cereale în Transilvania, domnul a lăsat să treacă o cantitate mult mai mare, ceea ce a adus producătorilor un folos considerabil, care a stimulat producția⁹⁹.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 210—211.

⁹⁶ *Ibidem*, XVI, p. 1 002 (Raportul lui Fornetty din 19 aprilie 1816).

⁹⁷ Hurmuzaki, XVI, p. 1 012 (raportul lui Formont din 16 ianuarie 1817).

⁹⁸ Vezi și cantitățile de orz furnizate de Moldova Imperiului otoman în anii 1813—1819, cu pierderile suferite din pricina diferenței de preț.

⁹⁹ Arh. Min. Ext. St. Petersburg, Arhiva principală (1817—1818). Memoriul lui Caragea către Strangford, f. 420—453.

3. ALTE PRODUSE

a. Vinul

Alt articol de comerț era vinul, care se vindea în cantități considerabile în Transilvania și Rusia. Laurençon declară că vinul era cel mai mare obiect al comerțului Țării Românești¹⁰⁰. Generalul Lange-ron, de asemenea, spune că „Moldova și Țara Românească produc o cantitate prodigioasă de vinuri. Cind sint trase înainte de a fi fiert, sint tulburi și atit de slabe încit se pot lua ca limonada și sint foarte răco-ritoare. Cind sint preparate ca cele din Franța și din Spania, sint ex-celente“¹⁰¹. Raicevich e de părere că vinul nostru e foarte bun¹⁰².

Austriacul Brognard relevă marile posibilități de dezvoltare a podgoriilor din sudul Moldovei. Dar, din lipsă de capital, ele nu sint cultivate cum trebuie. Țăranii nu-și pot construi beciuri mai bune, fiind siliți să-și vîndă recolta la prețuri minime, numai fiindcă nu au unde păstra vinul¹⁰³.

Carra laudă calitatea vinurilor de Odobești, din Moldova și de Piatra din Țara Românească. „Acest articol e foarte susceptibil de ame-liorare, căci aici vierul nu face ceea ce se numește a plivi via și a-i da trei «fasoane», ca în Burgundia“¹⁰⁴.

Contele de Moriolles, care era din Champagne și a vizitat Mol-dova în 1809, judecă aspru calitatea vinurilor moldovenesti. „Moldova e bogată în podgorii, scrie el, dar vinul e prea prost pentru a fi consu-mat aiurea decit în țara care-l produce. Și totuși clima e foarte favo-rabilă pentru această cultură... Vinurile roșii sint puternic impregnate de absint ... ceea ce le face cu neputință de băut pentru străini, iar cele albe sint acide și respingătoare“¹⁰⁵.

Alți călători se arată mai puțin severi. Adam Neale, care a văzut Moldova în 1807, găsește că „vinurile albe din regiunea de munte sint delicioase“ și știe că „se exportă o cantitate considerabilă de vin în Transilvania și Rusia“¹⁰⁶. De asemenea contele de Lagan, la 1828, spune

¹⁰⁰ Laurençon, *op. cit.*, p. 6. „Debușeu sigur în Basarabia, Ucraina și Odessa. Vin din Țara Românească se transportă pînă în Niezen în Ucraina și chiar pînă la Moscova“. În descrierea unei călătorii făcută în Rusia, în 1814, se arată că la curtea unui nobil rus se beau vinuri de toate felurile, de la vinurile de Bour-gogne pînă la vinul delicios de Moldova („Revista istorică“, XXI (1935), p. 85).

¹⁰¹ Hurmuzaki, *supl. I/3*, p. 82.

¹⁰² Raicevich, *op. cit.*, p. 51; vezi și p. 50—53, despre cultivarea viței de vie și varietățile de vinuri.

¹⁰³ Gheron Netta, *op. cit.*, p. 100, 159.

¹⁰⁴ Carra, *op. cit.*, p. 181.

¹⁰⁵ *Voyage en Moldavie du comte de Moriolles (1809)*, București, 1903, p. 42.

¹⁰⁶ Adam Neale, *op. cit.*, p. 35. Pentru exportul de vin în Rusia, cf. Carra, *op. cit.*, p. 181; Raicevich, *op. cit.*, p. 52, 125; Pertusier, *op. cit.*, p. 81—82 etc. Comerțul de vin cu Rusia era într-adevăr însemnat. La 1826 numai Moldova expediase în Rusia 454 450 vedre, pe cind în Austria trimisese doar 34 848 vedre (vezi mai jos, p. 68). Comerțul de vin cu Rusia îl făceau negustorii numiți ca-zacii; la Odobești exista un cartier întreg locuit de acești negustori (C. C. Giu-rescu, *Relațiile economice dintre români și ruși pînă la Regulamentul organic*, București, 1947, p. 32). Faptul că exportul de vin în Rusia era cel mai însemnat nu-l îndreptătea pe N. Iorga să afirme că, după Kuciuk-Kainargi „cu rușii nu făceam aproape nici un negoț, decit doar cu ceva vin vîndut de negustorii ca-zacii“ (N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a, vol. II, București, 1928, p. 208). Pentru exportul de vin în Transilvania, cf. Raicevich, *op. cit.*, p. 53, 125.

că vinurile moldovene sînt ușoare și apoase, dar au uneori un gust foarte plăcut. Cele mai bune sînt, după părerea sa, cele de Odobești și Cotnari ¹⁰⁷.

b. Lemnul de construcție

Lemnul pentru construcțiile navale și pentru cetățile de pe Dunăre ale Turciei, ca și pentru clădirea caselor de pe Bosfor provenea mai ales din Moldova ¹⁰⁸. Stejarul din Fălcu era vestit pentru rezistența lui la acțiunea carilor și era foarte căutat pentru construcțiile navale. Dar, din lipsă de debușee, cea mai mare parte putrezea pe loc — în afară de cel rechiziționat pentru Turcia — sau era prefăcut în mangal, care se exporta la Constantinopol ¹⁰⁹.

Raportul lui Pisani, citat mai jos, ne oferă amănunte interesante și cu privire la furniturile de cherestea pentru Poartă. În 1814, cînd s-a predat cantitatea maximă, Moldova a furnizat 1 565 catarge lungi, de 30—35 coți, plătite cu 50 plăștri patru bucăți, pentru tăiat și transport; 13 100 dulapi de brad, plătiți cu 55 plăștri suta de bucăți (tăiat și transport); 1 911 scinduri de stejar plătite cu trei plăștri bucata (tăiat și transport); 1 558 scinduri de stejar de dimensiuni mai mici, plătite cu 15 plăștri pentru 16 bucăți; 66 000 doage (*pièces de tonnage*), fără plată, pentru tăiat și transport; 5 000 stilpi mari de stejar, plătiți cu doi plăștri bucata pentru tăiat și transport; 326 piese pentru construcție de șalupe; 881 bucăți lungi, pentru fundul șalupelor, plătite cu 50 parale pentru tăiat și 50 plăștri pentru transportul unui car; 5 850 scinduri de diverse esențe și măsuri, pentru construirea a 10 șalupe canoniere la Galați, plătite cu 1 385 plăștri pentru fiecare șalupă.

De remarcat că proprietarii nu primeau nimic pentru lemnul tăiat din pădurile lor. E adevărat că lemnul se tăia mai mult din pădurile mănăstirilor.

Lemnul din vestul și nord-estul Moldovei era în mina sudiiților austrieci și era trimis pe Bistrița, Moldova și Siret pînă la Dunăre.

După pacea de la Kuciuc-Kainargi, turcii au reclamat pentru cetatea Isaccea și pentru construcțiile navale mari cantități de lemn pe care comisarii otomani le vindeau în folosul lor personal ¹¹⁰. Cum, după 1812, brațul Chilia a trecut sub stăpînirea Rusiei, care avea de asemenea mare nevoie de lemn pentru șlepurile și cetățile sale, turcii au interzis sudiiților comerțul cu lemne.

¹⁰⁷ „Buletinul Comisiei istorice“, IX, p. 158 : aceeași părere bună despre vinurile noastre o are și Iacovenco („După stringerea strugurilor, din ei se face un vin foarte bun...“ ; G. Bezviconi, *Călători ruși...*, București, 1947, p. 224).

¹⁰⁸ Wilkinson spune că un mare număr din vasele turcești sînt construite din stejarul moldovean (*op. cit.*, p. 70) ; vezi mai jos cantitățile de cherestea livrate de Moldova Imperiului otoman între 1813—1819.

¹⁰⁹ Brognard în Gheron Netta, *op. cit.*, p. 100—101, 159—160 ; vezi și raportul lui Reinhard din 1807, în „Rev. hist. du sud-est europ.“, XII (1935), p. 43. În *Nouveau dictionnaire universel de géographie ancienne et moderne*, apărut la Lyon în 1804, vorbindu-se despre lemnul din Moldova, se spune : „Cu toată abundența lemnului, nu s-a gîndit nimeni să facă acolo fabrici“ („Revista istorică“, XXVI (1940), p. 241).

¹¹⁰ Raicevich, *op. cit.*, p. 20, n. 1.

Negustorii austrieci au încercat atunci să eludeze prohibiția, aducând citeva sute de bușteni din Bucovina și Transilvania, însoțite de certificatele de origine pentru cantități mari, în care cuprindeau apoi și lemnul moldovenesc. Astfel, toată producția de lemn a Moldovei destinată exportului era prezentată ca marfă de tranzit și expediată pentru Triest sau Veneția. Pentru a pune capăt acestei practici frauduloase, Poarta a interzis și tranzitul ¹¹¹.

c. Peștele

Pescuitul constituia de asemenea o ramură importantă a producției din Țara Românească și Moldova. Bucovina, Galiția, Transilvania și Ungaria importau de aici o mare cantitate de pește sărat și afumat, după ce articolul a trecut prin trei—patru mîini ¹¹².

Pescuitul se făcea de două ori pe an : întii pe la mijlocul lunii mai, cînd se prindea mai ales crap și știucă, și apoi din august pînă la începutul iernii, cînd se prindea morunul. Principalele centre de pescuit la Dunăre și de desfacere erau Brăila, Galați, Isaccea, Ismail, Chilia și Sulina. În aceste locuri, crapul și știuca se vindeau cu 4—5 piaștri suta de ocale, iar morunul cu 8—10 piaștri. Consulul Austriei, Merkelius, care a făcut multe investigații la fața locului, a calculat că achiziționînd peștele la locul de producție, negustorii austrieci l-ar cumpăra la jumătate preț și ar cîștiga dublu. În consecință, el propunea cabinetului de la Viena să constituie o societate comercială austriacă, care să pună oameni la bălțile Dunării și să cumpere peștele direct de la producători, apoi să-l săreze și să-l exporte.

Cu tot exportul de pește sărat pe care Principatele îl făceau în Polonia¹¹³ și Transilvania¹¹⁴, Moldova importa în 1826 cantități însemnate de pește sărat din Rusia (58 750 ocale) și din Turcia (603 472 ocale).

d. Lîna

Un important articol de comerț al Principatelor, care dispunea de un mare număr de oi ¹¹⁵, era lîna.

Cu privire la calitatea lîinii din Principate, părerile străinilor care ne-au vizitat în acea vreme sînt împărțite : pe cînd Lagan arată, în 1828, că aceasta era de calitate inferioară ¹¹⁶, cu cîțiva ani înaintea sa, Wilkinson o găsea de foarte bună calitate, cînd era spălată, și ieftină (60 parale ocaua) ¹¹⁷. Mai multă dreptate ni se pare a avea Raicevich

¹¹¹ Hurmuzaki, XIX/1, p. 697 ; XX, p. 143, 245, 254—255.

¹¹² „Pescăriile Dunării furnizează și în Bucovina, Galiția și Transilvania pește sărat, caviar (icre negre) și icre sărate (*boutargue*). Se exportă mult clei de pește” (Laurençon, *op. cit.*, p. 7).

¹¹³ Brognard, la G. Netta, *op. cit.*, p. 164.

¹¹⁴ Raicevich, *op. cit.*, p. 125.

¹¹⁵ Raicevich arată că Țara Românească posedă 4 milioane de oi și capre în 1786 (*op. cit.*, p. 67), iar D'Hauterive dă pentru Moldova, cam în aceeași vreme, numărul de 3 300 000 oi (*Journal inedit d'un voyage...* p. 376).

¹¹⁶ „Bul. Com. ist.”. IX, p. 161.

¹¹⁷ Wilkinson, *op. cit.*, p. 71.

care deosebește lina birsană, cu firul scurt și gros, de lina țigaie, cu firul lung și subțire ¹¹⁸.

Peyssonnel crede că lina de Valahia era superioară calitativ celei din Moldova ; pe cînd prima se exporta în statele germane și Rumelia ¹¹⁹, cea de-a doua se întrebuița mai ales la țesut aba ¹²⁰. Se înțelege că și lina din Țara Românească era întrebuițată în bună parte în industria casnică și în manufacturile de postav. Cu privire la posibilitățile de export a linii, contele de Lagan crede că exportul poate deveni considerabil, arătînd că, pe la 1828, lina se vindea cu 100 piaștri sută de ocale ¹²¹.

Despre cantitățile de lină exportate, știm destul de puține lucruri. Brognard arată că, în 1782, Moldova exporta în țările germane multe mii de cîntare ¹²². Se spune apoi că, în 1797, negustorii austrieci au primit permisiunea de a cumpăra tot din Moldova 218 000 ocale de lină ¹²³, iar în fabelul lui Pini, alcătuit la 1820 pentru Țara Românească, figurează la export o cantitate de 600 000 ocale lină, cu un preț de 750 000 piaștri ¹²⁴. Wilkinson dă cifra de 40 000 chintale de lină exportate anual ¹²⁵. În tabelul importului și exportului Moldovei pe 1826 figurează 152 155 ocale lină exportată în Austria.

e. Mierea și ceara

Ceara se exporta la Veneția ¹²⁶. Țara Românească trimetea pînă la 450 000 ocale de ceară pe an, în Austria și Veneția. Grecii stabiliți la Viena sau la Iași cumpărau pentru Austria, înainte de 1788, 50 000 de ocale ¹²⁷. Un obiect foarte căutat — Peyssonnel îl declară cel mai considerabil articol de export ¹²⁸ — era ceara, mai ales ceara verde din Moldova „care, cînd e aprinsă, exhală un parfum din cele mai plăcute” ¹²⁹. Raicevich și Carra au relevat deja însușirile acestui articol. „Un produs minunat al acestei țări e ceara verde, opera unei specii de albine mai mici decît albinele obișnuite. Ceara acestor albine, care e foarte rară, servește la fabricarea luminărilor frumos mirositoare care răspindesc un parfum delicat, cînd sînt aprinse” ¹³⁰. Mierea se exporta

¹¹⁸ Raicevich, op. cit., p. 67—68.

¹¹⁹ Peyssonnel, op. cit., II., p. 185—186.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 197 ; părerea sa este însă în contradicție cu exportul destul de mare de lină al Moldovei.

¹²¹ „Bul. com. ist.”, IX, p. 181.

¹²² Gheron Nebta, op. cit., p. 103.

¹²³ Hurmuzaki, XIX/1, p. 838—839.

¹²⁴ Vezi mai jos p. 66.

¹²⁵ Wilkinson, op. cit., p. 68.

¹²⁶ I. Haraczay, *Beiträge zur europäischen Länderkunde. Die Moldau, Walachey, Bessarabien und Bukowina*, Viena (f.a.), p. 36 ; Raicevich, op. cit., p. 121—122 ; Carra, op. cit., p. 184—185 ; Boscovich, în *Uricarul*, XXIV, p. 289.

¹²⁷ Raicevich, op. cit., p. 124—125 ; Pertusier, op. cit., p. 82—83.

¹²⁸ Peyssonnel, op. cit., II, p. 185, 197.

¹²⁹ Contele de Lagarde, *Voyage dans quelques parties de l'Europe*, ed. a II-a, Londra, 1825, p. 310.

¹³⁰ Carra, op. cit., p. 184 ; Raicevich, op. cit., p. 89 ; Hurmuzaki, XIX/1, p. 73.

la Constantinopol¹³¹. Exportată la Veneția, ceară se reimporta o parte sub forma de luminări pentru curtea domnească și pentru casele marilor boieri.

f. Untul, seul, brinza

Untul (1 000 000 ocale), seul (2 500 000 ocale) și brinza (1 500 000 ocale), toate în 1822, se exportau aproape exclusiv în Turcia¹³². În 1804, e menționat însă un negustor, Karl Königsberg, care importa din Țara Românească la Viena 5 000 cutgr (sic) de unt și tot atita seu¹³³.

Cifrele lui Pini, din 1820, sînt sensibil diferite : unt 300 00 ocale pentru Constantinopol și 42 000 ocale pentru Vidin și celelalte cetăți ; seu : 2 000 000 ocale pentru Constantinopol și 60 000 pentru cetăți ; miere : 100 000 + 7 200 ocale ; brinză 350 000 ocale ; lipsesc indicații pentru ceară. Moldova expedia 5 600 000 ocale de seu, tot atita unt și brinză și 120 000—150 000 ocale de miere¹³⁴.

g. Pieile de animale

Țara Românească exporta în 1820, 400 000 piei de iepure în valoare de 500 000 piaștri¹³⁵. Evreii din Polonia cumpărau 200 000 piei de iepure pe an cu 50 de lei suta¹³⁶, iar în 1826, tot din Moldova, se exportaseră în Austria 78 013 piei de iepure, cu cîte doi piaștri bucata. După părerea lui Wilkinson, se exportau anual 500 000 piei de iepure.

Se exportau de asemenea în număr mare piei de miel ; la 1826 se exportaseră din Moldova în Austria 88 693 de asemenea blanuri. Numărul pieilor de vacă, bivol, capră, oaie, exportate era mai mic.

h. Tutunul și fructele

Țările române produceau „o cantitate de tutun, de foarte proastă calitate“, din care o parte se exporta¹³⁷. Tutunul indigen era pentru

¹³¹ În 1820, Țara Românească exportase 107 200 ocale, iar în 1826, Moldova 71 800 ocale. Vezi, de asemenea, tabelul de mai jos cu cantitățile de miere furnizate de Moldova Porții între 1813—1819 și pierderile suferite din diferențele de preț.

¹³² N. Iorga, *Prefața* citată, p. XXIV. Vezi cantitățile de seu, unt și brinză furnizate de Moldova Porții între 1813 și 1819 la p. 72. Pentru seul strins din Oltenia, vezi N. Iorga *Studii și documente*, XXV, p. 18, 28, 45, 57, 157, 190 ; pentru unt, *ibidem*, p. 18, 28, 45, 57, 157, 190.

¹³³ Hurmuzaki, XIX/2, p. 208.

¹³⁴ Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 287/1820, f. 103—109.

¹³⁵ Carra vorbește de export de piei de iepure din Țara Românească în Germania și Anglia (*op. cit.*, p. 184).

¹³⁶ Carra, *op. cit.*, p. 181 ; Raicevich, *op. cit.*, p. 125.

¹³⁷ Peyssonnel, *op. cit.*, II, p. 188 ; Carra, *op. cit.*, p. 181—182. În 1787 se dă poruncă domnului Țării Românești să oprească exportul de tutun pe care îl făceau negustorii ruși din Principate la Constantinopol, unde îl vindeau cu 20 parale, producînd pagube vistieriei sultanului (N. Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor române*, București, 1902, p. 180). În 1792, tutunul figura printre produsele trimise în Turcia (Urechia, IV, p. 239). Despre comerțul de tutun și calitatea tutunului cultivat la noi vezi și I. D. Gavriliu, *Contribuțiuni la istoricul tutunului*, Iași, 1929, p. 112—124.

populația de rind ; boierii fumau tutun din import, adus mai ales din Turcia.

Langeron a constatat în Moldova și Țara Românească „păduri întregi de pomi fructiferi”¹³⁸, fapt confirmat și de Wenzel von Brognard : „În regiunile de munte pomii cresc fără să fi fost plantați și formează păduri întregi. La șes, pomii trebuie plantați ; în schimb, fructele acestora sînt mai savuroase și, uscate, se trimit în mari cantități la Constantinopol”¹³⁹. Raicevich și Iacovenco au făcut aceeași constatare : „În Țara Românească sînt nenumărați pomi fructiferi : meri, peri, caiși, pier-sici, pruni, ale căror fructe sînt foarte gustoase”¹⁴⁰.

Exportul acestor două articole aducea Țării Românești un venit anual de 500 000 piaștri¹⁴¹. În 1826, Moldova singură exportase în Rusia 106 400 ocale prune uscate.

i. Alte produse vegetale

Sub numele de „semințe de Rumelia” se exportau cantități în valoare de 100 000 piaștri ; se exportau de asemenea semințe de in și fasole, pentru 250 000 piaștri¹⁴².

Țările române produceau o mare cantitate de in și de cînepă de calitate mediocră, care se vindea mai ales în Rumelia.

„Die Waydpflanze” din care se extrăgea o vopsea albastră, scumpă, care servea la vopsirea marochinului, și iarba galbenă care folosea la vopsirea în galben a cordovanelor, constituiau două articole libere la export care se trimiteau uneori în cantități mari în Apus¹⁴³. Wilkinson crede că se exportau anual 600 000 ocale de „graines d'Avignon” (iarbă pentru colorat în galben)¹⁴⁴.

j. Sarea

Țara Românească aproviziona cu sare aproape toată Peninsula Balcanică, unde se desfăceau 10 milioane ocale, din totalul de 12 milioane exportate¹⁴⁵. În 1826, din sarea scoasă de la Ocnele Mari 3 442 340 ocale se vinduseră cu căruțele în țară, iar 3 318 786 ocale fuseseră livrate cetățitorilor de la Dunăre¹⁴⁶.

¹³⁸ Hurmuzaki, supl. I/3, p. 82.

¹³⁹ Gheron Netta, *op. cit.*, p. 159.

¹⁴⁰ G. Bezviconi, *Călători ruși...*, p. 223—224 ; cf. și Raicevich, *op. cit.*, p. 62—66. În 1807, Reinhard vorbește despre fructe care putrezesc fără întrebuințare („Rev. hist. du sud-est europ.”, XII (1935), p. 127).

¹⁴¹ Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 287/1820, f. 103—109.

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ Carra, *op. cit.*, p. 82 ; Brognard, la Gheron Netta, *op. cit.*, p. 164.

¹⁴⁴ Wilkinson, *op. cit.*, p. 68 ; Wilkinson socotește că mijlocul cel mai potrivit de a obține preț scăzut la acest articol, ca și la pieile de iepure, este plata de avans la locuitorii din diferite sate (*op. cit.*, p. 70).

¹⁴⁵ Brognard vorbește de un export de 200 000 cîntare sare în Ungaria, Polonia, Rusia, Turcia (*op. cit.*, p. 164). Despre depozitele noastre de sare, Iacovenco spune că „ar putea îndestula nu numai popoarele inconjurătoare, ci întreaga Europă” (Bezviconi, *Călători ruși...*, p. 221).

¹⁴⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, XXV, p. 97—98, 186—187.

Moldova exporta 8 milioane de ocale, din care numai 3 milioane erau destinate Turciei. Restul se trimetea în Polonia^{146a}, Rusia¹⁴⁷ și Bucovina. Averea enormă a lui Hagi Moscu se întemeia pe arenda ocnelor, pe care a știut s-o exploateze cu o abilitate și lipsă desăvârșită de scrupule. El nu ținea niciodată în magazinele de pe Dunăre cantitatea necesară în raport cu cererea, încît a putut să dubleze prețul oficial, fixat la cinci parale ocaua¹⁴⁸.

k. Silitra

Monetăria din Constantinopol își procura din Moldova silitra necesară baterii monetelor. „Cantitatea de silitră extrasă (din Moldova) era așa de mare, încît îndestula toate nevoile turcilor și mai rămînea și de prisos“, spune un călător turc ce a trecut prin Moldova pe la mijlocul secolului al XVIII-lea¹⁴⁹. La început, furnitura era gratuită, dar, după 1774, Poarta a trebuit să plătească și silitra și cărăușia. În socoteala vistieriei Moldovei pe anul 1776 se spune că s-au plătit 10 000 oca silitră, cite 24 bani ocaua „ce s-au dat la taraphanaua Țarigradului“¹⁵⁰.

l. Păcura

„Din Moldova — scrie Peyssonnel — se extrage o imensă cantitate de păcură (*goudron*) care iese din pămînt. S-au descoperit mai multe surse extrem de abundente : păcura se vinde pe loc cu 100—110 parale chin-talul“¹⁵¹.

În ponturile vămii Moldovei pe 1826 este trecută și păcura din ținutul Bacăului care trece peste hotar¹⁵², iar în cele ale Țării Românești din 1792 este menționată de asemenea „păcura ce ese la Țara Turcească cu carul“¹⁵³, dar nu știm în ce cantitate.

4. REPARTIȚIA PE ȚĂRI A PRODUSELOR EXPORTATE

În ceea ce privește repartiția acestor produse, după țările de destinație, avem o indicație a consulului francez Lagan din 1831, care ar putea fi luată ca bază și pentru perioada de dinainte de tratatul de la Adrianopol, dacă n-ar ridica unele probleme greu de rezolvat. După statistica lui Lagan¹⁵⁴, Turcia absorbea 71% din produsele Țării Românești (19 424 096 piaștri din totalul exportului de 27 255 196 piaștri). Dacă socotim pentru Turcia, Bulgaria și Serbia, care cumpărau de la

^{146a} Carra vorbește de 10 000 droburi de cite 100 ocale fiecare, trimise în Polonia (op. cit., p. 184).

¹⁴⁷ În 1826 se trimiseseră din Moldova în Rusia 1 325 000 ocale de sare.

¹⁴⁸ Hurmuzaki, XX, p. 397.

¹⁴⁹ „Arhivele Olteniei“, XII (1933), p. 267—268.

¹⁵⁰ N. Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor române*, București, 1902, p. 161.

¹⁵¹ Peyssonnel, op. cit., II, p. 185, 201.

¹⁵² Uricarul, XXII, p. 301.

¹⁵³ Urechia, IV, p. 238.

¹⁵⁴ Hurmuzaki, XVII, p. 267.

noi sare în valoare de 5 740 000 piaștri, valoarea exportului nostru în Turcia se ridică la 25 164 096 piaștri, ceca ce reprezenta 91,8% din exportul total.

Austria e trecută cu 1 371 100 piaștri, adică 5%. Rămîn pentru celelalte țări 4,2%, în care Rusia intra cu 720 000 piaștri.

Ceea ce face neverosimilă această statistică e cota extrem de redusă pentru Austria. Cu toate că, după unele date¹⁵⁵, Țara Românească a pierdut în timpul războiului din 1828—1829, la care s-a adăugat epizootia din 1830, circa 500 000 bovine, e greu de admis că exportul în Austria să se fi redus la 5%, căci atunci ori datele lui Lagan nu merită crezămînt, ori contrabanda cu Transilvania a luat proporțiile în adevăr „fabuloase“, susceptibile de a înlocui aproape complet comerțul legal.

În ceea ce privește cota atribuită Turciei, trebuie să ținem seamă de faptul că ea cuprinde și reexportul destinat țărilor occidentale, statelor italiene, Franța și Anglia. Prin urmare, dacă statistica lui Lagan reflecta cit de cit, chiar și în liniile cele mai generale, situația balanței comerciale a Țării Românești, trebuie să conchidem că după abia doi ani — și în condiții care nu pot însă fi considerate ca normale — exportul nostru s-a orientat spre Mediterană.

Sigur e că, în ceea ce privește exportul, principala noastră clientă, în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, rămîne Turcia și că, datorită hațișerifurilor și firmanelor smulse Porții, Turcia e silită să plătească produsele, care au încetat de a fi considerate ca furnituri de război și au fost plătite, dacă nu la prețul liber din porturile Dunării, dar la o valoare din ce în ce mai apropiată de acest preț.

Cu toate acestea, regimul capitulațiilor, legat de suzeranitatea Imperiului otoman, împiedica țările române să facă o politică vamală națională și să-și valorifice produsele la prețurile pieței internaționale. Chiar și după abolirea monopolului turcesc, regimul capitulațiilor ne lăsa pradă exploatării necruțătoare a marilor puteri capitaliste, în primul rînd a Austriei. Iată de ce, paralel cu dezvoltarea comerțului, glasurele tot mai numeroase și tot mai puternice se ridicau împotriva jugului otoman, care menținea relațiile feudale și regimul capitulațiilor și împiedica libera dezvoltare a capitalismului.

B. IMPORTUL *

În afară de testemele, de puțin postav ordinar, de pălării comune și de unele articole confecționate de meșteșugarii locali, ca : articole de olărie, tăbăcărie, săpun, luminări, alcool, toate fabricatele veneau de peste hotare. Piața străină furniza mai ales articolele de care aveau nevoie boierii sau care puteau alimenta luxul lor¹⁵⁶.

¹⁵⁵ Ibidem, p. 340.

* Vezi și subcapitolul dedicat activității comerciale a casei Hagli Constantin Pop, prin intermediul căreia se făcea mare parte din importul Țării Românești.

¹⁵⁶ Lista completă a produselor ce se importau se găsește în cataloagele vămilor Țării Românești și Moldovei, publicate în Urechia, IV, p. 233—249; XI, p. 206—216 ; 227—251 ; XIII, p. 203—242 etc.

Din imperiul austriac se importau mobile, bijuterii, articole de șelărie și frînghierie, sticlă de Boemia și de Bucovina, fierărie de Graz, pinză de Linz, mătăsărie, horbote și galoane de aur. Din Austria, ca și din Turcia, se aduceau în general produse manufacturate, căci „nu există în Moldova decît fabrici de postav ordinar pentru țărani și cîteva fabrici de tutun”¹⁵⁷. Viena furniza un mare număr de carete dintre cele mai elegante, pe care boierii le reînnoiau în fiecare an.

Brașovul făcea un comerț însemnat „cu mărfuri ieftine, de lemn, fier, sticlă, pături, pielărie și curelărie, postav ordinar și pinză, perii, frînghii, hîrtie, chimicale etc., aduse peste munți în Muntenia, mai ales pe cai, de către prahoveni, care, după obiceiul de altă dată, plăteau o mică taxă de 60 parale de povara de cal. Acest comerț este un izvor îmbelșugat de bogăție pentru harnicii locuitori din Brașov”¹⁵⁸.

După mărturia cancelistului consulatului austriac Spaun, din 1785, Țara Românească importa pe an 250 000 chintale de fierărie, coase, arme, cercuri de buți, sobe de fier, table, cuțite din Stiria (Graz) și cuie, lacăte, broaște, țîțini, țesale, potcoave, colți de potcoave etc. din Transilvania. Dar fierul de Tula începe să facă o concurență care alarmează consulatul austriac¹⁵⁹.

Din statele germane se aduceau fabricate de lînă¹⁶⁰ și bumbac, stofe fine, fierărie și oțel de la Nürnberg, ceasornicărie, manufacturi sileziene și saxone, parte din colonialele venite prin Hamburg și Danzig, „barchetul uni și imprimat, indienele; sticlăria și olăria aduse în țară sint, fără excepție, fabricate în Germania, dar se numesc de fabricație engleză și, ca atare, se vînd cu prețuri mai mari decît dacă s-ar declara originea lor”¹⁶¹.

Principalii negustori din Țara Românească se numeau „lipscani”, ceea ce indică limpede specialitatea lor. Se duceau ei înșiși sau își trimiteau comisionarii în fiecare an, la cele două mari bilciuri de la Leipzig (Lipsca)¹⁶², unde li se acorda credit și de unde aduceau o mare cantitate de postav fin¹⁶³ și ordinar, aproape tot de fabricație engleză, ca și muselinele, percalele, indienele și în general, tot felul de stofe. Ei aduc și stofe fine și batist din Franța, dar în mică cantitate, și multă

¹⁵⁷ Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 287/1820, f. 110—111.

¹⁵⁸ Hurmuzaki, XIX/1, p. 180; XX, p. 720 (Memoriul lui Fleischhackl din 6/18 mai 1822); Gheron Netta, *Încercări de navigațiune pe Olt*, p. 44. În 1784 se importau de la Brașov 56 feluri de marfă (Hurmuzaki, XIX/1, p. 180—181).

¹⁵⁹ Gheron Netta, *op. cit.*, p. 44—45.

¹⁶⁰ Ilustrative pentru diferența de preț dintre produsele fabricate importate și materia primă exportată sint afirmațiile lui D'Hauterive despre importul de țesături din lînă: țările române cumpără stofă de lînă cu doi ducați cotul, a cărei lînă o vînd cu 5 parale ocăua (*op. cit.*, p. 132—133).

¹⁶¹ Wilkinson, *op. cit.*, p. 75; Wilkinson arată că din țările germane erau aprovizionate Țara Românească și Moldova cu toate obiectele manufacturate, care seoseau fie pe uscat, fie pe Dunăre. În 1787, se importau în țările române 125 de sorturi de marfă de Lipsca, Viena și Veneția (Hurmuzaki, XIX/1, p. 181—184). Pentru importul și exportul din și în Austria și statele germane, vezi Gh. Zane, *Un veac de luptă pentru cucerirea pieței românești*, Iași, 1926, p. 18—24.

¹⁶² Între 1765—1838 tirgul din Lipsca a fost vizitat de 8 308 negustori din Țara Românească, Macedonia, Grecia și Turcia (Gheron Netta, *Negustorii orientali la Lipsca*, București (f.a.), p. 31).

¹⁶³ „Consumul de postavuri fine este considerabil” (Wilkinson, *op. cit.*, p. 75).

pînză de Olanda și de Silezia ¹⁶⁴. Dar, mai ales, ei inundau piața Iașilor și Bucureștilor cu mărfurile germane „care, din lipsă de concurență, își păstrau calitățile mediocre și prețurile urcate” ¹⁶⁵.

Din Franța se importau ceva stofe de Lyon, pînzeturi și mătăsuri. Batistele franțuzești și muselinele sînt prețuite, spune Wilkinson ¹⁶⁶.

Din Polonia, se aduceau postavuri ¹⁶⁷, galoane și rachiu.

Din Veneția cristaluri, stofe orientale, hîrtie fină, luminări de ceară și articole de toaletă ¹⁶⁸.

Rusia furnizează cea mai mare parte a blănurilor, care fac parte din luxul boierilor și formează un articol de import considerabil ¹⁶⁹. În afară de aceasta, Rusia trimite fier de Tula ¹⁷⁰, care amenință produsele Austriei, pielărie, țesături, marchitanie, ceai și rachiu ¹⁷¹.

Colonialele: orez, cafea, zahăr, piper, rom etc. bumbac, fructe, sudice, tutun fin, șaluri de cașmir, cizme de marochin și stofele Levantului veneau din Turcia sau prin Turcia ¹⁷².

Mărfurile engleze, constind mai ales din stofe fine și bogate, încep să pătrundă în deceniul al doilea al secolului trecut, provocînd o adevărată alarmă la consulatul austriac.

Cea mai mare parte a aprovizionărilor Țării Românești cu produse străine se făcea pe uscat. Societatea de navigație pe Dunăre Wille-shofen et Co. de la Viena se plînge că adesea nu găsește încărcătură. Chiar și mărfurile din Veneția veneau pe uscat. Numai articolele coloniale turcești și puținele mărfuri franceze și engleze, destinate indeosebi Moldovei, veneau pe Marea Neagră și intrau pe Dunăre ¹⁷³.

Din Transilvania, Bucovina, Polonia și Rusia se aducea o mare cantitate de rachiu. În 1816, numai Moldova a cumpărat din Rusia

¹⁶⁴ Laurençon, op. cit., p. 9.

¹⁶⁵ Hurmuzaki, XVII, p. 343.

¹⁶⁶ Wilkinson, op. cit., p. 76.

¹⁶⁷ Peyssonnel, op. cit., p. 179—181. Vezi lista mărfurilor importate din Polonia în anii 1784—1786, la G. Duzinchevici, *Contribuții la istoria legăturilor comerciale româno-polone în secolul al XVIII-lea* („Revista istorică”, XVI (1935), p. 237—239).

¹⁶⁸ Despre schimburile comerciale cu Veneția, vezi și Al. Dobosi, *Relațiunile comerciale ale Principatelor române cu Veneția în veacul al XVIII-lea și al XIX-lea* („Observatorul social-economic”, VI (1936), nr. 1, p. 79—82).

¹⁶⁹ Wilkinson, op. cit., p. 75. Pentru comerțul cu blănuri în această perioadă, vezi și S. Prager, *Blănăria în trecutul țărilor românești*, București, 1906.

¹⁷⁰ Pentru importul de articole de fier și oțel de Tula, vezi Sulzer, *Geschichte*, p. 433—434. În tarifele vamale sînt trecute totdeauna fierul nelucrat, oțelul și „tekuri” de fier aduse din Rusia (Urechia, IV, p. 247). În 1826 în Moldova se aduseseră din Rusia 134 738 ocale fier. N. Iorga nu avea deci dreptate cînd spunea că „pînzele din Moscova și fierăriile de Tula au existat numai în imaginația candidatului austriac la consulat Sulzer (*Istoria comerțului*, II, p. 67, n. 1).

¹⁷¹ În ponturile vămii Țării Românești pe anul 1792, figurează 35 de articole rusești: pînză lată și îngustă, cit, abale, cuie de Rusia, foarfeci și bricege de Rusia, postav, in, ață de in, samuri, nurci, vulpi, riși, jderi etc. (Urechia, IV, p. 233—249). Pentru comerțul cu Rusia în această perioadă vezi C. C. Giurescu, *Relațiile economice dintre români și ruși pînă la Regulamentul organic*, București, 1947, în special p. 31—48, unde se arată mărfurile importate și exportate, cantitățile, condițiile în care se făceau importul și exportul etc. Pentru începuturile penetrației economice britanice, vezi P. Cernovodeanu, *Interese economice engleze la Dunărea de Jos și în Marea Neagră între 1803—1829*, în „Revista de istorie”, t. 28 (1975), nr. 11, p. 1 695—1 709.

¹⁷² Brognard, în Gheron Netta, op. cit., p. 104, 164; Laurençon, op. cit., p. 8.

¹⁷³ Hurmuzaki, XVII, p. 343.

36 000 vedre de „holercă“ și din Bucovina 6 000 ¹⁷⁴, iar în 1817, 36 000 găleți moldovenești de rachiu, din Rusia și 9 000 din Galiția și Bucovina ¹⁷⁵. Cifrele sînt cu siguranță inferioare realității, date fiind practicile frauduloase ale negustorilor, venalitatea funcționarilor vamali și ușurința de a recurge la contrabandă.

Incercările de a scăpa țara de acest „tribut“ sînt vechi și au rămas infructuoase pînă în 1818, din cauza opoziției consulilor și a interesului domnului, care realiza un venit de 200 000 piaștri la importul rachiului.

O adunare generală a clerului și boierilor din Moldova prohibise, în 1783, la cererea boierilor proprietari de vii, importul rachiului din Polonia în Moldova, și domnul Țării Românești a urmat exemplul ¹⁷⁶. Hotărîrea era motivată prin faptul că țărani n-aveau să sufere nici o pagubă din lipsa holercii, „fiindcă aici se face rachiu, care este și mai bună băutură decît holercii, căci se face ... din perje, prune, din tescovină, din drojdiile vinului și din vinul ce se strică“ ¹⁷⁷. Se interzice însă fabricarea holercii din grîu ¹⁷⁸. Dar Moldova nu s-a mărginit să fabrice rachiu din fructe. Holerca se fabrica din seară și din porumbul care, cînd recolta era bună, întrecea consumul. Grîul stricat era de asemenea distilat. Or, fiindcă velnițele (distilerile) plăteau grîul stricat mai bine decît capanliii grîul sănătos, țărani turnau apă în gropile de grîu.

Curtea din Varșovia a pus totul în mișcare pentru a obține ridicarea prohibiției. Un nepot al regelui a venit la Iași să trateze chestiunea și s-a întors nemulțumit. Polonia s-a adresat atunci curții de la Petersburg și, în 1784, consulul rus de la Iași a arătat domnului cu toată fermitatea „că negustorii ruși au dreptul de a aduce și vinde în Moldova și Țara Românească rachiu din Polonia, dat fiind că comerțul e liber, că în ultimul tarif alcoolul e prevăzut și că domnii n-au dreptul să oprească importul, să-l arendeze sau să permită vreun fel de monopol“ ¹⁷⁹. Alexandru Mavrocordat i-a opus firmanul Porții, care confirmase hotărîrea Adunării și prohibiția fu menținută ca o lege fundamentală pînă la Constantin Moruzi (1802—1806). Dar ceea ce nu putuse obține diplomația, obținură prin contrabandă negustorii, care prefăcură prohibiția într-un import regulat. Callimachi voia să legitimizeze starea de fapt, dublînd impozitul pe rachiu. De data aceasta, consulul rus, A. Pisani, s-a opus, arătînd că interesul țării era să favorizeze distilația internă pentru a balansa importul ¹⁸⁰.

În timpul războiului ruso-turc din 1806—1812, autoritățile au interzis distilarea alcoolului din cereale. Dar abia s-a terminat războiul și

¹⁷⁴ *Ibidem*, XX, p. 396—397.

¹⁷⁵ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, București, 1902, p. 287.

¹⁷⁶ Urechia, I, p. 463—464.

¹⁷⁷ *Uricarul*, I, p. 212; Urechia, II, p. 351—353.

¹⁷⁸ Vezi și firmanul sultanului către Constantin Alexandru voievod pentru interzicerea fabricării horilcei în Moldova, în *Uricarul*, XX, p. 308—311.

¹⁷⁹ Hurmuzaki, XIX/1, p. 166; vezi schimbul de note între domnul Moldovei și poloni în privința importului de horilcă în Urechia, II, p. 328—335. Cu privire la chestiunea interdicției importului de rachiu din Polonia, vezi și D. Duzinchievici, *op. cit.*, p. 225—237, care se ocupă în mod special de această problemă.

¹⁸⁰ Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 279/1818, f. 79—82.

boierii au cerut voie să deschidă din nou velnițele fiindcă, declară ei, importul holercii scoate din țară „o simțitoare sumă de bani“, iar prin fabricarea ei în Moldova nu va fi „strimtoare de piine“, cum nu este nici în Bucovina. Al. Callimachi dă voie să funcționeze velnițele numai în vremuri de îmbelșugare și cu condiția de a nu se întrebuița orzul și griul necesar capanului ¹⁸¹.

Moldova a avut în 1817 o bună recoltă de cereale și domnul a aprobat distilarea alcoolului din cereale pe timp de șapte luni. Alcoolul s-a ieftinit așa de mult, încât negustorii n-au mai avut interes să-l importe. Cum boierii aveau monopolul băuturilor pe moșiile lor, au început să întemeieze velnițe. În 1818, erau în Moldova 382 căldări declarate.

Pentru a cointeresa și pe domn, a cărui opoziție — din cauza micșorării produsului taxelor vamale — era de așteptat, boierii oferă în 1818 să-i dea 60 parale de vadră. Fiecare din cele 382 căldări producea câte 25 vedre de holercă pe lună. Producția totală în cinci luni, cât funcționau pe an căldările, era de 47 750 vedre, ceea ce, la prețul de 14 piaștri vadră, făcea 668 500 piaștri, în loc de 1 337 000 piaștri, cât costa aceeași cantitate de holercă importată și plătită cu 28 piaștri vadră ¹⁸². La preocuparea domniei de a nu compromite aprovizionarea populației, boierii răspund că dorința de a câștiga cu velnițele va sili pe proprietari să producă mai multe cereale ¹⁸³.

În 1820, deoarece grînele putrezeau în gropi, se dă din nou libertate de funcționare velnițelor, cu rezerva ca atunci cînd va fi lipsă de grîu în țară, fabricarea rachiului să fie oprită pentru export ¹⁸⁴. Din importatoare de holercă, Moldova ajunsese deci să exporte rachiul.

Velnițele vor constitui de acum înainte un capitol important în bugetul boierilor și, prin vînzarea băuturilor pe credit, unul din cele mai puternice mijloace de aservire a țăranilor.

Și vistieria câștiga din darea pusă asupra velnițelor. Între 1822—1826, vistieria Moldovei încasa anual între 40 150 lei și 70 800 lei ¹⁸⁵.

Țara Românească importa din Transilvania mai ales țuică. Or, în urma unei crize de producție, Transilvania a devenit ea însăși importatoare din Țara Românească. Dar negustorii austrieci n-au lăsat din mină acest comerț fructuos. Ei cumpărau prune și fierbeau țuică sau cumpărau țuica, o distilau a doua oară și apoi o exportau în Transilvania.

Asupra acestui articol se percepeau două taxe : 10% pentru fiert și o taxă de export de 3%, la care se adăuga o taxă de 15 piaștri pe lună pentru cazan. Fleischhackl găsește apăsătoare și nedrepte aceste taxe, cu toate practicile frauduloase prin care negustorii le eludau în parte ¹⁸⁶.

¹⁸¹ Urechia, IX-B, p. 377—378.

¹⁸² Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 279/1818. Raportul lui Callimachi către Pini, din 21 martie 1818.

¹⁸³ Urechia, X-B, p. 377.

¹⁸⁴ *Ibidem*, XII, p. 408—409.

¹⁸⁵ G. Zane, *Vistieria Moldovei în timpul lui Ioan Sandu Sturza*, Iași, 1928, p. 5.

¹⁸⁶ Hurmuzaki, XX, p. 391.

Și în Țara Românească se aducea la sfârșitul secolului al XIX-lea holiereă din Polonia. Acest import fu prohibit în 1783 și 1793¹⁸⁷. Importul vinului și rachiului în Muntenia fu din nou prohibit în 1822¹⁸⁸, pentru apărarea monopolului boieresc și mănăstiresc asupra vinzării băuturilor spirtoase. Ca și în Moldova, și aici se interzice din cînd în cînd întrebuințarea cerealelor la povernele de rachi¹⁸⁹.

Repartiția pe țări a produselor importate și exportate

În ceea ce privește repartiția produselor exportate și importate de Țara Românească, Pini a întocmit în 1820 următorul tabel :

Exportul Țării Românești

Rechiziții pentru Constantinopol

		<i>Piaștri</i>
300 000 ocale de unt a	72 parale	540 000
100 000 „ „ miere a	50 „	125 000
350 000 „ „ brînză a	30 „	285 000
2 000 000 „ „ seu a	20 „	2 500 000
30 000 chile „ grîu a	20 „	600 000
80 000 „ „ orz a	10 „	800 000
15 000 „ „ mei a	12 „	180 000
150 000 „ „ oi în medie a	5 piaștri	750 000
		Total : 5 780 000

Rechiziții pentru Vidin și celelalte cetăți de pe Dunăre

60 000 ocale seu	pentru Vidin a 50 parale	75 000
42 000 „ unt	pentru Vidin a 60 parale	63 000
7 200 „ miere	pentru Vidin a 50 parale	9 000
2 000 cai a 80 piaștri		160 000
1 000 catiri a 200 piaștri		200 000
1 000 bivoli a 100 piaștri		100 000
10 000 boi a 50 piaștri		500 000
1 500 000 ocale sare a 7 piaștri	100 ocale	1 050 000
Lemne de construcție și de încălzit pentru cetăți		150 000
		Total : 2 307 000

Obiecte libere la export

Tutun și fructe	500 000
Semințe de in și fasole	250 000
400 000 piei de iepure a 50 parale	500 000
40 000 boi a 25 piaștri	1 000 000
40 000 capre a 7 ¹ / ₂ piaștri	300 000
600 000 ocale lînă a 50 parale	750 000

¹⁸⁷ Urechia, I, p. 463—464 ; VI, p. 269.

¹⁸⁸ I. C. Filitti, *Încercări de reforme în Muntenia sub Grigore Vodă Ghica*, „Convorbiri literare“, XL (1906), p. 915.

¹⁸⁹ Urechia, VI, p. 269, 687.

300 000 ocale semințe de Rumelia a 30 piaștri	100 ocale	90 000 ¹⁹⁰
40 000 porci a 80 piaștri perechea		1 600 000
Vinuri și rachiuri		<u>1 000 000</u>
	Total :	5 990 000

Importul

	<i>Piaștri</i>
Manufactură de Transilvania	1 500 000
Manufactură de Viena	1 000 000
Manufactură de Lipsca	2 500 000
Manufactură de Rusia	1 000 000

Mărfuri importate din Turcia

Uleiuri și alte comestibile	1 500 000
Zahăr, cafea, scorțișoară etc.	1 000 000
3 000 saci de orez	300 000
Manufactură de toate soiurile	<u>7 000 000</u>
	Total : 15 800 000

La această cifră trebuie adăugate :

Numerarul exportat de domn și de curtea sa pentru turci și depozitele făcute la diverse bănci	5 000 000
Numerarul exportat de mănăstirile închinat	<u>500 000</u>
	Total : 21 300 000

Am avea deci :

Import : 21 300 000 piaștri

Export : 14 077 000 „

Deficit : 7 223 000 piaștri ¹⁹¹

Cauzele deficitului sînt, după Al. Pini, stăpînirea turcească, monopolul și luxul excesiv al boierilor ¹⁹².

Cu privire la importul și exportul Moldovei pe 1826 posedăm o situație foarte amănunțit întocmită, scrisă în limba franceză și tipărită de G. Ghibănescu ¹⁹³; editorul nu spune însă de cine e alcătuită sau de unde a fost luată.

Reproducem mai jos, în traducere, situația comerțului extern al Moldovei în 1826 :

Export

Austria

	<i>Piaștri</i>
39 924 boi a 80 piaștri	3 193 920
20 913 vaci a 40 piaștri	836 520
669 cai pentru remontă a 200 piaștri	133 800
914 porci a 15 piaștri	13 710

¹⁹⁰ La Pini e trecut greșit 100 000.

¹⁹¹ La Pini deficitul este de 7 212 500 piaștri.

¹⁹² Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 287/1820, f. 103—109.

¹⁹³ „Bul. Ioan Neculce“, VII (1928), p. 291—296.

7 928	piei de vacă a 15 piaștri	118 920
15 589	piei de capră a 3 piaștri	40 767
5 882	piei de oaie a 1 piastru	5 882
78 013	piei de iepure a 2 piaștri	156 026
88 693	piei de miel a 2 piaștri	177 386
5 570	ocale de ceară a 8 piaștri	44 560
152 155	ocale lână	90 836
17 114	chile turcești de griu, între 15—20 piaștri	314 295
35 484	vedre vin	36 475
6 373	ocale grăsime de porc	48 590
3 420	ocale culori și „chenilles“	17 980
Diverse cantități mici de pește sărat, scumpie, fructe etc.		117 449
		Total : 5 296 116

Rusia

1 325 000	ocale de sare a 8 piaștri suta	106 009
454 450	vedre vin	301 664
1 895	vedre de smoală	4 955
7 000 000	nuci a 1—2 piaștri mia	10 975
14 500	găleți de lemn numite cofe	3 110
88	perechi de pietre de moară	4 970
253 850	scinduri de brad	27 960
106 400	ocale de prune a 5 parale ocaua	13 300
555 000	șindrile (bardeaux)	1 455
		Total : 474 389

Turcia

2 083	boi a 60 piaștri	124 980
2 339	vaci a 30 piaștri	70 170
1 237	cai comuni a 70 piaștri	86 590
59	catiri a 100 piaștri	5 900
515	chile de semințe de in a 20 piaștri	10 300
256 124	baloturi de in și cînepă	128 062
71 800	ocale de miere a 1 piastru	71 800
265 940	ocale fasole a 5 parale	33 242
27 400	ocale brînză a 20 parale	13 700
34 230	ocale cîlți de in și cînepă a 10 parale	8 557
11 680	ocale tutun a 16 parale	4 955
26 300	ocale culori a 1 piastru	26 300
20 720	ocale luminări de seu a 1 piastru	20 720
603 440	ocale de sare a 8 piaștri suta	48 272
Lemn de construcție cumpărat și trimis prin Galați		91 328
Lemn luat prin rechiziție de vistierie cu un preț foarte mic		38 557
Furnituri prin rechiziție pentru aprovizionarea Constantinopolului plătite cu preț fixat de cumpărători, care ar fi putut fi vîndute mai bine dacă comerțul ar fi fost liber		551 744
6 150	ocale de „annis“	3 075
183	vedre vin	1 598
Alte obiecte trecute prin Galați (săpun, sfoară etc.)		9 701
3 365	ocale de seu de bou și 809 ocale de seu de capră	3 765

67 657 oi, luate pentru consumul Constantinopolului și plătite de mumbacii cu 3 piaștri, preț forțat care poate fi a treia parte din valoare

202 371

Total : 1 555 687

Total general : 7 326 192

Import

Austria

Piaștri

1 745 bucăți de postav „Captouch“ de Freyberg și Bielsk de 200 piaștri	349 000
1 479 bucăți de postav ordinar de 100 piaștri	147 900
775 duzine batiste ordinare	9 883
667 bucăți de pînză colorată și albă	13 837
8 030 piei de vulpe	38 347
2 128 bucăți de pînză „Psevirsky“	40 277
11 694 baloturi de sticlărie (pahare, carafe, vase mari)	77 560
519 lăzi cu diferite mărfuri de Viena a căror factură (fel, sort) n-a putut fi prezentată	361 908
34 428 ocale de cafea și zahăr	142 462
34 890 coase	67 660
953 suluri de pînză groasă	34 008
181 lăzi și butoaie cu droguri și medicamente pentru farmacii	27 471
12 119 suluri de pînză de Polonia	245 841
1 958 chintale de fier în bare	65 435
8 189 ocale de bronz (candele și clopote)	51 760
2 439 bucăți de nanquin și atlas	46 917
10 trăsuri (calești)	15 362
3 050 topuri de hîrtie	40 000
65 lăzi de farfurii	11 310
48 baloturi de blănuri diferite (petit-gris, iepuri albi etc.)	40 635
3 404 baticuri	10 355
Alte mărfuri mărunte de Austria (pălării, culori, anason, plumb etc.)	88 154
Tot felul de mărfuri ordinare de lemn, de lînă, de cînepă și in, de fier și altele „de Brașov“, din Transilvania și Ungaria (lăzi de lemn, vase de lemn, cuțite, pălării, dimie, hamuri etc.)	312 466
Se adaugă la suma de 2 238 548 piaștri (totalul de mai sus) ciștigul pe care negustorii l-au avut vînzîndu-le în țară ; acest ciștig e de 2 piaștri pentru 10 + alte cheltuieli dau suma de	447 709

Total : 2 686 257

Leipzig

Piaștri

Toate mărfurile intrate în 3 transporturi (pînzeturi fine de diferite calități, dantele fine, postav fin și ordinar, obiecte de galanterie din Anglia, Germania și Franța, porțelanuri de Saxa etc.)	1 090 000
--	-----------

Ciștigul negustorilor + cheltuieli		Piaștri
		327 000
Total :		1 417 000
Total Austria + Leipzig		4 103 257
<i>Rusia</i>		<i>Piaștri</i>
Toate felurile de mărfuri : lacăte, luminări albe, hirtie colorată, cuie groase etc.		89 252
134 738 ocale de fier în bare		105 657
14 739 căldări		25 989
4 lăzi de diverse blănuri (petit-gris, zibelină etc.)		75 700
375 perechi de piei de miei gri din Crimeea		19 000
5 430 ocale icre		15 400
58 750 ocale pește sărat		32 864
Alte produse în cantități mici		16 389
Ciștigul negustorilor la 10 ¹ / ₂		57 631
		<hr/> Total : 441 842

<i>Turcia</i>		<i>Piaștri</i>
9 818 ocale bumbac fin		47 528
265 ocale mătase		12 640
9 275 coți de ghermesit și ștambolșal (stofe)		24 175
21 bucăți de șal de India etc.		7 500
24 132 bucăți „alletjalelés“ (stofă)		140 310
1 385 pachete de tulpane și testemeluri		25 560
2 365 bucăți de pinză groasă de bumbac		10 560
2 988 centuri de Hamah		15 551
1 375 bucăți de indiană		10 730
425 bucăți de „sanaletjeli“ de Alep (stofă de mătase)		10 780
Mărfuri ordinare de bumbac, lină și mătase		556 229
4 430 bucăți de fetru negru		39 445
Obiecte de mătase de Constantinopol (centuri, cașmir, stofe etc.)		29 551
Încălțăminte din marochin roșu și portocaliu		16 377
Mărfuri de in, bumbac, lină		45 796
603 472 ocale pește sărat		239 274
4 763 care mirodenii		617 350
1 917 pachete de tutun		44 078
20 308 bucăți de blănuri de oi de Turcia, vulpi și altele		56 965
509 burdufe de ulei		61 825
18 975 ocale de orez		15 595
193 butoaie + 2 915 ocale de măslina verzi și negre		17 078
558 chintale icre, lămii, portocale		1 607
Pește marinat, săpun bun, rom etc.		24 584
		<hr/> Total : 2 072 563

La banii exportati în Turcia (import) se mai adăugau :

45 295 piaștri tributul

90 000 piaștri daruri de bairam

25 000 piaștri richiabia

1 200 000 piaștri diverse daruri
 72 000 piaștri cheltuielile capucehaiei

1 432 296 piaștri

Cu aceștia, totalul banilor exportati erau de 8 049 958 piaștri.

Pe țări situația se prezenta astfel :

	Export	Import	Ciștig	Deficit
Austria	5 296 116	4 103 257	1 192 859	—
Rusia	474 389	441 842	32 547	—
Turcia	1 555 687	3 504 859	—	1 949 172
Total piaștri	7 326 192	8 049 958	1 225 406	1 949 172

Balanța comercială a Moldovei era următoarea :

Bani exportati (import)	8 049 958 piaștri
Bani importați (export)	7 326 192 piaștri
Deficit	723 766 piaștri

Balanța comercială ar fi putut fi excedentară dacă turcii ar fi plătit la prețul pieței produsele furnizate¹⁹⁴ și dacă nu s-ar fi făcut un export mare de bani pentru plata obligațiilor față de Poartă. Totalul exportului ar fi mult mai mare decât 7 326 192 piaștri, dacă am adăuga diferența dintre prețul plătit de Poartă și prețul real al produselor rechiziționate.

Raportul între comerțul Moldovei și Țării Românești

În ceea ce privește raportul între volumul comerțului Moldovei și al Țării Românești, acesta din urmă a avut o situație superioară, dovadă a resurselor ei mai abundente. După evaluările lui Pertusier, Țara Românească exporta înainte de 1812 produse în valoare de 9 milioane lei și importa mărfuri în valoare de 5 milioane. Exportul Moldovei se ridica la 6 400 000 lei, iar importul la 4 500 000¹⁹⁵.

Diferența între comerțul celor două țări n-a făcut decât să crească. În 1833, comerțul Moldovei nu mai reprezenta decât o treime din acela al Țării Românești, ceea ce indică o creștere mult mai rapidă a forțelor de producție în această din urmă țară¹⁹⁶.

Pierderile rezultând din furniturile la preț fix făcute Porții

Cu privire la pierderile rezultând din diferența prețului curent și a prețului de monopol, plătit de turci, acestea au fost evaluate de

¹⁹⁴ A se observa în lista produselor exportate în Turcia nu numai că oile și furniturile rechiziționate sînt luate la un preț de pînă la 1/3 din valoare, dar și faptul că și celelalte produse, luate la prețul liber, sînt plătite cu mai puțin de cît le plătea Austria, de pildă.

¹⁹⁵ Pertusier, *op. cit.*, p. 85.

¹⁹⁶ Pentru comparația dintre calitatea produselor Țării Românești și Moldovei, vezi Peyssonnel, *op. cit.*, II, p. 179—201.

Pini, pe baza datelor vistieriei și pentru perioada 1812—1819, la 33 855 338 piaștri pentru ambele țări și repartizate astfel :

Țara Românească
Furnituri de oi (1812—1819)

Diferența între prețul plătit și prețul curent e de 2 263 700 piaștri. Pentru anul 1819, diferența s-a ridicat la 287 000 piaștri. Total 2 550 700 piaștri.

Furnituri de ține

Au pricinuit Țării Românești, între 1812—1818, o pierdere la diferența dintre prețul curent și prețul plătit, de 5 719 981 piaștri. În 1819, țara n-a avut nici o pierdere, fiindcă din cauza unei recolte excepțional de bună, prețurile au scăzut sub prețul tarifar.

Furnituri de seu, unt, miere, brinză etc.

Între 1812—1817 pierderile au fost de 3 920 314 piaștri ; în 1818—1819, 1 100 000 piaștri. Total : 5 020 314 piaștri.

Furnituri de lemn de construcție

În timpul lui Caragea pierderea s-a ridicat la 1 300 881 piaștri.

Plăți în numerar

Tot în timpul domniei lui Caragea, Țara Românească a plătit Porții sub diferite denumiri : 3 569 806 piaștri.

Cheltuieli pentru construcția cetăților de pe Dunăre (mină de lucru și transporturi) : 3 006 876 piaștri

Țara Românească a suferit deci, între 1812 și 1819, sub forma unor sarcini ilegale, o pierdere de 21 168 558 piaștri.

Moldova

A avut, în același interval de timp, o pierdere de 12 686 780 piaștri. Pierderile celor două țări, între 1812 și 1819, pe baza datelor oficiale, se ridică la 33 855 338 piaștri.

Pentru anii 1813—1819, ne-a rămas o situație foarte amănunțită a furniturilor făcute de Moldova Porții, cu pierderile ce rezultau din diferența dintre prețul de monopol, plătit de negustorii turci și prețul mijlociu ce se plătea pe piața liberă (vezi tabelul alăturat).

Cu privire la datele de mai jos, ținem să remarcăm următoarele :
a. Datele sînt — se înțelege — cel puțin în parte aproximative.
Cele privind furniturile de oi — de exemplu — care sînt invariabil aceleași în fiecare an sînt în contradicție cu cele date de Pini.

Furniturile Moldovei către Turcia și pierderile rezultate din diferența de preț

Produsele exportate		1813		1814		1815		1816		1817		1818		1819	
Felul produsului	Unitatea de măsură	Cantit.	Pierderi piaștri	Cantit.	Pierderi piaștri	Cantit.	Pierderi piaștri	Cantit.	Pierderi piaștri	Cantit.	Pierderi piaștri	Cantit.	Pierderi piaștri	Cantit.	Pierderi piaștri
Griș	chile const.	197 799	395 580	179 981	199 960	382 815	745 610	278 040	556 080	308 591	617 200	187 120	714 240	187 207	974 400
Orz	„ „	268 458	107 380	13 610	45 444	255 250	102 200	63 930	25 570	380 895	15 236	28 450	11 780	20 760	8 304
Porumb	„ „	220 701	66 210	59 230	17 769	205 300	61 390	2 555	765	18 630	5 580	202 465	60 738	4 430	1 239
Seu	ocale	278 519	139 259,20	392 204	196 102	466 313	233 156,20	355 972	177 986	304 345	152 177,20	104,350	5 175	332 050	166 020
Unt	„	51 800	19 451	81 196	30 498,20	23 984	8 994	12 743	4 779,25	25 334	9 498,30	19 653	70 051	30 575	11 465,10
Brinză	„	237 847	62 681,20	312 355	156 177,20	107 843	83 921,20	87 930	—	93 461	1 673,10	125 363	62 681,20	235 800	117 900
Miere	„	73 619	147 238	82 257	20 552	173 667	347 334	102 752	205 504	55 294	110 588	10 476	20 952	82 096	164 192
Oi	„	65 000	390 000	65 000	390 000	65 000	390 000	65 000	390 000	65 000	390 000	65 000	390 000	65 000	390 100
Cherestea	piese	55 189	100 000	103 182	100 000	10 872	100 000	26 907	100 000	19 770	100 000	29 810	100 000	39 578	100 000
Total pierderi		—	1 427 800	—	1 456 503	—	2 072 606	—	1 460 686,25	—	1 404 953,20	—	1 419 936,20	—	1 935 520,10

Oricum, cu toate aceste aproximații, ele oglindesc o stare de fapt. Fiind singurele de care dispunem, trebuie să ținem seama de ele, cu rezerva arătată mai sus.

b. După datele lui Pisani, Moldova a suferit între 1813 și 1819 o pierdere totală de 11 178 005 piaștri la furniturile către Poartă, sau o pierdere medie anuală de 1 596 858 piaștri.

c. Evaluarea pierderilor s-a făcut calculând diferența între prețul plătit producătorilor și prețul care s-ar fi obținut dacă comerțul ar fi fost liber, pe baza comparației între prețurile mijlocii ale portului Galați, și acelea ale porturilor Ismail și Odessa, unde comerțul era liber.

d. Majoritatea produselor furnizate Porții fiind supuse unui preț fix stabilit de guvern în înțelegere cu negustorii turci, ele devin un monopol al acestora, iar prisosul produselor de aceeași natură care rămân în țară urmează în mod natural acest preț. Așa se explică, probabil, și nartul (prețul maximal) fixat în orașe la produsele alimentare.

În afară de furniturile de grâu pentru aprovizionarea Constantinopolului și a cetăților de pe Dunăre domnul cumpăra o cantitate pentru aprovizionarea moscheelor. În 1814 s-au cumpărat 70 000 chile constantinopolitane, în 1815, 100 000, în 1816, 120 000, în 1817, 140 000 în 1818, 130 000 și în 1819, 20 000 chile constantinopolitane (ele sînt înglobate în totalurile anilor respectivi din tabel). Domnul avea deci, în afară de teama de a nu indispuce Poarta, același interes cu capanliii de a coborî prețul de cumpărare a cerealelor.

Programul de revendicări mare se bazează pe aceste constatări este asemănător cu al Țării Românești. Pisani îl rezumă astfel: suprimarea furniturilor și transporturilor pentru cetățile Dunării, a furniturii de seu, unt, brînză și miere pentru Constantinopol, fixarea livrării anuale de oi, cumpărate prin licitație, scutirea prestațiilor de chereștea, sau, cel puțin, fixarea cantității, dimensiunilor și categoriilor de predat în fiecare an și stabilirea prețului atât pentru proprietar, cît și pentru tăiat și transport, fixarea cantității de grâu și a prețului și, în sfîrșit, acordarea dreptului de a exporta liber, prin Galați sau în Transilvania și Bucovina, toate produsele care rămîn disponibile. Moldova ar realiza astfel beneficii anuale de trei sau patru milioane de piaștri, în afară de avantajele indirecte care ar rezulta din relațiile comerciale cu imperiile rus și habsburgic. Vămile ar aduce domniei un spor anual de venituri de cel puțin 300 000 piaștri. „În sfîrșit, țara ar realiza o agricultură mai intensivă, un spor de activitate, iar plugarii o bunăstare proporțională muncii lor”¹⁹⁷.

Din toate analizele situației Principatelor rezultă că principala cauză a crizei economice era monopolul — consecință a dominației Porții —, iar remediul libertatea comerțului. „Într-o țară condamnată să vîndă cea mai mare cantitate a produselor sale agricole puterii de care depinde în condiții oneroase și prin mijlocirea domnitorilor și acoliților care profită pentru a-și satisface lăcomia, comer-

¹⁹⁷ Raportul consulului Pisani către Pină, Iași, 2 septembrie 1820, nr. 76, cf. și A. Vianu, *Negocierile ruso-turce cu privire la Principatele române (noiembrie 1820—martie 1821)*, „Analele rom.-sov.”, Istorie, XVII (1963), 2, p. 105—117.

țul nu poate fi, conchide Pini, decât un fel de corvoadă pe care o impune plugarului nevoia de a-și asigura subzistența și de a-și plăti dările“.

Așa se face că, „cu toată fertilitatea solului și puținătatea consumului, masa poporului fiind de o frugalitate extremă, produsele țării nu ajung în general“ și balanța plăților se soldează cu un deficit de 7 212 500 piaștri pentru Țara Românească.

La monopolul turcesc, Pini adaugă și luxul excesiv al boierilor, pentru a explica cauzele dezechilibrului dintre export și import. „E lucru dovedit de mult, scrie el, că monopolul înăbușe înclinarea spre muncă, iar luxul absoarbe avuția națională. Așa se explică aversiunea țaranului pentru munca suplimentară; așa se explică și goana boierilor după slujbe, unicul mijloc de care dispun pentru a-și satisface luxul, în dauna poporului pe care-l storc. Astfel, plugarul se simte fericit dacă izbutește să-și îplinească nevoile. În aceste condiții, țaranul, inconjurat de toate mijloacele necesare pentru a trăi în belșug, își petrece zilele în mizerie“, iar boierii, copleșiți de datorii, sint nevoiți, pentru a se libera, să-și vîndă moșiile creditorilor, „care în cea mai mare parte sint străini“. Criza se agravează cu fiecare zi ce trece.

În ajunul revoluției din 1821, era deci, după părerea celor mai perspicaci observatori — Fleischhackl era în privința aceasta de acord cu Pini —, evident că „numai crearea de noi resurse putea salva țara de o ruină totală“, și acest spor de resurse nu se putea obține decât prin abolirea monopolului și prin libertatea comerțului care ar determina mărirea suprafețelor cultivabile și creșterea avuției naționale.

Intensificarea schimbului cu Austria și cu Turcia ar determina un aflux de numerar și ar permite țării să realizeze un beneficiu anual de circa 7 000 000 piaștri, „chiar livrînd Porții o parte din rechizițiile pe care le primește azi“.

Pini nu-și face iluzia că Poarta ar putea fi convinsă să renunțe de bună voie la monopol. El sugerează ambasadorului rus de la Constantinopol ideea ca furniturile actuale să fie reduse la jumătate sau chiar la două treimi și să fie fixate la această cotă invariabilă, încît proprietarii să fie siguri că surplusul va putea fi exportat oriunde, pe uscat și pe mare, și va putea trece prin strîmtorile Constantinopolului, sub pavilion turc sau străin. Numai așa cultivatorii ar avea interes să cultive terenurile care zăceau în paragină¹⁹⁸.

În diferitele lor memorii din această vreme, boierii au susținut același punct de vedere. Abolirea monopolului turcesc a devenit o necesitate imperioasă și universal resimțită. Criza financiară atinsese în 1820 un grad de intensitate și de generalitate care explică succesul propagandei eteriste în toate păturile societății. Ieșirea din criză nu mai părea posibilă decât prin abolirea monopolului turcesc, iar aceasta numai prin răsturnarea stăpînirii otomane.

Contrabanda. La exportul și importul cu teșchereaua în regulă rămîne să adăugăm contrabanda, care trebuie să fi fost în adevăr „fabuloasă“¹⁹⁹ într-o țară ale cărei granițe erau atît de întinse și atît de greu de păzit, din cauza configurației solului și vecinătății cu principalul ei client, fără să mai vorbim de interesele vameșilor și plăieșilor de a fa-

¹⁹⁸ Pini către Stroganov, act. nr. 190/1820.

¹⁹⁹ N. Iorga, *Prefața* la Hurmuzaki, X, p. XVIII.

voriza, nu de a opri contrabanda²⁰⁰. Trecerea oamenilor și vitelor prin aceea ce mocanii numeau „vama cucului“ n-a putut fi împiedicată nici odată, nici chiar înainte de primul război mondial de grănicerii austrieci și unguri cu toată vigilența lor și cu toate mijloacele moderne care le stăteau la dispoziție. Dar ceea ce e și mai extraordinar e că se făcea contrabandă și cu cereale. Un călător străin care a vizitat țările române în 1820 spune că negustorii din Galați, cu toate măsurile prohibitive, găseau mijlocul de a exporta grâne și alte articole de contrabandă²⁰¹. Un observator, în măsură să cunoască fondul lucrurilor, notează de asemenea: „Contrabanda găsește mijlocul de a înșela fiscul și de a se îmbogăți“²⁰².

Circulația dintre Transilvania și Țara Românească, fără știrea vameșilor, era atât de regulată, încât a creat un comerț special și o categorie specială de negustori, mămularii sau desăgarii (*Krämer*). Consulii Austriei se pling că acești negustori de mărunțișuri pe drumuri cunoscute numai lor, fac un intens comerț de contrabandă între Transilvania și Țara Românească. Ei cumpără de la meșteșugarii săraci și de la negustorii din orașele de la graniță mărfuri de cițiva zeci de lei și cutreieră cu ele tirgurile săptămânale din localitățile de sub munți, pînă le desfac²⁰³. Prosperitatea unei serii întregi de sate din Mărginime s-a întemeiat, pînă în 1918, pe acest comerț de contrabandă.

Negustorii care aduceau marfă obișnuiau să o scoată din „teancuri“ și să o ascundă prin satele de la margine ca să nu plătească vama. Marfa astfel trecută era apoi transportată în care acoperite cu fin. Domnia trimetea uneori prin țară slujbași speciali ca să caute marfa care circula fără „cărțulie“ de la vamă²⁰⁴. Tot prin contrabandă erau introduse în țară diverse mărfuri prin curierii diplomatici, contra cărora nu se putea lua nici o măsură²⁰⁵.

Legea pedepsea aspru contrabanda. În Țara Românească, cei prinși plăteau vamă dublă²⁰⁶, iar în Moldova marfa de „controbonț“ se confiscă, o parte luînd-o vameșii, iar două părți domnia²⁰⁷. În Țara Românească, se pare că, în anumite cazuri, contrabandiștii erau pedepsiți cu ocna și cu bătaia²⁰⁸.

Cu toate acestea, contrabanda continua a se face. Domnii dau severe și repetate porunci ispravnicilor și vătafilor de plai să nu mai lase

²⁰⁰ Vătafii de plai realizau prin contrabanda pe care o tolerau cîștiguri atât de mari și oarecum oficiale, încît slujba lor era cea mai scump cumpărată, după aceea a ispravnicilor.

²⁰¹ A. Neale, *Voyage en Allemagne, en Pologne, en Moldavie et en Turquie*, II, Paris, 1818, p. 29.

²⁰² Ch. Pertusier, op. cit., p. 81.

²⁰³ Hurmuzaki, XIX/1, p. 697.

²⁰⁴ Urechia IV, p. 254.

²⁰⁵ *Ibidem*, XII, p. 244—245.

²⁰⁶ Ponturile vămii muntene pe 1803 și 1804, în *ibidem*, XI, p. 219.

²⁰⁷ Ponturile vămii moldovene, pe 1826, în *Uricarul*, XXII, p. 307.

²⁰⁸ Cazul unui slujitor al căpitaniei Vlașca și al unui surugiu prinși cu 15 saci de făină, pe care voiau să-i „cacerdisească“, și pedepsiți cu ocna, după ce au fost bătuți cu cîte 50 de toiege la fiecare căpitanie (Urechia, VI, p. 330).

să treacă hotarul decît cei cu teșcherea. Ei au cuvinte aspre mai ales pentru aceștia din urmă pe care-i acuză că nu păzesc nizamul „pentru enteresuri”²⁰⁹.

C. COMERȚUL DE TRANZIT

Tariful de 3%, aplicat în tot cuprinsul Imperiului otoman o singură dată, la intrare sau la ieșire, poziția lor geografică și Dunărea care le lega de Europa Centrală făceau din țările române o etapă necesară și importantă pentru comerțul de tranzit al Austriei. După generalul Langeron, comerțul din provinciile turcești în statele austriece raporta „sume imense”²¹⁰.

Imperiul otoman forma, pentru negustorii străini, o piață unică, în care nici o vamă internă nu stăvilea comerțul și circulația mărfurilor. Avantajele acestei situații erau atît de considerabile, încît Austria găsea mai convenabil să importe bumbacul, tutunul, untdelemnul, fructele sudice și colonialele de la Seres prin Vidin și Țara Românească, decît pe mare prin Triest. Valoarea mare la un volum mic permitea mărfurilor să suporte cheltuielile de transport pe uscat, cu toată starea deplorabilă a drumurilor. Chiar și aprovizionarea Țării Românești cu aceste produse se făcea în mare parte pe uscat. Numai Moldova primea majoritatea produselor importate din Turcia prin Galați.

Negustorii austrieci făceau în Țara Românească stocuri de mărfuri, pe care le desfăceau apoi în Imperiul otoman la iarmaroace, sau le exportau la Odessa²¹¹.

După Bois-le-Comte, tranzitul Imperiului otoman în statele germane (inclusiv Austria) și al acestora din urmă în imperiu reprezenta, în 1833, pentru Țara Românească 6 600 000 piaștri (2 200 00 fr.). Față de exportul din același an, care era evaluat la 40 572 000 piaștri (13 524 000 fr.), tranzitul reprezenta deci 16,2%, sau circa 9% din comerțul total al Țării Românești²¹². Acest raport poate fi considerat ca valabil și pentru perioada anterioară anului 1828.

De unde provine acest beneficiu, dacă tranzitul era liber după plata tarifului de 3% ? Din aceleași surse din care domnii au știut să-și facă atîtea venituri extraordinare.

Iată un caz susceptibil de a ilustra mecanismul afacerii. În 1813, caravanele din Seres și din Salonic, destinate Austriei, au fost îndrumate de Iusuf aga de Percofcea înspre Oreahova, situată între Vidin și Nicopole. Iusuf aga a luat toate măsurile pentru a înzestra noua schelă cu cheiuri și magazii pentru descărcarea și depozitarea mărfurilor și a invitat pe Caragea să ia aceleași măsuri pe malul românesc. Prin abaterărea drumului comercial, care trecea prin Vidin, comandantul acestei cetăți, în stare de revoltă față de Poartă, pierdea, după consulul Aus-

²⁰⁹ Porunca din 1793, septembrie 13, (*ibidem*, p. 641—642). Vezi și poruncile din : 1783, august 20 (*ibidem*, I, p. 472), 1791 septembrie 9 (*ibidem*, IV, p. 231), 1791 octombrie 31 (*ibidem*, p. 71—73) etc.

²¹⁰ Hurmuzaki, supl. I/3, p. 66.

²¹¹ *Ibidem*, XIX/1, p. 735—738 ; N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. 167.

²¹² Hurmuzaki, XVII, p. 343—344.

triei, „sume uriașe“, pe care Iusuf aga și Caragea aveau să și le împartă. Caragea a dat imediat dispoziții pentru construirea instalațiilor necesare. Deschiderea noii schele permitea domnului să urce suma la care fuseseră arendate vămile și să realizeze un spor considerabil de venituri²¹³.

Deși tranzitul prin țările române era liber, dacă s-a plătit vama într-un punct oarecare al teritoriului otoman, domnii au știut, sub diferite forme și denumiri — magazinaj, pază, înlesniri la transport — să perceapă o vamă, împotriva căreia consulii au protestat întotdeauna, dar pe care negustorii au trebuit totuși s-o plătească. Unul din mijloacele de constrângere cele mai eficace era prohibirea tranzitului. Scarlat Callimachi, prevalându-se de firmele Porții, a interzis, de pildă, tranzitul lemnului prin Moldova, pe care negustorii austrieci pretindeau a-l fi adus din munții Bucovinei, al vitelor și cerealelor, cumpărate din Basarabia. Dar, de îndată ce negustorii se arătau înțelegători, domnul promitea, „din sentimente de bună vecinătate“, să privească lucrurile „printre degete“²¹⁴.

Guvernul austriac nu s-a mulțumit cu aceste expediente și, în 1819, a deschis o anchetă asupra cauzelor pentru care comerțul țărilor sale cu Levantul n-a atins gradul de dezvoltare la care se credea îndreptățit să ajungă. În baza poziției sale geografice și a celorlalte avantaje de care monarhia habsburgică dispunea, ca de pildă, navigația pe Dunăre. Consulii Austriei la București și Iași atribuie principala cauză a acestei situații, nu atât arbitrariului autorităților turcești, „care nu se poate nici nega, nici scuza“, cât faptului că Anglia a inundat toate piețele Levantului cu mărfurile sale, care se vind la jumătate valoare și preț de cost, numai pentru a elimina din comerțul oriental produsele altor țări, care nu o pot concura la prețuri atât de scăzute. Consulii nu vorbesc însă de calitatea inferioară a produselor germane²¹⁵.

A doua cauză e atribuită lipsei de securitate de creditului. Debitorii influenți obțin de la domn sau de la Poartă moratorii. Apoi, nu e an, declară Fleischhackl, în care un armean sau un grec să nu dea faliment fraudulos la București. Cum poate, în aceste condiții, un negustor austriac să dea acestor oameni marfă pe credit?²¹⁶

Lipsa de numerar, deosebirea între valoarea nominală și cea reală a galbenilor turcești și variațiile cursului monetelor, determinate de politica monetară a Porții, contribuie de asemenea să descurajeze pe negustorii austrieci de a trimite mărfuri în Orient.

Aceste piedici explică și traficul redus pe Dunăre, deși în urma reprezentărilor internunțului la Poartă stoarcerile și șicanele comandanților turci din cetățile de pe Dunăre au fost îngrădite, încât vreme de câțiva ani nu s-au mai produs plingeri împotriva lor. Societatea Schiffert de la Viena abia găsește încărcătură pentru câteva vase pe an, dar chiar și acelea sînt închiriate de greci care au acaparat aproape tot comerțul Principatelor române cu Turcia²¹⁷.

²¹³ *Ibidem*, XX, p. 68.

²¹⁴ *Ibidem*, p. 176, 207.

²¹⁵ *Ibidem*, p. 496.

²¹⁶ *Ibidem*, p. 722, 496.

²¹⁷ *Ibidem*, p. 496—498.

D. RELAȚIILE COMERCIALE DINTRE CELE TREI ȚĂRI ROMÂNE

Fenomen caracteristic al societății medievale europene, pluralismul organizării statale într-un cadru etnic unitar se întâlnește și în istoria poporului nostru de-a lungul întregului ev mediu. Românii au trăit în limitele mai multor formațiuni politice: Țara Românească, Moldova, Transilvania și Dobrogea, fără însă ca procesul de dezvoltare a societății românești de pe întreaga arie carpato-dunăreană să-și piardă în vreun fel caracterul său unitar. Între toate aceste provincii românești au existat strinse legături pe multiple planuri — economic, social, politic, cultural și religios — împrejurările istorice conferindu-le o pondere variabilă. Astfel, la începuturile feudalismului, în condițiile unei economii naturale, raporturile comerciale cedau pasul celor politice și cultural-religioase. Pe măsura progresului economic, de schimb, aceste raporturi și-au sporit ponderea, cuprinzând într-o amplă și deasă rețea întreg teritoriul românesc. De la piețele locale la cele regionale și de la ele la piața națională unică — în 1847 avea să fie desființată vama dintre Moldova și Țara Românească — care își afla împlinirea în 1918, acest proces se desfășoară în virtutea unor legi obiective, cărora vicisitudinile istorice — stăpîniri și dominații străine, războaie etc. — le-au stînjinit acțiunea, dar nu au putut-o anula.

Sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor înregistrează un spor însemnat al raporturilor economice dintre cele trei țări românești; limitarea progresivă a dominației otomane și accelerarea, ce-i corespunde, a ritmului de creștere economică în Moldova și Țara Românească deschid orizonturi noi în relațiile cu Transilvania. Aflăte în cadrul aceluiași proces de trecere de la feudalism la capitalism, cele trei țări române își văd unitatea lor istorică consolidată și prin sudarea unei unități economice, venite să se adauge celor mai vechi: etnică, teritorială, lingvistică și culturală.

În ceea ce privește schimbul dintre cele două țări, Moldova și Țara Românească, posedăm destul de puține informații. Avînd amîndouă aproximativ aceleași produse și aceleași nevoi, aceste schimburi erau rare și întimplătoare. Ele erau mai dezvoltate în regiunea de graniță. În tirgurile din această regiune se întâlneau desigur locuitorii din zona frontierei, pentru a-și schimba între ei produsele. Orașenii din Focșani erau dealtfel scutiți de vamă pentru cherestea, lemne, cereale și zarzavaturi, cumpărate pentru nevoile proprii; cele cumpărate pentru a fi vîndute nu beneficiau de scutire²¹⁸.

Dintre produsele importate din Moldova în Țara Românească sînt pomenite în catalogul vămilor muntene la 1792 porcii și ceara²¹⁹. În catalogul vămilor Țării Românești din 1803, în afară de porci²²⁰ și ceară²²¹, mai apar pieile de capră²²² și de bou²²³. În 1792 se dădea poruncă de oprire a importului de păcură din Moldova, deoarece țara

²¹⁸ Urechia, IV, p. 285.

²¹⁹ *Ibidem*, p. 239—240.

²²⁰ *Ibidem*, XI, p. 247.

²²¹ *Ibidem*, p. 251.

²²² *Ibidem*, p. 244.

²²³ *Ibidem*, p. 245.

era „îndestulată de păcură“; se arată aci că venea o „sumă de păcură spre vânzare“, pricinuind „scăderea venitului păcurii“²²⁴. Un alt articol ce se aducea în Țara Românească din sudul Moldovei era lina. Negustorul Dimitrie Aman din Craiova trimitea în 1804—1805 un om al său să-i aducă de acolo lina, spre a o trimite în „Evropa“. Acesta trebuia să-i aducă 25 000 ocale în 1804²²⁵ și 40 000 ocale în 1805.

Din Țara Românească se trimiteau uneori în Moldova porci și postav de țară²²⁷. Dintre produsele muntene ce se trimit în Moldova la la 1792 sînt amintite: „abaua ce va ieși din țară și merge la Moldova“²²⁸, „șalvarii de postav de țară ce merg în Țara Turcească sau la Moldova“²²⁹, găitanul de lina²³⁰, chemelile de postav²³¹. Abaua, găitanul și chemelile figurează și în catalogul vămilor muntene din 1803²³².

Puțin numeroase sînt și informațiile cu privire la tranzitul de produse făcut prin Țara Românească spre Moldova sau invers.

În catalogul vămilor muntene pe anul 1792, este trecută, printre mărfurile ce se tranzitau spre Moldova, marfa de Rumelia²³³; la 1803 se explică în ce consta marfa de Rumelia (bogasie și altele, de bum-bac)²³⁴ și se adaugă articolele de băcănie²³⁵ și marfa de Lipsca²³⁶.

Prin Moldova se aduceau în Țara Românească produsele importate de aceasta din Rusia (blănuri, fier etc.) ca și holirca adusă din Polonia, cu toată prohibiția ce se făcea acestui import²³⁷.

Transhumanța oierilor transilvăneni alcătuiește un important capitol al relațiilor dintre cele trei țări românești. Determinat de un ansamblu de condiții naturale (temperatură, calitatea pășunilor etc.) păstoritul ardelenilor la est, și, mai ales, sud de Carpați a fost un proces cu multiple aspecte: demografic, economic, social etc. Mai vechi decît înseși țările române, acest păstorit a fost nu numai deplasarea unor grupuri umane (ciobanii sînt adesea însoțiți de familiile lor) — mișcări de pendulare demografică cu adînci repercusiuni demografice —, ci a reprezentat și un proces economic cu impact asupra comerțului românesc, singurul aspect reținut în paginile de față.

Proveniți în cea mai mare parte din satele dimprejurul Brașovului, Sibiului și Făgărașului (numele de *bîrsani* vine de la Țara Birsei) — dar banda satelor transhumante se întindea din Maramureș, pînă în Banat — oierii, cunoscuți îndeobște sub termenul de *mocani*, își porneau toamna turmele prin pasurile Timiș, Bran, Turnu Roșu,

²²⁴ *Ibidem*, p. 231; păcura era prohibită de asemenea din Moldova și la 1823 (I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 915).

²²⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, XXV, p. 6.

²²⁶ *Ibidem*, p. 166.

²²⁷ Urechia, IV, p. 237.

²²⁸ *Ibidem*, p. 233.

²²⁹ *Ibidem*, p. 241.

²³⁰ *Ibidem*, p. 234.

²³¹ *Ibidem*, p. 235.

²³² *Ibidem*, p. 207, 211, 212.

²³³ *Ibidem*, XI, p. 236.

²³⁴ *Ibidem*, XI, p. 215.

²³⁵ *Ibidem*, p. 207.

²³⁶ *Ibidem*, p. 216.

²³⁷ La 23 februarie 1793, se interzice importul de horilcă din Polonia, dîndu-se poruncă ispravnicilor de Slam-Rîmnic să oprească trecerea acestui produs din Moldova (Urechia, VI, p. 269).

Vulcan și Vodița, spre Țara Românească și prin Tulgheș, Oituz și Grozești spre Moldova ; în primăvară ei făceau calea întoarsă.

Prezența oierilor transilvăneni în Moldova și Țara Românească prilejuia însemnate tranzacții bănești și constituia un însemnat izvor de venit pentru domnie și pentru slujbașii ei. Ciobanul venit de peste munte era dator să plătească stăpînului de pămînt — pentru dreptul de a folosi muntele, izlazul sau balta, o arendă, *adet*, în bani sau în natură (brînză, oi). Domniei îl trebuia să-i achite vama și banii de pășune, stabilită arbitrar de domn. Obligațiile păstorilor către domnie au fost sursa unor mari abuzuri, în ciuda firmanelor din anii 1741 și 1743 prin care fuseseră reglementate condițiile deplasării lor în țară. După înființarea consulatului austriac, păstorii transilvăneni în calitatea lor de supuși chesaro-crăiești au beneficiat de protecția agenției imperiale, care a intervenit în repetate rînduri pentru a-i feri de taxele apăsătoare impuse ilegal de domnie. De pildă, firmanul Porții pe care oierii se întemeiau în revendicările lor fixa oieritul la 8 aspri pentru fiecare oaie și la 24 aspri pentru fiecare vită mare. Această precizare era întărită prin adaosul care interzicea de a se lua ceva în plus sub orice pretext ar fi.

Dar domnul Al. Ipsilanti înlocuise firmanul printr-un hrisov domnesc care fixa oieritul la 12 aspri pentru fiecare oaie și la 33 aspri pentru fiecare vită mare. Majorarea aceasta, dacă se ține seama de marele număr de vite, constituia o sumă foarte importantă. Tocmai pentru acest motiv, hrisovul a fost menținut de urmașii lui Ipsilanti. În cursul dezbaterilor din 1784, dintre o delegație de șase oieri și a alta de patru boieri, sumele au fost de 8 aspri de oaie și 24 de vită cornută, cerute de mocani pe baza firmanelor și, respectiv, de 12 și 33 aspri, pretinse de boieri, pe temeiul tradiției legiferate de Al. Ipsilanti. După lungi negocieri la București și la Iași care n-au dus la rezultate definitive ambasadorul Rathkeal a obținut la 4 decembrie 1781 un firman care fixa oieritul la 10 aspri și lăsa ierbăritul vitelor cornute și al cailor să fie stabilit potrivit obiceiurilor țării (cele 18 puncte ale firmanului sînt esențiale pentru reconstituirea păstoritului Transilvaniei). Pe baza firmanului, domnul N. Mavrogheni a redactat un regulament, care a fost tipărit apoi în Transilvania în limbile română, maghiară și germană. Abuzurile au continuat însă nestingherite, mai ales perceperea majorată a oieritului și văcăritului.

Firmanul din 1784 cuprinde dispoziții generale ce tind să asigure securitatea persoanei și a bunurilor oierilor. Spre deosebire de acest text, cel din 1786 interzice în cele 18 „ponturi“ ale sale, abuzurile comise de slujbașii stăpînirii. Însăși această deosebire relevă importanța practică a firmanului din 1786 care a constituit baza legală a raportului dintre oierii transilvăneni și autoritățile române pînă la convenția comercială cu Austro-Ungaria din 1875.

Prin statutul privilegiat pe care l-au căpătat, oierii transilvăneni beneficiau de libertate deplină în ceea ce privește persoana lor și comerțul pe care îl desfășurau. Vătafii de plai, ispravnicii și ceilalți slujbași erau opriți de a-i molesta sau insulta, avînd datoria să-i trateze ca prieteni și vecini. Vînzarea de oi sau de brînză către capanliii din Constantinopol se va face prin liberul consimțămînt al vînzătorului și

al cumpărătorului, adică nici procentul și nici prețul nu vor fi impuse dinainte, ci stabilite prin bună învoială: participarea transilvănenilor la acoperirea numărului de oi, destinate beilicului avea să se facă în aceleași condiții de libertate deplină. Oierii se bucurau de dreptul de protimisii la arendarea munților de la stăpînii de pămînt, avînd însă obligația de a achita sume în bani și nu în brînză. Oierii erau scutiți de vamă la brinza exportată pentru nevoile gospodăriei lor, pieile de oi și lina mieilor.

Prevederile fixate în firmele sau porunci au rămas adesea literă moartă pentru că domnia, slujbașii ei, gelepii și saegiii nu se puteau resemna cu pierderea unor însemnate surse de venit provenite din abuzurile comise în detrimentul ciobanilor transilvăneni. Havaetul — supra-taxa percepută la eliberarea licențelor de export — principalul izvor de venit al domniei și slujbașilor din sfera negoțului, prețurile joase, luarea, la alegere, a oilor grase etc., practici ilegale ale gelepilor făceau cel mai des obiectul plîngerilor oierilor către agenție, care intervenea prompt pentru a le curma. În 1809, cînd în timpul războiului ruso-turc s-a pus problema plecării oierilor transilvăneni din țară, numărul lor a fost evaluat la 600, iar cel al oilor la un milion și jumătate. Ei se integraseră — ca un factor esențial — în economia celorlalte două țări române, astfel ca retragerea lor — dacă n-ar fi fost decît beilicul luat de la ei și care reprezenta o sumă considerabilă — ar fi fost un adevărat seism economic, pe care factorii de răspundere s-au decis să-l evite cu orice preț.

Pentru a aprecia însemnătatea economică a prezenței turmelor de oi din Transilvania în celelalte două țări românești este suficient de amintit că la sfîrșitul secolului al XVIII-lea o oaie, care costa în medie 2 florini aducea un venit anual de 1 florin. În 1786, potrivit unor evaluări aproximative, numărul oilor din Țara Românească era de 4 000 000; în 1787, al oilor din Transilvania trecute în sudul Carpaților era de 1 500 000.

Oieritul perceput de la transilvăneni constituia unul din cele mai importante venituri ale cîmării domniei. În timpul lui Caragea Vodă oieritul a adus 1/6 din venitul țării, cuantumului lui fiind depășit doar de venitul ocnelor de sare.

După raportul secret al consulului general rus, Al. Pini, din 21 septembrie 1820, Țara Românească importa articole manufacturate din Transilvania, în valoarea de 1 500 000 piaștri, din Austria de 1 000 000, din statele germane (Lipsca) de 2 500 000, din Rusia de 1 000 000 și din Imperiul otoman de 9 800 000 piaștri.

Țara Românească exporta în Turcia mărfuri, la prețuri pe care raportul lui Pini le declară încă de rechiziție, pentru suma de 8 087 000 piaștri și importa din aceeași țară mărfuri în valoare de 9 800 000 piaștri. Importul din Turcia reprezenta 62,1%, cel din statele germane 15%, din Transilvania 9,1%, din Austria și din Rusia cîte 6,4%. Exportul în Turcia reprezenta 57,4%, iar în celelalte țări 42,6%.

Din aceste cifre, valabile pentru anii 1812—1819, majoritatea (57,4%) produselor Țării Românești erau absorbite de Turcia pe prețuri de rechiziție, cu toate îngrădirile succesive ale monopolului turcesc. De asemenea, majoritatea (62,1%) mărfurilor importate veneau din Turcia sau prin Turcia. Afacerile țării cu Imperiul otoman întreceau toate tranzațiile încheiate cu celelalte țări, luate împreună.

Prețul scăzut pe care Turcia îl plătea pentru aceste produse și diferite alte plăți efectuate în numerar către Poartă și către beneficiarii mănăstirilor închinat, evaluate la 5 500 000 piaștri, luxul boierilor și, ceea ce nu se amintește, plasamentele masive ale lui Caragea în străinătate și vărsămintele lui Al. Șuțu pentru plata datoriilor sale au dezechilibrat balanța comercială a țării.

Și Laurençon a constatat că importul Țării Românești depășea exportul și s-a întrebat cu ce se compensează deficitul balanței comerciale. „Eu am pus adesea această întrebare unor boieri de rangul întâi și unor negustori. Niciodată n-am putut obține un răspuns satisfăcător“²³⁸.

O parte din deficit era acoperit, fără îndoială, prin contrabandă. Consulul Austriei la Iași, Iosif Raab, susține că exportul Moldovei în statele austriece era excedentar, în raport de 4 la 1. Oricât de exagerată ar fi această evaluare, cu titlu indicativ, trebuie reținută și pentru Țara Românească.

Tabelul lui Pini vădește un deficit anual de 7 212 500 lei. În anii 1814—1817, el a fost acoperit din exportul de cereale în Transilvania, autorizat în mod excepțional de Poartă și din numerarul lăsat de trupele de ocupație în timpul războiului din 1806—1812. Dar aceste rezerve s-au istovit și cei doi ani care au precedat revoluția din 1821 au fost ani de criză financiară, cum o atestă diferite mărturii.

Trei ani de recolte bogate, pe care producătorii, după îndestularea capanului, n-au putut, din cauza monopolului, să le plaseze, ci le-au ținut să putrezească în gropi, au făcut și mai sensibile urmările nefaste ale stăpînirii turcești.

Al. Pini a însemnat și unele repercusiuni sociale ale crizei economice: „Proprietarul, strîmțorat de sistemul vicios al cîrmuirii care-i interzice libertatea de a vinde produsul bunurilor sale aceluia care-i oferă mai mult, preferă, în locul beneficiului minim și nesigur al economiei rurale, slujbele administrației care-i oferă posibilitatea de a se îmbogăți, prin orice mijloace“. Aproape toți boierii, copleșiți de datorii

²³⁸ Laurençon, *op. cit.*, p. 11—12.

enorme, vor fi siliți să-și vîndă moșiile creditorilor lor, care în cea mai mare parte sînt străini. „Camăta a devenit ramura cea mai lucrativă a comerțului“. „Singurul remediu, conchide Pini, e abolirea monopolului turcesc“²³⁹.

Condamnate să-și vîndă cea mai mare parte a produselor Porții, în condiții oneroase și prin mijlocirea domnului și acoliților săi, care fixează prețurile în avantajul furnizorilor turci, țările române își dau tot mai limpede seama de efectele dezastruoase ale dominației otomane a cărei abolire apare ca singurul remediu. „Locuitorii, scrie Pini, resimt mai mult decît oricînd, efectele pernicioase ale sistemului prohibitiv, văzînd cum, din lipsă de cumpărători, le putrezesc cerealele pe care belșugul a trei recolte consecutive li le-a procurat“²⁴⁰.

Sentimentul general, tot mai limpede și mai puternic, că stăpînierea turcească înseamnă ruina, explică azeziunea tuturor păturilor sociale la ampla mișcare de emancipare națională a cărei expresie a fost revoluția din 1821, care urmărea să răstoarne, prin efortul comun al tuturor creștinilor din Imperiul otoman această nefastă piedică din calea progresului și să asigure, odată cu independența politică, libertatea comerțului.

²³⁹ Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 287/1820, f. 103—109.

²⁴⁰ Ibidem, dos. 285/1820, f. 475.

DEZVOLTAREA COMERȚULUI INTERN

A. TIRGURILE ȘI BILCIURILE

Numărul, organizarea, raza de acțiune și funcționare a bilciurilor au constituit, pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, un indiciu al gradului de dezvoltare a economiei de mărfuri. Bilciurile sînt o formă caracteristică a economiei feudale. În evul mediu, unele bilciuri, ca acelea din Champagne și din Flandra sau de la Novgorod și Lipsca, au exercitat o atracție care s-a impus Europei întregi. Negustori din toate țările își dădeau întîlnire în aceste centre, unde schimbul se făcea în mare și unde s-au elaborat formele moderne ale tehnicii comerciale și ale creditului.

Aceste bilciuri sau iarmaroace se deosebesc esențial de tirgurile săptămînale care s-au constituit ca centre de aprovizionare regulată a populației urbane, odată cu apariția orașelor. Raza de acțiune a tirgurilor e limitată la împrejurimile orașului și schimbul se reduce la vânzarea și cumpărarea cu amănuntul. Rolul tirgurilor e strict local. Deosebirea dintre bilciuri și tirguri e nu numai de grad, ci și de natură.

Bilciurile au apărut la întretăierea marilor căi de comunicație, la vadurile fluviilor sau în centre importante din punct de vedere economic și politic¹. Perioada de înflorire a bilciurilor coincide cu faza comerțului itinerant. Raritatea marilor centre de populație, caracterul rudimentar al mijloacelor de comunicație și transport, diversitatea instrumentelor de schimb și ignorarea operațiunilor de credit au creat necesitatea unor „întîlniri” periodice, la care negustorii să-și poată schimba mărfurile. Guvernele au înțeles folosul pe care-l puteau trage de pe urma acestor întîlniri și le-au asigurat protecția și înlesnirile necesare.

Locul unde se țineau bilciurile era înzestrat cu privilegii speciale. „Pacea tirgului” era garantată printr-o jurisdicție excepțională. Negustorii care veneau la bilci se aflau sub protecția principelui teritorial: ei se bucurau de scutirea sau de reducerea taxelor vamale, de suprimarea dreptului de represalii pentru delictе comise și pentru datorii contractate în afară de bilci. Prohibiția economică a cametei era suspendată. Tribunale anume constituite pentru durata bilciului lichidau diferendele între negustori și reprimau infracțiunile printr-o procedură rapidă. Bilciurile țineau de obicei patru sau șase săptămîni. Dar cele din Champagne se succedau unul după altul, în localități apropiate (Provins, Troyes, Lagny, Bar-sur-l'Aube), încît formau un ansamblu care

¹ Gheron Netta, care s-a ocupat de problema tirgurilor periodice la noi și în Europa, în două studii mici, crede în mod greșit, că, în apus, tirgurile au luat naștere în jurul bisericilor (*Bilciurile în comerțul nostru*, București, 1939, p. 4); aceeași părere și în lucrarea *Evoluțiunea istorică a tirgurilor periodice*, București (f. a.), p. 7.

se întindea asupra anului întreg. La Lipsca se țineau trei bilciuri : cel de primăvară coincidea cu Paștile, cel de toamnă cădea la Sf. Mihail, iar al treilea se ținea la Anul nou ; acesta din urmă n-avea decît o importanță locală². Bilciurile au exercitat o influență capitală asupra tehnicii comerciale și asupra operațiilor de credit. Aci a apărut cambia (polița) sub forma unei scrisori de schimb. La bilciurile din Champagne se lichidau datorii contractate în orice parte a Europei. Ele au jucat rolul unei camere de compensații și de lichidare (*clearing-house*). Dezvoltarea comerțului sedentar, care scutește pe negustori de a se transporta de la un bilci la altul și le permite să încheie orice tranzacție prin corespondență și pe bază de mostră, a provocat decăderea bilciurilor. Turgot le consideră deja ca indicii ale unei economii perimate. La începutul secolului al XIX-lea, puține din marile bilciuri internaționale se mai mențin și acestea, ca de exemplu Lipsca, numai din cauza caracterului înapoiat al domeniului lor comercial³.

Tîrguri săptămînale și bilciuri sau, cum li se spune în Moldova, iarmaroace, au fost și la noi din cele mai vechi timpuri, unele bucurîndu-se de o faimă internațională. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, numărul lor s-a înmulțit, dovadă evidentă că relațiile comerciale s-au întins și s-au intensificat⁴.

1. ORIGINEA TÎRGURILOR ȘI A BILCIURILOR

Potrivit cu apartenența locului pe care se țineau, actele oficiale clasifică bilciurile în trei categorii : megieșești (răzășești), mănăstirești și boierești. Acestea din urmă sînt cele mai numeroase. Cele megieșești nu se mai întilnesc, la începutul secolului al XIX-lea, decît în Muscel (11 din 24) și sporadic cîte unul sau două în alte județe, ca Gorj, Rîmnicul Sărat, Olt și Mehedinți. Ele sînt evident pe cale de dispariție. Dealtfel, și acelea care se mai mențin sînt „tîrguri mici“, fără obor. Or, principalele produse desfăcute în bilciuri erau produse agricole : cereale, vite și alte produse țărănești.

Cu privire la originea lor, unele, „din sieși s-au obișnuit a se face“, adică au apărut spontan, altele s-au întemeiat în baza unor autorizații domnești⁵. Dar, pentru a dura, și primele au trebuit să obțină întărirea domnească. Astfel, pe moșia Pașcani a vistierului Iordache Roset, „fiind loc foarte îndeminatec pentru adunări de tîrg, de la o seamă de vreme.

² H. Pirenne, *La civilisation occidentale au moyen-âge du XIe au XVe siècle*, Paris, 1933, p. 88—92.

³ Gheron Netta, *Die Handelsbeziehungen zwischen der Stadt Leipzig Ost und Süd-ost Europa*, Zürich, 1920 ; idem, *Negustorii orientali la Lipsca*, București (f.a.) ; idem, *Evoluțiunea istorică a tîrgurilor periodice*.

⁴ Pentru chestiuni generale privind tîrgurile din această perioadă, vezi Gheron Netta, *Bilciurile în comerțul nostru*, p. 5—7, și, recent, cercetarea documentată a Georgetei Penelea, *Les foires de la Valachie pendant la période 1774—1848*, Edit. Acad., Bucurest, 1973.

⁵ În legătură cu cererea ispravnicilor de Vilcea de a se desființa două tîrguri din acel județ, domnul întreabă : „Cîtă vreme este de cînd au început a se face aceste tîrguri ? Și din sieși s-au obișnuit a se face ori prin porunci domnești ? Cum și moșiile pe care se fac, megieșești sînt ori mănăstirești sau boierești“ (Urechia, V, p. 319, noiembrie 1794).

locuitorii din partea aceea, prin indemnare de sine, au obișnuit a se aduna pe această moșie pentru lucrarea alișverişului, alcătuind iarmaroace, care s-au făcut acum de obște știute și cunoscute⁶. Dar, pentru ca stăpînul moșiei să poată trage cît mai mare folos, e nevoie ca iarmarocul să capete o existență legală și regimul lui să fie determinat prin lege. În consecință, stăpînul moșiei cere domnului să-l întărească „cu legiure și prin hrisovul său“⁶.

Acordarea dreptului de tîrg sau de bilci e deci o prerogativă a domniei. Domnul o conferă ca „o milă“, ceea ce exprimă foarte puternic ideea de favoare „liber“ consimțită și dreptul de a percepe anumite taxe. Concesiunea se acordă la cererea stăpînului de moșie, a orașului sau, a locuitorilor locului, unde avea să se țină tîrgul sau bilciul, și, în genere, e subordonată următoarelor trei condiții: a) Să nu fie prea aproape de margine (hotar), spre a se putea păzi nizamul, adică regulamentul care interzicea ținerea de tîrguri în apropiere de Dunăre pe o distanță de zece ore, spre a evita intrarea negustorilor turci; b) Să nu fie prea aproape de alte tîrguri mai vechi și să nu se țină la aceeași dată cu alte tîrguri din județ, spre a nu aduce altora prejudicii; c) Să fie necesar și voit de locuitori și de negustori⁷.

Astfel, cererea biv-vel medelnicerului Barbu Socoteanu de a i se acorda dreptul să țină bilci, în ziua de 17 martie, o dată pe an și tîrg în fiecare duminică, pe moșia sa Văluța (Dolj) nu e satisfăcută decît după ce s-a constatat că „nu sînt alte tîrguri sau bilciuri într-aceia zi la altă parte, pe aproape“⁸.

La propunerea divanului Craiovei, Caragea acordă lui Const. Almăjanu autorizația de a ține bilci anual pe moșia sa Almăju, deoarece bilciul nu era cu „supărare la altele mai vechi, nici cu împotrivire la nizam“⁹.

Paharnicul Nicolae Goleșcu e autorizat a face tîrg cu obor de vite pe moșia sa Ueștii (Dimbovița) „în toate vinerile de peste an și la alte zile mari“ și bilci, la o dată după alegerea sa, afară de ziua de ispas și de acea de patruzeci de mucenici, fiindcă la aceste date se află alte tîrguri mari în județ¹⁰.

Pe măsura înmulțirii bilciurilor, distanța reclamată de domnie s-a micșorat: cunoscutul medelnicer Chiriac Arbut — arendașul manufacturii de la Pociovaliște — a obținut în 1805 dreptul de tîrg la Orbeasca (Teleorman) la numai trei ore depărtare de tîrgul de la Repezi. Dificultățile de legătură, create de condițiile naturale, au impus de asemenea derogări, ca, de pildă, la Stîlpu (Buzău), unde C. Hangerli a admis în 1798 ținerea unui tîrg, deși dincolo de apa Buzăului, se afla un altul la Săpoaca, deoarece, cînd apa venea mare, locuitorii nu puteau să o treacă vreme de o săptămînă¹¹.

⁶ Furnică, I, p. 259 (1821).

⁷ Urechia, VIII, p. 233.

⁸ *Ibidem*, p. 233 (1802).

⁹ I. C. Filitti, *Condica Poenarilor Almăjeni*, p. 12.

¹⁰ La 9 ianuarie 1806, domnul Țării Românești hotărăște să se țină tîrg săptămînal la Fometești marți, deoarece joi se ținea la Zătreni, să nu-i pricinuiască pagube (N. Iorga, *Studii și documente*, XIV, p. 162).

¹¹ G. Penelea, *op. cit.*, p. 29—30.

Sub rezerva de a nu încălca unii asupra sferei de interese a altora, boierii și-au asigurat dreptul de a ține bilciuri și târguri pe moșiile lor. Iată câteva exemple :

Marele vistier Nicolae Brincoveanu e autorizat, în 1783, să întocmească pe moșia sa Găgeni (Saac) un târg anual, începînd cu duminica Tomii, timp de o săptămîină, cu obor de vite și de bucate, să încaseze vama și să vîndă el singur vin și rachiu. C. Hangerli a adăugat la acesta încă un târg, tot de o săptămîină, la 26 septembrie. Alexandru Șuțu le-a confirmat pe amîndouă, iar Constantin Șuțu, pe lingă o seamă de favoruri, a mai dat și un târg săptămîinal. Nicolae Brincoveanu mai avea și la Obilești (Ilfov) târg săptămîinal și patru scaune de carne apărute de ierbărit, de fumărit, de vamă etc. ; de asemenea, șapte scaune la Găgeni și două la București ¹².

Al. Șuțu recunoaște marelui vornic Constantin Știrbei dreptul de stăpînire asupra oborului de pe moșia Fundeni-Dolj și de a lua „paraua de loc“, fără ca vameșii să se poată amesteca. În aceeași lună, august 1802, Știrbei obține întărirea dreptului de a face târg și pe moșia sa Brezoaia (Dimbovița), o dată pe săptămîină, potrivit unor sineturi domnești dobîndite mai înainte ¹³. În anul următor, privilegiul vornicului Știrbei e reconfirmat.

Alexandru Moruzi acordă banului Enache Moruzi, care avea târg și la Sălcii (Ialomița), dreptul de a face bilci pe moșia sa Ploiești, la 23 aprilie, care să ție o săptămîină ¹⁴. Marele spătar Nicolae Șuțu se asigură deodată de trei bilciuri ce aveau să se țină pe moșia sa Izbiceni (Romanai) ¹⁵.

La 14 august 1819, marelui vornic al obștirilor Iordache Golescu i se întărește dreptul de a ține patru bilciuri pe moșia Leurdeni, alte patru pe moșia Glima și cîte două scaune de carne la fiecare moșie, beneficiind, desigur, și de vama bilciurilor ¹⁶.

Alexandru Ipsilanti întărește vornicesei Venețiana Văcărescu dreptul de târg la moșia sa Jilavele (Ialomița) și justifică actul prin folosul „trecătorilor ce merg și vin“, deoarece această moșie se află „în drumul cel mare al Focșanilor“ ¹⁷.

La aceste exemple mai putem adăuga următoarele : C. Otetelesanu (Rîmnic), Radu Slătineanu (Tompești-Vlașca), Iancu Ghica (Stroești-Vlașca), Iordache Filipescu (Simileasa-Buzău), N. Greceanu (Valea Teancului-Buzău), Radu Golescu (Golești-Muscel), Scarlat Grădișteanu (Ștefănești). Probabil că nu era moșie boierească fără bilci.

În sfîrșit, mai amintim un caz legat de alte împrejurări : pașa de la Ada Kaleh cere, în 1833, lui Kiselev să aprobe întocmirea unui târg la Vîrciorova, pentru ca cei din cetate, „strîmtorați din pricina stăpînirii sirbești“, să-și poată procura produsele de care aveau nevoie. Divanul aprobă înființarea unui târg săptămîinal „provizoriu“, „pînă se vor liniști neunirile ce se urmează între turci și sirbi“. Din cauza mă-

¹² Urechia, I, p. 483—484.

¹³ *Ibidem*, XII, p. 363.

¹⁴ *Ibidem*, VIII, p. 95.

¹⁵ *Ibidem*, XII, p. 362.

¹⁶ *Ibidem*, p. 363.

¹⁷ *Ibidem*, X-B, p. 171.

surilor de apărare contra ciumei, locuitorii sint liberi să meargă cu orice produse la tîrg, dar n-au dreptul să cumpere nimic, „fiindcă asemenea cumpărături nu se fac decît la carantina din Cerneți, unde se curăță“¹⁸.

Biserica era, după boieri, a doua mare beneficiară de tîrguri și de bilciuri. Constantin Ipsilanti acordă mănăstirii Radu Vodă privilegiu de a ține tîrg pe moșia Bălteni (Ilfov), unde mănăstirea să-și poată vinde vinul și rachiul „ca pe o dreaptă moșie a sa“. Moșia Bălteni, fiind așezată „în partea Vlăsiei“, domnul justifică privilegiul prin efectul pe care l-ar avea tîrgul asupra ordinii publice, prin „desrădăcinarea făcătorilor de rău și hoților ce pururea se auzea în partea locului“ (6 octombrie 1803)¹⁹. Ce valoare avea motivul invocat se poate vedea din faptul că exact același motiv a fost invocat de ispravnicii de Vilcea pentru a cere desființarea tîrgurilor din două sate²⁰.

Episcopul de Rîmnic cere, la 29 octombrie 1791, ca „sînta episcopie să vîndă singură vinurile și rachiurile sale“ la tîrgul săptămînal de la Drăgășani care se află pe moșia Batca a episcopiei²¹. Tîrgul Drăgaicii de la Buzău, după cum alt bilci mare, cel de la Riureni, aparține episcopului de Rîmnic²².

Uneori tîrgoveții cer ca, în afară de locurile de tîrg ale boierilor sau bisericilor — insuficiente citeodată pentru schimburile comerciale — să li se dea voie să aibă un alt loc de tîrg. Așa fac „neguțitorii tîrgoveți“ din Birlad care obțin în 1825 ca în zilele de tîrg să se încheie vînzări și pe un loc cumpărat de ei, separat de locul bisericii domnești unde se făcea tîrgul²³.

În afară de aceste tîrguri proprietate boierească sau bisericască, sint și tîrgurile ce se fac în orașele mari, ale căror venituri se încasau de domnie. Astfel, este tîrgul Moșilor ce se făcea „pentru îndestularea Bucureștilor“²⁴, tîrgul din Craiova ce se ținea săptămînal²⁵, iar din 1804 de două ori pe săptămîină²⁶, cel din Slatina ce se ținea tot săptămînal²⁷ și altele.

Într-un „perilipsis“ al mării vorniciei se întilnește un număr de bilciuri ce se țineau pe moșii megieșești, Ele sint puține și pe cale de dispariție.

Se înaintează domniei cereri de înființare de tîrguri și din partea satelor de clăcași, dar ele ori sint puse la cale de stăpînii de moșie, ori atacate de stăpînii moșiilor din vecinătate; în cazul acesta, dacă nu au un apărător mai puternic în propriul lor stăpîn de moșie, cererea e respinsă. Astfel, locuitorii din plasa Cernea de Sus au cerut „ca să se facă tîrg la satul Măldărești și Slăvești, pe moșia lui Băluță Teișan“.

¹⁸ Arh. St. Buc., Administrative noi, dos. 1056/1832.

¹⁹ Urechia, XI, p. 263.

²⁰ *Ibidem*, V, p. 319. Domnul nu a încuviințat cererea, ci a instituit o strajă deosebită prin căpitănie.

²¹ *Ibidem*, IV, p. 343.

²² *Ibidem*, VIII, p. 347—348.

²³ I. Antonovici, *Documente birlădene*, IV, p. 296—299.

²⁴ Urechia, VII, p. 105.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, VIII, p. 672.

²⁷ *Ibidem*, XIII, p. 299—300.

Stăpînul moșiei, care avea să tragă principalul folos al tîrgului, era probabil și adevăratul inspirator al cererii²⁸.

Avem însă și documente care atestă o incontestabilă inițiativă țărănească. Astfel, sătenii din Gălășești au cerut voie să facă tîrg pe moșia lor strămoșească în ziua de duminică Mironosițelor. Paharnicul Olănescu s-a opus, pe motiv că și el avea bilci pe moșia sa la ziua Înălțării. A fost nevoie de *treapăd*, cu intervenții la București și la isprăvnicat, pînă ce oamenii au putut obține autorizația²⁹.

Locuitorii din mai multe sate din Ilfov dobîndiseră drept de tîrg săptămînal pe moșia Tărtășești. Marele vornic Manolache Brîncoveanu protestează, sub cuvînt că ar fi în dauna tîrgului de pe moșia sa Potlogi. Dovedind că distanța între Tărtășești și Potlogi e de șase ore cu carul cu boi, locuitorii cîștigă cauza, desigur nu fără sprijinul stăpînului moșiei lor³⁰.

Locuitorii din Comarnic și împrejurimi, arătînd că le vine greu să se deplaseze la Cîmpina, din cauza drumurilor grele și apelor adesea primejdioase, cer voie să țină tîrg o dată pe săptămîină la Comarnic, pe moșia Luxandrei Hangerli. După ce a dat convenita slobozenie, la 5 octombrie 1798, domnul revine, în decembrie, și mută tîrgul la Breaza, tot pe moșia Luxandrei Hangerli³¹.

Patru sate din județul Dimbovița cer să se facă tîrg la Voinești, pe moșia mănăstirii Radu Vodă. Întrucît raportul isprăvnicilor arată că tîrgul este trebuincios și că nu ar aduce daună tîrgurilor vechi, domnitorul incuviințează o zi de tîrg pe săptămîină, la care să se vîndă numai vinurile și rachiurile mănăstirii³².

★

Pentru Moldova, avem mai puține dovezi documentare edite de concesiune a dreptului, în favoarea unui boier, de a face tîrg pe moșia lui. Totuși, din actele pe care le cunoaștem, rezultă că lucrurile s-au petrecut întocmai ca în Țara Românească.

Un document de la începutul secolului al XVIII-lea ne permite chiar să constatăm că boierii nu-și întemeiaseră încă privilegiile asupra bilciurilor și tîrgurilor ținute pe moșiile lor. El atestă și afluența la aceste bilciuri a negustorilor din țările vecine.

Ioan Paladie se plînge domnului Mihai Racoviță, la 10 mai 1708, că pe moșia sa Orășeni (Cernăuți), unde se ținea bilci în fiecare an, cămănarii luau la toate hanurile camăna, bezmănul și ceparia (pe buți), sub cuvînt că se țineau bilciuri. În afară de aceasta oamenii care se adunau li călcău moșia. Domnul hotărâște ca Paladie să ia un leu de fiecare bute de vin vîndut la bilci. Pentru fiecare prăvălie, negustorii pămînteni vor plăti 15 bani, iar cei veniți din Polonia, Ungaria și alții cîte 30 bani, în afară de veniturile obișnuite ale căpitanului și starostelui³³. În cursul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor aceste privilegii se înmulțesc tot mai mult.

²⁸ *Ibidem*, VIII, p. 233.

²⁹ Arh. St. Buc., Administrative noi, Ocîrmuirea Argeș, dos. 7314/1833.

³⁰ Urechia, V, p. 314.

³¹ *Ibidem*, VII, p. 524—526.

³² *Ibidem*, V, p. 318.

³³ N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, I, p. 194—195.

Astfel, Constantin Moruzi dăruiește la 20 aprilie 1781, fiicei sale Sultana toată moșia câtă este împrejurul târgului Soroca. „Și fiindcă la acest târg s-au hotărât și zile pentru ca să se facă iarmaroace, fiind marginea hotarului. după cum se urmează și la alte târguri pe margine ... pentru alșverişul obștei“, domnul, ținând seama și de „urmarea ce se face la moșia Budele ce se numește Movilău a dumnealui Ioan Cantacuzino biv-vel logofăt, pentru adetul moșiei“, dă carte hatmanului Scarlat Sturza, ginerele său, să stringă venitul iarmarocului³⁴.

La 28 septembrie 1794, Mihai Șuțu autoriză : „cu voia și primirea“ stăpînului moșiei Grigore Rășcanu, întocmirea unui iarmaroc, de două ori pe an, în târgul Tuzora, unde se făcuseră „adunări de norod“, „dar, neavînd zilele de târg și iarmaroace rînduite prin domnești hrisoave“, nu se întemeiaseră „cum se cade“. Hrisovul domnesc îi conferă acum existență legală³⁵.

Scarlat Callimachi acordă, în 1817, postelnicului Manoil Manu dreptul de a face șase iarmaroace anual pe moșia sa Cocoranii (Botoșani), la care, în anul următor, mai adăuga cinci³⁶, iar Eufrosinei Mavrogheni privilegiul de a așeza pe moșia sa Oniceni din ținutul Sucevei, „douăsprezece adunări de iarmaroace“, adică în fiecare lună una³⁷. Același domn aprobă, în 1818, că pe lângă iarmarocul prilejuit de hramul mănăstirii Florești (20 iulie) să se mai țină unul la 8 septembrie, iar pe moșia mănăstirii Laza să se facă șase iarmaroace³⁸.

Mihai Șuțu dă vistierului Iordache Roset dreptul de a ține 12 iarmaroace pe an, „la care iarmaroace volnic să fie oricine de a merge ca să-și facă trebuinciosul alșveriş, cu vite și cu orice alta, fără oprire despre nimene“³⁹. Ioniță Sandu Sturdza autoriză pe postelnicul Ion Greceanu să facă pe moșia sa Drăgușenii târg și iarmaroc⁴⁰.

La cererea domniței Ralu Mavrocordat, stăpîna moșiei Telinești, s-a îngăduit „să se facă târg cu adunare de oameni străini dintr-alte părți de locuri, de peste hotar“, și anume un târg săptămînal și șase iarmaroace pe an, și să ia și venitul mortasipiei⁴¹. Ea își asigură de la tatăl său Alexandru Mavrocordat în 1784 mortasipia și la târgurile Botoșani și Focșani⁴².

Scarlat Callimachi acordă Tîrgului Frumos douăsprezece iarmaroace, „șase în deal, pe vatra veche și șase în vale, pe vatra nouă“. Locuitorii nu plătesc nimic pentru vînzarea vinului, rachiului și horilcii. Străinii care aduc băuturi nu pot vinde decît cu ridicata și plătind pentru ele, ca și pentru carele cu marfă, cuvenita taxă⁴³.

³⁴ Furnică, I, p. 87.

³⁵ A. Sava, *Documente lăpușnene*, p. 255—256.

³⁶ C. G. Mano, *Documentele familiei Mano*, p. 345.

³⁷ Furnică, I, p. 247—249.

³⁸ I. Antonovici, *Mănăstirea Florești*, p. 79—81.

³⁹ Furnică, I, p. 258.

⁴⁰ *Uricarul*, XIX, p. 105—106.

⁴¹ M. Costăchescu, *Satul și târgul Telinești*, p. 30—32.

⁴² N. Dăringă, *Monografia comunei Tg. Frumos*, Iași, 1915, p. 25—30.

⁴³ A. Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, p. 10—11.

2. NUMĂRUL, DURATA ȘI CARACTERUL BILCIURILOR

Deși Al. Moruzi a poruncit în 1794 ispravnicilor celor 17 județe din Țara Românească să-i comunice toate târgurile și bilciurile din cuprinsul județelor lor⁴⁴, o listă completă a bilciurilor din perioada de care ne ocupăm n-am găsit decât pentru județul Mehedinți, din 1820, când județul avea 19 bilciuri⁴⁵. Pentru 1828, există un „perilipsis de bilciurile și târgurile ce se fac pe județele de mai jos arătate, după înștiințările ispravnicilor ce au trimis“, din care lipsesc județele Dimbovița și Vilcea. Tabloul județului Dimbovița, cu repartitia bilciurilor și târgurilor pe plăși, s-a găsit într-un dosar separat.

Dintre județele cuprinse în „perilipsis“, cele mai multe bilciuri are Buzăul : 31, urmează apoi Oltul cu 24, Muscel cu 24, Ialomița cu 22 și Mehedinți cu 21. Cele mai puține bilciuri sînt indicate în județele Ilfov (8), Prahova (6) și Găgeni (2)⁴⁶. Or, la Ilfov, printre cele opt bilciuri, sînt trecute două care se țineau la Găgeni, ce făceau parte din județul Saac (Săcuieni), iar mai târziu, după desființarea acestui județ, din Buzău ; în schimb, nu sînt trecute o seamă de localități, atestate documentar, care aveau bilci ; Ciorogîrla, Tărtășești, Sărulești, Obilești, Jilava, Afumați, Fierbinți, Hagiesti și desigur altele, căci e neverosimil ca localități ca : Budești. Oltenița. Flămînda, Bolintin să nu fi avut bilci⁴⁷.

Dacă pentru Ilfov s-au găsit, atestate documentar, alte opt bilciuri, în afară de cifra dată în „perilipsis“ și dacă județul Dimbovița, pentru care sînt indicații amănunțite și precise, avea, în 1828, 51 târguri vechi și unul nou, credem că nu ne îndepărtăm de adevăr presupunînd că fiecare județ avea cel puțin 20 de bilciuri.

Cele mai multe târguri erau așezate pe moși boierești, mănăstirești și episcopale. În județul Muscel din 24 bilciuri, 11 se țîn pe moși megieșești, dar acestea sînt bilciuri „de mămularii și de circiumi“, fără obor de vite. Bilciuri megieșești mai au județele Rîmnicul Sărat (două), Mehedinți (trei bilciuri) în aceeași localitate (Lupoai), Olt, Gorj și probabil altele (cite unul). Tîrgul Buzăului se țîne pe moșie slobodă, iar tîrgul Rîmnicului Sărat pe moșie domnească. Deci aproape toate bilciurile aparțin boierilor și bisericii.

Durata bilciurilor varia de la o zi la șase săptămîni, și chiar mai mult. Actele nu precizează totdeauna numărul zilelor cît avea să țînă bilciul. Se spune numai : „Bilci la Florii, în satul Slobozia, pe moșia dumnealui căminarului Barbu Știrbei“ ; „La Dumineca Mare pe moșia Jilavele a dumnealui Barbu Văcărescu“. Alte ori se specifică și durata : „ține o zi“, „ține două zile“, „ține 2—3 zile“. Tîrgul Drăgaicii (24 iunie), de pe moșia Simileasa (Buzău), ținea 12 zile. În regiunile viticole, ele se prelungesc, în timpul culesului, cu săptămînilor ; tîrgul văii Teancului (Buzău), de pe moșia slugerului Nicolae Greceanu, ținea șase săptămîni.

⁴⁴ Urechia, V, p. 308.

⁴⁵ *Ibidem*, XII, p. 364.

⁴⁶ M. D. Ciucă, *Un perilipsis al bilciurilor și târgurilor din Țara Românească*, „Revista arhivelor“, XII (1969), 2, p. 271—280.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 271. n. 2. Din alte documente, reiese că în Țara Românească existau 478 bilciuri în 251 localități.

mini, „pină se culege tot dealul cu viile“ ; târgul Dealului de pe dealul Virteșcoiului (Slam Rîmnic) ține trei luni, de la 15 august pînă la 15 noiembrie. Acestea erau excepții rare. Majoritatea bilciurilor nu durau decît o zi sau două.

Într-un dosar al județului Argeș se specifică și caracterul bilciului. Satul Galicea, din plasa Oltului, avea două bilciuri zise „tîrguri de prăvălii și vite“ și ținea fiecare o săptămînă. În altele se spune că va fi „tîrg de prăvălii și fără obor“, sau „tîrg de mămularii și circiumărie fără obor“. Bilciurile cu obor sînt numite „tîrguri mari“, cele fără obor „tîrguri mici“.

Bilciurile mari și de durată lungă aparțineau boierilor și bisericii : marii boieri nu se mulțumeau cu unul singur. Astfel, căminarul Alecu Ghica ținea pe moșia sa Șerbănești (Brăila) opt bilciuri pe an și tîrg o dată pe săptămînă, lunea. Hristofor Sachelarie avea la Mavrodin (Teleorman) patru bilciuri ⁴⁸.

Foarte caracteristic pentru lăcomia de tîrguri a boierilor e cazul căminarului Filip Lenș. El avea bilciuri pe trei moșii : la Țândărei (Ialomița), tîrg săptămînal și trei bilciuri pe an, la Luciu (Ialomița) șase bilciuri, iar la Greci (Olt) șapte bilciuri de cîte trei zile, cu oboare de vite ⁴⁹. În 1833, el cere marii vorniciei voie să facă, „cîteva bilciuri la zile orînduite peste an cu oboare de vite“, unde, bineînțeles, „și țărani să-și poată face alișverîșu lor“. El obține opt bilciuri care să țină cîte trei zile.

3. PRIVILEGIILE LEGATE DE DREPTUL DE BILCI ȘI TÎRG

Tîrgul de danie justifică totdeauna concesiunea de bilci prin faptul că „se îlesnește alișverîșul locuitorilor și al negustorilor“ ; uneori se adaugă că „se ajută și cămara domnească cu suma ce se ia“ ⁵⁰. Privilegiul de a se face bilci comportă grade deosebite care sînt specificate în actul de danie.

Cele mai multe concesiuni sînt făcute în cererea boierilor, Scarlat Callimachi acordă Eufrosinei Mavrogheni privilegiul de a așeza pe moșia sa Onicenii, ținutul Sucevei, „douăsprezece adunări de iarmaroace“, adică în fiecare lună una ⁵¹. Alexandru Moruzi concesionase banului Enache Moruzi dreptul de iarmaroc o dată pe an, la 24 aprilie, și „să ție o săptămînă de rînd“. Privilegiul a fost reconfirmat de același domn în a doua domnie a sa, la 20 aprilie 1799. Pe moșia Frăsinetul (Romanați) a banului N. Brîncoveanu se ținea vinerea tîrg săptămînal și o dată pe an bilci, „la înjumătățirea praznicului“. La cererea banului, Constantin Ipsilanti mai adaugă un bilci pe an, la 14 decembrie.

Am întilnit un caz în care inițiativa pare a porni de la domn. Al. Suțu reînnoiește, la 24 aprilie 1819, în favoarea lui Grigore Băleanu, dreptul de a ține tîrg săptămînal și două bilciuri pe an și de a încasa

⁴⁸ Arh. St. Buc., Administrative noi, dos. 2768/1832.

⁴⁹ *Ibidem*, dos. 2093/1833, roșu.

⁵⁰ Furnică, I, p. 247—248 (4 august 1818) ; N. Dăringă, *op. cit.*, p. 20 ; G. Oprișan, *Studiu asupra Casei Obștei din Birlad*, Birlad, 1912, p. 92—99.

⁵¹ Furnică, I, p. 259—260.

vama, ca răsplătire pentru slujbele aduse țării mai ales în timpul ciu-mii. Dar, și în cazul acesta dacă concesiunea originară a putut fi efectul voinței spontane a domnului, reinnoirea ei, în timpul altei domnii, n-a putut fi decît rezultatul demersului beneficiarului.

Uneori concesiunea se justifica printr-un motiv de interes obștesc. Astfel, Constantin Ipsilanti înnoiește lui Grigore Bujoreanu dreptul de a face la moșia sa Tărtășești (Ilfov) tîrg duminica și bilciurile obișnuite, din venitul cărora să se ajute biserica și școala de acolo, „tocmită de învățătura copiilor, fără de plată”. Pentru ajutorul aceleiași școli, domnul scutește un scaun de carne, „de toate dările ce sînt pe scaune”⁵². Tot astfel, a fost ajutată și școala din județul Gorjului, dîndu-i-se havaetul bilciurilor și școala de pe moșia Jilava pentru întreținerea căreia s-a cedat vama tîrgului⁵³. Scarlat Callimachi dă o parte din venitul tîrgului Birlad pentru facerea și întreținerea podurilor pe ulițele orașului și scutește de orice dare 30 de oameni, din aceeași localitate, aduși de peste hotare numai pentru slujba acestor poduri, iar bisericii domnești îi înnoiește privilegiul de a vinde dohot și păcură și-i acordă unele scutiri în vederea zidirii bisericii și întreținerii școalei elinești de acolo⁵⁴. De asemenea, pentru întreținerea conductei care alimentează Focșanii Țării Românești cu apă din Putna Moldovei se asigură venitul unor tîrguri⁵⁵. Venitul bilciurilor de sub dealul Piteștilor este afectat pentru întreținerea spitalului mănăstirii Sf. Pantelimon. Toți acești „filantropi” își rezervă însă dreptul exclusiv de a vinde vin și rachiu la aceste bilciuri. Și mai caracteristic e cazul lui Constantin Samurcaș care a zidit pe moșia sa Samurcășești (Ilfov) o mănăstire de maici, „împodobind-o și înfrumusețînd-o cu toate cele trebuincioase”. Apoi a făcut cerere la divan, și divanul a aprobat să se dea poruncă „spre a se face trei bilciuri într-un an, cu oboare de vite, la zilele hramului ce sînt la această mănăstire, pentru care s-au și făcut poruncă”. Și „pentru mai bună întemeiere”, venitul vămii și ierbăritului ce aveau să se adune de la aceste bilciuri au fost atribuite mănăstirii, căreia i s-a dat și „un număr de scutelnică”⁵⁶.

Aceste cazuri ridică problema folosului pe care stăpînii de moșie îl trageau din dreptul de bilci. Actele vorbesc de „folosul obișnuit al iarmaroacelor ce se urmează și pe alte moșii”. Întrucît nici un act cunoscut nu arată explicit și complet în ce constă acest folos, sintem siliți să-l conjecturăm din mărturii parțiale și întimplătoare.

Astfel, Șerban Hrisoscolev, biv-vel clucer de aric, cere domnului ca, la tîrgul de pe moșia sa Băbeni (Buzău), care de 15 ani se ține în fiecare joi „să n-aibă drept decît el a vinde vin și a lua de la cei ce vin la tîrg o para de loc pentru călcarea ce fac moșiei”⁵⁷. Aici e vorba de un tîrg săptămînal, dar indicația e valabilă, cum vom vedea, și pentru bilciuri.

Concesiunea asigură stăpînului de moșie taxa de piață și desfacerea vinului și rachiului, uneori a cărnii și a pîinii, în condiții de

⁵² V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, I, p. 85.

⁵³ I. C. Filitti, *Arhiva G. G. Cantacuzino*, p. 124, nr. 378.

⁵⁴ I. Antonovici, *Documente birlădene*, I, p. 28—30.

⁵⁵ *Ibidem*, II, p. 198—200.

⁵⁶ Urechia, XI, p. 790—791.

⁵⁷ *Ibidem*, VIII, p. 60.

monopol. Sub cuvînt că „adunarea norodului la iarmaroace, prin mulțimea vitelor ce se adună, nu puțină călcare pricinuiesc moșiei de prin prejurul tîrgului și stricăciune“, se acordă stăpînului moșiei dreptul de a percepe taxe⁵⁸; mai era obiceiul să se ia un taler de prăvălie⁵⁹.

Negustorii străini care frecventau cele patru iarmaroace de la Fălticeni plăteau 40 de bani „de toată taraba sau întinderea“ și 20 parale în zilele de tîrg obișnuite. Stăpînul tîrgului își rezerva „lucrarea velnițelor“ și dreptul de a ține „berării“⁶⁰.

Vama tîrgului aparținea de drept vistieriei, dar domnul o putea dăruii unei biserici, mănăstiri sau persoane particulare. Astfel, domnul reinnoiește episcopiei Buzăului vechiul privilegiu de a lua „toată vama tîrgului ce se ținea la Buzău, la 24 iunie, și se numește Drăgaica, pentru lucrările și mărfurile pămîntești și străine, hărăzindu-i și adaosul făcut la vamă și la ierbăritul vitelor în acest an 1800“⁶¹.

Constantin Moruzi dăruiește hatmanului Scarlat Sturza stăpînul tîrgului de la Soroca, dreptul de a strînge „venitul, adică brudina Nistrului, i de pe podurile și luntrile dumisale care vor umbla pe moșia tîrgului“, iar ispravnicii din Soroca „nicidecum să nu se amestece a lua acest venit“. Sturza mai lua și bezmănul locului tîrgului, cîte 40 bani de fiecare prăvălie, așîderea de la negustorii străini cîte 40 bani⁶².

Aprobind cererea banului N. Brîncoveanu de a i se acorda dreptul să mai facă încă un bilci pe lingă cel deja existent pe moșie, Constantin Ipsilanti precizează că are „să fie și obor și vite, și vama ce se va aduna, atît la tîrgurile de peste săptămînă, cît și la numitele bilciuri“, să fie „pe seama casei dumnealui, fără de a se amesteca vameșii domnești întrun nimic“⁶³.

Privilegiul banului Enache Văcărescu e și mai explicit. Domnul poruncește, ca, în timpul bilciului, „să nu se amestece nici ispravnicii, nici vameșii nici alți oameni domnești întrun nimic, ci să aibă a se lua de casa numitului boier vama cea obișnuită și celelalte obiceiuri la tîrg, acestea cum se iau și la (alte) asemenea tîrguri“⁶⁴. Celelalte obiceiuri erau desigur, ierbăritul⁶⁵, dreptul exclusiv de a vinde vin și rachiu și de a ține scaune de carne⁶⁶ și venitul mortasipiei, adică a taxei „de la toate vitele vînzătoare la aceste iarmaroace, care venit are să-l ia după hotărîrea condiceii... cîte 24 bani noi de toată vita mică și mare... luîndu-l

⁵⁸ Furnică, I, p. 87—88.

⁵⁹ Urechia, V, p. 320: „s-au găsit în condicile Divanului cum că obiceiul este să se ie de prăvălie, la tîrgu de sub dealul Piteștilor ce se face toamna, numai cîte taleri unul“.

⁶⁰ A. Gorovei, *Fălticeni*, p. 58—59.

⁶¹ Urechia, IX, p. 371—372.

⁶² Furnică, I, p. 87. Taxele pentru trecerea Nistrului erau: „15 bani de cal i boi la căruța încărcată; iar de vor trece cai i boii înot să dea jumătate ... Șase bani de orice vită slobodă, 400 bani de 1 000 oi“ etc. Justificarea taxei erau cheltuielile de construcție a podului și luntrilor, ceea ce nu împiedica pe beneficiar să ia jumătate taxa și la trecerea vitelor înot.

⁶³ Urechia, XI, p. 365 (3 decembrie 1803).

⁶⁴ *Ibidem*, VIII, p. 365.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 790.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 366: „Creșterea colecțiilor“, 1910, p. 172.

⁶⁷ Furnică, I, p. 247—248.

acest venit în jumătate de la vinzător și în jumătate de la cumpărător⁶⁷. Grigore Băleanu cere să i se dea vama bilciului de pe moșia sa Băleni, „întrucât vameșii cămării domnești nu au mare folos de aci“. Mai cere adăugirea unui bilci cu oborul său, pentru că este moșia, de unde își are „săditatea familiei“⁶⁸.

În Țara Românească, familiile Brîncoveanu, Băleanu, Știrbei și Ghica beneficiau de dreptul de a încasa vama cu adausurile stabilite în 1809 — așa-numitele prostichiuri — percepute de vameșii domnești la negoțul de vite⁶⁹.

Venitul târgurilor și bilciurilor trebuie să fi fost apreciabil, de vreme ce boierii rîvneau așa de mult să-l dobîndească și de vreme ce găseau oameni care să-l ia de la ei cu arendă. Astfel, văduva lui Enache Moruzi, care avea drept de bilci o săptămîină de la sf. Gheorghe (23 aprilie) în fiecare an, a vîndut dreptul bilciului și arendașii au provocat un conflict semnificativ cu vistieria, voind să prelungească durata legală a bilciului cu o zi, în care aveau să încaseze tot ei vama⁷⁰. Pentru același motiv, obștea orașenilor din Buzău s-a plîns ispravnicatului că, în Valea Teancului, „era obicei să se facă tîrg... pe vremea culesului viilor, adică la 20 septembrie pînă la 20 octombrie, iar de la o vreme încoace, din lăcomia cumpărătorului vămii aceluia tîrg, au lungit vremea facerii tîrgului, atît înaintea culesului, cît și în urma culesului, din care s-ar fi pricinuit cheder locuitorilor din Buzău, neputînd a se duce pe acolo să cumpere cele trebuincioase, cînd se întîmplă conace“. Jalba a fost respinsă ca nefîntemeiată, sub cuvînt că „cu cît se lungesc zilele tîrgului și se înmulțește adunarea alișverîșului, cu atît mai virtos se folosește obștea locuitorilor și a negustorilor“.

Uneori concesiunea dreptului de bilci ia forma unei adevărate imunități fiscale. Domnul poruncește ca, în timpul tîrgului, „să nu se amestece nici ispravnicii, nici vameșii, nici alți oameni domnești întru nimic, ci să aibă a se lua de la casa numitului boier vama cea mare obișnuită și celelalte obiceiuri la tîrg“. Pe moșia Drăgășani a episcopiei Rimnicului se ținea tîrg săptămînal în fiecare duminică și „vama ce s-a adunat de la acest tîrg s-a luat de oamenii episcopiei, iar vameșii întru nimic nu s-au amestecat“. Cînd vameșii Craiovei au cerut episcopiei, în 1803, să arate privilegiile domnești pentru acest tîrg sau să le cedeze lor venitul vămii, episcopul a apelat la domn, care a confirmat privilegiul episcopiei, pe baza considerentului că „vameșii n-au avut niciodată a face acest tîrg“.

În principiu, poliția tîrgului aparținea autorităților publice. Pentru a asigura pacea tîrgului Drăgaiciei de la Buzău, ce se făcea la 24 iunie, domnul a trimis acolo, în 1806, pe bașbeșli-aga cu un număr de neferi, „spre a păzi și a da nizamul cel cuviincios de a nu se întîmpla vreo pricină sau vreo netrebnică urmare de către negustorii turci și alți sarhatlii ce obicinuesc de merg la acel tîrg“ și a cerut episcopiei

⁶⁷ I. G. Filitti, *Arhiva G. G. Cantacuzino*, p. 48, nr. 174.

⁶⁸ G. Penelea, *op. cit.*, p. 34.

⁷⁰ În 1801, ziua de Sf. Gheorghe a căzut într-o marți. Începîndu-se bilciul marți, el trebuia să se închidă luni seara. Or, miercurea fiind în același loc tîrg săptămînal, arendașii au pretins că norodul nu s-a putut împrăștia luni pentru a se aduna din nou miercuri și că, în consecință, tot ei au dreptul de a-l vămui și marța a doua (Urechia, VIII, p. 95).

să pună la dispoziția trupei 600 taleri, pentru întreținerea sa pînă la sfîrșitul tîrgului⁷¹.

Sînt cazuri în care domnul a renunțat, în folosul unui boier, chiar și la dreptul de poliție. Astfel, banul Grigore Brincoveanu nu obține numai ca la bilciul de pe moșia Găgeni să nu se amestece „nici ispravnicii, nici vameșii, nici ierbarii, nici zabiții”, ci chiar și dreptul de a veghea „ca să nu se întimple pricini și gilcevi” e lăsat tot „în seama dumnealui”⁷².

Privilegiul de a face tîrg pe moșia sa era deci, pentru beneficiar, aproape tot atît de cuprinzător ca o diplomă de imunitate. El asigură stăpînului de moșie condițiile cele mai avantajoase pentru desfacerea produselor sale — monopolul băuturilor și al scaunului de carne — produsul vămii, ierbăritul și, în unele cazuri, al taxelor de vînzare. Și tot nu erau mulțumiți : „unii dintre proprietari — se plînge vornicul treburilor din lăuntru într-o poruncă adresată ocirmuitorului de Ialomîța — care au tîrguri și bilciuri pe moșiile lor ar fi început să alcătuiască, în numire de drept al proprietății, feluri de lucrări de pe la locuitorii ce se duc cu vite și alte lucruri de vînzare acolo, din care nu puțină zăticnire urmează la întinderea negoțului în Prințipat”.

Marele vornic recunoaște că proprietarul are dreptul exclusiv de a vinde rachiul, vin, carne și piine. Cealți locuitori, inclusiv arendașul, nu pot vinde asemenea articole decît în înțelegere cu el. De asemenea, pentru prăvălii, umbrare și atelaje, construite de ei, poate lua chirie. Pentru obor însă, sub nici o numire nu poate lua⁷³. Ineficacitatea acestor dispoziții e atestată de repetarea poruncilor menite să curme abuzurile.

4. NATURA ȘI VOLUMUL TRANZACȚIILOR LA BILCIURI

Nu se poate stabili cu precizie în ce măsură bilciurile au favorizat dezvoltarea comerțului. În tot cazul, înmulțirea și acapararea lor de către boieri sînt o dovadă de avînt comercial.

La bilciurile mari, ca acelea de la Rîureni⁷⁴, Ploiești, Cimpina, Buzău, Focșani, Botoșani⁷⁵, Iași, se aduceau mărfuri atît autohtone, cît și străine. La Rîmnic se vindeau mărfuri aduse de la Lipsca și din Transilvania, mai ales de la Sibiu⁷⁶. Cojocarii și „boltași” (băcanii) de

⁷¹ *Ibidem*, XI, p. 364.

⁷² *Ibidem*, p. 365 (3 decembrie 1803).

⁷³ Arh. St. Buc., Administrative noi, dos. 1056/1832, roșu.

⁷⁴ Vezi descrierea bilciului din 1826, N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 92.

⁷⁵ După mărturia unor călători străini, orașul Botoșani „face un comerț foarte viu, care se întinde pînă la Brody, Brünn și Leipzig. Iarmarocul de aici este dintre cele mai vizitate din întreaga Moldovă (A. Fr. Thielen, *Die europäische Turkey*, Viena, 1828, p. 48 ; Fedor Graf von Karaczay, *Beiträge zur europäischen Landeskunde*, Viena, 1818, p. 55 ; Haquet, în N. Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, III, p. 24—25).

La 4 mai 1776, întărind hotărnicia vornicilor de Botoșani făcută locului unde se ținea tîrgul de vite de acolo, pentru a „nu face împedecare a lișverșurilor lăcuitorilor” în zilele de tîrg, Grigore Al. Ghica arată că tîrgul Botoșani „a mers și merge spre întemeiere și adăogire oamenilor ci năzuiesc din părți străine ..., fiind loc de toată îndestulare hrănii” (N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 254—256).

⁷⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, VIII, p. 88—89.

la Craiova, menționați în același document erau vizitatori obișnuiți ai acestui bîlci. Boltașii aduceau produsele Orientului, pe care le primeau direct din Turcia. La acest bîlci se aprovizionau cu toate cele necesare numeroasele și populatele mănăstiri din împrejurimi ⁷⁷. Un document birlădean ne informează că în tirgul orașului se desfăceau : sare, făină, lemne, dohot (păcură pentru uns carele), „și altele“ ⁷⁸. Omul lui Glogoveanu anunță că va aduce sarea, pe care nu apucase s-o vindă la bîlciul de la Preajba ⁷⁹.

Dar obiectul principal al comerțului îl constituiau vitele. „Întreaga bogăție a Moldovei — spune un raport consular austriac — se află în comerțul de vite“ ⁸⁰. Vitele erau principala marfă a țaranului ; cu banii realizați din vânzarea vitelor își plătea dările și își împlinea toate nevoile. El nu putea deveni client al negustorilor din bîlci, decît dacă și-a vindut vitele. La bîlciul de la Riurenii, în 1819, a fost tirg de mijloc, „și s-ar fi făcut și mai bun, că a fost vreme frumoasă“, dacă majorarea taxelor pe vite ce se vindeau în oboare n-ar fi silit mulțimea de turci cumpărători de cai „să se întorcă“, fără a fi cumpărat un cap. „Și așa, rămînînd vitele oamenilor nevîndute și lipsindu-le moneda din mină, au simțit tirgul mare scădere“ ⁸¹. Prusia și Saxonia trimiteau la bîlciurile de la Iași negustori care făceau remonta aproape a întregii lor cavalerii ușoare ⁸².

În 1822, ivindu-se un conflict între negustori și divanul Moldovei, cu privire la taxele asupra vitelor de negoț, negustorii de vite de toate naționalitățile au cedat și au oferit ocîrmuirii „un dar benevol de cinci piaștri“, numai fiindcă „iarmaroacele de vite se apropiiau“ ⁸³.

La Cîmpul Mare (Argeș) a fost tirg slab, în 1833, fiindcă n-au venit suruccii și vinzătorii au cerut prețuri duble. Nu s-au făcut tranzacții decît între localnici și, totuși, s-au vindut 500 vite mari ⁸⁴.

Iarmaroacele, mai ales cele de margine, erau cercetate de negustori de vite străini : turcii și prusienii căutau mai ales cai de remonță, austriecii vite cornute. Suditul saxon David Antonovici a cumpărat la diferite iarmaroace 105 cai, pe care, împreună cu alți 751, cumpărați de pe la boieri, izbuteste, cu autorizația lui Crasno Milasevici, să-i exporte prin Herța.

Negustorii străini făceau în Țara Românească stocuri de mărfuri pe care le desfăceau apoi în Turcia „la anumite epoci favorabile, cel mai avantajos la iarmaroace“ ⁸⁵.

La principalele noastre bîlciuri se tratau și afaceri „en gros“. Negustorii străini își puteau desface marfa cu toptanul, cu condiția să lase în seama „boltașilor și precupeților noștri sarcina vînzării cu amă-

⁷⁷ Pr. I. Popescu-Cilieni, *Biserici, sate și tirguri din jud. Vilcea*, Craiova, 1941, p. 70.

⁷⁸ I. Antonovici, *Documente birlădene*, II, p. 101—104.

⁷⁹ N. Iorga, *Situația agrară, economică și socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu*, București, 1915, p. 84.

⁸⁰ Hurmuzaki, XX, p. 737 (31 iulie 1822).

⁸¹ N. Iorga, *Studii și documente*, VIII, p. 88—89.

⁸² Hurmuzaki, supl. I/3, p. 522.

⁸³ *Ibidem*, XX, p. 737.

⁸⁴ Arh. St. Buc., Administrative noi, Ocîrmuirea Argeș, dos. 7314/1833.

⁸⁵ Hurmuzaki, XIX/1, p. 735—738.

nuntul, de unde nu puține conflicte s-au ivit între aceste două categorii de negustori. Mai ales sudiții austrieci, călcând legile țării și convențiile Porții cu Austria nu se mărgineau să vindă numai cu toptanul, ci se făceau și negustori cu de-amănuntul, provocând legitime proteste din partea negustorilor pămînteni.

Pe lângă vite se aduceau tot felul de mărfuri la bilci. Documentul birălădean deja citat, pe lângă vite, amintește următoarele produse desfăcute în tîrg : „sare, făină, lemne și altele“. Actul prin care divanul întărește și lărgeste privilegiile episcopiei de Buzău asupra bilciului ce se făcea la Buzău în fiecare an, la 24 iunie, „și ține 4 zile“, asigură episcopiei „hărăzia vămii... atît la lucrurile și mărfurile pămîntești, cit și la mărfurile ce ar veni de prin oarecare alte locuri și țări străine“⁸⁶.

Nu lipseau nici produsele industriei casnice. Raicevich laudă vasele de lemn de „tisa“ (poloboace și alte recipiente), care erau tot atît de bune ca cele de sticlă sau de argilă, și erau foarte practice pentru călătorie⁸⁷. La tîrgul Moșilor din București veneau oameni de la munte cu vase de lemn și de lut, smălțuite și nesmălțuite. Și trebuie să fi fost și alte produse ale acestei industrii așa de variate⁸⁸.

Mămularii de la graniță cumpărau de la meșteșugarii săraci și de la negustorii din orașele de la margine produse în valoare de 30—40 lei și cutreierau cu ele tîrgurile din localitățile de sub munte pînă ce izbuteau să le desfacă. Consulul Austriei îi denunță ca prejudiciabili comerțului austriac⁸⁹.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, rețeaua de bilciuri și de tîrguri se întinde. În ele se vind mai ales produse naturale, ca cereale și vite, dar și produse ale industriei casnice și meșteșugărești. În urma creșterii producției de mărfuri în această perioadă, relațiile comerciale se întind pe scară națională. „Ansamblul piețelor locale formează piața națională“⁹⁰.

B. DEZVOLTAREA ORAȘELOR CA CENTRE COMERCIALE

În afară de această înmulțire a tîrgurilor și bilciurilor ce se fac la sate și la orașe, în perioada 1774—1828 crește simțitor și importanța comercială a orașelor, a comerțului „așezat“. Numărul negustorilor și al prăvăliilor în tîrguri și orașele vechi este în continuă creștere.

În 1820 existau la Iași : 44 băcani, 1 brinzar, 9 călegii, 34 casapi, 76 crișmari, 137 croitori, 142 ciubotari, 12 giuvaergii, 5 pălărieri, 9 pescari, 113 precupeți, 31 rachieri, 10 tutungii, 8 zarafi, 17 vutcari etc.⁹¹, iar în București 48 de nume în compania bogasierilor, 38 în a băcani-

⁸⁶ Urechia, IX, p. 371—372.

⁸⁷ Raicevich, *Osservazioni*, p. 59—60. Vorbind despre aceste vase, Raicevich, adaugă „E singurul lucru pe care l-am văzut ieșind din industria valahă“.

⁸⁸ Urechia, VII, p. 105. Sătenii din Bălățești-Neamț vindeau prin tîrguri : sucmane, cergi, catrințe, lînă, briie, brînză, oi, vite și cai, aduceau vinuri din sudul Moldovei și treceau vite spre vînzare în Țara Ungurească „pentru chiverniseala lor și pentru bir“ (I. Antonovici, *Documente birălădene*, III, p. 299).

⁸⁹ Hurmuzaki, XIX/1, p. 735—738.

⁹⁰ N. Drujinin, *La genèse du capitalisme en Russie*, Moscova, 1955, p. 43.

⁹¹ „Bul. Ion Neculce“, III (1923), p. 4—5.

lor, 48 precupeți și 427 nume în compania a III-a, unde intrau amestecați: bumbăcari, cofetari, luminărari, bragagii, brutari, circiumari, măcelari, rachieri, toptangii, jimblari, croitori etc.⁹²

Tot în 1820, numărul negustorilor și meșteșugarilor din Focșanii Moldovei era de 387, din care: 32 croitori, 31 cojocari, 13 blănari, 11 găitănari, postăvari și bogasieri, 10 abagii, 48 ciobotari, 16 căldărari, 15 olari, 6 săpunari, 6 trăistari, un lipscan, un inar, 18 circiumari, 12 pescari, 9 bacali și precupeți, 6 măcelari, 5 pitari sau brutari, 3 rachieri, un tutungiu, un zaraf, 2 plăcintari, 2 brăgari etc.⁹³

În 1803, la Craiova se înființează o companie nouă de negustori, pe lângă cea veche existentă⁹⁴. Noi târguri apar în Moldova⁹⁵ și Țara Românească.

Dindu-și seama de dezvoltarea orașelor și de creșterea veniturilor ce rezultau din aceasta, boierii și mănăstirile caută să ia în stăpînire târgurile libere.

La această încercare de cotropire, orașenii se opun cu toată puterea, silind domnia să intervină de nenumărate ori în conflictele lor cu boierii sau mănăstirile.

Merită a fi subliniată aci lupta pe care o duc orașenii din Ploiești, între 1775 și 1819, pentru a scăpa de stăpînirea feudală. Orașul este dăruit în 1775 de Alex. Ipsilanti lui Ienachi Moruzi și e întărit apoi aceluiași de M. Șuțu, în 1785⁹⁶. În 1786 N. Mavrogheni dă dreptate ploieștenilor în procesul cu Moruzi și orașul redevine slobod⁹⁷. În 1793, orașul e dat din nou lui Moruzi⁹⁸. Ploieștenii nu încetează lupta, și în 1797 obțin de la Al. Ipsilanti din nou libertatea⁹⁹, nu pentru mult timp însă, deoarece în 1809¹⁰⁰ și 1819¹⁰¹ orașul e întărit lui Costache Caragea. Orașenii nu vor înceta însă lupta, pînă nu vor obține libertatea.

Încercarea ce se face de a se dăruia orașul Craiova „la două obraze”, la 7 iulie 1783, nu reușește, datorită opoziției orașenilor — printre care sînt desigur și mulți negustori. M. Șuțu revine asupra daniei în același an, la 23 septembrie¹⁰².

Un proces similar de cotropire a orașelor libere, mai accentuat poate, întîlnim și în Moldova, unde multe din acestea sînt dăruite de domni boierilor favoriți sau mănăstirilor. De abia în 1827, dăruririle de târguri sînt oprite printr-o anafora.

⁹² V. A. Urechia, *O statistică a Țării Românești la 1820*, „Analele Academiei Române”, s. II, t. IX, p. 41—46.

⁹³ C. C. Giurescu, *Populația ținutului Putna la 1820*, București, 1941, p. 16—17.

⁹⁴ Urechia, XI, p. 285—287.

⁹⁵ Pentru numărul târgurilor înființate în această perioadă, situația târgurilor și orașelor existente în Moldova și lupta unora dintre ele pentru emanciparea de sub stăpînirea feudală, vezi articolul lui D. Ciurea, *Orașele și târgurile din Moldova în cadrul perioadei de descompunere a feudalismului*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, an. VII, 1956, fasc. I, p. 97.

⁹⁶ Urechia, I, p. 489—490.

⁹⁷ *Ibidem*, III, p. 69.

⁹⁸ *Ibidem*, V, p. 242—245.

⁹⁹ *Ibidem*, VII, p. 101—103.

¹⁰⁰ *Ibidem*, IX, p. 586.

¹⁰¹ *Ibidem*, XII, p. 426—430.

¹⁰² *Ibidem*, I, p. 488.

În afară de târgurile Huși și Roman, aflate în stăpînirea episcopilor de acolo și a căror luptă de emancipare se accentuează, și alte târguri încap în această vreme în minile boierilor.

Astfel, Scarlat Callimachi întărește fiicei sale Ralu stăpînirea asupra Tîrgului Frumos și dreptul de a lua venitul, în virtutea hrisovului din 23 iunie 1813¹⁰³. Constantin Ipsilanti dăruiește în 1801 spătarului Șerban Costache vatra tîrgului Fălciu cu toate veniturile din băutură, căsăpie și dohot (păcură de uns carele) și mortasipia tîrgului¹⁰⁴. Al. Șuțu întărește dania la 22 mai 1802, dar rezervă episcopiei venitul tîrgului. Locuitorii s-au opus unei asemenea concesiuni, încît Scarlat Callimachi a fost nevoit să dea poruncă isprăvniciei de Fălciu să-i si-lească să dea episcopiei venitul tîrgului¹⁰⁵.

În 1795, M. Șuțu întărește lui C. Ghica tîrgul Vasluiului cu mortasipia tîrgului, vînzarea băuturilor, mesărnîța la scaunele de tăiat carne, bazmănul dughenelor și „magazalelor“ și dreptul de a lua 40 de bani de la cei ce vin la iarmaroc cu marfă¹⁰⁶. În 1820 aceleași drepturi sînt conferite fiului său Alexandru Ghica¹⁰⁷.

Cu privire la stăpînirea tîrgului Birlad un conflict a izbucnit, în 1814, între Neculai Dimachi, proprietarul moșiei Birlad, și tîrgoveții. Aceștia s-au plîns divanului că Dimachi le ia bezmăn (chirie) cite 10—12 lei pe an de fiecare casă zidită la mahala și plată pentru imaș. În așteptarea hotărîrii divanului, bîrlădenii răzvrățiți au fost îndemnați de domn să plătească spătarului Dimachi toate veniturile și bezmănurile, precum s-a urmat „an și anțărț“. Divanul a hotărît să trimită la Birlad o comisie care să aleagă hotarele și, astfel, să liniștească populația. Conflictul a fost rezolvat prin aceea că soția spătarului Dimachi a vîndut tîrgoveților din Birlad moșia tîrgului cu 180 000 lei și Scarlat Callimachi a întărit actul (februarie 1815)¹⁰⁸.

Unele orașe libere caută să obțină de la domnie asigurarea privilegiilor și libertății lor. Orașului Botoșani i se asigură în 1794 libertatea comerțului cu scutirile ce avea¹⁰⁹; iar orașul Bacău obține în 1823 un așezămînt, după care veniturile tîrgului (măhălitul, cotăritul, venitul de la căsăpie etc.) vor fi ale cutiei tîrgului care le va folosi

¹⁰³ N. Iorga, *Studii și documente*, XIV, p. 162—163; idem, *Documentele familiei Callimachi*, I, p. 592—593; N. Dăringă, *Monografia com. Tîrgul Frumos*, p. 22.

¹⁰⁴ „Bul. Ion Neculce“ (1922), p. 310—311; porunca e repetată în 1803 (*ibidem*, p. 312—313).

¹⁰⁵ „Creșterea colecțiilor“ (1920—1932), p. 167; *Uricarul*, V, p. 20.

¹⁰⁶ G. Ghîhănescu, *Surete și izvoade*, XV, p. 177—180.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 236—239.

¹⁰⁸ I. Antonovici, *Documente birlădene*, II, p. 167—197; Urechia, X-B, p. 379—382; *Uricarul*, II, p. 6—13. Pentru pricina dintre tîrgoveții din Șoldănești (Fălticeni) și stăpînul moșiei, spătarul Andrei Bașotă, din 1825—1826, vezi *Uricarul*, XIX, p. 52—94; conflictul dintre tîrgoveții din același oraș și logofătul Constantin Balș este relatat de T. G. Bulat, *Din istoricul tîrgurilor moldovenești Fălticeni și Tecuci*, „Arhivele Basarabiei“, IV (1932), nr. 2, p. 73—86. Vezi, de asemenea, N. Grigoraș, *Din raporturile tîrgurilor moldovenești cu mîndștirile în epoca fanariotă*, „Bul. Inst. Xenopol“, 1941, nr. 1, p. 15—26, și N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 528—529 (cazuri de dăruiri de tîrguri).

¹⁰⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 132—134. Vezi și privilegiul din 1820 decembrie 15 dat tîrgului Botoșani, în N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 669—872.

„pentru trebuința obstească“ și mai ales „pentru școala târgului, pentru învățătura copiilor târgoveților“¹¹⁰.

Astfel, prin luptă continuă cu boierii și mănăstirile, negustorii și meseriașii din unele orașe reușesc să-și păstreze libertatea.

Stăpînirea boierilor și mănăstirilor asupra unora din târgurile și orașele Țării Românești și Moldovei este una din cauzele care frînează dezvoltarea comerțului intern al celor două țări.

Alte cauze care stînjenesc dezvoltarea comerțului intern sînt : dările mari impuse asupra negustorilor și tranzacțiilor comerciale, abuzurile administrației, starea proastă a drumurilor, lipsa unui sistem monetar unitar cu relele ce decurg din aceasta, privilegiile sudiților străini, privilegiile boierilor și mănăstirilor etc.

1. DĂRILE

Dările mari la care sînt impuși negustorii, ca și diversele obligații față de stat sau față de proprietarul locului la vînzarea obiectelor sînt de asemenea o piedică serioasă în calea dezvoltării comerțului intern.

Negustorii care aveau prăvălii plăteau pentru acestea darea numită fumărit, care era în 1791, la București, de cinci taleri și 66 bani, pentru prăvălia și circiuma de categoria I, de doi taleri 1/2 și 36 bani, pentru cele de categoria a II-a și de un taler și 48 bani, pentru cele de categoria a III-a¹¹¹; prăvăliile mănăstirilor și boierilor mari erau scutite.

Negustorii constituiți în bresle plăteau în Moldova birul de nume și ajutorință. În 1799, negustorii din Iași plăteau 15 lei de nume pe an, plus 5 parale răsura și cîte 25 lei pe an pentru dugheana de lipscănie, 20 lei cea de brașovenie și blănărie și 15 lei cea de bogaserie¹¹².

În 1824 se încearcă, în Țara Românească, unificarea dărilor plătite de negustori, indiferent de volumul afacerilor lor, la 20 piaștri de prăvălie, ceea ce atrage protestele legitime ale negustorilor mici¹¹³.

În afară de aceste dări, pe persoană și pe prăvălie, negustorii mai plăteau și alte angarii.

Cotăritul era darea plătită de negustorii ce vindeau cu cotul, ca și de cei ce vindeau băuturi din vase ce trebuiau măsurate. În 1791 se plăteau la București un taler vechi de prăvălie anual și doi taleri și 90 de bani la preschimbarea coților pecetluiti de domnie, cu care negustorii erau obligați să vîndă¹¹⁴. Pentru măsuratul buților se plăteau 60 de bani de bute, în 1791, și un taler de bute, în 1819.

¹¹⁰ *Uricarul*, VI, p. 475—479.

¹¹¹ *Urechia*, IV, p. 262.

¹¹² *Ibidem*, VII, p. 286—287. În 1798 dugheanele din târgul Chișinău plăteau la ajutorința de iarnă sume variînd între 4 și 28 lei (după mărimea volumului afacerilor încheiate). O zalhana plătea 28 lei, iar o alta doar 5 lei; un blănar plătea 17 lei, un altul 11; crișmele plăteau între 4 și 26 lei (N. Iorga, *Studii și documente*, XXI, p. 116—120).

¹¹³ Hurmuzaki, X, p. 265.

¹¹⁴ *Urechia*, IV, p. 257—258; la Iași, în 1799, cotăritul era de 60 bani anual de dugheană și trei lei 60 parale de poloboc, pentru circiumi (*ibidem*, VII, p. 286—287).

Căminăritul se plătea în 1791, la București, cite 72 de bani de butea cu băutură ¹¹⁵, iar în 1794 un taler de butea de vin, patru taleri de butea mare de rachiu etc ¹¹⁶. Mănăstirile mari și boierii erau scutiți.

Măjăritul era darea pusă pe peștele ce se aducea spre vânzare în oraș. În 1792 ¹¹⁷ și 1803 ¹¹⁸, la București, se plăteau un taler și 12 bani, plus trei ocale de pește, pentru carul de pește adus de la baltă.

Pentru vitele ce se vindeau în târg, ca și pentru alte produse, se plătea darea numită mortasiapie care, în 1775, era în Moldova de 40 bani noi de cal, 24 de bou și vacă, 10 de mascur, 6 de oaie și capră, 15 pentru carul cu sare, ca și pentru cel cu coafe, 2 bani pentru butea de horică adusă din Țara Leșească etc. ¹¹⁹.

În Țara Românească, în 1794, pentru bucatele ce se vindeau în târguri sau prin sate la negustori, cumpărătorul plătea 1/10 din valoare. Când se vindeau pentru hrană, acestea nu erau supuse vămii ¹²⁰.

Mortasiapia târgurilor moldovene trebuie să fi adus venituri destul de însemnate, de vreme ce mănăstirile caută să le obțină de la domn ca „milă“.

În 1775, m-rea Bistrița avea mortasiapia târgului Birlad, m-rea Preșcista pe a târgului Roman, m-rea Putna a târgului Siret, m-rea Sf. Spiridon pe a Iașilor și a Târgului Frumos ¹²¹ etc.

În afară de dările legale, negustorii, ca și celelalte bresle, trebuiau să dea anumitor dregători, sub nume de plocoane, sume destul de importante de bani. Astfel, în 1890 bacalii din Iași trebuiau să dea 130 lei marelui agă, la luarea în primire a funcției sale, precupeții zarzavagii 60 lei, precupeții făinari 50 lei și pitarii 60. Separat, bacalii, pitarii și plăcintarii dădeau la cele patru posturi ale anului suma de 550 lei.

La toate aceste dări și plocoane trebuie să adăugăm și dările cerute la trecerea mărfii peste ape — pe poduri sau prin vad — ca și de trecerea prin oraș, peste „podurile“ ce acopereau străzile ¹²².

Această sumedenie de dări, puse asupra comerțului și transportului mărfurilor, scumpeau enorm prețul acestora și păgubeau pe vânzătorii și cumpărătorii ce nu beneficiau de privilegiu.

¹¹⁵ *Ibidem*, IV, p. 114.

¹¹⁶ *Ibidem*, V, p. 185—187.

¹¹⁷ *Ibidem*, IV, p. 263.

¹¹⁸ *Ibidem*, XI, p. 201.

¹¹⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, XXII, p. 5. Mortasiapia pentru vitele mari era tot de 24 bani noi și în 1807 „Arhivele Basarabiei“ (1930), p. 137—138, și în 1820 Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XV, p. 238.

¹²⁰ Urechia, V, p. 180, 253—254.

¹²¹ Condicta lui Grigore Ghica în N. Iorga, *Studii și documente*, XXII, p. 11—12; vezi și P. Râșcanu, *Lefile și veniturile boierilor moldoveni*, Iași, 1887, p. 66, 69—70.

¹²² În 1784 se plătea podărit la Craiova: 90 bani de carul cu bute cu rachiu, 240 de carul cu marfă de Lipsca, 45 de carul cu postav românesc, 60 bani de carul cu brașovenie etc. Sudiții nu plăteau această dare (Urechia, I, p. 520—521). Aceleași taxe constituiau în 1792 veniturile podurilor din București (*ibidem*, IV, p. 366—367).

2. ABUZURILE ADMINISTRAȚIEI

Și în bilciuri, ca și în orașele și satele țării, organele administrației se dedau la tot soiul de abuzuri, care împiedicau buna desfășurare a târgurilor și cauzau prejudicii celor care veneau la bilci.

Pentru străjuirea iarmarocului de la Riureni (Vilcea), domnul a orînduit pe Dumitru Caraghioz buluc-bașa cu un număr de neferi și i-a poruncit să vegheze ca oamenii să-și poată face alișverişul lor în pace și nebintuiți. Cum acești paznici ai ordinii erau ei înșiși un izvor de năpăstuiiri și de abuzuri, domnul îi avertizează ca nici zapciul, nici neferii lui să nu îndrăznească a face locuitorilor, la mergere și la întoarcere, vreo supărare cu conace fără plată, ci să cumpere tot cu tocmeală și cu plată¹²³.

O pacoste și mai mare erau beșliii. Puși să păzească județele de turcii vagabonzi, ei se amestecau în toate, „adică la târguri, luau havaet de la prăvălii, luau și ei, sub cuvînt de vamă, din lucrurile ce vindeau, sub cuvînt de havaet, luau groși de la butoaiele de vin și rachiu ce întilneau pe drum, din căruțe cu mere și alte asemenea ce întilneau“¹²⁴.

Marele vornic C. Conachi relatează domnului scena la care a asistat la iarmarocul de la Nămoloașa și „unde a privit cu oțărire începutul celor mai aprige jafuri și împilări ale norodului prost și a neguțătorilor din partea a doi neferi turci“, rînduiți de beșli-aga de Focșani. De îndată ce a început târgul, „aprigii aceia s-au pornit a strînge beșlegăritul“, adică o taxă pe toate vitele din târg, chiar pe cele de la carele de marfă, pe tarabe și pe toate actele de vînzare-cumpărare. Oamenii au protestat, spunînd că au fost înșelați și că pe viitor, nu se vor mai aduna în acest loc. Conachi a căutat să-i liniștească și a chemat pe cei doi neferi și i-a certat. Ei au răspuns că n-au a primi porunci decît de la beșli-aga și că vor continua să strîngă beșlegăritul, după porunca ce au. Deși n-au putut să arate porunca, Conachi nu le-a putut face nimic. Ei erau turci¹²⁵.

Slujbașii țării nu erau mai buni. Negustorii din Pitești se plîng lui Mihai Suțu că ispravnicii și căpitaniii îi supără la bilciuri și la târguri, pe unde merg din vechime. Ei aveau obiceiul să dea 40 bani de prăvălie ; acum li se iau cîte doi zloți.

La plîngerea vătafilor plaiurilor Novaci, Gorj și Hurezu, Constantin Ipsilanti ia măsuri împotriva unui logofăt armășesc, Dumitru, care, sub pretextul de a umări pricini vechi de 5—20 ani, vine cu armășeii și „jeremetisește“ locuitorii cu bani ; „și vin și în vremea bilciurilor ce se țin în plaiuri și fac atîtea supărări oamenilor incît, din pricina lor, se sparg târgurile“¹²⁶.

Ocîrmuirea Țării Românești invită pe caimacamul Craiovei, Iancu Samurcaș, să pună capăt abuzurilor slujbașilor săi care, prin taxe samavolnice, împiedică pe locuitori să meargă la târgurile din stînga Olului. În 1782 se poruncește banului Ianache Hrisoscolev să nu îngăduie ca zapcii să supere pe neguțători pe la bilciuri¹²⁷.

¹²³ *Ibidem*, XI, p. 369—370 (29 august 1803).

¹²⁴ *Ibidem*, II, p. 38.

¹²⁵ Furnică, I, p. 336—337.

¹²⁶ Urechia, XIII, p. 301.

¹²⁷ *Ibidem*, I, p. 282.

În afară de taxele arbitrar majorate sau înmulțite, paznicii ordinii și liniștii târgului dijmuiiau produsele expuse spre vânzare, după cum rezultă dintr-un act al lui Al. Suțu referitor la târgul Birlad, în care se poruncește ca vameșii, mortasipiii și baș-beșli-aga să nu ia fără plată pește proaspăt, raci, verdețuri, legume verzi și uscate, cherestea și altele ¹²⁸, sau din porunca adresată în 1810 vameșului de la Pitești de a nu mai lua vamă din piine, ouă, lemne etc. ¹²⁹.

Uneori vameșii abuzivi luau vamă și de la locuitorii satelor care cumpărau hrană unul de la altul și care „cu cită vânzare fac, nu se poate plăti” ¹³⁰, cereau vamă mai mare decât era obiceiul, cum face polcovnicul județului Dimbovița, în 1793, „speriindu-se neguțătorașii de jafurile lui și-au părăsit târgurile” ¹³¹ sau cereau a doua oară plata vămii, cum face vameșul de la Craiova, în 1801, pentru o cantitate de porumb ¹³².

Aceste abuzuri erau așa de generale și de adânc înrădăcinate, încât ocîrmuirea lui Al. Suțu le vede apărînd, odată cu apropierea primăverii și cu începutul târgurilor. Într-un ordin circular, care urma să fie publicat în toate județele, se recunoaște oficial că „zabiții județelor, cum și zapcii spătărești i orînduiții isprăvnicatelor, din cari unii”, în loc să-și facă datoria „împotrivă, cu cuget de hrăpire aflîndu-se, năpăstuiesc pe săraci, de la care cer și împlinesc oricîtă sumă de bani pot să ia cu numire de havaeturi de la cară și cu numire de cheltuieli de asemenea dintr-acestea” ¹³³.

3. CONCURENȚA SUDIȚILOR ȘI PRIVILEGIILE ACESTORA

Deși tratatele nu autorizau pe supușii străini să vîndă cu amănuntul și să cumpere imobile în Țara Românească, ei vindeau vin cu ocaua, țineau băcănii, brutării și circiumi și, în ciuda firmanelor imperiale, și-au construit prăvălii și case și au cumpărat grădini, vii și moșii. Agenția austriacă ajunsese să stăpînească sate întregi, „dînd în mîna fiecărui român patente cu pecetea regească și numîndu-i oameni regești ai nemților” ¹³⁴. Cei mai mulți domni au tolerat acest abuz și sudiții „au fost neturburați în posesiunea acestor bunuri”. Unii însă au protestat. Astfel, Alexandru Moruzi i-a somat, în 1795, să-și lichideze afacerile în 15 zile sau să se facă raiale ¹³⁵. Alții au încercat să-i trateze ca raiale și să-i supună la plata impozitelor pe care le plăteau pămîntenii. Poarta însăși a intervenit, promulgînd la 21 iunie 1798 un hatiserif special, prin care interzicea sudiților de a poseda moșii în țară și restrîngea numărul sudiților. Pe viitor nu mai recunoștea calitatea de sudiți fiilor de sudiți căsătoriți cu românce.

¹²⁸ I. Antonovici, *Documente birlădene*, II, p. 101—104.

¹²⁹ Urechia, XII, p. 241.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ *Ibidem*, VI, p. 640.

¹³² *Ibidem*, VIII, p. 233—234.

¹³³ *Ibidem*, XII, p. 365.

¹³⁴ *Ibidem*, II, p. 30.

¹³⁵ Hurmuzaki, XIX/1, p. 743.

Negustorii s-au plins că sînt „bintuiți în chipuri și cu mijloace împotrivoitoare“ și consulii au invocat faptul că mulți locuitori ai Moldovei și Țării Românești posedau moșii în Bucovina. Astfel, supușii austrieci au continuat să rămînă neturburați în posesiunea bunurilor lor¹³⁶. În ceea ce privește plata fumăritului, negustorii austrieci au izbutit de asemenea să se sustragă plății și chiar să obțină restituirea sumelor plătite. În tot cazul, raportul general al lui Fleischhackl din 1822 recunoaște că „pînă în momentul acela“, domnii n-au izbutit să reducă pe negustorii austrieci la norma comună, adică să-i silească să înceteze de a mai stăpîni moșii și de a vinde cu amănuntul, sau să se facă raiale¹³⁷.

Negustorii de țară, care făceau parte din „compania cea mare a neguțătorilor“, erau încă în 1824, „mici negustori de diferite ramuri comerciale, care, atît pentru a nu fi supărați de vreun isprăvnicat, care i-ar fi așezat printre contribuabili, cît și pentru a nu fi năpăstuiți nici de ispravnici, nici de zapcii, formează o companie care, printr-un privilegiu particular, își plătește contribuția direct la vistierie“¹³⁸.

Membrii „cumpaniei“, cu starostele și cei 24 de sfetnici ai săi, aveau dreptul să vegheze ca negustorii străini, veniți cu marfă de același fel, să nu-și dezlege „poverile“ sau „teancurile“ lor fără voia starostelui, ci să fie obligați a-și vinde marfa cu toptanul, urmînd ca membrii „cumpaniei“ s-o desfacă cu amănuntul. Negustorii străini nu puteau să vîndă marfa cu amănuntul¹³⁹ și „să strice alișveriușul pămîntenilor“, decît dacă „se așezau în dajdie“ și deveneau pămînteni. Numai la bilciuri, plătind trei lei de prăvălie, puteau neguțătorii cum voiau.

Negustorii pămînteni sînt însă reduși în general la comerțul mic, unde se apără greu, cu toate hrisoavele lor, de comerțul sudităilor.

Comerțul mare era mai ales în mina străinilor, greci mai întîi, apoi austriecii. Grecii veneau ca emisari ai turcilor pentru furniturile capanului sau ca creditorii ai domnilor, care, pentru a-și acoperi cheltuielile de investitură și de instalare, luau bani cu dobîndă mare (a *grosso cambio*) de la negustorii greci, cărora le ipotecau veniturile viitoare. Adesea acești creditorii, ispițiți de ciștigul mare, se lăsau de negoț și se ocupau cu arenda vămilor, ocnelor și diferitelor impozite indirecte, apoi, după ce strîngeau un capital suficient, cumpărau moșii. Dacă se întîmpla o schimbare de domnie, noul domn punea mina pe venituri și negustorii își pierdeau capitalul, ceea ce s-a întîmplat adeseori¹⁴⁰. Aceia care s-au ținut de negoț au izbutit să cuprindă, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, toate ramurile comerțului nostru cu părțile balcanice. Numărul lor era însemnat în toate orașele țării și cei mai mulți s-au asimilat repede, mai ales după ce deveneau stăpîni de moșii¹⁴¹. Boierii, îndeosebi cei din Moldova, s-au făcut adesea coman-

¹³⁶ Urechia, XI, p. 266—267.

¹³⁷ Hurmuzaki, XX, p. 721—722.

¹³⁸ Memoriul consulului prusac, Kreuchely, din 26 septembrie 1824, Hurmuzaki, X, p. 196.

¹³⁹ În hrisovul dat la 1783 breslei negustorilor se spune: „Neguțitorii străini, care nu vor fi cu locuință aici în țară și vor aduce marfă... să aibă a-și vinde marfa lor cu ridicata, ear să nu aibă voie să-și vinde marfa lor cu cotul sau cu cumpăna... afară din lucru ce este de mîncare“, „Convorbiri literare“, XXII (1888), p. 805.

¹⁴⁰ Hurmuzaki, XIX/1, p. 73.

¹⁴¹ Vezi lista alcătuită de N. Iorga în *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, p. 139—140; Hurmuzaki, XIX/1, p. 72.

ditari ai acestor negustori, cărora le-au furnizat fonduri și cu care unori s-au încuscrit.

După înființarea consulatelor austriece, preponderența a trecut în mina supușilor austrieci, dar și aici inițiatori au fost grecii așezați în orașele Transilvaniei, mai ales la Sibiu și Brașov. Ei erau organizați într-o companie privilegiată, care, pe lângă greci, cuprindea armeni, bulgari și sirbi, mare parte românizați prin încuscirii și legături de afaceri cu românii de pe ambele părți ale Carpaților. Exemplu tipic e casa Hagi Constantin Pop din Sibiu. Prin aceste case se aprovizionau țările din centrul Europei cu bumbac, mătăsuri, untdelemn, spițerii și coloniale din provinciile turcești, cu lână, ceară, vite și piei din țările române.

Negustorii din Șcheii Brașovului, așezați în Moldova, în 1770, făceau comerț cu articole de Brașov, Viena și Veneția. Raicevich se gândea la o societate comercială austriacă, care să acapareze tot comerțul Moldovei. În Țara Românească, un astfel de proiect era mai greu de realizat, fiindcă „la București mai erau negustori care dispuneau de fonduri și, mai ales, printre aceia care exportă lina și ceara”¹⁴².

Cu toate protestele negustorilor pămînteni și cu toate măsurile preventive sau represive ale domnilor, supușii austrieci practicau curent și comerțul cu amănuntul. „Micul comerț în județe, precum și circiumăritul, din care mulți supuși chezaro-orăiești își asigură traiul zilnic — scrie Fleischhackl în 1822 — sînt de regulă interzise străinilor, însă tolerate, cu condiția plății unor taxe la care sînt supuși și pămîntenii”¹⁴³. În 1820, prin desființarea marelui companii a negustorilor din București, sudiții capătă dreptul de a face comerț cu amănuntul, ca și pămîntenii¹⁴⁴.

Fapt caracteristic, remarcat de observatorii străini, este că „nu se găseau în Moldova și Țara Românească decît monopolști și preocupți; nu existau nici misiți, nici piețe pentru stabilirea prețurilor”¹⁴⁵.

În fața negustorilor străini, protejați de abotputernica autoritate consulară, administrația era neputincioasă să aperse interesele negustorilor pămînteni. Ea nu-i putea sili pe cei dintii nici măcar să treacă prin intermediul negustorilor de țară pentru a-și desface marfa și pentru a-și face cumpărăturile destinate exportului. Ea nu i-a putut exclude din comerțul cu amănuntul.

4. PRIVILEGIILE BOIERIMII

În afară de concurența sudiților, dezvoltarea comerțului autohton a fost stingherită de privilegiile acordate de domnie boierilor și chiar unor negustori.

Alături de monopolul scaunelor de măcelărie și al circiumilor de pe moșile lor, de privilegiul pivnițelor scutite, de acela al prăvăliilor apărate de dări, de dreptul de a introduce vin în oraș fără să plătească

¹⁴² *Ibidem*, p. 72—77.

¹⁴³ *Ibidem*, XX, p. 720.

¹⁴⁴ Urechia, XII, p. 387—388.

¹⁴⁵ Hurmuzaki, XVII, p. 266.

vinăriciul, boierii și-au arogat o serie de excepții în materie de vamă. Al. Callimachi întărește, în 1798, lui Iordache Ruset privilegiul ce-i fusese acordat de Mihai C. Șuțu, în 1795, și care-i scutea pe veci 500 boi de negoț, în fiecare an, de vamă, de cornărit și „de toate întâmplătoarele dări cîte vor mai fi pe alte vite de negoț”¹⁴⁶. Astfel de scutiri nu sînt excepționale. Ele dovedesc cît de puternice erau încă privilegiile feudale.

Aceste privilegii ale boierimii erau, fără îndoială, o piedică în calea dezvoltării comerțului. Enumerînd toate aceste avantaje și monopoli ale boierimii, V. A. Urechia se întreba „cum era posibil să facă vreo treabă bietul neguțitor în asemenea condițiuni?”¹⁴⁷.

Prin influența lor socială și politică, boierii călcau toate regulile comerțului, făcînd negustorilor o concurență neleală și păgubînd visteria. Regula era ca vama tirgului să fie plătită de cumpărător. Or, catalogul vămilor pe 1792, ca și cel pe 1803 stabilesc că atunci cînd o mănăstire sau un boier cumpără grîu, bivoli sau cai pentru trebuința gospodăriei sale, vama tirgului cade în sarcina vînzătorului.

În aceste condiții era greu ca negustorii să poată impune cîrmuirii o politică economică liberală și conformă intereselor comerțului, înainte de a se fi suprimat privilegiile boierești. De aceea negustorii vor susține revoluția lui Tudor Vladimirescu, care le promitea mîntuire de „tagma jefuitorilor”.

Tot aici trebuie să vorbim și de rolul domniei în dezvoltarea comerțului celor două Principate.

Veniturile pe care domnii le trag de pe urma dezvoltării schimburilor comerciale în țară sau în legătură cu străinătatea sînt printre cele mai importante venituri — legale sau extralegale — ale domniei. Veniturile vămilor — de la hotar și din orașe și tirguri — ca și acelea ale ocnelor aduc domniei sume însemnate.

Ca urmare a dezvoltării comerțului, domnia este din ce în ce mai des chemată să-l reglementeze. Printre domnitorii din perioada ce o studiem sînt unii — ca, de pildă, Al. Ipsilanti — care iau măsuri favorabile dezvoltării comerțului¹⁴⁸. Cei mai mulți caută să tragă pe orice căi profituri maxime. Au rămas de pomină specula cu grîne făcută de Al. Moruzi în 1795¹⁴⁹ și afacerile lui Caragea cu permisele de export.

Domnia trebuie să intervină tot mai des, fie pentru a reglementa conflictele permanente dintre negustori și stăpînii tirgurilor și blciurilor, fie pentru a mai înfrîna abuzurile la care se dedau slujbașii domnici de căpătuală.

În aprovizionarea Imperiului otoman cu produse din țările române, domnii au un rol important, aceasta fiind una din sarcinile principale ce le primeau odată cu investitura. Împreună cu negustorii turci, domnii fixează prețul la care trebuiau să fie „cumpărate” proviziile necesare Porții. În legătură cu aceasta stau desigur „narturile”, prețurile pe care

¹⁴⁶ Furnică, I, p. 4—5.

¹⁴⁷ *Ibidem*, VII, p. 213.

¹⁴⁸ *Ibidem*, IV, p. 234 ; XI, p. 202, 208—210.

¹⁴⁹ Al. Papiu-Ilarian, *Tesaur de monumente*, II, p. 184.

periodic domnia le stabilea la diferitele produse vindute la orașe. Narturile nu se pot explica decît în legătură cu prețul fix la care se aprovizionau turcii și de care trebuia să se țină seama la vînzarea restului de produse rămase în țară.

Ne-au rămas numeroase asemenea narturi ¹⁵⁰. În timpul administrației rusești din 1806—1812, în 1808, narturile s-au desființat, rămî-nînd numai la piine, carne și luminări ¹⁵¹.

Domnia intervine adesea și în desfășurarea vieții comerciale a țării, luînd măsuri pentru interzicerea intermediarilor dintre producători și consumatori ¹⁵² sau căutînd să asigure aprovizionarea capitalei cu cele necesare ¹⁵³.

În viața breslelor, intervenția domniei se face tot mai intens simțită, prin numirea unor boieri sau favorizați în fruntea breslelor de negustori ¹⁵⁴, prin desființarea unor bresle sau concentrarea altora, ca și prin restrîngerea vechilor drepturi și privilegiilor ale breslelor ¹⁵⁵.

Exponenți ai politicii Porții, ale cărei interese erau obligați să le servească, reprezentanți ai clasei exploatatoare din țară, ale cărei privilegii le consfințeau, și interesați să stoarcă cît mai mult din țară în timpul unei domnii de scurtă durată, domnii din această perioadă — chiar dacă iau unele măsuri favorabile dezvoltării comerțului — erau ei înșiși, prin poziția lor, o piedică în calea dezvoltării negoțului Moldovei și Țării Românești.

Constatările generale care se desprind din această analiză sînt importante, atît pentru stabilirea nivelului tehnicii comerciale la începutul secolului al XIX-lea și pentru dezvoltarea pieței interne, cît și pentru natura piedicilor care stăvileau dezvoltarea comerțului. Ele se pot rezuma în următoarele puncte :

1. Cele mai multe din bilciuri nu s-au diferențiat încă de tirgul săptămînal. Documentele întrebunțează adeseori termenul de tirg pentru acela de bilci. Constantin Ipsilanti acordă marelui vornic Radu Goleșcu dreptul de a face tirg o dată pe an pe moșia sa Golești. Aici e vorba incontestabil, de un bilci. Confuzia între cei doi termeni se explică prin faptul că bilciul nu se deosebea la noi de tirgul săptămînal

¹⁵⁰ Pentru articole de băcănii și zarzavaturi din 1783 noiembrie 19 (Urechia, I, p. 479—480), 1793 aprilie 3 (*ibidem*, V, p. 347—351), 1807 iulie 31 (*ibidem*, IX, p. 135—136); pentru încălțăminte din Țara Turcească, băcănii și zarzavaturi din 1792 iulie 13 (*ibidem*, IV, p. 312—320); carne din 1791 octombrie 12 (*ibidem*, p. 318), 1792 iulie 6 (*ibidem*, p. 308), 1802 decembrie 9 (*ibidem*, VIII, p. 666); pentru pîine din 1791 septembrie 11 (*ibidem*, IV, p. 302—304); pește din 1801 noiembrie 26 (*ibidem*, VIII, p. 231) etc.

¹⁵¹ Urechia, XI, p. 781.

¹⁵² În 1797, Al. Ipsilanti interzice negustorilor din București să iasă înaintea țaranilor care aduc chereștea și să facă „matrapazlic și precupie” (*ibidem*, VII, p. 343).

¹⁵³ În 1791, băcanii din București sînt obligați — așa cum capanlii aprovizionează Constantinopolul — să aibă grijă de aprovizionarea capitalei (*ibidem*, IV, p. 338).

¹⁵⁴ În 1791, M. Șutu numește ca staroste al breslei negustorilor pe boierul Ioan Popovici (*ibidem*, p. 286); în 1802, e numit staroste boierul Panait Țigara (*ibidem*, XI, p. 280) etc.

¹⁵⁵ Judecata membrilor breslelor este dată în Moldova la 1814 marelui cămăraș (*ibidem*, IX-B, p. 379); vezi și V. A. Urechia, *Din istoria breslelor*, „Convorbiri literare”, XXII (1888), p. 797—798.

decît prin intervalul care separa o întrunire de alta și prin durata lui. Faptul că nu se putea înființa un târg decît la o anumită distanță de altul dovedește de asemenea că majoritatea bilciurilor nu ajunseseră „tîrguri de țară“, ci au rămas tîrguri locale care se adresau populației din împrejur. Bois-le-Comte remarcă, în 1834, că nu existau la noi nici misiți, nici piețe pentru stabilirea prețurilor¹⁵⁶. Or, una din funcțiile marilor bilciuri era tocmai aceea de a stabili prețurile.

2. Dacă bilciurile locale se adresau îndeosebi populației din apropiere, iar tîrgurile săptămînale erau simple centre de aprovizionare regulată a populației urbane și raza lor de acțiune se limita la împrejurimile orașului, „tîrgurile de țară“ sau iarmaroacele au îndeplinit o funcție mai generală. În lipsa unui mare centru regulator al întregii vieți economice și a unor piețe pentru stabilirea prețurilor, bilciurile din unele localități (Cîmpulung, Rîureni, Cîmpina, Buzău, Focșani, Iași) au constituit întîlniri periodice, unde negustorii străini și cei de țară făceau afaceri „en gros“ și își lichidau afacerile prin sistemul compensațiilor și plăților la termen. Ele serveau apoi ca centre pentru desfacerea produselor agriculturii și industriei casnice și meșteșugărești. Aceste bilciuri au contribuit, fără îndoială, la lărgirea pieței interne, cu atît mai mult cu cît mărfurile circulau liber pe tot cuprinsul țării, fără barierele vamale care, în alte țări, au constituit o piedică așa de supărătoare în calea dezvoltării comerțului.

Dacă, cu toate acestea, comerțul, care, într-o anumită măsură, a avut ca efect să descompună vechiul mod de producție, n-a determinat înlocuirea lui printr-un nou mod de producție e că acest fenomen depindea de dezvoltarea modului de producție însuși, de dezvoltarea forțelor de producție.

3. Caracterul local al majorității bilciurilor de la noi se explică prin acapararea majorității bilciurilor de către boieri. Nemulțumiți numai cu claca, cu dijma, cu monopolul circiumii, băcăniei și al scaunelor de carne și cu diferitele taxe pe care le-au impus locuitorilor de pe moșiile lor, ei și-au creat un nou izvor de venit, care pînă acum n-a fost relevant, pe seama comerțului. Obținînd dreptul de a face bilciuri și tîrguri săptămînale pe moșiile lor, ei și-au creat mai întîi o piață pentru desfacerea, în condiții de monopol, a vinului, rachiului și, prin scaunele de carne, a vitelor lor; apoi, sub cuvînt că vitele aduse la obor le călcau moșia, ei și-au asigurat dreptul de a percepe paraua pentru loc și ierbăritul, iar unii, mai influenți sau mai bogați, dreptul de a percepe vama și mortasipia sau taxa de vînzare-cumpărare de vite. La avantajele pe care li le conferă drepturile feudale asupra pămîntului, ei au adăugat privilegiul de a-și însuși o parte din diferitele taxe pe care fiscul le percepea la bilciuri.

Istoria bilciurilor ne oferă astfel exemplul unei noi forme de exploatare a producătorilor și de jefuire a veniturilor statului de către clasa boierească.

4. În formele și în epoca în care bilciurile s-au înmulțit la noi, ele atestă o creștere a comerțului. Dacă n-ar fi constituit un izvor de

¹⁵⁶ Hurmuzaki, XVII, p. 266.

venit, boierii nu s-ar fi grăbit să le acapareze. Dar mulțimea tirgurilor locale n-a favorizat, ci a întârziat dezvoltarea comerțului stabil din orașe, îndepărtind satul de oraș, întărind situația de monopol al boierului, întârziind răspîndirea formelor europene regulate ale creditului¹⁵⁷. Pentru aceste motive, Lenin a condamnat „primitivele tirguri sătești”¹⁵⁸. „Cercetarea unuia din aceste iarmaroace, continuă Lenin, a dovedit că vînzarea și cumpărarea de produse «meșteșugărești» reprezintă 31% din vînzările și cumpărăturile efectuate”¹⁵⁹. La noi, dată fiind slaba dezvoltare a meșteșugurilor, procentul a fost desigur și mai mic.

Odată cu dezvoltarea orașelor și a comerțului „așezat”, cu îmbunătățirea drumurilor, importanța tirgurilor periodice scade.

Relațiile de producție feudale, stăpînirea boierilor asupra pămîntului, clăcașilor și administrației, monopolurile și privilegiile lor, la care s-a adăugat suzeranitatea turcească, cu regimul capitulațiilor și furniturile capanului, abuzurile administrației, dările mari au creat comerțului condiții foarte grele. Dacă, cu toate acestea, el a făcut progrese, e că forțele de producție erau în plină creștere și, de aceea, cînd n-a putut răzbi pe cale legală, comerțul a recurs la diferite expediente și la mijloace extralegale.

Dar urmarea cea mai însemnată a înmulțirii tirgurilor și bilciurilor e întinderea și întărirea pieței naționale. Comerțul desfășurat în bilciurile anumitor regiuni era legat, prin negustorii care frecventau aceste bilciuri, de celelalte regiuni, formînd din totalitatea regiunilor o singură piață, piața națională.

Bilciul apare, așadar, ca o adevărată unitate dialectică a contrariilor. Pe de o parte el exprimă o formă a schimbului în limitele economiei medievale, un negoț care din sporadic devine periodic, dar care rămîne în esență o parte integrantă a economiei închise; pe de altă parte, bilciul este un semn al progresului economic ce tinde să elimine barierele economiei feudale, pentru ca, prin stabilirea unei ample rețele între diversele piețe locale, să sfîrșească prin a le asambla într-o piață unică.

¹⁵⁷ V. I. Lenin, *Opere complete*, București, Edit. politică, 1961, vol. 3, p. 173.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 325, n**.

DEZVOLTAREA UNEI NUMEROASE PĂTURI DE NEGUSTORI

A. ORGANIZAREA NEGUSTORILOR

Pină la sfirșitul secolului al XVI-lea, cei ce făceau comerț regulat aveau o singură organizație, cunoscută sub numele de „cumpania neguțătorilor“. În secolul al XVII-lea, negustorii s-au organizat în breaslă sau isnaf, cu un staroste în frunte¹.

În secolul al XVIII-lea numărul breslelor de negustori s-a înmulțit. Negustorii s-au orînduit în bresle, după specialitatea lor, după naționalitatea sau după regiunea ori centrul cu care făceau comerțul cel mai intens; brașovenii cu marfă de Brașov, chiproviceni cu marfă turcească, lipscanii cu marfă de Lipsca formau tot atîtea bresle de specialitate. Grecii, evreii și armenii de asemenea erau organizați în bresle, după neam și pe orașe².

Breslele își avea staroștii, vătafii și privilegiile lor, întărite prin hrisoave domnești³. Membrii lor erau scutiți în parte de sarcinile care apăsau asupra negustorilor de țară și, în privința dărilor, erau „așezați în ruptoare cu visteria“, adică plăteau o sumă globală pe care o încasau și o vărsau visteriei prin vătafii lor. Astfel, breasla armenilor din Roman a fost inzestrată de Al. Calimachi (1795—1799) cu privilegiu, întărite de Al. Ipsilanti în 1799 și de Scarlat Callimachi în 1814, în virtutea cărora „au avut așezare cu ruptoare și (au fost) nesupărați la obișnuitele havaeli“. Membrii ei plăteau pentru bir 911 lei, în două rate pe an, o taxă de 15 lei de dugheană, la ajutorința de iarnă, pentru circiume 3 lei de bute; în schimb, erau scutiți de orice taxe, cînd umblau la iarmaroace și la zilele de tîrg, de cai de menzil, de zaherea, de salahori și de „alte orice havalele ar fi pe locuitori“⁴.

Staroștii breslelor aveau dreptul de a judeca, de a strînge amenzi, de a fixa locul unde negustorii puteau să-și deschidă prăvăliile, țineau catastihul tuturor prăvăliilor, supravegheau cumpărarea și repararea mărfurilor, apărau breasla de concurența străinilor și asigurau respectarea statutelor. Subalternul starostelui, ceaușul sau vătaful, încasa cotizațiile membrilor și vărsa contribuția breslei la visterie. Casa de ajutor a breslei se alimenta dintr-o taxă asupra mărfurilor, din amenzi și din taxele de intrare în breaslă⁵.

¹ Furnică, II, p. XV.

² N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București, 1906, p. 114—115.

³ Pentru istoricul breslelor de negustori vezi: V. A. Urechia, *Din istoria breslelor*, „Convorbiri literare“, XXII (1888), p. 784—807; idem, *Istoria românilor*, capitolele despre comerț și industrie; E. Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, București, 1938 etc.

⁴ Furnică, I, p. 207—219; Urechia, XII, p. 394.

⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 133—134.

Starostele primea o simbrie, era scutit de toate dările, putea ține o prăvălie, uneori două, apărute de taxele obișnuite. În afară de avantajele de mai sus, un privilegiu din 1783 scutește pe starostele negustorilor din Iași de gorșină pentru 100 de oi, de desetină pentru 100 de stupi, de vădrărit pentru 100 de vedre de vin și-i acordă două lude scutelnici⁶.

B. CATEGORII DE NEGUSTORI

Între negustorii din ce în ce mai numeroși din țările române, care trăiesc de pe urma acestei meserii, se disting mai multe categorii, după volumul și obiectul afacerilor lor. După volumul afacerilor, negustorii pot fi împărțiți în: negustori mari (toptangii) și negustori mici, care vind cu amănuntul.

După obiectul vânzării (marfa ce desfac) întâlnim de asemenea mai multe categorii. O listă a isnafurilor bucureștene nedatăată — probabil de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea sau începutul celui următor — cuprinde nu mai puțin de 51 de bresle de negustori și meseriași, între care nu e totdeauna ușor de stabilit o distincție: lipscanii, cavafii, șelarii, brașovenii, bărbierii, argintarii, croitorii, cojocarii subțiri, cojocarii groși împreună cu ișlicarii și căciularii, cărciumarii și rachierii, brutarii și jimblarii, simigii, ceaprazarii, băcanii, dogarii, tabacii, abagii și pinzarii, pescarii, covacii, luminărarii de ceară și bumbăcării, șalvaragiii, căldărarii, postăvarii și găitănarii, boiangiii, tutungiii, conduragiii și cismarii, dulgherii și zidarii, bogasierii, mătăsarii, precupeții, bragagiii, măcelarii, olarii, făinarii, trăistarii, serbetciii și ghețarii, zarafii, cafegiii, cărămidarii, bucătarii, marchitanii, sticlarii, hangiii, grădinarii, ulierii, luminărarii de seu și săpunarii, capanliii și surucciii, nisiparii, ceasornicarii și giuvaergiii⁷.

În afară de meșteșugari, această listă cuprinde și foarte multe categorii de negustori, care se disting prin obiectul afacerilor lor: lipscanii care vind marfă de Lipsca, brașovenii care vind marfă de Brașov, băcanii care vind articole de băcănie etc. La aceștia trebuie să adăugăm negustorii de mărunțișuri care umblă prin țară (mămularii, desăgarii) și meșteșugarii, negustori ai propriilor lor produse.

În afară de aceste bresle, formate pe meserii, există și breslele de străini (armeni, greci, evrei, chiproviceni), alcătuite în mare parte din negustori, grupați pe naționalități.

⁶ Urechia, II, p. 378—382; E. Pavlescu, *op. cit.*, p. 553—558. Vezi și privilegiile acordate breslelor de negustori din București în 1803 (Al. Papiu-Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, II, p. 321—322), breslei chiprovicenilor din Râmnic din 1803 (Urechia, XI, p. 283—285), companiei vechi de negustori din Craiova din 1804 (*ibidem*, p. 289—290), companiei noi de negustori din același oraș în 1803 (*ibidem*, p. 285—287), companiei negustorilor străini din București (*Tesaur*, II, p. 389—390), hrisovul dat la 1 mai 1827 breslei armenilor din Roman (N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 564—565) etc.

⁷ S. Prager, *Blădnăria*, p. 124—125. În 1776, erau la Iași 33 de bresle: evrei, armeni, străini, băcali, pitari, plăcintari, mesărcii, chiragii, cărciumari, apari, zidarii, pietrari, vârnicerii, cărămidarii, olari, teslari, ciubotari ce lucrează sehtieni, ciubotari ce lucrează teletnuri, măhali, butnari, țimplari, curelari, ceaprazari, blănari, cojocari, croitori, ișlicari, zlătari, bărbieri, sucmanari, abăgeri, făclieri, vutcarii (P. Râșcanu, *op. cit.*, p. 15—16).

1. NEGUSTORII MARI (TOPTANGIII)

Toptangiii sînt negustorii care vînd marfă cu ridicata sau „cu sumă mare de la magazie și prin cîntar gospod”⁸. Breasla negustorilor toptangii din București intrase, în 1819, în conflict cu breasla băcanilor, care o învinuia că vinde marfă de băcănie cu amănuntul. Cu acest prilej, se hotărî că membrii ei aveau dreptul să vîndă și cu amănuntul anume mărfuri, ca zahăr, cafea, lămîie și fier⁹. Toptangiii aveau posibilități foarte mari. Ei puteau lua în arendă vămile și ocnele țării, puteau strînge în numele domniei untul, seul și mierea din provincii întregi¹⁰, sau puteau cumpăra și trimite pe cont propriu peste hotare zeci de mii de oi¹¹ sau cantități mari de alte mărfuri. Volumul afacerilor lor atingea uneori sute de mii de piaștri. Unii dintre ei, datorită trecerii pe care o aveau și sumelor pe care le puteau plăti, erau boierii¹². Marii negustori au legături cu principalele orașe ale Europei, întrețin corespondență și sînt bine informați de mersul operațiunilor comerciale pe piețele continentului¹³.

Printre aceștia e *Dimitrie Aman*, a cărui activitate comercială se desfășoară la Craiova între 1794—1834. Corespondența sa, publicată de N. Iorga¹⁴, conține nenumărate scrisori — scrise sau primite de el — multe dintre ele fără importanță (socoteli de cheltuielile casei, împrumuturi mărunte), alături de altele deosebit de importante pentru ilustrarea preocupărilor casei sale de comerț, a felului cum se făcea comerțul etc. Originar din Macedonia, Aman ajunge destul de repede să facă un comerț întins cu Vidinul, unde trimitea untul și seul strînse din Oltenia de oamenii săi¹⁵; de asemenea, aducea cantități mari de lînă — 25 000 ocale în 1804, 40 000 în 1805¹⁶ — din Bugeac, pe care o trimitea în străinătate. În 1814, *Polizachi Dumitru* și alții, iau în arendă vămile Olteniei, apoi vinăriciul, oieritul și, în 1819, ocnele din Oltenia.

Hagi Tudor Tudorache (Tudor Tudoran) (1768—1848) este un alt mare negustor bucureștean, care aducea din Viena și Lipsca mari cantități de mărfuri¹⁷.

Nicolae Kirilof (Chiru) (1775—1849) cumpăra cantități mari de blănuri din Rusia, le aducea la Lipsca, unde le tăbăcea și le vindea apoi la București. E cel mai mare negustor de blănuri dintre 1820—1830¹⁸.

Atanasie Gani, negustor din Iași — între 1813—1821 — făcea negoț cu cele mai diferite mărfuri: hirtie, cerneală, tabac, papuci, articole de modă, cărți franceze și grecești. El furniza hirtie vistieriei Mol-

⁸ Urechia, XII. p. 374.

⁹ *Ibidem*, p. 373.

¹⁰ Vezi mai jos despre Dimitrie Aman.

¹¹ Boscovich relatează că un singur negustor din Iași a cumpărat și trimis la Constantinopol 60 000 oi (*Uricarul*, XXIV, p. 289).

¹² Negustorul Dimitrie Aman e făcut mare serdar la 1817—1818 (N. Iorga, *Studii și documente*, XXV, prefața).

¹³ În 1809 martie 30, Mihalis Dimu scrie din Viena lui Dimitrie Aman că, din pricina războiului inevitabil, „bumbacul iar a început să scadă, lînile nu ni le cere nimeni; cursurile toate sînt slabe” (*ibidem*, p. 172).

¹⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, XXV.

¹⁵ *Ibidem*, p. 18, 28, 45, 47—48, 57 passim.

¹⁶ *Ibidem*, p. 6, 166.

¹⁷ N. Angelescu, *Negustorii de odinioară*, București, 1931, p. 4.

¹⁸ *Ibidem*.

dovei¹⁹. Dintre negustorii bucureșteni de la sfârșitul secolului al XVIII-lea a căror activitate este bine cunoscută — grație cercetărilor din ultimii ani — sînt de amintit *Teodoran Constantin Cincu, Elefterie Ioan, Mărgărit Ioan, Gheorghe Castrîșiu, Teodor și Ioan Anastasiu* și alții. Beneficiind de statutul de sudiți chesaro-crăiești, ei au desfășurat o intensă activitate comercială, orientată pe două direcții: comerțul cu valori mobiliare, cambii și monede și schimbul de mărfuri, a cărui pondere cedează tot mai mult locul zaraflicului. În legătură cu acest din urmă aspect, se cuvine subliniață preferința acestor negustori pentru mărfurile de la Lipsca și Breslau (Wroclaw) în detrimentul celor austriece, care erau mai scumpe și de calitate inferioară²⁰.

În afară de aceștia au mai fost desigur și alții²¹, printre care mulți străini și aromâni²².

Statorniciți în Moldova și în Polonia, în urma unor migrații succesive care își au începutul la mijlocul secolului al XI-lea, armenii au jucat un rol important în economia medievală a țărilor române. Mai întii ca simpli intermediari de negoț, armenii au constituit apoi grupuri permanente, cele mai vechi fiind la Suceava, Cetatea Albă, Galați, Vaslui, Botoșani, Dorohoi și Hotin. Conducători de caravane neguțătorești (caravanbași), armenii au fost în același timp și proprietari de mari hanuri dintre care de cea mai mare faimă s-a bucurat hanul lui Manuc, din București, clădire impunătoare, — unde s-a semnat și tratatul ruso-turc din 1812 — dar a cărei strălucire era în fapt asfințitul acestui tip de construcții, corespunzătoare unui anumit gen de comerț.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, comerțul armenilor, altă dată atît de prosper, se află în declin. Mai întii șicanele domnilor fanarioți și ale boierilor le stingheresc serios afacerile. Dintr-un raport al lui Raicevich, aflăm că la Botoșani exista un fel de sucursală a Companiei armenesti din Lemberg care se indeletnicea cu negoțul de cai. Moruzi, după expresia agentului austriac, „le-a făcut război trei ani“, sfîrșind prin a le acorda un permis tacit, cu scopul însă de a-i potoli pe localnici care nu mai știau ce să facă cu marele număr de cai pe care acești oameni îi aveau; în 1781, domnul îngăduise deposedarea acestor armeni de o mare cantitate de fin, luat cu forța de locuitorii în lipsă de fin. Făcînd bilanțul abuzurilor la care erau supuși de domn și boieri, negustorii armeni din Galiția care își aveau vitele în Moldova, se plîngeau în 1784 că „starea lor e mai rea în prezent decît era înainte“.

S-a adăugat concurența negustorilor greci pentru a agrava declinul comerțului armenesc. Proporțiile acestui regres nu trebuie însă exa-

¹⁹ N. Iorga, *Un mare negustor ieșean și clienții săi*, „Revista istorică“, XXVIII (1942), p. 49—54.

²⁰ E. și D. Limona, *Negustorii bucureșteni la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Relațiile lor cu Brașovul și Sibiuul*, „Studii“ XII (1960), 4, p. 107—140. Autorii folosesc valorosul material documentar conservat la Arhivele Statului de la Brașov și Sibiu, ale cărui cataloage le-au și întocmit.

²¹ Vezi o listă de negustori amestecați la N. Iorga, *Istoria comerțului*, II, p. 80—83.

²² În 1797, dintre negustorii străini creștini din București sînt aleși șapte „mal de frunte“ să poarte grija companiei: Hagi Dimitrachi Papazoglu, Diamandi Panaioti, Nicolii Ioan, Mihali Gheorghiu, Polihronie Alexiu, Eustatie Petru și Theodosie Toma (Urechia, VII, p. 118).

gerate, căci în martie 1784, cifrele raportate de Raicevich lui Kaunitz indică o activitate remarcabilă : armenii polonezi exportaseră din Moldova : 5 000 de boi, 6 000 de vaci, 1 000 de cai. Caii — cei mai frumoși din Moldova după opinia lui Raicevich — vânduți mai ales în Austria, Prusia, și boii și vacile au făcut obiectul celui mai intens comerț cu animale practicat de armeni.

Rolul armenilor în comerțul mic rămânea de asemenea important : la Botoșani, întreaga viață comercială era controlată de ei ; la București, însă, în 1832, din 3 269 patentari de neguțători și meseriași, doar 111 erau armeni.

Din rindul armenilor se ridică un șir de mari negustori și zarafi, care, prin bogăția lor, ajung în situația de creditori ai domnului sau ai țării. Matei Șutu a vândut, spre pildă, negustorului Bogos Apik vatra târgului Dorohoi și biserica Sf. Gheorghe din Herța, pentru că nu-i putuse achita datoria de 30 000 lei. În 1813, Scarlat Callimachi cerea păsuire lui Manuc bei pentru o datorie de 21 000 de piaștri.

Politica de colonizare a armenilor, desfășurată de autoritățile austriece în Bucovina și încorporarea Basarabiei — unde negustorii armeni stăpâneau întinse moșii — la Rusia, în 1812, au precipitat decăderea comerțului armenesc în Moldova.

2. NEGUSTORII DE MĂRUNȚIȘURI

a. Marchitanii

Sînt o categorie de negustori care apar în timpul războiului rusoturc din 1806—1812. Aceștia sînt negustori de mărunțișuri care aduceau trupelor „ceale trebuincioase, lucruri și băuturi de la Rusia“ și care erau scutiți de vamă pentru produsele aduse polcurilor²³. După părerea lui Dionisie Ecclesiarhul, acești marchitani „făcea mare negustorie, ca la un bilciu mare, și cîștiga bani“²⁴.

b. Mămularii și desăgarii

Mămularii constituiau treapta cea mai de jos a tagmei negustorilor din Țara Românească. Ei proveneau din tinerii satelor de la granița meridională a Transilvaniei, luați ca ucenici de negustorii înstăriți. După ce au învățat meseria și au strîns cîteva sute de lei, ei își părăseau patronii și se făceau de asemenea negustori. Cu banii cîștigați cumpărau de la meșteșugarii transilvani pentru 30—40 lei produsele lor pe care le desfăceau pe la târgurile din Țara Românească. Prin aceasta ei provocau o dublă pagubă negustorilor stabili : ei reduceau volumul afacerilor și le suscitau concurența. Lipsiți de capital de rezervă ei nu puteau aștepta momentul potrivit pentru desfacerea mărfurilor lor și le aruncau pe piață la jumătate preț, lovind în negustorii frunțași și tulburînd toată piața.

²³ *Ibidem*, XI, p. 651.

²⁴ *Tesaur*, II, p. 220.

Merkelius ne dă cîteva nume de mămulari de la Braşov : Ioan Roată, Dumitru Kerkes, Radu Răzmeriţă, Iacob Stanislaus, Dumitru Fulga, Ioniţă Zwanziger etc. Din cauza acestor mămulari, firme vestite ca a fraţilor Dan şi a fraţilor Vlad, a lui Precup etc. au fost rulate; corporaţiile de negustori de la Braşov şi Sibiu care şi-au creat deuşe la Bucureşti, la Craiova, la Focşani şi Buzău şi au început să pătrundă în comerţul din Turcia prin Orşova, Rusciuc, Sliven şi Varna au avut de asemenea de suferit în urma concurenţei mămularilor.

Dar mămularii nu au avut numai un rol negativ în dezvoltarea comerţului din ţările române. Din rindul lor s-au ridicat o seamă de negustori care aveau să ilustreze comerţul românesc.

Negoţul marchitanilor este oprit în Moldova în 1783, „fiindcă aduc şi împiedicare la alişverişul neguţătorilor şi pricinuesc şi păgubire vamei gospod, făcînd tot felul de meşteşuguri de ascund marfa de vamă”. Li se dă voie să-şi vîndă produsele numai în tirguri şi iar-maroace²⁵.

Comerţul mămularilor era tolerat în Ţara Românească cu condiţia de a plăti vama după catalog²⁶. Mămularii se ocupau şi cu strînsul de prin sate al blănurilor, provocînd, în 1780, protestul cojocarilor²⁷.

3. PRECUPEŢII

Pe lingă „cumpania cea mare a neguţătorilor“ în această vreme mai exista la Bucureşti una mică a precupeţilor, care făceau comerţul cu articole alimentare. În 1783, breasla a fost desfiinţată, fiindcă precupeţii aveau obiceiul de a lua cu ridicata, în zilele de tirg, produse alimentare cu care ţaranii veneau la oraş şi chiar de a le ieşi înainte şi de a împiedica astfel aprovizionarea directă, de la producător, a locuitorilor capitalei²⁸. Fie că breasla a fost reînfiinţată, fie că precupeţii au continuat abuzul în particular, fapt e că, în 1803 decembrie 10, un pitac domnesc le interzice din nou aceste procedee şi declară că nu sînt slobozi să cumpere decît produsele rămase nevîndute, după ce locuitorii s-au îndestulat, cumpărîndu-şi cele trebuincioase direct de la săteni. În cursul săptămîinii, ei nu pot vinde decît aceste produse şi la preţul maximal fixat de autorităţi. Pretenţie absurdă, de vreme ce, pe de o parte se interzicea precupeţilor de a cutreiera satele pentru a strînge alimente, iar pe de alta, li se impunea obligaţia de a asigura aprovizionarea locuitorilor peste toată săptămîna. Pitacul îi acuză, pe de o parte, că prin acaparările lor scumpesc viaţa, iar, pe de alta, recunoaşte că numai datorită serviciilor lor capitale se putea asigura aprovizionarea populaţiei în timpul iernii şi între zilele de tirg, cînd sătenii nu veneau cu produse la tirg. Anaforăua boierilor însărcinaţi cu rezolvarea acestei probleme a produs reorganizarea breslei.

²⁵ *Uricarul*, II, p. 43, şi „Convorbiri literare“, XXII (1888), p. 805—806.

²⁶ *Urechia*, VI, p. 640.

²⁷ S. Prager, *Blănăria*, p. 55.

²⁸ *Urechia*, I, p. 436—438.

Pentru ca populația, care nu dispunea de mijloacele necesare ca în zilele de târg să-și facă aprovizionarea pentru mai multe zile, pînă la următoarea zi de târg, să nu sufere, dar pentru ca nici precupeții să nu poată abuza de această situație, s-a hotărît ca numărul precupeților din București să fie redus la 40, prăvăliile lor să fie așezate în diverse puncte ale orașului, iar comerțul lor reglementat²⁹. Hrisovul domnesc din 12 iunie 1805 le-a asigurat privilegiul exclusiv de a vinde lucrurile de precupeție enumerate într-o foaie specială. Aga avea să-i repartizeze pentru înlesnirea consumatorilor în diferite puncte ale orașului (ceea ce nu s-a putut realiza din lipsă de localuri potrivite și accesibile mijloacelor precupeților), și avea să vegheze să nu acapareze produsele sătenilor ce veneau la târg și să pedepsească pe contravenienți „cu târgul și cu ocna“. Precupeții își luau angajamentul de „a ține politia cu îndestulare, fără de lipsă și să facă vînzare la norod după nartul ce li se va pune“³⁰. Măsuri bune, dar inoperante, din cauza venalității funcțiilor. Plîngerile împotriva acaparărilor și speculei precupeților, nu numai la târgurile săptămînale, ci și la bilciuri, vor continua ca și înainte, tot așa de îndreptățite și tot așa de zadarnice.

În 1820 în București era o companie a „cupeților“ care cuprindea 48 de nume³¹; în același an, la Iași, erau 113 precupeți³².

4. MEȘTEȘUGARII NEGUSTORI

Cum, în această perioadă, majoritatea meșteșugurilor nu era încă separată de negoț, meșteșugarii continuau să vîndă ei direct consumatorilor produsele meseriei lor; de aici frecvente conflicte între bresle. Astfel, croitorii protestează că vînzătorii de bogasii fac și croitorie, și porunca domnească le dă dreptate, interzicînd abuzul. În schimb, zăbunarii au voie să-și desfacă direct zăbunele³³.

Pentru a-și desface marfa, pînzarii și abagiii, de pildă, aveau, în afară de calfele de odaie, care lucrau, și calfe de prăvălie care le vindeau marfa. Astfel, meșteșugarii erau într-o măsură oarecare și negustori.

Dealtfel, meșteșugarii și negustorii figurează adesea în aceeași companie, iar în documentele vremii unii meșteșugari sînt numiți și negustori. În hrisovul dat cojocarilor din București se spune să nu fie primit în breaslă decît cel ce „știe meșteșug“ și are credit „pentru neguțătoria aceasta“³⁴; în 1776, se dă hrisov breslei negustorilor cojocari pămînteni din București³⁵, iar în 1819 neguțătorii cojocari din Slatina dau jalbă la domnie³⁶.

²⁹ *Ibidem*, XI, p. 358—359.

³⁰ *Ibidem*, p. 359—363.

³¹ V. A. Urechia, *O statistică a Țării Românești de la 1820*, în „Analele Acad. Rom.“, s. II, t. IX, p. 41—46.

³² *Catagrafia Iașilor la 1820*, în „Bul. Ion Neculce“, III (1923), p. 4—5.

³³ Despre aceste conflicte între cojocari și ișlicari, zăbunari și croitori etc., vezi S. Prager, *Blădnăria*, p. 21, 26—27, 144—146 și Urechia, XI, p. 813—818.

³⁴ S. Prager, *Blădnăria*, p. 22.

³⁵ *Ibidem*, p. 52—53.

³⁶ *Ibidem*, p. 135.

Meșteșugarii nu își vind însă propriile produse numai în prăvăliile lor; ei participă și la târgurile din țară. Astfel, pe la 1818. cojocarii din Caracal făceau alșișveriş „pe la târguri și prin sate, umblind în țară cu marfă de care obișnuiau țărani de poartă”³⁷. Se înțelege că nu toți meșteșugarii participau la târguri.

Sint însă și meșteșugari care-și vind produsele negustorilor, cum e cazul unor croitori, în 1791³⁸.

C. ROLUL COMPANIILOR „GRECEȘTI” DE LA BRAȘOV ȘI SIBIU ÎN DEZVOLTAREA COMERȚULUI ROMÂNESC

Comaniile comerciale de la Sibiu și Brașov au jucat un rol însemnat în dezvoltarea comerțului exterior al țărilor române, în lărgirea pieței noastre interne și în introducerea și generalizarea unor practici comerciale înaintate.

Comaniile grecești, cu ramificații în principalele centre ale Transilvaniei și Banatului, aveau să servească ca instrumente ale politicii mercantiliste austriece. Compania „grecilor” din Sibiu fusese înzestrată de Gheorghe Rákóczi I., cu privilegiile judiciare și fiscale. În 1678, grecii din Brașov obțin și ei privilegiile care le asigură o situație autonomă în cadrul principatului Transilvaniei. Alte comunități se constituie la Hunedoara, la Orăștie și la Alba Iulia.

După încorporarea Transilvaniei, casa de Austria întări privilegiile companiei grecești din Sibiu în 1718 și ale celei din Brașov în 1742³⁹.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când expansiunea economică austriacă în Imperiul otoman se intensifică, numărul negustorilor „greci” întrebuințați de Austria în comerțul oriental crește. Acești negustori, cunoscători ai limbilor orientale, ai moravurilor și practicilor comerciale din Imperiul otoman, s-au dovedit deosebit de destoinici în misiunea pe care Austria le-o încredințase. Activitatea lor nu era stinjenită de sistemul corporativ. Sub numele de „greci” — care pentru întreg Apusul Europei avea o accepțiune confesională, semnificând ortodocși — se cuprindeau greci, români, aromâni și slavi de sud, mai ales bulgari. Astfel, în 1768, din cei 122 negustori de la Brașov, 11 erau sași, 31 companiști „greci” și 80 români din Șchei (mahalaua românească a Brașovului). În 1771, în afară de „greci”, erau la Brașov 12 firme săsești și 20 românești și bulgare. În 1781, compania grecească cuprindea 15 membri de drept și 24 strecurați în companie „pe nedrept”. Printre negustorii aromâni din Brașov, o acțiune largă a desfășurat în relațiile comerciale ale Austriei cu țările române, Mihail

³⁷ *Ibidem*, p. 115.

³⁸ Urechia, IV, p. 292.

³⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. VI—VII; actele companiei grecilor din Sibiu sint publicate în acest volum la p. 4—181. Vezi N. Camariano, *L'organisation et l'activité culturelle de la Compagnie grecque de Brașov (1777—1850)*, „Balcania”, VI (1943), p. 201—241; Cornelia Papacostea-Danielopolu, *L'organisation de la Compagnie grecque de Brașov*, „Balkan Studies”, XIV (1973), 2, p. 313—332.

Țumbru. Asociat cu socrul său Ioan Bughici și cu olteanul Hagi Stan Jianu, el făcea afaceri de import, export și tranzit cu cele mai diferite mărfuri și cu valori mobiliare (cambii și monete) ⁴⁰.

D. CASA HAGI CONSTANTIN POP

Dintre negustorii români din Sibiu, rolul cel mai însemnat l-a jucat *Hagi Constantin Pop*. El a creat la Sibiu o firmă comercială și bancară, care mai bine de o jumătate de secol (1768—1836) a dominat comerțul Țării Românești și nu într-o ramură oarecare, ci în toate sectoarele esențiale: import, export, tranzit, comision, valori mobiliare, credit etc. ⁴¹

1. ORIGINEA ȘI DEZVOLTAREA CASEI HAGI CONSTANTIN POP

Deși firma Hagi Constantin Pop nu e decît continuarea firmei lui Hagi Petru Luca de la Sibiu, Constantin Pop era originar din Oltenia. Într-o scrisoare către Vasile vameșul de la Rîmnicu Vilcea, cu care avea proces pentru o moșie și care l-a făcut străin, Constantin Hagi Pop își revendică cu mindrie originea de oltean și de moșnean. „Și eu sînt pămîntean de acolo și totdeauna mă protimisesc pămîntean și moșnean, dară nu străin cum arăți d-ta, că eu acea moșie și moară pentru aceasta o țin și am cumpărat-o, ca să nu părăsesc locul strămoșilor mei. Ci de nu sînt eu acolo, poate norocirea vreunui copil al meu va fi de va trăi acolo și a stăpîni moșia aceea” ⁴². La propunerea lui Vasile vameșul, care se oferea să-i cumpere moșia, Pop răspunde: „Eu moșia nu ți-o vînz ... că poate fi norocul copiilor mei de a trăi iarăși în pămîntul moșilor și strămoșilor mei” ⁴³.

Împotriva afirmației că ar fi străin, Pop arăta că e dajnic vistieriei, „iar nu după cum arăți d-ta că sînt om străin. Că numele meu este în vistierie, la cumpănia dumnealor negustorilor, și dau dajdie ca frunțaș” ⁴⁴.

⁴⁰ E. și D. Limona, *op. cit.*, p. 111—115.

⁴¹ Arhiva casei Hagi Constantin Pop, constînd din vreo 40 de lăzi, s-a păstrat și se află la Academia R. S. România, dar e încă neinventariată. Ea cuprinde registrele comerciale, copiurile actelor expediate în diferite limbi (română, greacă, germană, franceză, italiană) și scrisorile originale adresate firmei. Din aceste acte, D. Z. Furnică a publicat două volume: *Documente privitoare la comerțul românesc, 1473—1858*, București, 1931, 557 p. și *Din istoria comerțului la români, 1593—1855*, București, 1908, 556 p. (citat: Furnică, II). N. Iorga a publicat numeroase extrase din corespondența lui C. Pop în *Studii și documente*, vol. VIII, XII și XIII.

⁴² Furnică, I, p. 58—59. Cu zăpăsul original din 1 iunie 1769, Vlăduță Gănescul, biv-vel medelnicer, dă moșia sa Făurești (Vilcea) soției sale Ancuța, schimb pentru moșia Giormanii (Dolj) ce era de zestre a soției sale. Amîndoi soții vind apoi moșia Giormanii, împreună cu moara din Gioroc, lui Constantin Pop, care pretinde însă că a luat-o la licitație publică. Vasile vameșul, care era probabil ginerele lui Gănescul, susține că moșia, fiind de zestre, nu se putea vinde, și propune lui Pop să i-o răscumpere pentru a evita judecățile. Pop refuză și procesul se prelungește mai multe decenii (*ibidem*, p. 94—95).

⁴³ *Ibidem*, II, p. 102.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 59.

Insinuarea lui Vasile vameșul că Pop ar fi fost străin și, ca atare, n-ar fi avut dreptul să cumpere pământ în Țara Românească, nu pare cu totul lipsită de temei. Un corespondent al firmei, care scrie din Mehădia, la 14 decembrie 1771, își adresează scrisoarea către „Herr Constantin Hagi Pop Greco“. Dar cuvântul de „Greco“ se poate referi la compania grecească din care făcea parte socrul lui Pop și la începutul carierei sale. Casa de comerț a lui Constantin Pop nu era decît continuarea casei grecești a socrului său, Petru Luca. E posibil ca tatăl lui Constantin Pop să fi fost grec de origine. În orice caz, din toate actele și manifestările sale, rezultă că Pop se considera român. Soția lui, Păunica sau Păunița, era fiica lui Hagi Petru Luca și înrudită cu familiile Jianu și Murgășanu din Oltenia⁴⁵. Dealtfel, și familia lui Petru Luca era română sau românizată, din Oltenia, de unde a plecat și s-a așezat la Sibiu, în timpul ocupației austriece. Soția lui, Stana, era probabil româncă⁴⁶. Hagi Petru Luca era membru al companiei grecești din Sibiu, care data încă de la începutul secolului al XVII-lea⁴⁷. Menționat în 1747 ca negustor, Luca făcea afaceri și cu vitele importate din Țara Românească. Era om bogat și avea legături cu negustorii greci din Triest și Veneția, pe care ginerele său le va continua și dezvolta.

Cum a ajuns Constantin Pop la Sibiu, nu știm. Cert e că și-a început cariera de negustor la firma socrului său Hagi Petru Luca. El însuși atestă acest fapt. „Eu la acea vreme (cînd s-a vîndut moșia lui Gănescul, adică în 1769 sau 1770) eram ca o slugă la dumnealui răposatul Hagi Petru, socrul meu“⁴⁸. O scrisoare din 1 mai 1770, în care un corespondent din Oltenia îl numește pe Pop „cinstit și mai mare al meu patron“, e adresată firmei „Hagi Peter Lucca“ și e cea mai veche dovadă tipărită despre prezența lui Pop la Sibiu⁴⁹.

Încă din 1771, Constantin Pop ajunge în fruntea întreprinderii socrului său, deși acesta avea un fiu, Enache. Pop avea să dea firmei, care-i va purta numele și care stabilise deja întinse legături comerciale între apusul și sud-estul Europei, o dezvoltare care a făcut din ea o mare întreprindere comercială și bancară.

În primăvara anului 1777 „jupîn Constantin Pop“ a făcut o călătorie la Ierusalim, „a sărutat Sf. Mormînt“ și a dobîndit titlul, de o solidă valoare comercială, de „hagiu“; de atunci el semnează Hagi Constantin Pop⁵⁰.

⁴⁵ Păunica era vară cu Hagi Stan Jianu (*ibidem*, p. 140).

⁴⁶ D. Z. Furnică, *Călătoria lui Zenovie Hagi Constantin Pop la Paris și Londra, în anii 1826 și 1827*, București, 1931, p. 5.

⁴⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, VIII, p. III—VIII.

⁴⁸ Furnică, I, p. 58—59 (1 octombrie 1779).

⁴⁹ *Ibidem*, p. 30—31.

⁵⁰ Fapt semnificativ, titlul de „hagiu“ se întîlnește mai ales, dacă nu exclusiv, printre negustori. Marii negustori și bancheri Gheorghe Sachelarie, Ioan Pantazi, agentul lui Mavrogheni și bancher vienez, vistierul Moscui, negustorul craiovean Ianuș, socrul lui Pop, Petru Luca, corespondentul său la București Antonie Theohari și alții alții erau „hagii“. Pop a făcut pelerinajul la Sf. Mormînt curînd după ce s-a așezat pe cont propriu. Noua firmă avea nevoie, pentru a-și întemeia creditul, de girul unei autorități cu ascendent asupra multîmii; biserica i l-a acordat sub forma de „hagiu“. Dovada irecuzabilă ne-o oferă chiar corespondența lui Pop. Sătrarul B. Poenaru livrase lui Pop vreo șase mii de piei, dar la plată s-a văzut scăzut cu 670 taleri, sub cuvînt că 732 piei au trebuit scoase

La început, Hagi Constantin Pop a continuat afacerile socrului său. El făcea negoț cu lina, cu cordovanele și cu pieile de iepure, pe care agenții și corespondenții săi le strungeau din Oltenia, din Muntenia și din „Țara turcească” și le expediau la Sibiu sau, din ordinul lui Pop, direct la Pesta, Viena, Triest sau Venetia. Apoi, marele negustor s-a transformat treptat în zaraf și în bancher și a ajuns comisionarul aproape al tuturor marilor familii boierești din Țara Românească, bancherul și omul de afaceri al domnilor, al agenției austriece și al guberniului Transilvaniei în relațiile sale cu Țara Românească. Hagi Constantin Pop avea casă cu prăvălie la Sibiu, și a ajuns chiar *quaestor cibiniensis*, cum îl numește un corespondent. El ținea și prăvălie la Craiova și avea agenți permanenți la Rîmnic, pe Nicolită Iovipale, la Mehadia, pe Cîrstea Crăciun, la Craiova, pe Mihai Tudoran, iar la București pe Hagi Antonie Theohari. În afară de aceasta, el avea corespondenți în toate centrele mai importante ale țării și în cetățile Dunării, la Rușava, Caransebeș, Hațeg, Timișoara, Arad, Brașov, Reghin, și era în relații cu negustorii și bancherii din Viena, Graz, Pesta, Triest, Semlin, Belgrad, Zagreb, Fiume, Constantinopol.

La începutul secolului al XIX-lea, casa Hagi Constantin Pop, care se ocupase mai ales cu afaceri de comerț, fără să părăsească acest gen de afaceri, se consacră îndeosebi operațiunilor de bancă, înființează o sucursală la Viena și fiul lui Pop, Zenobie, ajunge director la banca de stat din capitala Austriei⁵¹.

Hagi Constantin Pop asigurase firmei sale o bază atât de solidă, încît ea a putut să fie continuată, tot sub numele său, și după 1808, cînd a murit. Păunica a încredințat conducerea firmei unui vechi și încercat slujitor al familiei, bănățeanul Stan Popovici, pînă cînd a putut fi preluată de Zenobie, al doilea fiu al lui Constantin. Moștenirea firmei trebuia să revină fiului mai mare, Dincă, dar acesta a murit, puțin timp după decesul tatălui său, la vîrsta de 19 ani. Zenobie — sau Zamfirache, cum i se spunea în familie — avea alte ambiții decît să continue meseria tatălui său. După ce a fost inițiat în elementele științei de carte de un dascăl grec, la Sibiu, a fost trimis la școala grecească din București, unde a învățat trei ani cu o seamă de fii de boieri români, apoi și-a desăvîrșit studiile la Viena și la Pesta. După terminarea studiilor sale, în timpul războaielor napoleoniene, a intrat ca ofițer în armata imperială, dar nu pare a fi luat parte la nici o campanie, de vreme ce scrisorile lui către părinți sînt datate de la Timișoara și Viena⁵².

Moartea fratelui său Dincă îi curmă cariera de ofițer. Zenobie Pop se întoarce la Sibiu pentru a lua conducerea casei de comerț a tatălui său. După moartea mamei sale (1827), el lasă grija afacerilor din Sibiu tot lui Stan Popovici și se așază la Viena. În 1836, el a lichidat firma de la Sibiu, dar n-a întrerupt legăturile cu Țara Românească și cu Si-

„huzmet”, adică date la rebut. Poenaru se oferă să primească înapoi cele 732 piei, dar îl roagă pe Pop să nu-i facă scăzămînt și adaugă această explicație revelatoare: „Știindu-te cu casă cinstită și cu coconi, și mai virtos fiindcă milostivul Dumnezeu te-a învrednicit de ai sărutat Sf. Mormînt și ești hagiul, pentru aceasta eu la toate scrisesele d-tale îți dau crezămînt” (*Ibidem*, p. 61). Data călătoriei lui Pop la Ierusalim rezultă limpede din două acte cuprinse în *ibidem*, II, p. 85, 44.

⁵¹N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. 179.

⁵²*Ibidem*, VIII, introducere.

biul. În urma recomandațiilor ce i se fac din țară, el se ocupă de primii bursieri români trimiși pentru studii în străinătate, Eufrosin Poteca, Petrahe Poenaru, Moroiu și Anastasie Fătu. În amintirea bunicilor și părinților săi, tutorii și fondatorii bisericii din Groapă, la Sibiu, refăcută de Hagi Constantin Pop după cutremurul din 1802, el a ridicat, în 1857, în cimitir, la mormântul din fața altarului, o placă de marmură pe care sînt scrise, în limbile română, germană și greacă, numele tuturor membrilor decedați ai familiei sale⁵³.

Cit timp a condus firma tatălui său, Zenobie și-a întins operațiunile comerciale și bancare asupra tuturor centrelor care aveau legături cu sud-estul Europei : Paris, Augsburg, Strasburg, Genova, Livorno, Brno (Brünn), Lipsca și, desigur, multe altele.

Afaceri de asemenea amplasate nu se puteau duce cu succes fără o constantă adaptare la condițiile politice generale și fără o justă evaluare, bazată pe informații exacte, a evenimentelor. În ajunul revoluției din Țara Românească, la 13/25 ianuarie 1821, firma austriacă Z. Danz et Co. scrie de la Constantinopol lui Zenobie Pop la Viena : „cursul grînelor va depinde de evenimentele din Italia ; dacă va izbucni războiul, prețurile noastre se vor urca, iar schimbul (monedei austriece) va scădea din cauza hîrtiei-monete abundente. V-aș fi recunoscători dacă ne-ați da unele informații, căci dvs. sînteți în centrul afacerilor“⁵⁴.

Firma Hagi Constantin Pop, după ce începuse cu comerțul de cordovane, piei de iepure, ceară, scumpie și lînă, care erau libere la export, a ajuns — ceea ce e un fenomen caracteristic al dezvoltării capitalului comercial — să se ocupe îndeosebi de comerțul valorilor mobiliare. Creanța, după ce a fost mai ales un mijloc de lichidare între Sibiu și Țara Românească, a devenit o valoare în sine, un obiect de schimb, negociabil și transmisibil.

Studiind afacerile comerciale ale casei Constantin Hagi Pop, între 1770 și 1821, pe baza actelor publicate de D. Z. Furnică și N. Iorga, ne vom da seama de progresele comerțului și ale tehnicii comerciale în perioada acumulării primitive și a formării capitalului comercial la noi.

2. EXPORTUL DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ

Principalele produse pe care firma Pop le exporta din Țara Românească erau : lîna, cordovanele, pieile de iepure, scumpia și ceara. Prin 1786—1787, comerțul cu lîna atinsese un volum care așeza casa Pop în fruntea exportatorilor acestui articol. În 1770 deja, ea arvunise 120 000 ocale. În 1785, agentul său din Craiova, Cîrstea Crăciun, nu s-a mulțumit să acapareze majoritatea producției din Oltenia, ci a cuprins și „marginea Dunării, la Călărași, Potel, Grojdibod și la Celei, Sadova cu moșneni, Bistrețu, Desa“. În 1786, un alt om al lui Hagi Pop a expediat prin Orșova 133 saci de lînă spălată. În anul următor, el a arvunit lîna în toate județele din Oltenia și în trei județe de peste Olt. Astfel

⁵³ Inscripția a fost publicată de N. Iorga (*Ibidem*, XIII, p. 179).

⁵⁴ Furnică, I, p. 261.

el a strîns 110 saci din Țara Românească și 21 din „Țara turcească”⁵⁵. Achiziția se făcea prin sistemul avansurilor. Negustorii împărțeau oamenilor bani, din toamnă sau din iarnă, pentru producția din vara următoare, și, cînd puteau, luau oamenilor și dobîndă pentru banii avansați. „S-au împărțit la oameni bani, la vreo 5 000”, scrie Cîrstea Crăciun lui Constantin Pop, „dar nu la toți cu dobîndă, că nu vor să ia banii așa, fiindcă lînari sînt mulți”⁵⁶. Unii producători se invoiau și la preț de mai înainte; alții se angajau numai pentru o anumită cantitate de lînă și lăseau ca prețul să fie stabilit „după ruptoare”, adică după ce concurența va fi stabilit prețul pieței. Aceia care aveau posibilitatea să se angajeze în aceste condiții erau în general în profit. În 1786, lîna a fost arvunită cu 18 parale ocaua: la ruptoare, prețul s-a urcat la 22 parale. Diferența era deci de 22%.

Lîna era exportată, parte prin Orșova și Mehadia, parte pe la Turnu Roșu, la Pesta și la Viena. Pe lîngă lîna destinată fabricilor de stofe, Pop furniza pălărierilor din Brașov, Sibiu și Reghin mițe pentru confecționarea pălăriilor⁵⁷. El nu se mulțumea cu ceea ce putea strînge în Țara Românească, ci aducea mițe și din „Țara Turcească”, adică din Bulgaria, „dar ale noastre sînt mai frumoase”⁵⁸.

Un capitol important în comerțul casei Pop l-au constituit cordovanele și pieile de iepure. Cordovanele erau piei de capră, tăbăcite și vopsite în țară și exportate pentru fabricarea de genți, poșete, portofele și pentru legătorie de cărți. Erau foarte căutate, de aceea vameșii noștri le-au trecut în categoria „marochin” a tarifelor vamale⁵⁹. În martie 1778, corespondentul casei Pop la Rîmnic, Nicolică Iovipale, trimite la Sibiu 2 500 de piei primite de la Craiova și în iulie anunță că va mai strînge 6 000. În același an, Cîrstea Crăciun a expediat de la Craiova 6 060 piei (în 505 suluri). În 1786, Mihai Tudoran a strîns și expediat la Sibiu 8 000 piei de capră, cumpărate cu 46 parale bucata. În anul următor, a strîns 12 000 piei, din care 5 000 le-a trimis pentru târgul Sibiului⁶⁰. Procedeele de achiziționare era același ca și pentru lînă. Mihail Tudoran a arvunit „peste Olt” pînă la 3 500 bucăți. „dar iară preț n-au vrut să facă, ci mi-au hotărît la sf. Măria Mică (8 septembrie) atuncea să merg să fac tocmeala”. În Oltenia a strîns și cu tocmeală între 42½ și 45 parale bucata, cînd cele nearvunite s-au vîndut

⁵⁵ *Ibidem*, p. 27, 119, 136, 155. Al. Pini evalua în 1820 exportul de lînă al Țării Românești la 600 000 ocale (Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 287/1820, f. 103—109).

⁵⁶ Furnică, I, p. 119. Wilkinson consideră plata avansurilor drept mijlocul cel mai potrivit de a obține la preț scăzut produsele cumpărate (*ibidem*, p. 70).

⁵⁷ *Ibidem*, p. 119.

⁵⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. 157—158. Ch. Marinovici scrie casei Manicaci din Sibiu că a fost la Rahova și a arvunit 20 000 ocale de scumpie și „mițe”, dar are bani puțini. Hagi Constantin Pop a trimis oameni mai de vreme care au arvunit mițele la Novaci și în alte locuri (N. Iorga, *op. cit.*, XII, p. 130).

⁵⁹ Furnică, II, p. 36, 42, 52, 131, 152.

⁶⁰ Aceste cifre nu reprezintă totalul articolelor exportate de casa C. Pop. Ele sînt indicații întîmplătoare, luate din scrisori alese și publicate tot la întîmplare de Furnică și de N. Iorga. Numai pe baza registrelor comerciale ale casei Pop se va putea stabili totalul articolelor exportate de Pop și proporția afacerilor lui în comerțul Țării Românești.

cu 46—47 parale bucata. Se pare că Hagi Pop avea la moșia sa Giormanii, de lângă Craiova, o „fabrică“ de tăbăcit pieile de capră⁶¹.

Cordovanele se lucrau cu scumpia, care, din cauza aceasta, era foarte căutată. Casa Pop făcea stocuri mari de scumpie, atât pentru prelucrarea pieilor sale, cât și pentru export. Cirstea Crăciun anunța în 1778 că „bani am dat să facă scumpie la Prejbeni, la Concia, la Nichita, la Pătru“. Cu toate acestea, a rămas fără scumpie, fiindcă un alt negustor, Petru Iliă, a tocmit 10 000 ocale, cu 3 lei 33 bani suta, predate la Oreahova. Situația a fost salvată de Iovipale, care și-a asigurat de la chir Zamfirache 8 000 ocale și de la chir Ghiță, care a promis să aducă, „aici din lăuntru alte 8 000 ocale“. În 1778, producția a fost foarte slabă. Scumpia, cumpărată cu 3,33 lei maja, se vindea în Transilvania cu 6 lei. În 1786, Tudoran a încărcat 18 care cu scumpie și cu mițe pentru Sibiu. În anul acesta, recolta trebuie să fi fost mai bună, de vreme ce prețul a scăzut la 2,15 lei și Tudoran a găsit-o scumpă⁶².

Pielele de iepure au fost alt obiect important al comerțului în care se specializase Constantin Pop. În 1779, Mihai Tudoran a trimis de la Craiova la Sibiu 18 000 piei de iepure⁶³, iar la începutul anului 1787, aproape 20 000. Iată cum descrie Tudoran modul de colectare: „Pentru piei de iepure am împărțit bani pe la cojocari și pe la alți negustori și vine de-mi spune că pe la țară au ajuns una 15 parale, și 16, ce nu știu cum se face ruptoarea, că eu după ruptoare am împărțit banii“⁶⁴.

Comerțul cu piei de iepure trebuie să fi fost destul de rentabil pentru ca domnul Moldovei să-l declare monopol în 1816 și să dea vama în arendă unor negustori cu 20 000 piaștri pe an. Monopolul a fost anulat la protestul consulului austriac, care a invocat libertatea comerțului, garantată de tratatele încheiate de Austria cu Poarta⁶⁵.

Casa Pop mai făcea comerț cu piei de bou, de vițel, de oi, la început chiar și cu vite. În 1778, Iovipale scrie lui Pop să vadă „de boii ce-i avem strînși: cercetează de se va găsi vreun mușteriu armean sau ungur ce să-i dăm cu totul, să nu-i cărciumărim, pârchea cu taleri 35 sau 34 aduși în lazaret“⁶⁶.

Alt articol căutat era ceara. Oamenii lui C. Pop stringeau ceara din Oltenia și o expediau la Sibiu, Triest și Veneția. Tudoran a strîns în 1787, cu 63—65 parale ocaua, peste 5 000 ocale⁶⁷. În 1801, vornicul Răducanu Goleșcu oferă lui Hagi Constantin Pop la Sibiu mierea și ceara ce va strînge din țară⁶⁸.

Pop mai exporta din Țara Românească vin. Antonie Nicolantîn scrie, în septembrie 1778, că a vîndut vinul din via lui cu un leu vadra, „deși se făcuse oțet“. La Sibiu se vindea butea cu 15 florini, „destul de ief-

⁶¹ „Pentru caprele noastre eu le-am tăiat și la tabaci am dat pînă acum piei 4 000 și mai mult decît 6 000 nu fac“ (3 octombrie 1778), (Furnică, I, p. 43); în 1820, ele se vindeau 7 $\frac{1}{2}$ piaștri bucata (Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 287/1820, f. 103—109).

⁶² Furnică, I, p. 44, 135, 161.

⁶³ *Ibidem*, II, p. 89.

⁶⁴ *Ibidem*, I, p. 149 (4 ianuarie 1787).

⁶⁵ Hurmuzaki, XX, p. 356—357.

⁶⁶ Furnică, I, p. 37.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 47, 151, 154—157.

⁶⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, VIII, p. 37.

tin“⁶⁹. În iunie 1786, Nicolantin a arvunit 5 000 vedre de vin bun și a cumpărat din recolta anului precedent 600 vedre, „care pină la Rîmnic ne țin 30 parale vadra“⁷⁰. În afară de aceasta, a găsit la Bengești 2 000 de vedre, „dar e vin slab“. La „pateri“ (călugări catolici) sînt șase buți de vin de Sutești, „dar mai jos de 35 parale nu vor să le dea nici dă cum“. Nicolantin scrie că se va duce și la Drăgășani și la Oteteliș, unde aflase că stolnicul Șerban Oteteleșeanu are niște vinuri. „Aci n-au rămas loc necercetat ; vinuri bune nu se prea găsesc, că s-au cheltuit“. În timp ce scrie lui Pop, el ține caii prinși la căruță, gata să plece unde e nădejde de aflat marfă. „Bani sînt din mila lui Dumnezeu, numai vin bun de a afla, și la toate cum îmi poruncești voi urma“⁷¹.

3. IMPORTUL ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI COMERȚUL DE TRANZIT

Nu mai puțin importante erau importul și comerțul de tranzit pe care le făcea casa Pop. Din Orient se aduceau : cafea, zahăr, bumbac, condimente și mirodenii. Din Apus se importau : stofe, pînzeturi, fierărie, în special „cercuri de fier pentru buți de la Graz“, vopsele, sfoară pentru arendașii bălților, 4 000 de legături o dată. „Pescarii nu se uită că cea de la Sibiu e mai bună decît cea de la Brașov, cu care sînt obișnuiți, și nu vor să dea mai mult de lei 46 mia“⁷². Bumbacul era în cea mai mare parte reexportat. În iunie 1778, Iovipale a trimis la Sibiu 106 saci de bumbac, care au fost reexpediați la Pesta⁷³. Bumbacul se aducea de la Seres prin Vidin, în loc să se utilizeze drumul mării.

În general, Hagi Constantin Pop știa să prindă orice ocazie care se prezintă pentru o afacere. În 1770, Antonie Nicolantin e trimis la Mehadia, unde era vama pentru Ungaria și pe unde trecea marele drum de comerț care lega Salonicul cu Vidinul. El tratează cu un „latin“ care a adus 1 000 ocale de untdelemn și cu niște armeni care au venit cu mătase, „dar este haraciul Țării Leșești și nu vînd, că vor să meargă ei înșiși“⁷⁴. Și Nicolantin conchide în scrisoarea către „jupinul Costandin“ : „Mai pe scurt, aicea marfa nu izvorăște, după cum socotiți d-vstră, că eu destul iau seama cît pociu“. La Rîmnic, Iovipale pîndea, de asemenea, toate mărfurile care treceau pe valea Oltului. „Pentru lînă o să mă țin la preț, fiindcă aici s-a scumpit, și să iasă dobînda banilor“ scrie el lui Hagi Pop, în iunie 1787. „Teamă îmi este că și pieile s-or face mai mult de un leu, că tocmai pe aici nu sînt — că s-au tras toate caprele spre București. Mai nu știu ce negustorie să mai fac anul acesta“⁷⁵. Spiritul mercantil se manifestă puternic și conștient în aceste fraze, dovadă că s-a constituit deja o categorie de negustori, care-și întemeiază prosperitatea exclusiv pe comerț.

Deși hîrtia nu era un articol de mare vînzare, Hagi Pop nu neglija nici acest gen de comerț. El furniza agenției Austriei de la Bucu-

⁶⁹ Furnică, II, p. 75.

⁷⁰ *Ibidem*, I, p. 130.

⁷¹ *Ibidem*, II, p. 129—130.

⁷² *Ibidem*, I, p. 166.

⁷³ *Ibidem*, p. 38.

⁷⁴ *Ibidem*, II, p. 58.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 128—130.

rești și unor instituții din Transilvania hîrtie de Veneția, iar administrației noastre hîrtie de la Orlat (jud. Sibiu) ⁷⁶.

Agentii casei Pop nu puteau lipsi nici de la bilciul de la Lipsoa. Cinci negustori din Craiova propun lui Hagi Pop să le aducă marfă de la Lipsca, cu un comision de 27% la articolele de manufactură și de 17% la articolele de băcănie, urmînd ca marfa să fie predată la Craiova și galbenul să se socotească la 4 lei 23 bani turcești ⁷⁷.

4. COMISIOANE

Un loc însemnat a ocupat în afacerile lui Hagi Constantin Pop comerțul de comision. Un mare număr de boieri, mai ales olteni, i se adresează pentru toate nevoile, de la desfacerea stocului lor de vite sau de vin pînă la procurarea unui ciine de vînătoare sau repararea unui clopot. Vornicul Răducanu Goleșcu oferă lui Hagi Constantin Pop miera și ceara ce se va strînge din țară. Același scrie lui Pop că are la Golești de vînzare niște fin și uruială de porumb ⁷⁸.

Barbu Știrbei „prea dorind să învețe carte franțuzească” roagă pe Hagi Constantin Pop în 1790 să-i găsească un dascăl, căruia îi oferă pînă la 200 taleri pe an și toată întreținerea ⁷⁹. În 1803, el cere să fie abonat la gazete italienești și-și reinnoiește în fiecare an abonamentul la Viena, prin casa Pop. Grigore Brincoveanu cere lui Pop să-l aboneze la „Frankfurter Zeitung”. Hagi Stan Jianu comandă pentru nunta fiului său lămii, portocale și altele ⁸⁰.

Pop servește pe consulul Austriei la București, Merkelius, care-l numește „prea scump prieten”, și pe consilierul curții de la Viena, Stürmer, cu vinuri de Tokay și de Transilvania. Nicolae Glogoveanu cere lui Pop să-i trimită doi cai pentru care a plătit vamă, „fluturi și sîrme, după proba ce s-a dat” ⁸¹.

„Cocoana Dumitrana”, mama lui Barbu Știrbei, Barbu Pleșoianu și Barbu Știrbei comandă carete. Știrbei o vrea „poleită cu aur”. Vornicul Grigorașcu Ghica vrea două butci de la Viena și cere să i se trimită pe Dunăre. Dumitrana Știrbei trimite lui Pop un clopot spart la reparat și-l roagă să aibă grijă să nu-i schimbe „madenul”, fiindcă „glasul acestui clopot nu s-au aflat din Olt încoace” ⁸².

În afară de comisioanele pe care le încasa pentru aceste servicii, Hagi Pop își crease prin ele relații foarte utile pentru reușita afacerilor lui. Antonie Nicolantîn îi scrie, în 1779, să-i procure lui Scarlat Grădișteanu două „vijle” (doi prepelicari), „doi ciini mari, frumoși și buni. să fie învățați să cate prepelițe”. Nicolantîn insistă ca Grădișteanu să fie repede și bine servit : „Acest om îl avem mare stîlp, ori la ce treabă intră și face, fiindcă este ginere banului Ghica și rudă

⁷⁶ *Ibidem*, p. 104, 193 ; I, p. 57, 214 ; în august 1798 e vorba de „un ris de hîrtie mare de Orlat no. 4 în valoare de 7,15 fl.” (*ibidem*, II, p. 184—185).

⁷⁷ *Ibidem*, I, p. 110.

⁷⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, VIII, p. 37—38.

⁷⁹ Furnică, I, p. 80.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 90.

⁸¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 39.

⁸² Furnică, II, p. 93.

cu toți boierii veliți, și deosebit că și plătește bucuros⁸³. Sprijinul consulatului Austriei de la București i-a permis să cîștige procesul pentru moșia Giormani și să-și execute debitorii recalitrânți. Pentru a-l executa pe Fălcoianu pentru o datorie, Pop n-a avut decît să facă un semn lui Merkelius⁸⁴. Mihai Șuțu, domnul Țării Românești (1801—1802) a fost urmărit de Pop, prin Merkelius și prin internunțul Austriei, Stürmer, pînă la Constantinopol⁸⁵. Zelul lui Merkelius de a-și servi prietenul e atît de mare, încît se impacientează că Hagî Theohari, „fiind prea ocupat cu zalhanaua“, nu i-a dat încă numele negustorilor care-i datorau bani⁸⁶.

Regimul capitulațiilor permite consulilor să intervină în toate procesele sudiților de sub ocrotirea lor și să le apere interesele. Creanțele supușilor austrieci erau atît de bine asigurate, încît negustorii români treceau polițele pe care nu le puteau încasa unor sudiți care-și executau debitorii prin consulat.

5. COMERȚUL CU VALORI MOBILIARE

Haosul monetar din Țara Românească a fost și pentru Hagî Constantin Pop prilej de speculații și de afaceri fructuoase. El a practicat toate formele comerțului de bani din vremea aceea : afaceri de schimb și de depozite, agiotaj, transfer de monede, vinzare pe credit, împrumut, viramente de partide, compensații, plăți la termen și în bilci, și a făcut un uz general și constant de polițe.

Corespondenții lui strîngeau ducați imperiali, olandezi și venețieni, caragroși, icosari, lei etc. și-i expediau, după conjunctura momentului și cursul diferitelor piețe, la Sibiu, București sau Constantinopol. Hagî Antonie Theohari strînge lei : „Eu cîți lei găsesc. nu-i las, și totdeauna caut să strîng cit mai mulți“⁸⁷. În schimb, Pop trimite de la Sibiu caragroși. Banii se expediau în pungii și pungile în butoaie pecetluite la amîndouă fundurile. Cu toate aceste precauțiuni, expedițiile nu erau scutite de riscuri. Astfel, Mihai Tudoran a găsit într-o pungă șapte caragroși lipsă și punga spartă. „De unde este lipsa nu știu“⁸⁸. Hagî Antonie Theohari scrie lui Pop că dintr-o pungă trimisă la Constantinopol i-au lipsit 97 icosari⁸⁹.

Pentru verificarea monedelor, oamenii lui Pop erau prevăzuți cu cumpenele zarafilor. De îndată ce Mihai Tudoran s-a inițiat în afacerile comerciale, a fost înzestrat cu o „cumpănă de galbeni“, care i s-a trimis de la Constantinopol⁹⁰.

⁸³ *Ibidem*, I, p. 55.

⁸⁴ *Ibidem*, II, p. 174.

⁸⁵ În chestiunea lui Mihai Șuțu, iată ce scrie Merkelius lui Pop : „Seine Exc. H. Internuntius haben mir versprochen alles anzuwenden um Ihr Geld von Fürst Michael Suzzo vermög seinen mir angestellten Revers herauspressen“ (*ibidem*, p. 207).

⁸⁶ *Ibidem*, p. 199—200.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 428.

⁸⁸ *Ibidem*, I, p. 153.

⁸⁹ *Ibidem*, II, p. 429.

⁹⁰ *Ibidem*, I, p. 162 (1787).

Diversitatea și mulțimea speciilor monetare care circulau în Principate și necesitatea în care se găseau negustorii de a face și de a primi plăți în diferite monede au favorizat răspîndirea practicii viramentelor partidelor, plăților prin compensații și prin polițe. Cînd creditorul și debitorul se aflau în localități deosebite, datoria se lichida mai simplu prin compensație. Casa fraților Manicati de la Sibiu datoră, de pildă, unui negustor din București o sumă de bani pentru lînă. Hagi Antonie Theohari avea să trimită o sumă de bani la Sibiu, pentru zahărul și cafeaua primită de la Pop. În loc ca Manicati să trimită banii la București și Hagi Theohari negustorului de lînă, se achita de datoria sa lui Pop, iar Hagi Theohari negustorului de lînă, și numai diferența eventuală se expedia dintr-un oraș în altul. Între Pop și agenții săi din Țara Românească socotelile se lichidau prin viramente. Mijlocul cel mai expeditiv, mai cunoscut și mai avantajos pentru efectuarea acestor operațiuni era polița. Casa Hagi Constantin Pop a făcut uz curent de polițe. Omul său de afaceri din Craiova cumpără de la chir Marin Bănățeanul zece polițe în valoare de 2 000 florini renani, la ordinul lui Stamate Raicovici, reprezentantul casei Pop la Viena⁹¹. În felul acesta, Marin Bănățeanu, care avea de luat 2 000 florini din Viena, primește la Craiova echivalentul sumei în lei, iar Hagi Constantin Pop își mărește fondul de rulment de la Viena cu 2 000 florini, fără speze de expediție. Reprezentanții lui Pop din Principate trag polițe asupra Vienei, Pestei, Sibiului, Bucureștilor și plătesc polițe trase asupra lor de Hagi Constantin Pop. Printr-o singură operațiune au fost rezolvate două probleme : schimbul florinilor în lei și transferul banilor fără risc. În operațiunile comerciale ale casei Pop, polița apare de la început ca un instrument de plată curent. În același timp, ea devine o valoare mobilă, negociabilă și transmisibilă. „Socoteala de polițele ce mi-ați dat să le vînz și le-am vîndut (de) lei 1 500“⁹², scrie Iovipale lui Pop în 1778. În aceeași perioadă începe să se introducă și la noi uzul poliței, cum o dovedește remarca lui Iovipale care a oferit ispravnicele de Vilcea o poliță, în contul unei plăți.

Iată un model de poliță, care dovedește gradul de precizie și de claritate la care a ajuns deja limba comercială la noi :

Sibiu, 5 iulie 1803

Poliță de lei 8 000

Văzînd această poliță a mea, peste cinci zile vei număra dumneata la chir Zoia Pana lei turcești opt mii, pentru alții atîția care i-am primit eu aici de la dumnealui deplin, și, numărîndu-i, vei primi dumneata polița trecînd-o la socoteala mea, după cum și cu scrisoare de chilin fac știre dumitale pe larg aceasta.

Hagi Constantin Pop, către dumnealui chir Nicolită Iovipale, la Rîmnic.

Iovipale notează : „Mi s-a arătat la iulie 14 și la iulie 15 am plătit toți banii“⁹³.

⁹¹ *Ibidem*, p. 42—43.

⁹² *Ibidem*, p. 44.

⁹³ *Ibidem*, p. 225.

Casa Hagi Constantin Pop din Sibiu servea și ca depozit pentru valorile unor boieri români. În 1802, Barbu Știrbei avea în depozitul lui Pop 5 000 galbeni imperiali și olandezi, „20 de bumbi de aur și un lanț de aur cu diamanturi”⁹⁴. Când, în 1808, după moartea lui Hagi Constantin Pop, și-a retras depozitul, Păunița s-a simțit foarte jignită de această dovadă de neîncredere, și, cu drept cuvânt, de vreme ce s-a dovedit perfect destoinică să conducă afacerile firmei și chiar să le dezvolte după moartea soțului ei.

Afacerile comerciale ale casei Hagi Constantin Pop nu s-au mărginit la tranzacții simple. Constantin și fiul său Zenobie au speculat asupra deosebirilor de preț ale unui produs în două piețe diferite. Bumbacul, ceara, lina, cordovanele sînt expediate în localitățile unde prețul e mai urcat. Din cauza comunicațiilor lente, operațiunea se complica printr-o conjectură asupra variațiilor posibile ale prețului pe o piață îndepărtată. Speculația lua astfel o dublă formă: în timp și în spațiu.

Operațiuni atît de delicate nu puteau fi conduse decît de oameni de o mare experiență și inteligență. Am văzut cum firma austriacă Z. Dantz et Co de la Constantinopol cere lui Zenobie Pop, „care se afla în centrul afacerilor”, indicații cu privire la extinderea posibilă a conflictului din Italia, în 1821, în vederea unor speculații asupra prețului grinelor⁹⁵.

Constantin și Zenobie Pop oferă deci tipul desăvirșit al omului de afaceri modern, care a trecut de la comerțul local la marele comerț de export și la operațiunile financiare internaționale, care ține reprezentanți și agenți în toate centrele importante din Europa centrală și sud-orientală, cumpără moșii, restaurează și patronează biserici, obligă prin serviciile sale persoanele influente de la Viena, București și Constantinopol, prin care își garantează creanțele. Zenobie încheie ascensiunea familiei pe postul de director al Băncii de stat din Viena și cu titlul deșert de baron von Böhmstetten. Aceasta a însemnat însă nu „încoronarea” activității comerciale a casei Hagi Constantin Pop, ci sfîrșitul ei.

E. INSTRUCȚIA NEGUSTORILOR

Comerțul, la un anumit grad de dezvoltare, presupune un minimum de instrucție la aceia care trăiesc de pe urma lui. Tranzacțiile reduse ale negustorilor mici sau ale celor din târguri se tratau direct, prin viu grai. Aceste vânzări nu reclamau nici credit, nici contracte, nici corespondență, iar pentru a înregistra o situație sau o datorie citeva creștături de răboj sau un simplu catastif sînt de ajuns. Dar, cînd comerțul se inviorează, cînd se formează o puternică categorie de negustori profesioniști și schimbul de mărfuri devine un mijloc de existență, un anumit grad de instrucție devine indispensabil. Comerțul modern nu se poate concepe fără practica corespondenței, registrului comercial și calculului.

⁹⁴ *Ibidem*, II, p. 208.

⁹⁵ *Ibidem*, I, p. 261.

Astfel, activitatea economică dintr-o epocă determină gradul de instrucție al negustorilor, care evoluează odată cu progresele comerțului. Afacerile casei Hagi Pop, Dimitrie Aman, Mihail Țumbru, ca și ale altor case de comerț erau prea întinse, prea variate și prea complicate ca să poată fi servite de analfabeți. Circulația mărfurilor și diferitele operațiuni de credit reclamă ținerea unei corespondențe și unei contabilități, fără de care activitatea comercială ar fi imposibilă⁹⁶.

Hagi Constantin Pop, care a contribuit în așa de mare măsură la răspândirea practicilor comerciale superioare, a format și oameni care să le aplice. Corespondentul și agentul lui la Craiova, prin anii 1786 și 1800, era Mihai Tudoran, originar din părțile Sibiului. Din scrisorile lui se vede cum a fost inițiat de Hagi Constantin Pop în ținerea registrului comercial, în zărăfie și în minuirea polițelor. Într-o scrisoare din 15 februarie 1787, el confirmă că a primit, în contul lui Pop, 7 133 caragoși, din care a dat o parte lui Iovipale, iar restul l-a schimbat în lei. „Și, continuă Tudoran, i-am trecut în catastih, adică unde primesc eu de la d-ta, și polița de lei 1 080, plătită din ordinul lui Pop, am trecut-o la sooteala unde dau eu d-tale... după cum îmi poruncești d-ta“⁹⁷.

Tot la casa Hagi Pop dorea să-și trimită fiul care știa grecește, pe la 1820, preotul Iordache, ca să învețe de la acesta negustoria⁹⁸.

Nu e o întâmplare că școlile se înmulțesc în această perioadă, mai ales la orașe. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, negustorii au posibilitatea să învețe la școlile din țările și orașele țării: București (Colțea, Sf. Gheorghe), Craiova, Slatina, Pittești, Tg. Jiu, Ploiești, Cerneți, Caracal, Focșani, Birlad, Botoșani etc. Unele din acestea sînt înființate la cererea obștii țărgurilor. Printre cei care cereau înființare de școli cu dascăli români la Craiova, Focșani⁹⁹ și Rm. Vilcea¹⁰⁰, la începutul secolului al XIX-lea, vor fi fost desigur și negustorii acestor țărguri, care simțeau nevoia de învățătură. Dezvoltarea activității comerciale a trezit în rîndurile negustorilor nevoia de a-și instrui copiii în limba în care se încheiau afacerile și se ținea corespondența comercială, adică în limba națională. De aceea ei susțin dezvoltarea școlii laice și naționale. Astfel, în adresa sfatului municipal al orașului Focșani, către stăroștia ținutului Putna din 10 februarie 1832, se spune: „pentru casa de școală, această obște, încă mai înainte de 20 ani (decî la 1812), au fost cumpărat o casă spre o asemenea întrebuințare“¹⁰¹.

În 1797, negustorul Hagi Dumitrachi Papazoglu, proprietar al hanului din fața bisericii Sf. Gheorghe Vechi, la moartea sa, lasă bani

⁹⁶ H. Pirenne, *L'instruction des marchands au moyen-âge*, „Annales d'histoire économique et sociale“, I (1929), p. 13—28.

⁹⁷ Furnică, I, p. 150—151.

⁹⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, VIII, p. 98. Vezi și capitolul *Școlari de negoț și meșteșuguri*, la N. Iorga, *Contribuții la istoria învățămîntului în țară și în străinătate (1780—1830)*, în „Analele Acad. Rom., Mem. Sect. lit.“, s. II, t. XXIX (1906—1907), p. 55.

⁹⁹ Urechia, V, p. 58—63.

¹⁰⁰ *Ibidem*, X-A, p. 390.

¹⁰¹ Gh. Untaru, *Începuturile învățămîntului public în Focșanii Moldovei*, în „Studii și articole de istorie“, II, 1957, p. 445, n. 25. Vezi și pricina țărgoveților din Söldănești „ce se zice și Folticeni“, din 1826, care, în loc de a avea pentru școală „numai o casă mică, ca și celelalte case, și au făcut trei școli de piatră“ (*Uricarul*, XIX, p. 76).

pentru a se înființa o școală cu un dascăl de învățătură românească¹⁰², iar în 1801, printre cei care ajută la rezidirea și reorganizarea școlii de la Sf. Gheorghe sînt și negustori¹⁰³. Un alt negustor, Ionașcu din Slătina, făcuse în orașul său o biserică și o „școală pentru învățătura copiilor“, pe la 1808¹⁰⁴. Față de nepăsarea stăpînirii și a boierimii¹⁰⁵ negustorii, ca și meseriașii, înțelegeau astfel să ajute la construirea școlilor.

În timp ce atîția dintre boieri continuau să dea copiilor lor o instrucție grecească mai întii, apoi franțuzească, negustorii își trimit copii la școlile cu limba de predare română.

Astfel, printre elevii lui Gheorghe Lazăr, în școala deschisă de acesta în 1816, sînt foarte mulți fii de negustori, iar Wilkinson spune că școlile publice de la Iași și București sînt frecventate fiecare de cite 200 elevi, „aproape toți copiii de mici boieri și de negustori“¹⁰⁶.

Așadar, negustorii joacă în această vreme, alături de mica boierime și de meseriași, un rol progresist în dezvoltarea culturii naționale, ca și în răspîndirea ideilor noi ale vremii.

Alături de mica boierime și de meseriași, negustorii constituie clasa nouă ce se ridică, „împingînd la o parte pe vechii privilegiați, necunosători de patrie și de naționalism (citește : patriotism), pregătind timpul acelor cete de pioni ai revoluțiunii române“¹⁰⁷.

Puținele documente pe care le cunoaștem din arhiva casei Hagi Constantin Pop, a cărei impresionantă abundență a întîrziat pînă astăzi catalogarea ei, constituie totuși un izvor de informație de prim ordin asupra începuturilor capitalismului la noi. Ele ne permit să urmărîm în activitatea unei case de comerț, care a cuprins în rețeaua afacerilor sale tot centrul și sud-estul Europei, dezvoltarea comerțului nostru în perioada decisivă, în care și-a însușit tehnica comercială a țărilor mai înaintate. Operațiunile casei Hagi Constantin Pop ne informează asupra produselor care constituiau obiectul comerțului nostru exterior, asupra metodelor de achiziționare și asupra destinației lor, asupra articolelor importate de provenienței lor, asupra practicilor comerciale, asupra formelor creditului comercial, asupra răspîndirii uzului polițelor, viramentelor, compensațiilor și plăților în bilci. Ele dovedesc creșterea însemnată a comerțului în această perioadă, formarea unei păături puternice de negustori români și declinul rapid al negustorilor greci și armeni care pînă atunci dominaseră comerțul. Școlile se înmulțesc, pentru a răspunde nevoilor tot mai largi și mai imperioase ale unei păături sociale care se ridică. Limba română devine limba comerțului și scriso-

¹⁰² Urechia, VII, p. 38—41.

¹⁰³ *Ibidem*, VIII, p. 28.

¹⁰⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, XVI, p. 80.

¹⁰⁵ Ni se par semnificative pentru atitudinea boierimii față de cultura maselor cele spuse de un boier în vremea Regulamentului organic : „Nu mai învățați mult pe țaran, pe cel din treapta de jos. Învățătura este pentru boierime“ (Urechia, IX-A, p. 419).

¹⁰⁶ Wilkinson, *op. cit.*, p. 117—118. „Cel d'antîiu auditori la școala lui Lazaru fusera pravallasi de prin orasiu...“ (P. Poenaru, *Georgiu Lazaru și școala romana*, în „Analele Soc. Acad. Rom.“, s. I, t. IV, p. 118). „Treapta de jos a înțeles la 1816 pre Lazăr și la 1821 pre Tudor Vladimirescu“, spune, pe bună dreptate, V. A. Urechia, în istoria sa (IX-A, p. 412).

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 418.

rile negustorilor din secolul al XVIII-lea atestă înaltul grad de claritate și precizie pe care l-a atins.

Fapt și mai semnificativ, comerțul exercită deja o atracție atât de puternică asupra boierimii feudale, încît o transformă, o descompune și o asimilează în parte. Numeroși sînt boierii care nu se ocupă numai de desfacerea cît mai avantajoasă a produselor lor, ci se oferă negustorilor să stringă, de exemplu, producție de lînă dintr-un județ sau dintr-o provincie întreagă. Alții propun să se asocieze cu negustorii în tovărășii permanente.

Din actele grecești ale Arhivelor Statului de la Brașov rezultă că logofătul Ioniță, vistiernicul Hristodul, serdarul Bobescu, medelnicerul Panaiotache, postelnicul Gheorghită, polcovnicul Iancu, șetrarul Drăgan, căminarul Polizache etc. aveau cășerii în județele Săcuieni, Slam-Rîmnic, Buzău și Ialomița, și făceau negoț cu brînză.

Boierul oltean Barbu Pleșoianu, care era în legătură de afaceri cu Hagi Constantin Pop și putea să-i furnizeze dintr-odată 300 rimători, „mari, bătrini, de patru ani înainte și grași bine, adică vite de frunte“, pe care era obișnuit a-i exporta prin Banat, îi propune să facă împreună o asociație. Propunerea și motivarea sînt semnificative. „Eu poftesc, scrie Pleșoianu, a fi desăvîrșit fratele dumitale, că bine să știi, că *mai mult iubesc partea negustorească decît partea boierească*. De vei socoti d-ta ca să stringem o sumă de lînă și de vei pofti să fim amîndoi tovarăși, eu am oameni care să-i pui să înceapă a împărți bani înainte de acum, cu preț după ruptoarea cum o vor lua și alții la vară ... Și cîți bani să pui d-ta și cîți să pun eu pe în două; și eu voi fi purtător de grijă aici pînă a se stringe și a se spăla și a se trimite la lazaret, și d-ta îi vei purta de grijă de aici înainte pînă se va vinde“¹⁰⁸.

În cazul lui Pleșoianu — și cazul nu e unic — transformarea boierului feudal în negustor e desăvîrșită. El atestă progresul realizat de dezvoltarea comerțului în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea.

Negustori ca Hagi Constantin Pop au jucat, în epoca formării capitalului comercial la noi, un rol însemnat în stimularea producției. Prin avansuri asupra producției următoare, ei au obligat țaranii să producă peste nevoile lor de consum, pentru piață, și astfel au stimulat producția și au permis boierilor să-și însușească plusprodusul creat de clăcași.

Negustorii îndreaptă o parte din boieri spre negoț, îndemnîndu-i să orienteze producția spre ramurile cele mai rentabile și favorizînd specializarea producției agricole din diferite regiuni. Astfel, ei contribuie la formarea și consolidarea pieței interne. Sub imboldul lor, cultura cerealelor înlocuiește treptat creșterea vitelor ca principală ramură de producție agricolă.

Activitatea casei Hagi Constantin Pop atestă, pe de altă parte, creșterea capitalului comercial și începutul de dezagregare a clasei boierești, prin transformarea unor boieri în negustori. Corespondența lui Hagi Constantin Pop cu reprezentanții săi din Țara Românească dovedește existența unei păтури puternice de negustori români, care se servesc de limba română în toate operațiunile lor comerciale.

¹⁰⁸ Furnică, I, p. 69—70 (25 ianuarie 1780).

CIRCULAȚIA MONETARĂ ȘI INSTRUMENTELE DE SCHIMB

A. SCHIMBUL DE BANI (ZĂRĂFIA). FALSIFICAREA MONEDELOR

În nici un domeniu efectele nefaste ale stăpînirii otomane nu apar mai limpede decît în acela al politicii monetare și al creditului. În lipsa unui sistem monetar național, țările române au fost expuse tuturor inconvenientelor și daunelor care rezultau din haosul monetar al Imperiului otoman. Mulțimea și diversitatea speciilor monetare care circulau în țară au întreținut o stare de insecuritate economică și au dat loc la speculații și fraude pe care guvernul în zadar a căutat să le curme prin măsuri represive. Această stare de lucruri a întreținut un fructuos comerț de bani pe care-l practicau zarafii și negustorii, dar la care se dedau și unii boieri.

Pentru stabilirea integrității, titlului și valorii reale ale unei monede era nevoie de specialiști. Aceștia erau zarafii. Dar și negustorii trebuiau să cunoască meseria, pentru a nu suferi pierderi și chiar pentru a nu scăpa din mîini un izvor bun de venit. Zarafii se confundau adesea cu negustorii.

Avînd de-a face cu o lume nepricepută în asemenea afaceri, zarafii n-au rezistat tentației de a abuza de situația lor. Ei au fost adesea acuzați de practici frauduloase, ca „ciuntirea” sau „tăierea” monedelor de aur și chiar de falsificarea lor. Regulamentul zarafilor din 1815 dovedește că zarafii din Moldova se dedau la numeroase „calpuzanlicuri” (fabricare de monede false), pricinuind „simțitoare pagube”¹. Astfel, un anume Iordan zaraf ar fi pus în circulație 8 000 piese false de 12 piaștri². Nici boierii nu disprețuiau asemenea afaceri. Pentru că a pus în circulație 200 taleri falși la 1799, postelnicul Teoharie a fost condamnat la pierderea rangului și la trecerea lui în rîndul dajnicilor³. Dar mai ales țiganii excelau în „calpuzanlic”. Unii falsificau moneda „cu atîta asemănare și meșteșugire, încît nu are nici o deosebire și, cînd iese din mîna lor, nimeni nu o cunoaște”⁴. În 1819, patru sudii englezi din insulele Ionice au fost prinși „făcînd calpuzanlic”. Conform pravilei, au fost osîndiți la moarte, dar, pentru a evita un conflict cu

¹ G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930, p. 261.

² Hurmuzaki, X, p. 315.

³ Urechia, VIII, p. 105. Documentul referitor la postelnicul Teoharie a fost publicat și de Mihai Popescu, *O judecată pentru falsificare de bani în 1779*, „Cronica numismatică și arheologică”, XIII (1938), nr. 109, p. 8—10.

⁴ Gh. Zane, *op. cit.*, p. 268; pentru alte cazuri de calpuzanlic, vezi p. 269—270; vezi, de asemenea, Emil Virtosu, *Documente privitoare la calpuzani și calpuzanlic*, „Bul. Soc. numismatice rom.”, XXIII (1929), nr. 69—72, p. 49—52; Urechia, III, p. 210—211. Despre falsificarea monedelor turcești vezi cap. VI al lucrării lui H. Dj. Siruni, *Monedele turcești în țările române*, „Balcania”, II—III, (1939—1940), p. 34—39, 52—55, anexe.

consulul Angliei, pedeapsa a fost comutată în tirmire la ocnă⁵. În același an, un țigan, avînd meșteșugul „zlătăriei“, fusese prins făcînd monede de tinichea; în loc să i se taie mîinile, cum prevedea pravila veche, sau să fie ucis, după cea nouă, fu purtat cu bătaie prin tirg și trimis la ocnă fără soroc. La intervenția stăpînului fu însă iertat⁶.

Uneori, negustorii și zarafii, dornici de ciștiguri ilicite, adunau de pe piață unele monede, provocînd urcarea prețului lor. Astfel, în 1815, banii „s-au suit la prețiu mare“ (caragrosul de 2 lei și 1/2 era acum 3 și 15 parale), deoarece negustorii îi adunaseră și îi duceau la nemți să-i facă caragroși nemțești⁷. Uneori din aceeași pricină, lipsea de pe piață moneda măruntă, care era strinsă pentru a fi topită și prefăcută⁸.

Cu tot sistemul compensațiilor, viramentelor și polițelor, negustorii găseau avantajos să transporte banii dintr-un loc într-altul și chiar dintr-o țară într-alta, deși transportul banilor era anevoios și riscant. Cazurile cînd negustorii au fost atacați și jefuiți nu erau rare. „Cu poșta de ieri din Constantinopol, scrie Hagi Theoharie lui Hagi Constantin Pop, am primit scrisoare din partea tatălui meu, făcîndu-mi cunoscut primirea monedelor trimise din Șiștov; de mare pericol am scăpat și nu mai e siguranță pe căile turcești pentru a călători cineva sau a trimite ceva“⁹. Pentru a evita riscurile în asemenea cazuri, negustorii călătoreau în cete. Totuși, o caravană de brașoveni, plecată din București în februarie 1824, a fost atacată și prădată, între Bolintin și Văleni (Prahova) de șapte călărași deghizați. Ea transporta, în afară de mărfuri, „mai multe sute de mii de piaștri“ în monede turcești și europene. Hoții n-au descoperit decît o sumă de 15 000 piaștri. Monedele europene au fost aduse la București, cele turcești au fost trecute în Transilvania. Cu ce scop, ne-o spune consulul Prusiei, care relatează aceste fapte. „E îndeobște cunoscut că, după evacuarea trupelor imperiale, mai multe persoane au făcut mari speculații cu monedele turcești“. Din schimbul turcești se băteau la Alba Iulia piese de doi florini imperiali, „în schimbul unei retribuții relativ mici“¹⁰. Laurençon povestește că, în 1813, funducii de argint, de doi piaștri și jumătate, au dispărut deodată din circulație și, în același timp, a apărut o mare cantitate de taleri de Austria nou-nouți, dar purtînd data de 1784 și efigia Mariei Thereza (!). Speculanții au strins toți funducii, care erau de argint bun, și i-au convertit la monetăria din Alba Iulia în taleri austrieci, realizînd un ciștig de 35—40%¹¹.

Consulul Prusiei la București, Kreuchely, susține că domnul Gri-gore Ghica însuși și fratele său Constantin se dedau la asemenea spe-

⁵ Urechia, XII, p. 414.

⁶ *Ibidem*, p. 414—415.

⁷ *Tesaur*, II, p. 224.

⁸ *Ibidem*, p. 184.

⁹ Furnică, I, p. 429.

¹⁰ Hurmuzaki, X, p. 266—267, 284, 314.

¹¹ Laurençon, *Nouvelles observations sur la Valachie*, Paris, 1822, p. 118—120. Pentru comerțul cu monede (zaraflic) desfășurat de Teodoran Cincu, Mihail Tumburu, Hagi Moscu și alții, informații de cel mai mare interes la E. și D. Limona, *op. cit.*, p. 112—120. Numai din 1791 pînă la 24 octombrie 1712, Ioan Cincu trimisese lui Teodoran peste 40 000 florini în icusari. În august 1791, Hagi Constantin Pop primise 35 000 florini nemțești în galbeni olandezi, pentru a achiziționa icusari.

culații. Grigore Ghica cumpăra printr-un om de afaceri ducați și-i transforma la monetăria de la Alba Iulia în piese de 12 piaștri. Prin asemenea operațiuni, fratele său Constantin ar fi realizat o avere de 70 000 ducați¹².

Existența a numeroase monede false crea teamă și nesiguranță în rindurile negustorilor, dovadă scrisoarea unui negustor bucureștean. din anul 1825, prin care își sfătuia un prieten: „Păzește-te de galbeni dodecari, că au eșit calpi mulți, făcuți de greci, făcuți întocmai ca cei buni, atît numai că au preț numai de opt lei, avînd argînt mult băgat într-înșii și să zice că în Țara Românească s-au vărsat 60 000”¹³. Această atmosferă de nesiguranță era întreținută și de politica monetară dezastruoasă a Porții.

B. POLITICA MONETARĂ A PORȚII. CURSUL FORȚAT AL MONEDELOR. FALSIFICAREA „OFICIALĂ”

Prin politica sa monetară. Poarta a încurajat ea însăși asemenea operațiuni. În secolul al XIX-lea. Poarta a continuat cele mai deplorabile practici medievale pentru a-și crea resurse pecuniare. La mulțimea și varietatea speciilor monetare care circulau în Imperiul otoman și care, prin ele însele, erau o cauză de dezordine și de nesiguranță, Poarta a adăugat toate inconvenientele care rezultau din alterarea titlului și scăderea greutateii monedelor. În urma acestor practici, ducatul olandez, venețian și imperial, care serveau în țările române ca măsură de valoare, s-a urcat de la 4 $\frac{1}{2}$ piaștri în 1783, la 7 piaștri 10 parale în 1804, la 8 $\frac{3}{4}$ piaștri în 1805 și la 15 $\frac{1}{2}$ piaștri în 1820¹⁴.

Guvernul otoman a încercat să stăvilească deprecierea monedei sale, stabilind prin decrete cursul monedelor și raportul lor cu monedele străine¹⁵. Bineînțeles, negustorii nu țineau seamă de asemenea decrete. Consulul Austriei la Iași, Iosif Raab, scrie la 5 februarie 1819 că ducatul fixat de Poartă la 12 piaștri se vindea în Moldova cu 14 $\frac{1}{2}$, iar în Țara Românească cu 15 piaștri. Mahmudeaua fixată la 25 piaștri nu se cumpără decît cu 16 $\frac{1}{2}$ piaștri¹⁶. Aceste reduceri de curs pricinuiau țărilor române pagube pe care Kiselev le evaluează la 250/0 din venitul național¹⁷.

Dar Poarta nu se mulțumea să altereze propria sa monedă; ea bătea și ducați străini. Or, scrie consulul Austriei la Iași, Raab, ducații

¹² Hurmuzaki, X, p. 267.

¹³ N. Iorga, *Studii și documente*, VIII, p. 162—163.

¹⁴ Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 287/1820, f. 35—40.

¹⁵ Hurmuzaki, XX, p. 153—154, 452; asemenea încercări de a da un curs forțat monedelor au avut loc și la noi în 1821, dar asupra lor s-a revenit repede (Urechia, XIII, p. 302—303).

¹⁶ Hurmuzaki, XX, p. 452, 784 (Raportul lui Lippha din 2 decembrie 1822).

¹⁷ Dare de seamă în Hurmuzaki, supl. I/4, p. 446—447. Pentru cursurile forțate ale monedelor, ordonate de turci la 15 decembrie 1821 și în iunie 1822, vezi H. Dj. Siruni, *op. cit.*, „Balcania”, II/III (1939—1940, p. 31—34, 40—45, anexe). Pentru pagubele pricinuite de aceste măsuri ale Porții, din care cauză „s-a închis și tirgul”, cf. *ibidem*, p. 33.

olandezi, venețieni și imperiali¹⁸, imprimați pe aur turcesc la Constantinopol, sînt atît de prost falsificați, încît nu fac nici 19 piaștri și, după părerea oamenilor competenți, ducații adevărați, care s-au urcat din cauza falsificării la 14½ piaștri, vor atinge în curînd adevăratul raport față de moneda turcescă, care e de 19 piaștri¹⁹.

În darea de seamă asupra administrației sale în țările române, generalul Kiselev a insistat și asupra inconvenientelor care rezultau din procedeele frauduloase ale Porții. „Poarta — sau ea însăși, sau prin mijlocirea bancherilor săi — schimba moneda europeană care umbla în Principate, trimițînd monedă turcescă²⁰.”

Decretele prin care Poarta căuta să îngrădească efectele dezastroase ale politicii sale monetare nu puteau avea decît un efect vremelnic. Dar măsurile arbitrare provocau perturbații în viața economică și stagnarea afacerilor, iar monedele străine, cărora li se impunea un curs inferior valorii lor intrinsece, dispăreau de pe piață. Aceste măsuri ating și creditul, „căci, adaugă Kiselev, capitaliștii străini, temîndu-se cu drept cuvînt de căderea cursului, nu puteau întreprinde nici o daraveră de bani și, din cauza aceasta, pierderea era obștească²¹.”

Efectele nefaste ale acestei politici monetare și ale insecurității creditului nu vor dispărea decît odată cu răsturnarea stăpînirii otomane și cu abrogarea regimului capitulațiilor, adică cu cucerirea independenței^{21a}.

¹⁸ Ducatii venețieni, olandezi și imperiali (austrieci) nu erau absolut egali în valoare. Fixînd în 1814 cursul monedelor străine, Poarta a ținut seama de această diferență și a evaluat ducatul venețian (zecchino, țechinul) la 13 piaștri, ducatul olandez la 12½ și ducatul imperial la 12¼ piaștri.

¹⁹ Hurmuzaki, p. 452.

²⁰ *Ibidem*, supl. I/4, p. 446—447.

²¹ *Ibidem*, p. 447.

^{21a} Pentru a înțelege cadrul de istorie monetară, cîteva lămuriri sînt necesare: moneda de bază a turcilor era grosul, numit în turcește *guruş*, iar în țările europene piastru, egal cu leul românesc. Submultiplii piastrului erau paraua și asprul. Piastrul valora patruzeci de parale sau 120 de aspri. Moneda de aur era galbenul numit *funduc*, de o valoare variabilă după timp și loc. În 1821, el valora 25 de groși. Moneda de bază austriacă era fiorinul, cu specificarea provenienței: nemțesc, unguresc, renan, de Viena. Submultiplii erau creițarul și zvanzigerul. Fiorinul unguresc valora 50 de creițari. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea metalele prețioase devenind rare, banii de aur și de argint au fost înlocuiți cu bancnote de hîrtie. Primele bancnote au fost puse în circulație de Austria în 1762. Față de instabilitatea monedelor turcești, negustorii au folosit ducatii de aur, venețian, olandez și imperial (austriac). Războaiele frecvente și îndelungate au provocat perturbații în sistemul monetar mondial. Prima țară a cărei monedă a fost depreciată a fost Austria. La 25 septembrie 1799, domnul Țării Românești, Alexandru Moruzi, interzice casieriilor domnești să primească monedele de 6 și 12 creițari, pentru motivul că nu aveau cantitatea de argint regulamentară. După pacea de la Presburg (1805) creditul austriac a început să scadă. Negustorii susțineau că emisiunea de bancnote depășea acoperirea de metale prețioase și că în circulație s-ar fi aflat multe bancnote false.

Poarta — așa cum am arătat — ori de cite ori visteria se afla în dificultate, altera moneda, adică recurgea la inflație. Negustorii transilvăneni se plîngeau că pierd 70% la schimbul monedelor turcești cu Transilvania. Dar inflația generală a fost cea provocată de administrația militară rusă în timpul războiului

C. CAMĂȚA

Camăta era o altă veche și „mare plagă“ a comerțului mic, cum o numește Urechia. Dacă unii boieri simt nevoia banilor pentru satisfacerea dorinței de lux, micii negustori au de asemenea nevoie de bani pentru comerțul lor. Bani nu se împrumutau decît cu camăta, și cu camăta mare. Deși legiuirile vremii fixaseră dobînda la 10%, se ajunsese a se lua pînă la 15—24% pe an. Urcarea cametei e determinată de lipsa banilor²² și de insecuritatea creanțelor.

Se continuă și practica mai veche a împrumuturilor de la negustorii turci, care este interzisă la 25 iulie²³ și 6 august 1794²⁴, sub motiv că cei care au nevoie de bani „pot la trebuințele lor a găsi să se împrumute la neguțitorii de aici“.

Datornicii erau urmăriți cu mare înverșunare²⁵. Unii dintre ei însă, favorizați de domni, reușeau să scape de creditorii lor, obținînd moratorii.

Domnii și Poarta abuzau de obiceiul de a acorda debitorilor moratorii. În 1822, Fleischhackl previne curtea de la Viena că boierii munteni, debitori către supuși chezarocraiești, se pregătesc să ceară Porții un moratoriu de zece ani „în care caz, cum ușor se poate înțelege, s-ar pricinui creditorilor pagube și pierderi enorme. Cei mai mulți dintre debitorii munteni și-au ipotecat creditorilor moșiile și normal ar fi ca, la expirarea termenului prevăzut în obligație, creditorii să scoată bunurile ipotocate în vînzare prin licitație sau să și le atribuie ca plată a datoriei. Și într-un caz și în altul, prevăd greutăți aproape de neînvins într-o țară în care justiția e atît de defectuoasă și de venală“²⁶. Și domnii acordau uneori asemenea moratorii unor protejați ai lor²⁷.

de la 1806—1812. La intrarea trupelor ruse în Principate, rubla valora 220 piaștri, ducatul olandez, venețian și imperial 9 piaștri (cu mici diferențe).

În 1808 s-au bătut în Rusia piaștri cu un titlu inferior, ceea ce a determinat reevaluarea celorlalte monede. Astfel, rubla a fost evaluată la 30—50 piaștri, iar ducatul olandez la 12 piaștri. Negustorii au refuzat să primească piastrul rusesc și ducatul de 12 piaștri și în semn de protest ei au închis prăvăliile. Autoritățile țariste au arestat șase negustori protestatari ruși și i-au expedit sub pază polițienească spre granița rusă. A doua zi, toate magazinele erau deschise.

²² La 15 august 1824 un negustor, adresîndu-se lui Dimitrie Aman, îi scrie: „Mare greutate de bani, frate“ (N. Iorga, *Studii și documente*, XXV, p. 80), iar peste cîteva zile același repetă „nimeni nu vrea să împrumute un ban“ (*ibidem*, p. 81).

²³ Urechia, V, p. 482.

²⁴ *Ibidem*, p. 252—253.

²⁵ La 11 martie 1794, se trimite zapciu să caute peste tot pe Moise armeanul negustor „să-l facă teslim în mîinile vîtafului de aprozi“ (*ibidem*, p. 189). Ene Sărarul din București, rămas dator la 1779, e trimis la închisoarea de datornici (S. Prager, *Blănăria*, p. 15) etc.

²⁶ Hurmuzaki, XX, p. 716.

²⁷ La 1793 martie 30, se acordă „soroace îndelungate a putea plăti în rînduri-rînduri“ lui Dinu cojocarul (Urechia, V, p. 325); la 6 aprilie același an, se acordă un nou termen de șase luni lui Iordache Niculescu medelnicer (*ibidem*, p. 324); la 5 februarie 1794, se hotărăște ca Petrache fost căpitan de dorobanți să-și plătească datoriile „cînd îi va da Dumnezeu vreun cîștig“ (*ibidem*, p. 327). În 28 iulie 1825, Ioniță Sandu Sturdza acordă vornicului V. Roset, păsuire de șase ani pentru plata datoriilor sale de o jumătate milion „Analele Acad. Rom. Mem. Sect. ist., s. II, t. X (1887—1888), p. 337—338.

În general, consuliile izbuteau să asigure protejărilor lor recunoașterea creanțelor. Pentru a-l executa pe Fălcoianu de o datorie, Hagi Constantin Pop n-a avut decît să facă apel la Merkelius²⁸. Mihai Șuțu, domnul Țării Românești (1801—1802), a fost urmărit de Pop prin Merkelius și prin internunțul Austriei, Stürmer, pînă la Constantinopol²⁹.

Eficacitatea acestor intervenții a arătat-o limpede postelnicul Hagi Stan Jianu, om de afaceri recent boierit, într-o scrisoare către fiinul său Hagi Constantin Pop : „Cei ce se numesc sudii de curtea Austriei, nu din cei mari, ci un ungurean de cei proști are musaadea și (i) se dă toată dreptatea de către măriia sa vodă. Și cei ce sînt datori și se arată înșelători din pămînteni i se vinde pînă la cenușă și se împlinește dreptul suditului“³⁰.

Unii dintre pămînteni, văzînd eficacitatea sprijinului consulatului pentru sudii, „în netrebnice urmări de viclenie“. „primind zapise deschise“ (adică fără nume), puneau apoi numele unui sudit, știind că acesta nu poate fi urmărit, sau cei care aveau datorii la sudii le dădeau acestora zapisele debitorilor lor, pentru a le urmări. Aceste practici sînt interzise sub pedeapsă, la 21 ianuarie 1795³¹.

D. NOI INSTRUMENTE DE SCHIMB

Diversitatea și mulțimea monedelor și necesitatea pe care o simțeau negustorii de a face plăți în anumite monede și, deci, de a-și procura acele monede, precum și nesiguranța transportului banilor dintr-un loc în altul au favorizat și la noi răspîndirea poliței. Cînd debitorul se afla în altă localitate decît creditorul, plata se făcea prin mijlocirea unui negustor sau unui zaraf, mai tîrziu prin aceea a unei bănci. La fel se proceda pentru transferul unei sume de bani dintr-o localitate într-alta. Omul de afaceri al lui Hagi Pop din Craiova cumpără de la chir Marin Bănățeanu 10 polițe de 2 000 florini renani, la ordinul lui Stamate Raicovici, reprezentantul lui Pop la Viena. În felul acesta a transferat la Viena, pentru mărfurile aduse de acolo, 2 000 florini, pentru care a plătit la Craiova 2 100 lei³².

Agenții lui Hagi Constantin Pop din Principate trag polițe asupra marilor centre comerciale și plătesc la rindu-le polițe trase asupra lor de Hagi Constantin Pop. Un anume Pop din Cacova (jud. Sibiu), plecînd în Țara Românească, în interes de afaceri, depune banii la firma Hagi Pop și primește o poliță trasă asupra lui Iovipale la Rîmnic. „Pînă astăzi, scrie Iovipale, n-au venit acel Pop, ci viind îi voi număra banii“ (17 noiembrie 1778)³³.

În operațiunile comerciale ale firmei Hagi Pop, polița apare de la început — deci din 1777—1778 — ca un instrument curent de plată. Tot de atunci, din instrument de schimb, polița e întrebuintată ca va-

²⁸ Furnică, II, p. 174.

²⁹ *Ibidem*, p. 207.

³⁰ *Ibidem*, p. 199—200.

³¹ Urechia, V, p. 481.

³² Furnică, I, p. 42—43.

³³ *Ibidem*, p. 153.

ioare mobiliară negociabilă : „Socoteala de polițele ce mi-ai dat să le vînz și le-am vîndut (e de) 1 500 lei“³⁴, scrie Iovipale lui Pop în 1778.

În legătură cu aceste operațiuni avem o informație deosebit de importantă care ne arată că uzul poliței începe să se introducă acum și în societatea noastră. Iovipale primise o poliță de o mie de lei s-o vîndă. „Am mers la ispravnici, scrie el la 15 ianuarie 1779, și mi-au zis la cîteva zile s-o aduc și să aștept pînă va veni de la București răspunsul pentru bani. Și așa caut să fac, că alt tropos n-am. Acești ispravnici sînt noi și nu știu de poliță, pînă s-or deda“³⁵.

Faptul că, după tratatul de la Kuciuk-Kainargi, uzul poliței se introduce ca instrument de plată și ca efect de comerț în societatea noastră dovedește că practicile comerciale au atins un grad de dezvoltare apreciabil. Mai tirziu, polițele au început a fi utilizate în mod curent de mării negustori. Negustorul Dimitrie Aman din Craiova folosea și el asemenea instrumente de schimb³⁶.

Că polița devine un instrument obișnuit la începutul secolului al XIX-lea o dovedește faptul că în *Legiuirea Caragea* există un capitol special (cap. 9, partea a III-a) intitulat „Pentru polițe“, în care, după ce se dă definiția poliței care „iaste un fel de împrumutare de bani sau de preț de bani, împrumutați aici ca să-i luăm aiurea“, se arată regulile de folosire a polițelor, termenele de plată etc.³⁷.

Ca orice valoare comercială, polițele erau supuse fluctuațiilor pieței. Din ordinul lui Pop, Crăciun Cirstea umblă să cumpere de 5 000 lei polițe asupra Vienei. Negustorii cer însă „4% baș“ sau termen pînă în august, adică dreptul de a utiliza suma din februarie pînă în august 1779.

Negustorii emit polițe pentru a-și procura sumele necesare exercitării comerțului. Ei își satisfac astfel nevoia de credit. Hagi Constantin Pop practica în mod curent și vînzarea pe credit. Hagi Antonie Theohari, agentul său la București, îi scrie la 10 octombrie 1800 : „Zahărul l-am vîndut cu ridicata, tot, cu 3 lei și 90 parale ocaua la un carecare Gheorghe, băcan, persoană foarte sigură, cu termen de 60 zile“³⁸. Pentru garantarea plății, cumpărătorul a dat o poliță, cum rezultă din fixarea termenului de 60 zile. Pop cunoaște și uzul plăților în bilci, din care s-a dezvoltat în evul mediu sistemul compensațiilor. El poruncește lui Iovipale să tragă asupra lui Hagi Dumitrache Ion Robescu, care-i datora 1 500 lei, o poliță la bilci³⁹.

Nu e întimplător faptul că primele operațiuni de credit se întînesc la negustorii străini, mai ales la sudii austrieci. Cum la noi dreptul comercial se confundă cu dreptul civil, nu existau dispoziții speciale care să garanteze creditul.

³⁴ *Ibidem*, p. 44.

³⁵ *Ibidem*, p. 50. Subl. ns.

³⁶ N. Iorga. *Studii și documente*, XXV, p. 23, 35.

³⁷ *Legiuirea Caragea*, București, 1957, p. 54.

³⁸ Furnică, II, p. 430 (traducere din grecește).

³⁹ *Ibidem*, I, p. 137.

DRUMURI ȘI MENZILURI

În afară de monopolul Porții și de regimul capitulațiilor, de instabilitatea monetară, de insecuritatea persoanei, a averii și de lipsa de garanție a creditului, dezvoltarea comerțului a fost considerabil îngreuiată de starea deplorabilă a drumurilor și transporturilor. Toate încercările domnilor și negustorilor de a repara drumurile vechi și de a construi altele noi, toate stăruințele consulilor care înfățișau importanța căilor de comunicație și de transport pentru dezvoltarea economică a țării s-au izbit de rezistența neclintită a Porții, care a făcut din „bariera naturală“, pe care o forma lipsa de drumuri, un sistem defensiv al Imperiului otoman. După tratatul de la Belgrad (1739), turcii au distrus pe porțiunea dintre Turnu-Roșu și Cozia, *Via Carolina*, pe care austriecii o construiseră în timpul ocupației Olteniei. Politica Porții tindea mai ales să îngreuiască relațiile țărilor române cu Austria. „De aceea — scrie Stürmer, internunțiuul Austriei la Poartă — drumurile pînă în Transilvania sînt abia carosabile și, după toate semnele, vor rămîne totdeauna așa, fiindcă domnul nu le poate repara fără a se expune primejdiei de a-și atrage dizgrația sultanului“¹. Alexandru Ipsilanti, care se încumetase să repare cîteva poduri pe valea Oltului, a fost mazilit, pe motiv că face drumuri pentru a înlesni năvălirea austriecilor.

A. DRUMURILE ȘI PODURILE

Nu e deci de mirare că starea drumurilor noastre „nu se poate descrie“. Consulul Austriei, Metzburg, care a sosit în țară pe valea Oltului, în decembrie 1786, n-a putut străbate decît cu ajutorul unui mehmendar, trimis înaintea lui de domn, cu patru arnăuți și doi lipscani călare. „Prima jumătate a drumului, scrie consulul, de la Turnu-Roșu pînă la Pitești, trece fără întrerupere peste culmile cele mai înalte și mai abrupte; în multe locuri nici nu-ți vine să crezi că se poate merge călare sau pe jos. Din cauza primejdiei amenințătoare, am fost silit să fac împreună cu oamenii mei drumul pe jos, iar copiii mei au trebuit să fie purtați în brațe, în timp ce arnăuții și sătenii duceau carele pe umeri“. Bagajele fuseseră așezate, chiar la graniță, în care speciale de transport, trase fiecare de doisprezece cai și, pe unele porțiuni, de tot atîția boi. Un mare număr de săteni le însoțeau de la o stație la alta, pentru a le împiedica să se răstoarne. Călătorii se sculau la 4 dimineața, plecau o oră mai tîrziu la lumina torțelor și mergeau pînă la

¹ L. von Stürmer, *Skizzen einer Reise nach Constantinopel in den letzten Monaten des Jahres 1816*, Pesta, 1821, p. 57.

6 sau 7 seara; le-au trebuit totuși opt zile ca să facă drumul de la Turnu-Roșu pînă la București².

De la înființarea consulatului austriac, în 1783, consuli nu au încetat de a stăruii pe lingă domni pentru îndreptarea acestei situații. În 1800—1801, austriecii au refăcut drumul de pe valea Oltului pînă la Ciineni și au cerut ca Țara Românească să-l continue. Domnul i-a îndrumat să se adreseze Porții. El nu a îndrăznit să contribuie deci la repararea podului peste Riul Vadului. Magistratul de la Sibiu s-a oferit să dea meșterii și fierăria, urmînd ca autoritățile din Țara Românească să pună stejarul pe care-l aveau la îndemină, în apropierea podului. Negocierile au durat pînă în 1803, fără rezultat³.

În noiembrie 1814, Fleischhackl a fost însărcinat de guvernul Transilvaniei să ceară lui Caragea să ia măsurile necesare pentru a deschide un nou drum comercial între Transilvania și Muntenia, peste Satu Lung („Altschanz“), între Buzău și Brașov. Fleischhackl a arătat toate avantajele pe care noul drum le-ar prezenta pentru dezvoltarea relațiilor comerciale între cele două țări. Caragea s-a declarat de acord, dar n-a îndrăznit să întreprindă nimic fără aprobarea Porții. El a propus ca Metternich să obțină mai curînd autorizația Porții pentru repararea drumului de poștă de la Ciineni, care, „folosit pînă acum de curieri și de mulți călători“, ar deveni cel mai direct și mai lesnicios drum comercial. Prevăzută cu ordinul Porții, Caragea se obliga să pună acest drum „în cea mai bună stare, să-l libereze de toate obstacolele și să-l întrețină în cele mai bune condiții“⁴. Vestea că în Transilvania se lucrează deja la noul drum peste Satu Lung a produs la București cea mai vie senzație. Publicul a primit cu bucurie zvonul, considerabil mărit și înfrumusețat, și a văzut în el confirmarea știrilor de război. Se spunea că noul drum e mult mai potrivit pentru transportul artileriei decît vechiul drum de pe valea Prahovei⁵.

Aceeași impresie a produs-o în 1816 comunicarea adresată de căimacamul Craiovei domnului țării că Austria construiește drumuri noi în regiunea de la granița Olteniei. Kirico, consulul rus, a cerut explicații lui Fleischhackl care și-a exprimat mirarea că se face atîta caz din faptul că „Austria repară drumurile vechi și construiește altele noi pentru promovarea comerțului și a circulației interne, ceea ce orice stat e îndreptățit să facă..., fără să fie obligat a da socoteală vecinilor“⁶.

Drumul cel mai scurt pentru curieri, între Constantinopol și Viena, pe valea Mehadiiei spre Caransebeș, a fost interzis de către comandantul militar al cordonului austriac de pe Dunărea inferioară, fiindcă, după mărturisirea tuturor curierilor, nu mai era decît o potecă (*ein Fußsteig*)

² Hurmuzaki, XIX/1, p. 253. În 1820, contele de Marcellus povestește că, pe valea Argeșului de la Pitești a trecut într-o trăsură cu opt cai, la care de la Sălătruc s-au adăugat șase boi și zece oameni cu frînghii, ca să tragă trăsura peste stînci. Ei erau precedați de doi oameni cu topoare, care tăiau trunchiurile de copaci căzute în cale, „Rev. ist.“, X (1924), p. 126.

³ Hurmuzaki, XIX/2, p. 192.

⁴ *Ibidem*, XX, p. 185—186.

⁵ *Ibidem*, p. 243.

⁶ *Ibidem*, p. 324—325.

pe care nu o mai puteau folosi nici călare, nici pe jos ; de aceea, poșta a trebuit îndreptată prin Cerneți și Virciorova, pe malul Dunării. Dar și acest drum avea nevoie de un pod peste Cerna și de reparații de o parte și de alta a graniței și autoritățile române n-au putut fi convinse să le efectueze pe teritoriul lor.

Cea mai neînsemnată reparație a drumurilor nu se putea face decît cu teamă și pe ascuns. În 1817, Caragea a poruncit ispravnicului de Argeș să repare șoselele care duc prin județul său la Ciineni, „dar fără să atragă atenția”⁷. Desigur, la această măsură face aluzie Bargrave Wyborn cînd scrie : „În prezent, Turcia ... încearcă prin toate mijloacele pasive să păstreze această barieră naturală, distrugînd toate drumurile peste munți. Totuși, ultimul domn, foarte abil, le-a reparat vara trecută, cu ajutorul vistierului său Grigore Filipescu, care, sub pretext că face băi la Mehadia, a trimis un număr de țărani să-l facă carosabil peste Ciineni, pe unde mai înainte nu puteau trece decît căruțele țărănești”⁸.

În aceste condiții, e ușor de înțeles că traficul întîmpina mari dificultăți și negustorii nu erau niciodată siguri că vor putea expedia la timp marfa. Marii negustori din Sibiu, în frunte cu Hagi Constantin Pop și J. Pürckher, se plîng autorităților transilvane în 1787 că, din cauza drumului devenit impracticabil între Turnu-Roșu și Ciineni, comerțul cu Țara Românească a paralizat. De mai multe zile, 30 de care încărcate cu mărfuri nu pot ajunge la carantină, drumul fiind barat de o prăbușire de teren, iar podurile sînt atît de stricate, încît nu mai pot fi întrebuințate. Ei cer să se intervină prin consulul de la București ca autoritățile române să repare drumul și să-l țină în stare de funcționare⁹. Reprezentantul lui Hagi Constantin Pop la Craiova, Mihai Tudoran, vrea să trimită „cît mai de grabă” 1 700 ocale de ceară la Sibiu, dar nu găsește chirigii, fiindcă „s-au stricat calea foarte rău, că și care marfă s-au încărcat la alți negustori au descărcat-o pe drumuri și stă toată”¹⁰.

Adesea negustorii sînt siliți să repare sau să deschidă ei drumuri. Un alt om al lui Hagi Constantin Pop, Antonie Nicolantîn, scrie în 1770 de la Coșeri : „Noi am pus să se deschidă pe deal un drum, care era mai pe lesne și cu cheltuială mai puțină, că astăzi gîndesc că se va isprăvi drumul. Ci eu într-acest ceas încălec și plec la Cerneți, cu alți frați, să încărcăm lîna peste deal să o ducem, că pe apă nu este cu puțință”¹¹.

Din cauza drumurilor impracticabile, comerțul dintre Brașov și Țara Românească se face pe cinci mii de poveri de cai¹², ca în perioadele cele mai înapoiate ale evului mediu. Pierderile pentru țară erau cu atît mai simțitoare cu cît, la începutul secolului al XIX-lea, și comerțul de tranzit luase avînt. Alexandru Ipsilanti înființase în 1775 trei schele noi pe Dunăre, Schela Orașului (Ialomița), Zimnicea (Teleorman) și Izlaz (Romanți), care serveau și ca porturi pentru „șăici și bo-

⁷ *Ibidem*, p. 342—343.

⁸ Wyborn Bargrave, *Memoriu asupra Țării Românești (Raportele consulare engleze.)* II, p. 3.

⁹ Gheron Netta, *Încercări de navigațiune pe Olt*, București, 1928, p. 132—133.

¹⁰ Furnică, I, p. 151.

¹¹ *Ibidem*, II, p. 27—28.

¹² Raicevich, *Osservazioni*, p. 135.

lozanuri¹³, și ca puncte de trecere în provinciile turcești din sudul Dunării¹³.

În 1812, Fleischhackl scrie că „traficul prin Zimnicea spre Turcia câștigă în fiecare zi în intensitate. De asemenea, se așteaptă să sosească de acolo în curând considerabile transporturi de diverse mărfuri levantine, mai ales de coloniale¹⁴. Informație importantă, dacă ne gândim că principala legătură între statele austriece și Turcia se făcea prin Vidin, Cerneți și Orșova. În 1815, când turcii se pregăteau să asedieze garnizoana rebelă de la Ada-Kaleh, Caragea a primit de la Poartă ordinul să întrerupă orice comunicație a locuitorilor cu insula. „Poarta era informată că coloane cu mărfuri trec pe la Vidin și Cerneți înspre statele chezaro-crăiești și străbat Orșova-Veche, în apropierea insulei fortificate, încît garnizoana rebelă nu realizează numai importante câștiguri prin perceperea silnică a unei taxe de mai mulți piaștri de fiecare balot, dar are prilejul să se aprovizioneze cu toate articolele necesare : cafea, ulei, orez, tutun și altele¹⁵. Poarta cere ca negustorii să fie îndreptați pe alt drum, pînă ce insula va fi ocupată.

Fleischhackl obiectează că drumul prin pasul Vulcan e impracticabil cea mai mare parte a anului, iar vama de pe acest drum n-are magazii pentru adăpostirea mărfurilor ; drumul prin Slatina și Pitești e lung și costisitor. El propune ca negustorii să fie anunțați la punctul de plecare, pentru a-și aduce mărfurile direct la Șistov, sau la Rusciuc, de unde pot fi apoi îndreptate spre Turnu Roșu¹⁵.

Alături de această stare proastă a drumurilor trebuie pusă și raritatea podurilor peste apele curgătoare. Din această pricină, călătorii trebuiau să treacă adesea prin vadul apelor, plătind și pentru aceasta brudina proprietarului¹⁶. Totuși, în această perioadă, trebuie să remarcăm înmulțirea numărului podurilor stabile sau pe vase, ca și creșterea grijii pentru întreținerea lor¹⁷. Podurile situate pe drumurile mari erau în grija unei epitropii a podurilor, înființată în acest timp, care le putea arenda¹⁸. Podurile situate pe moșia unui boier sau mânăstiri erau în beneficiul acestora. În cazul cînd ele se găseau pe drumuri mari,

¹³ Furnică, II, p. 34—35.

¹⁴ Hurmuzaki, XX, p. 2.

¹⁵ *Ibidem*, p. 240.

¹⁶ Pentru trecerea riurilor Prut, Siret, Moldova, Bistrița și Trotuș se luau : 6 bani pentru calul sau boul de la căruța încărcată, 3 pentru calul sau boul de la căruța goală, 200 bani pentru 1000 de oi etc. Pentru trecerea Dunării se luau 20 bani pentru calul sau boul la carul încărcat, 3 lei și 80 bani noi pentru 1000 de oi „împărătești“ (pentru turci), 5 lei pentru 1000 de oi „negustorești“ etc. (*Uricarul*, IV, p. 204—206).

¹⁷ În 1819, Al. Șuțu recunoaște că, pentru „folosul patriei“, e nevoie și de „dresul și făcutul podurilor și podișcilor de peste ape mici și de peste mocirle din toată țara, atît pe drumurile cele mari, cît și pe drumurile cele mici ce merg de la un sat la altul“ ... „pentru a nu se face zăticnire celor care merg cu trei domnești, carelor de sare și zaharea ce merg la schele, nici țărănilor“ și poruncește ispravnicilor să cerceteze cite poduri trebuie reparate și să vadă care boieri sînt obligați să aibă și să întrețină poduri (Urechia, XII, p. 311—312). Grija domniei pentru repararea podurilor se datora deci intereselor sale proprii de a aproviziona pe turci sau „ca să nu zăbovească cei ce trec cu porunci domnești grabnice“ (*ibidem*, p. 316).

¹⁸ Podul de la Călugăreni era arendat în 1794 cu 500 taleri anual lui G. Pancu (*ibidem*, V, p. 394—395).

proprietarii lor obțineau de la domnie un număr de podari scutiți, pentru întreținerea podului¹⁹. Proprietarii încasau de la cei care treceau peste pod o taxă destul de mare²⁰.

Raritatea podurilor îngreua deci transportul mărfurilor și corespondenței, iar taxele cerute la trecerea peste podurile existente contribuiau la creșterea prețului mărfurilor transportate.

B. MENZILURILE

Postalioanele noastre erau demne de drumurile pe care circulau. Ele au inspirat pagini pitorești și umoristice călătorilor străini, dintre care unul le-a consacrat două volume²¹.

„Cantitatea mare de nutreț a produs rasa robustă de cai pentru care Țara Românească (din cele mai vechi timpuri) a fost totdeauna renumită, dar care, fiind supusă la prea mari eforturi, a pierdut din statură. Caii posedă o forță, o rapiditate și un foc ce cu greu pot fi egale în Europa ... De aceea, în nici o parte a lumii, fără să exceptăm chiar Anglia și Rusia, călătoria cu poșta nu e mai rapidă și mai plăcută decât în Țara Românească. Pe drumurile care duc la Iași, Sibiu, Constantinopol, Craiova etc. se văd păsind în jurul stației aproape 100 de cai de poștă și uneori mai mulți ... La circa o milă de stație, cei doi surugii (e nevoie de opt cai pentru o trăsură de poștă) pocnesc din biciul lor lung cu atita îndeminare, încît îi aud tovarășii lor de la stație; cînd sosește poștalionul în stație, caii de schimb sînt gata și, în cinci minute, trăsura pornește din nou în goană. Țara întregă este netedă ca un strat acoperit cu iarbă și fără o piatră, încît plăcerea cauzată de iuțeala mersului nu e stricată de zdruncinăturile unei șosele artificiale, ca în Anglia și, îndeosebi, în Franța“²².

Dar nu peste tot călătoria era atît de ușoară și de plăcută. Pe măsură ce trăsura înaintează în valea Oltului, drumul devine mai primejdios, plin de pietre imense și de gropi adînci. Călătorii sînt obligați să coboare și să urce coastele pe jos. „Drumurile sau plaiurile se fac tot mai grele și mai prăpăstioase, pe măsură ce înaintăm: adesea ele trec ripe peste care sînt aruncate platforme putrede și mișcătoare de trunchiuri de copaci, atît de prost ajustate, încît caii riscă mereu să-și rupă

¹⁹ Pentru podul de la Mărăcineni, peste apa Buzăului, erau scutiți, la 1819, 32 podari (*ibidem*, XII, p. 309—310); în 1820, serdarul Nicolae Giurescu obține scutirea a patru podari pentru podul de pe drumul cel mare al poștei ce vine din Moldova (*ibidem*, p. 311). Barbu Văcărescu vel vistier avea 10 podari pentru podul de peste Ciorogirla, pe drumul cel mare al Craiovei (*ibidem*, p. 317); fostului logofăt Ștefan Belu i se dau opt podari pentru podul de pe apa Argeșului, pe drumul cel mare al Rusciucului și Giurgiului (*ibidem*).

²⁰ Pentru trecerea unui pod peste Jiu, la 1825 se plătea: o para omul pe jos, 3 parale omul călare, 6 parale carul gol cu doi boi, 12 parale același car plin, 8 parale carul gol cu patru boi, 16 parale același car plin, 20 parale carul cu sare sau altă marfă mai scumpă, 2 parale vita mare (N. Iorga, *Studii și documente*, XXV, p. 85).

²¹ Bellanger Stanislas, *Le këroutza. Voyage en Moldo-Valachie*, Paris, 1846.
²² Wyborn Bargrave, *op. cit.*, II, p. 7—8. Pentru organizarea bună a poștelor și rapiditatea transportului cf. Wilkinson, *op. cit.*, p. 83—84. scrisoarea din 4 mai 1820 a lui Iacovenco la G. Bezviconi, *Călători ruși*.

picioarele în spațiul dintre grinzi. În adevăr, e greu de imaginat ceva mai anevoios decât aceste urcușuri, sau ceva mai hotărît și mai dirz decât călăuzele și surugii români²³.

Contele de Lagarde confirmă această descriere. „Doisprezece oameni abia puteau ține căruțele în echilibru și noi înșine, descălcînd, urcam vîrfuri ascuțite de stînci, tîrîndu-ne în genunchi și ținîndu-ne cu miinile de colțuri, ca oamenii scăpați dintr-un naufragiu; într-un cuvînt, am întrebuițat, pe cel mai frumos timp din lume, toată ziua de ieri pentru a străbate o poștă²⁴.”

Drumul de la București la Giurgiu e mai ușor; totuși nici el nu-i lipsit de surprize. „Călătoria se face în căruțe mici, înalte de un picior și jumătate (48 cm) de la pămînt și care sînt cele mai primitive și mai extraordinare vehicule pe care le-am văzut sau despre care am auzit. Călătorul e dus cu o extraordinară rapiditate prin mlaștini și gropi, peste mărăcini, prin fâgașe adînci și prin puhoai, așezat pe un braț de fin și aproape scuturat de moarte de violența și rapiditatea mișcării²⁵.” De la Giurgiu la București erau trei poște, fiecare de cîte cinci ore. Drumul se face în cincisprezece ore, „dar noi mergem ca niște curieri care duc depeșe și găseam cai gata la fiecare poștă²⁶.”

Serviciul de transport cu poștalionul a fost mai întii sub autoritatea marelui postelnic, care ținea și corespondența domnului. Caii de olac erau luați cu rechiziție de la populație, obligată să găzduiască și oaspeții și dregătorii în deplasările lor. Curierii străini care treceau prin țară primeau de asemenea „cai de olac, hrană, mîncare pentru cai, popas și tot ce le trebuia”. Sarcina aceasta era foarte apăsătoare; de aceea, satele scutite prin hrîsov domnesc de obligația de a da salaș dregătorilor și străinilor se bucurau de un privilegiu foarte prețios și foarte căutat.

În secolul al XVIII-lea s-au înființat stațiile de poștă, numite menzilhanale, unde se găseau cai de schimb și olace (căruțe) pentru transportul curierilor domnești, al dregătorilor și particularilor autorizați de domn a călători cu poșta. Un „căpitan de menzil” era însărcinat cu organizarea și conducerea menzilor. Stațiile de poștă erau, în teorie, înzestrate cu toate cele necesare: o casă cu prispă, cu o cameră pentru căpitanul stației și una pentru călători, un grajd, două bordeie pentru surugii, un bordei cu șopron pentru rotarul stației, o magazie pentru grăunțe, o finărie, totul împrejmuț de un gard cu două porți. Personalul stației era compus, în afară de căpitan, din chehai, căruțași, surugii, grăjdari, bicigași, odăgii, chelari și semirași.

Cheltuielile pentru înființarea și întreținerea stațiilor de poștă, pentru procurarea cailor și căruțelor, pentru dobîndirea furajelor și grăunțelor și pentru plata surugiilor erau în sarcina județelor, și, în principiu, erau acoperite din produsul unor taxe speciale puse asupra satelor și tîrgurilor. În realitate, toată organizarea poștelor era inteme-

²³ Capt. Charles Colville Frankland, *Travels to and from Constantinople in the years 1827 and 1828*, Londra, 1829, vol. II, p. 22—23.

²⁴ Aug. Lagarde, *Voyage dans quelques parties de l'Europe*, ed. a II-a, Londra, 1825, p. 321.

²⁵ *Ibidem*, p. 40—41.

²⁶ R. Walsh, *Voyage en Turquie et à Constantinople*, trad. din limba engleză. Torino, 1829, vol. II, p. 26.

iată pe sistemul rechizițiilor și prestațiilor silite. Sătenii, ruinați de dese rechiziții de cai, de fin, de orz și de oameni, își părăseau satele și se cufundau în văi și în locuri dosnice. La rîndul ei, poșta, neputîndu-se lipsi de aceste aprovizionări, își croia alte drumuri, în căutarea altor sate nepustiite încă.

Constantin Mavrocordat caută între 1741 și 1744, să îndrepte situația, organizînd serviciile poștei și numind căpitani la menzilhanale cu leafă de la stăpînire²⁷. Reforma n-a avut efect, de vreme ce aceleași abuzuri sînt semnalate la toate încercările următoare de îndreptare. Alexandru Ipsilanti, care, și în acest domeniu, a căutat să pună ceva rînduială, a calificat de „tiranie” regimul poștelor. Se puneau, spune el, sate întregi la dispoziția poștelor și din cauza aceasta pătînea județul. Din sate se luau țărani fruntași, fiindcă aveau cai mai buni, și din cauza aceasta suferea satul. Dacă le piereau caii, nu li se dădeau alții în loc, ci tot ei trebuiau să-și procure alți cai, nutrețul și grăunțele, fără ca cineva să le plătească ceva. Sistemul continua pînă se spargea satul și atunci județul trebuia să dea alt sat. „și județul urmează asemenea pînă se sparge și el, căci nu poate birui cu cei nemernici orînduiala”²⁸.

Contele d'Hauterive a remarcat și el că, din pricina poștei, satele din Moldova „se infundă prin cîmpii, așezîndu-se mai bucuros în întunericul vilcelor, decît în locurile prea deschise ale colinelor, căci prin aceasta scapă de sarcina de a da tainuri și cai, care sînt omoriți, fără despăgubire”²⁹.

Sistemul prezenta neajunsuri și pentru călători, căci poștalionul, dacă nu găsea în stația de sosire cai de schimb, trecea mai departe cu aceia cu care venise din stația precedentă și caii, neputînd susține efortul excesiv, cădeau, iar călătorii erau siliți să rămînă în drum sau să ia cai cu sila de la țărani.

Baronul von Stürmer povestește că, după Găești, un cal de poștă, obosit, a refuzat să mai meargă. „Întîmplător, sosește un țaran, călare pe un cal zdravăn. În fața subofiterului (care însoțea pe ambasador), au tăbărit pe el, i-au lăsat calul istovit și i-au luat calul cel bun, spunîndu-i să vină să și-l ia la stația următoare. Toate protestările bietului om au fost zadarnice”. Stürmer își exprima mirarea că asemenea ilegalitate se poate săvirși pe o șosea publică. Însoțitorii îl lămuresc că astfel de fapte sînt la ordinea zilei, și din vechime. Nici un boier nu se sfiește să ia, în cursul unei călătorii, calul din curtea unui țaran³⁰. În schimb, un țaran care a îndrăznit să-și are țarina cu plugul boierului, a fost pedepsit, în 1771, cu o sută de toiege la falangă, ca să fie și altora de învățătură³¹.

După războiul ruso-turc din 1787—1791, serviciul poștelor a fost reorganizat de Alexandru Moruzi, în 1792, în Țara Românească, iar în anul următor în Moldova. Domnul constată că menzilizul „curge și

²⁷ Y. Wertheimer-Ghika. *Din începuturile poștei române* (în ms.) p. 11.

²⁸ Asupra originii poștelor vezi *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 137—140.

²⁹ D'Hauterive, *Mémoire sur l'état ancien et présent de la Moldavie*, București, 1902, p. 92—94.

³⁰ Stürmer, *op. cit.*, p. 63 : cf. și N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a, vol. II, p. 180—181.

³¹ Urechia, II, p. 276.

acea (în Muntenia) cu asemenea nedreptate la țară, cu multă pagubă la vistierie și cu nesuferită greutate la toți cei siliți de trebuință a călători și nu au mijloc a-și afla înlesnirea“. „Reforma“ lui constă în crearea unei societăți de boieri, căreia i-a arendat exploatarea poștelor pe baza unui caiet de sarcini, care pretindea că ține seama și de dezvoltarea comerțului, „din care iarăși se folosește țara“³². În baza acordului încheiat cu societatea, din care făceau parte: Al. Văcărescu, Grigore Hrisoscoleu, Ianache Moscu, Iordache Nicolache și alți trei, vistieria pune la dispoziția societății, fără plată, 700 cai pe ales, „buni, sănătoși, vrednici“ și toți caii vechi ai menzilului, rămași pe la stații. Finul și orzul trebuincioase pentru 3 360 cai, ciți întrebunțează toate menzilurile Țării Românești, avea să li se dea din județe, adică cite două care și jumătate fin și cite două chile și jumătate de orz, plătite de vistierie, cu trei lei carul de fin: (un leu căratul și doi lei făcutul și cite doi lei și jumătate chila de Brăila de orz). Județele aveau să livreze societății, pînă la sfîrșitul lui august, cinci sute căruțe, plătite cu cinci taleri una. Căruțele vechi ale menzilului erau de asemenea cedate societății. Căruțele erau așezate pe patru roți, fără rafturi de fier, la care erau înhamăți, la cimpie, cite patru, la unele cite opt cai, cu hamuri de fringhie; căruțele erau atit de strimte, încît nu încăpea decît o persoană, ceea ce obliga poșta să întrebunțeze atitea căruțe ciți călători și cite bagaje se prezentau³³.

Autoritățile puneau la dispoziția societății o mie de oameni „cu pecetluit gospod“ pentru surugii și rotari, pe chezașia și răspunderea satelor și cu dreptul societății de a refuza pe cei bolnavi și netrebnici. Societatea se obligă să plătească vistieriei, pentru dajdia fiecărui surugiu, cite 24 taleri pe an, în rate lunare, după cum și contracții au să-și primească plata ugeretului (taxa de transport) pentru poștele comandate de domnie. Surugiii aveau dreptul să ia cite cinci bani pe oră pentru fiecare din caii ce încălecau, de la negustori și boieri, afară de cei prevăzuți cu inamuri domnești.

Taxa de transport e fixată la zece bani pe ceas pentru curieri; boierii plăteau cite 15 bani, iar negustorii și „ceilalți“ cite 20. Taxa se plătea o singură dată pentru întregul parcurs, ceea ce scutea pe călători de a fi jecmăniți la fiecare stație de schimb și de neplăcerea de a număra bani de fiecare dată³⁴. Caii de poștă aveau pășune slobodă, după obicei, pe moșia din preajma stațiilor, fără a strica însă livezile de fin și curăturile oamenilor. Boierii menzilului sînt obligați să dea hatmanului însărcinat cu executarea acestor ponturi 4 000 taleri pe an. Contractul e încheiat pe cinci ani, după expirarea cărora finul, orzul „cum și celelalte, afară de binalele menzilhanalelor“, vor aparține boierilor contractanți³⁵.

Pentru a asigura transportul curierilor, boierilor și negustorilor, statul pune, așadar, la dispoziția unei societăți particulare de boieri 3 360 de cai, finul și orzul necesare întreținerii lor, 1 000 de oameni rechițiționați din sate și căruțele necesare. În schimbul acestor exorbitante

³² *Ibidem*, V, p. 262—263.

³³ Aug. Lagarde, *op. cit.*, p. 289.

³⁴ *Ibidem*, p. 288; Urechia, V, p. 267.

³⁵ *Ibidem*, p. 360—370.

concesiuni, domnia n-avea nici măcar transportul gratuit al curierilor săi; ea trebuie să dea urgent „pentru toate menzilirile cu inamuri“ (permise de călătorie) atât din București, cât și „de la mărgini și de la județe“. Nici societățile de construcție a căilor ferate n-aveau să obțină asemenea avantaje. Și, totuși, boierii contractanți nu s-au mulțumit cu atât. Din însuși textul legii rezultă că ei făceau „tocmeală cu bani“ cu județele îndepărtate, ca să nu dea finul și orzul datoriei lor, luau mai mulți oameni de la sate și scuteau „cu luare de bani“ altele, „ca să ție pe oamenii dumnealor surugii“, cereau de la surugii bani și plocoane. În 1810, s-au luat de la oameni cai pentru poștă, promițându-li-se cite 35 taleri pe cal, și nu li s-a plătit deplin³⁶. Uneori nu li se da nimic. Prin articolul 17, ei s-au obligat să nu mai ceară de la vistierie alți cai decît cei prevăzuți în contract. Or, în 1801, vistieria a dat trei rinduri de cai pe drumul Silistrei, între Obilești și Copăceni, și două rinduri de cai pentru Zimnicea. Anaforaua marelui vistier relevă haosul, risipa și incuria serviciilor bazate pe prestații feudale³⁷.

Totți cei care călătoreau cu menzitul trebuiau să aibă cărți domnești de menzil³⁸. În 1798, C. Hangerli hotărăște că nu pot călători cu poșta decît cei care se duc și vin cu porunci domnești³⁹. La 30 septembrie 1807 se suprimă inamurile, urmînd ca toți cei care vor călători cu poșta să plătească 30 bani ugeret de oră și de cal. În același an, divanul ordonă ca la toate stațiile de poștă să se rezerve 12 cai „numai pentru trebuința Divanului, adică pentru călărașii ce merg și vin, iar ceilalți cai să fie pentru trebuința obștească“⁴⁰. Administrația rusească înființează în 1810 un oficiu poștal care primea, atât de la oșteni cît și de la particulari, pachete, scrisori și bani „ca să le trimită ori unde ar fi orînduite“. Dar acest serviciu era o anexă a marelui cartier și se deplasa odată cu el⁴¹. Poșta noastră nu s-a ocupat cu transportul corespondenței. De aceasta se îngrijeau consuli Austriei și Rusiei.

În anul 1814, poștele au fost din nou reorganizate. Sub pretextul necesității de a ocroti locuitorii împotriva arendașilor și slujbașilor poștei, care-i asupreau cu luarea de cai, fin, orz și cu pășunatul cailor,

³⁶ *Ibidem*, IX, p. 594.

³⁷ La toate menzilhanalele țării — recunoaște marele vistier Constantin Filipescu — surugiii dați de prin sate să poarte menzil își trimiteau copiii în loc, iar cei ce n-aveau copii puneau bicigași cu simbrie. Surugiii de la Podul Petru-lui, situați pe drumul Silistrei, nevoind să trimită copiii lor, au pus bicigași niște vâcari și porcari, pentru a le da simbrie mai mică, și nu s-au îngrijit nici de mîncarea lor, satul fiind îndepărtat. Bicigașii luau deci caii menzilului și se duceau să mînce în sat și de multe ori rămîneau și noaptea. Cînd venea poșta în stație și nu găsea caii pregătiți, trecea mai departe alte șase ceasuri pînă la stația următoare. Nu e de mirare că, după 10—12 ceasuri de goană, caii se prăpădeau. Aceeași situație era la Zimnicea. Cu toate acestea, vătășii nu le puteau face nimic, fiindcă oamenii nu erau „tocmiți nici cu anul sau cu jumătatea, ci unii slujesc o lună, alții o săptămînă, alții și cite două zile și apoi vin alții de-i schimbă, și cînd se întîmplă a li se face întrebare de stricăciunea și de necăutarea cailor, cu un cuvînt arată că a fost altul mai înainte și el așa i-au găsit, și cu acest fel de urmare nici vătășelul nu le poate face zapt...“ (*ibidem*, VIII, p. 235—236).

³⁸ *Ibidem*, V, p. 267.

³⁹ *Ibidem*, VII, p. 215.

⁴⁰ *Ibidem*, IX, p. 592.

⁴¹ *Ibidem*, p. 593.

s-a creat „Casa menzilorilor“, în Moldova condusă de un nazir (inspector), iar în Țara Românească de un hatman⁴². Scarlat Callimachi a hotărît, în 1818, ca și în Moldova nazirul să aibă rangul de hatman și să se numească „hatman al menzilorilor“⁴³.

Hatmanul elibera curierilor și funcționarilor publici care plecau în străinătate, însărcinați cu misiuni oficiale și particulare, inamurile, pe baza cărora Casa menzilorilor le pune la dispoziție caii și surugii necesari. El veghia de asemenea ca toate stațiile de poștă să aibă „deplin“ caii și surugii necesari.

Hatmanul primea de la Casa menzilorilor în fiecare zi lista persoanelor care intrau în țară sau care ieșeau și o prezenta domnului. El lua în fiecare lună socoteala ugeretului (a taxei de transport). Datele visteriei pentru curierii și delegații oficiali se plăteau Casei menzilorilor, pe baza unei ordonanțe de plată semnată de domn.

„Pentru ostenele și jertfele sale“, hatmanul primea o retribuție princiară : 500 lei lunar, 2 000 lei pe an de la Casa menzilorilor și cîte cinci parale de cal pe ceas de la călătorii particulari, havaet de la căpitani numiți la menzili și două parale de fiecare leu din leafa plătită surugiilor și cărușilor⁴⁴.

Foarte instructiv, atît pentru cunoașterea privilegiilor contractiilor, cît și pentru sarcinile țării, e „Contractul poștelor“ încheiat, la 1 august 1817, de vodă Caragea cu Filip Lenș, Polizache Dimitriu și Ioan Scufa.

Contractul e încheiat pe cinci ani. Contractii se obligă să aibă la poște 3 024 cai, după foaia ce li se va da la mină, specificînd liniile poștelor și numărul cailor fiecărei poște. Domnia le plătește 2 000 de cai, a 115 taleri pe an de cal, în care preț se cuprind și banii orzului și finului.

De la țară li se vor da toți dirvarii, rotarii, surugii și bicigașii pe care i-au avut și contractii precedenți. Din aceștia „să li se plătească în bani lude 424, pentru fiecare pã lună cîte taleri 27“, iar ceilalți oameni să li se dea în natură, în suma hotărîtă, la fiecare poștă.

Inamurile care se dau pentru treburile domnești, „la viitori și alegători turci i tătari i călărăși lipscani i oameni ai căimăcămiei Craiovei i slujitori isprăvniceștii i mumbașiri domnești i musafiri“, se vor plăti cîte 10 bani de cal pe ceas.

Banii ce se cuvin la 2 000 cai „i la 424 surugii în bani și banii neamurilor“ li se vor plăti în două rate, una la începutul lui august, iar a doua la începutul lui februarie. Se vor da din vreme porunci la toate isprăvnicele ca acești bani ai poștelor să se dea în primirea epistatilor.

Taxa de călătorie (ugeretul) e fixată pentru particulari la 60 de bani de cal pe ceas. Boierii ispravnici și alți dregători, cînd vor lua cai de poștă pentru trebuința lor particulară, vor plăti ugeretul ca și ceilalți călători.

⁴² *Ibidem*, IX-B, p. 387—389.

⁴³ Vezi condica de menziliuri a lui Scarlat Callimachi, în N. Iorga, *Studii și documente*, XIX, p. 97—127, și socoteala menzilorilor Moldovei pe 1817 în „Bul. Ioan Neculce“, V (1925), p. 306—307.

⁴⁴ *Uricarul*, ed. a II-a, I, p. 201—207, 247—251.

Stăpînirea asigură pentru pășunatul cailor de poștă locurile necesare, plătind stăpînitorilor de moșii pe an un taler de cal. Pentru reparațiile necesare poștelor, vistieria dă dirvari și rotari. La poștele unde va fi nevoie, adică unde circulă turci, se vor orîndui beșlii „pe cheltuiala domniei“. La căratul finului și orzului, vistieria va da „cuvîinciosul ajutor“, poruncind ispravnicilor să îndemne locuitorii a efectua căratul „cu tomeală de chirie, spre mulțumirea amînduror părților“. Slujbașii poștelor sînt scoși de sub jurisdicția județelor; pentru orice greșeală, ei vor fi cercetați de epistații poștelor. De asemenea, epistații nu vor fi siliți să dea cai pentru transportul zaherelei. Dacă va fi nevoie de mai mulți cai la o poștă sau de creat poște noi, vistieria va plăti societății contractante 115 taleri de cal pe an și-i va pune la dispoziție dirvarii și rotarii necesari. După expirarea contractului, domnia, sau cine va lua poșta, va primi toți cailor aflători în posesiunea poștelor, adică 3 024 cai, și va plăti 100 taleri calul.

Principalul avantaj pe care și-l rezerva stăpînirea era acela de a dispune în orice moment, pe orînduitele drumuri ale poștelor, de a treia parte din suma cailor. Serviciul curierilor, lipscanilor și ștafetelor era astfel asigurat ⁴⁵.

Acest contract a expirat la 1 august 1822. Contraccii au reclamat statului suma de 1 337 162 piaștri și 102 bani, din care urma să se scadă suma de 378 675 piaștri și 72 bani pe care aveau să o primească de la noii contraccii, pentru 3 468 cai, 570 care de fin și dobinda pe trei luni. Soldul de 958 487 piaștri, reclamat de vechii contraccii, a fost supus unei verificări a vistieriei, ordonate de Grigore Ghica voievod.

Raportul vistieriei contestă „șapte condeie, care nu este țara datoare a plății“ 72 229 taleri și 42 bani, pentru taxe de transport depășind a treia parte din numărul cailor; 77 107 taleri și 90 bani, pentru fin și orz luat de apostai și trupele de ocupație turcești; 78 000 taleri, pentru cailor ce s-ar fi luat în timpul revoluției din 1821; 32 000 taleri, pentru cailor ce le-ar fi murit în timpul răzvrătirii, mai mulți decît în vreme de liniște; 10 887 taleri și 60 bani și alți 1 767 taleri, pentru „tacișmuri“ ce li s-ar fi răpit; 162 864 taleri și 87 bani dobindă la capetele de taleri — 795 622 taleri și 63 bani — socotită „la sfîrșitul tetraminiei fiecărei ecsaminii“ pînă la sfîrșitul lui iulie 1822. Divanul hotărâște să li se dea dobinda legală de 4 taleri și 20 bani pentru o pungă pe lună (adică 10%) la suma de 505 842 taleri și 82 bani, adică 33 230 taleri și 91 bani, în loc de 162 864 taleri și 87 bani. Suma pe care vistieria se recunoaște datoare a o plăti e de 409 825 taleri și 48 bani, în loc de 958 487 taleri, reclamați de contraccii.

Ioan Scufa a luat cu arendă în iunie 1820 și poșta Moldovei, în condițiile ultimului contract, care era de 420 000 piaștri, plus o majorare de 50 000 piaștri. Deși poșta Moldovei nu poseda decît 1 200 cai, bugetul și caietul de sarcini sînt aproape identice cu ale Țării Românești. Întreținerea poștei costa 470 000 piaștri în Moldova, 595 000 în Țara Românească ⁴⁶.

⁴⁵ Arh. St. Buc., Adm. noi, dos. 534/1832 roșu.

⁴⁶ Arhivele Min. Ext. Moscova, dos. 285/1820, f. 568—569 (Moldova); 286/1820, f. 202—211 (Țara Românească).

În 1804, vistieria a perceput de la contribuabili 243 720 piaștri pentru poștă (cite 6 piaștri de la fiecare din cele 40 620 lude), în afară de finul și orzul furnizate și transportate de țărani. În 1818, anaforaia boierilor găsește suma insuficientă, din cauza urcării prețului cailor, finului și orzului, și o urcă la 595 000 piaștri, impunând cite 35 piaștri de fiecare din cele 17 000 lude. Țărănimea plătea deci în fiecare an aproape 600 000 piaștri pentru întreținerea unei instituții de pe urma căreia nici ea, nici economia țării nu trăgeau nici un folos. Și anaforaia are cinismul să adauge că majorarea era nu numai necesară, ci și spre folosul țării, întrucât țărani nu mai aveau să furnizeze surugii, nici să repare instalațiile stațiilor de poștă, nici să transporte gratuit finul și orzul necesare cailor de poștă⁴⁷.

Ce valoare aveau aceste garanții promise țăranilor se vede limpede din raportul consulului rus de la Iași, A. Pisani, din 10 iulie 1818. Deși finul și orzul furnizate de județe erau plătite de vistierie în bani și deși articolul 19 al hățșerifului din 1802, — care considera poșta ca un sacrificiu public. — prevede că domnul, în înțelegere cu boierii divanului, va determina în fiecare an cheltuielile necesare serviciului poștei și nu va lua, sub nici un cuvânt, nimic peste suma fixată, rechizițiile au continuat și pentru caii de poștă și pentru ai curții și ai altor autorități. Domnul Moldovei a rechiziționat, în 1818, 524 stoguri de fin. Cum un stog domnesc de fin ajungea pentru hrana a cinci cai timp de un an, 240 de stoguri ar fi trebuit să acopere toate nevoile poștei. Or, se luau cu rechiziție 312 stoguri pentru poștă. Restul de 212 stoguri se repartizau astfel: curtea (60 stoguri), consulatele (10), poterașii (20), medicii oficiali (6), școli (1), străini (14), ogeacul beșlegăi (7), comisia (?) 90 etc.

După regulamentul din 1804, domnul primea 150 000 piaștri pentru a se aproviziona cu finul și orzul necesare grajdurilor curții, după cum, prin contractul poștelor din 1 iulie 1817, domnia se obligă să plătească 2 000 de cai a 115 taleri pe an de cal, în care preț se cuprind și banii orzului și finului. Numai pentru căratul finului și orzului, vistieria va da „cuvinciosul ajutor“, poruncind ispravnicilor să îndemne locuitorii a efectua căratul „cu tocmeală de chirie, spre mulțumirea amânduror părților“.

Stăpînirea continua să rechiziționeze finul poștei și al curții și să plătească în 1818, în Moldova, finul cu 25 piaștri stogul, în loc de 450—500—600 piaștri, cît costa la tirgul liber. Astfel, domnii n-au continuat numai să aplice o rechiziție desființată prin lege, dar au încasat de două ori aceeași furnitură: o dată în bani, iar a doua oară în natură, căci rechiziția plătită abia a douăzecea parte din valoarea ei reală poate fi considerată ca gratuită⁴⁸.

Prin ce se explică atunci cheltuielile enorme pe care le implica întreținerea acestui serviciu? Bois-le-Comte spune că poșta „uşurează mult comunicațiile și întregul mers al administrației“⁴⁹. Pe de altă parte, un document din martie 1813 relatează că domnul Caragea, de-

⁴⁷ *Ibidem*, dos. 289/1819, f. 89—91.

⁴⁸ *Ibidem*, dos. 278/1818, f. 360.

⁴⁹ Hurmuzaki, XVII, p. 365.

parte de a scădea. a mărit numărul cailor pe drumul Ciinenilor, fiindcă „întreținea o mare legătură de corespondență cu Viena”⁵⁰. Această informație cuprinde cheia enigmei.

C. ALTE MIJLOACE DE TRANSPORT

Menzilurile erau utilizate mai ales pentru transportul curierilor domnești, diverșilor slujbași aflați în misiuni oficiale, boierilor și călătorilor străini⁵¹; ele foloseau prea puțin negustorimii, care își transporta marfa cu mijloace particulare.

Transportul mărfurilor pe uscat se făcea cu carul cu boi sau cu căruța trasă de cai. Cei care făceau transportul se numeau harabagii, cărăuși sau chirigii.

Harabagii erau organizați în centrele mai importante și conduși de un staroste și un vâtaf. Asemenea stărostii de harabagii existau la București⁵², Focșani⁵³, Iași⁵⁴ și la principalele schele ale țării, La 17776, în Moldova exista în fiecare județ cite un vâtaf de cărăuși și chirigii⁵⁵, iar în Țara Românească existau vătășii de harabagii în județele Prahova și Teleorman⁵⁶. Starostele de harabagii era obligat să se îngrijească să aibă în orice moment căruțe pentru domnie, boieri și negustori și să vegheze ca harabagii și mocanii (cei care conduceau carele mocânești) să nu facă „fapte netrebnice” cu mărfurile transportate.

Tocmirea căruțelor de către negustori se făcea prin intermediul vâtafilor, care trebuiau să vegheze ca chiria să nu fie „peste măsură”, ci să urmeze „după calea ce vor merge, măcar și peste hotar de va ieși”. Existau de altfel narturi și pentru transportul dintr-un oraș în altul⁵⁷. Vâtafii dădeau negustorilor teșcherea la mină, arătând numele chirigiului, din ce loc și ce marfă a încărcat și unde o transportă. Vâtaful intra chezaș pentru harabagii de sub conducerea sa. Pentru ostoneala sa, el primea 20 parale din 10 lei⁵⁸, iar mai târziu 3 bani noi de leu⁵⁹. Vătășia de harabagii trebuie să fi fost destul de productivă dacă C. Filipescu, fost mare vistier, cere domnului, în 1805, să i se hărăzească vătășia de harabagii de la Focșani. Domnul i-o acordă, cu dreptul de a o lăsa moștenire urmașilor⁶⁰.

Pe lângă cărăușii pământeni care transportau marfă înăuntrul țării sau peste hotare, veneau și din afara țării, după vin, la podgorii, sau după sare, la ocne⁶¹. Existau de asemenea cărăuși care aduceau marfă de la Lipsca⁶².

⁵⁰ Urechia, IX, p. 593.

⁵¹ Cf. *ibidem*, X-B, p. 236—238.

⁵² *Ibidem*, V, p. 347—349; N. Iorga, *Studii și documente*, XXII, p. 7.

⁵³ Urechia, XI, p. 372—373; XII, p. 237—238.

⁵⁴ *Ibidem*, IX-B, p. 389; vezi și P. Rășcanu, *op. cit.*, p. 38, unde se vorbește de „vătășia de cărăuși cu cară și de chirigii cu căruțe”.

⁵⁵ *Uricarul*, XIX, p. 359 și urm.

⁵⁶ D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, p. 155, 171.

⁵⁷ Urechia, V, p. 353.

⁵⁸ *Ibidem*, XII, p. 7.

⁵⁹ *Ibidem*, XII, p. 7.

⁶⁰ *Ibidem*, XI, p. 372—373.

⁶¹ N. Iorga, *Studii și documente*, XXII, p. 7.

⁶² Hurmuzaki, X, p. 552.

Uneori, transportul mărfii se făcea în caravane mari. Într-o scrioare a unui negustor, Nistor Pavlovici, se spune că s-au trimis 1 500 de care după lemne⁶³. Pentru furniturile capanului și pentru aprovizionarea cetăților de pe Dunăre se rechiziționau mii de care.

Transportul era mult îngreuiat de starea proastă și de nesiguranța drumurilor⁶⁴ și, în general, era prost plătit⁶⁵.

D. TRANSPORTUL PE APELE MARI

1. TRANSPORTUL PE DUNĂRE

În perioada 1774—1828, ca urmare a dezvoltării comerțului, navigația dunăreană se intensifică. O parte din importul țărilor române se face pe Dunăre⁶⁶; tot pe Dunăre se imbarcă grinele și celelalte furnituri destinate Porții⁶⁷. În 1801, se cerea înființarea unui subcomisariat francez la Chilia, deoarece „cantitatea de piei, lână, ceară, seu, unt și lemn care coboară pe Dunăre este imensă”⁶⁸. Austria tinde să facă din Dunăre principala ei arteră de penetrație economică în Orient⁶⁹.

Instaurarea stăpînirii habsburgice în Ungaria și Transilvania la sfîrșitul secolului al XVII-lea și cucerirea Olteniei în 1718 au deschis Austriei perspectivele unei politici de expansiune în sud-estul Europei, susceptibilă să asigure industriei sale în plină dezvoltare un deosebit avantaj și larg. Poziția sa geografică și libertatea navigației pe Dunăre îi confereau asupra concurenților săi din Apus o superioritate de care Austria înțelege să se folosească din plin, pentru a acapara mai întîi piața țărilor române, apoi pentru a le anexa și, în sfîrșit, pentru a cuceri supremația economică în Orientul Apropiat.

În ultimul sfert al secolului al XVIII-lea, austriecii execută o serie de expediții pe Dunăre și înființează mai multe companii de navigație (Brighenti, Willeshoven, Fries, Dellazia)⁷⁰. Ei revendică chiar dreptul de a avea un port la gurile Dunării, pentru comerțul cu Levantul⁷¹. După tratatul de la Kuciuk-Kainargi încep să pătrundă în

⁶³ N. Iorga, *Studii și documente*, VIII, p. 150.

⁶⁴ *Ibidem*, XXV, p. 168.

⁶⁵ Peyssonnel, *op. cit.*, II, p. 189.

⁶⁶ Wilkinson, *op. cit.*, p. 72; Carra, *op. cit.*, p. 185.

⁶⁷ Wilkinson, *op. cit.*, p. 69, spune că Poarta trimite vasele proprii pe Dunăre să încarce 1 500 000 chile de grâu și alte articole.

⁶⁸ Hurmuzaki, supl. I/2, p. 216.

⁶⁹ Cf. Gheron Netta, *Încercări de navigațiune pe Olt*, p. 47: „Ceea ce este însă mai caracteristic pentru ofensiva comercială a Austriei din ultimul sfert al veacului al XVIII-lea, este străduința continuă de a utiliza cit mai intens pentru comerțul continental în spre răsărit drumul navigabil al Dunării și al principalelor săi afluenți”.

⁷⁰ Despre importanța Dunării pentru comerțul extern austriac, interesul austriecilor de a o folosi, proiectele și călătoriile de încercare, descrierea Dunării și a orașelor de pe mal, companiile de navigație austriece etc., vezi N. Docan, *Expediții austriece pe Dunăre la sfîrșitul veacului al XVIII-lea*, București, 1914; vezi de asemenea, Gheron Netta, *Expansiunea economică a Austriei*, p. 64—70; 79—85; N. Docan, *O povestire în versuri încă necunoscută despre domnia lui Mavrogheni*, „Analele Acad. Rom., Mem. sect. lit.”, s. II, t. XXXIII (1910—1911), p. 467—468.

⁷¹ Hurmuzaki, VII, p. 400.

Marea Neagră și prin Marea Neagră, pe Dunăre, vasele statelor occidentale. Astfel, după 1783, corăbiile italiene trec prin Sulina spre Galați⁷². Totuși, numărul acestora este încă destul de mic⁷³.

Din această perioadă datează și încercarea unui anatolian, Cara Osmanoglu, de a curăța brațul Sulina, unde vroia, în 1818, să așeze un far⁷⁴.

Dar nu numai străinii, ci și pămîntenii încep să se intereseze de navigația dunăreană. Astfel, merită a fi relevată încercarea făcută de Moruzi în 1793 de a crea o flotilă românească pe Dunăre, pentru „înlesnirea negoțului“.

Recunoscînd că „una și cea mai mare“ din cauzele pentru care agricultura și meșteșugurile țării nu se pot dezvolta pe măsura posibilităților e „și neaverea mijlocului cu care să se poată căra și aduce mărfurile prin înlesnire pe apa Dunării, de la un loc la altul“, domnul ceruse voie Porții ca Țara Românească să aibă vase proprii. „bolozane, șeici, caice și de toate vasele pe apa Dunării, în cuprinderea țării“.

Toate vasele — atît cele domnești, cît și ale altora — sînt date în grija mareșului spătar. Se hotărăște și modul cum va fi organizată această flotilă, se iau măsuri pentru iernarea vaselor, se stabilește modul de folosire a șecilor și se prevăd scutirile ce vor fi acordate persoanelor⁷⁵.

Și Moldova posedă vase de transport pe Dunăre. În *Condica de socoteli* pe anii 1814—1815 sînt înregistrate cheltuielile făcute la construirea „dubascilor Sulinei“ (cherestea, meșteri, opt ancore)⁷⁶.

2. INCERCĂRI DE NAVIGAȚIE PE OLT

Pe lângă repararea drumului de-a lungul Oltului, austriecii s-au preocupat încă din 1718 de navigația pe Olt, care trebuia să permită desfacerea rapidă și economică în tot cuprinsul Imperiului otoman a produselor grele din Transilvania și Oltenia : fier brut, sare, lemn. Progrese însemnate au fost realizate, cum am văzut, prin crearea căii caroline și prin spargerea stîncilor din albia Oltului. Dar aceste începuturi au fost brusc întrerupte prin pacea de la Belgrad și de războaiele cu Prusia. Austria nu poate relua politica de expansiune în Orient decît după pacea de la Kuciuk-Kainargi, dar, de data aceasta, a făcut-o cu energia și continuitatea impuse de dorința de a nu se lăsa devansată de Rusia și de a obține în Peninsula Balcanică compensații pentru pierderile și umilirile suferite în Apus⁷⁷.

În cadrul acestei politici se produc și eforturi reinnoite de a face Oltul navigabil⁷⁸. Inițiativa pornește acum de la casele de comerț din

⁷² *Ibidem*, XIX, p. 738.

⁷³ *Ibidem*, supl. I/2, p. 216.

⁷⁴ Jickeli, p. 108.

⁷⁵ Urechia, V, p. 96—100 ; vezi și V. A. Urechia, *Flotila română pe Dunăre*, „Convorbiri literare“, XXVI (1892), p. 995—1 008.

⁷⁶ N. Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, II, p. 147.

⁷⁷ Gheron Netta, *Încercări de navigațiune pe Olt*, București 1928 ; Carl Wolf, *Aktenmässige Darstellung der Altschiffahrt*, Sibiu, 1886 ; idem, *Navigațiunea pe Olt și importanța ei pentru România*, București, 1893.

⁷⁸ Pentru deschiderea navigației pe Olt se pronunțase și Sulzer, *op. cit.*, I, p. 342, III, p. 460, 464.

Sibiu : Hagi Constantin Pop, frații Manicati, Gheorghe Marcu și Nicola Stancu, în frunte cu Johann Ignaz Pürckher, care a luat planul de a stabili pe Olt o cale navigabilă, în stare să lege Transilvania, prin Dunăre și mare, cu principalele centre comerciale din Imperiul otoman și din sudul Rusiei.

Pürckher se obligă față de tezaurariatul Transilvaniei să exporte din Transilvania cel puțin 3 000 chintale de fier și de diferite articole de fier și produse miniere și industriale în provinciile otomane și ruse, și anume la Constantinopol, Smirna, Cherson și să se întoarcă pe aceeași cale cu produse orientale. El declară că va construi în țară propriile sale vase și că nu va cruța nici o cheltuială pentru a face Oltul navigabil ⁷⁹.

Sprrijinit de Curtea de la Viena, de autoritățile civile și militare de la Sibiu, de cercurile industriale și comerciale ale Transilvaniei și de Raicevich, care-i asigură concursul domnului Țării Românești, Pürckher lansează la 22 iunie 1785 două vase special construite pentru Olt și încărcate cu potasă, fier, potcoave, sticlărie și diverse alte articole, unele destinate Țării Românești, altele Constantinopolului și Smirnei. La 28 iunie, cele două vase au ajuns la Rîmnic, unde au desfăcut o parte din mărfuri, apoi, după lichidarea unui conflict cu ispravnicul, au pornit mai departe. Dar când au ajuns la Slatina, apele Oltului scăzuseră atât de mult, încât vasele n-au mai putut continua drumul. Mărfurile au fost descărcate și trimise cu carele, parte la București, parte la Zimnicea, de unde au fost expediate pe Dunăre și pe mare la Constantinopol. Vasele goale au fost trase în susul Oltului, cu ajutorul oamenilor puși la dispoziția întreprinderii de Mihai vodă Șuțu. Deși expediția nu și-a atins decât în parte scopul, mărfurile s-au vîndut cu un câștig de 70% ⁸⁰.

Experiența lui Pürckher a continuat în timpul războiului din 1787—1791, cînd austriecii au ocupat Muntenia. Autoritățile militare au reluat lucrările de curățire a albiei Oltului și au construit vase de diferite mărimi, pentru a putea naviga în toate anotimpurile. Încă din vara anului 1788, comandamentul militar a putut utiliza 40 vase, între Turnu Roșu și Slatina, pentru transportul aprovizionărilor armatei. Navigația a continuat și în anii următori, pînă la încheierea păcii de la Șiștov.

Cu toate că n-a izbutit să deschidă pe Olt o cale navigabilă pînă la Dunăre, experiența lui Pürckher n-a fost zadarnică. Ea răspundea unor necesități profunde și realizarea ei promitea avantaje prea considerabile ca să nu fie continuată. Astfel, „Siebenbürgische Provinzialblätter“ din 1803 ne-a păstrat descrierea unei călătorii pe porțiunea transilvăneană a Oltului, întreprinsă în legătură cu unele proiecte de dezvoltare a comerțului Transilvaniei ⁸¹.

În 1819, un funcționar al vămii de la Turnu-Roșu, Gheorghe Aaron, atrage atenția guvernului Transilvaniei asupra scăderii exportului produselor industriale și mai ales a fierului, care a început să fie înlocuit pe piața Țării Românești de fierul rus și german. Aaron atribuia stării deplorabile a drumurilor și taxelor arbitrare pierderile la care negus-

⁷⁹ Pürckher către tezaurariatul Transilvaniei, mai 1784, în Gheron Netta, *Încercări de navigațiune pe Olt*, p. 106—107; Hurmuzaki, XIX, I, p. 205.

⁸⁰ Gheron Netta, *op. cit.*, p. 62—75; Carl Wolf, *op. cit.*, p. 48—76, 106—134.

⁸¹ Gheron Netta, *op. cit.*, p. 82—83; Carl Wolf, *op. cit.*, p. 48—76.

torii erau supuși de-a lungul acestor drumuri. Pentru a înlătura aceste inconveniente, el propunea să se reia navigația pe Olt, cel puțin pînă la Slatina, sau chiar pînă la Rîmnic și a dovedit posibilitatea de realizare a proiectului său, făcînd în 1819 și 1820 mai multe transporturi pe Olt, cu un vas încărcat cu fier și articole de fierărie. Experiența lui a fost oprită de revoluția din 1821, în cursul căreia vasul său a fost distrus. Cu toate acestea, Aaron era atît de convins de posibilitățile navigației pe Olt, încît a continuat acțiunea de propagandă pînă cînd, în 1837, s-a constituit la Sibiu o societate de exploatare comercială a navigației pe Olt, dintre ai cărei membri fondatori făcea parte și el. Dar nici această societate nu a putut rezolva problema navigației pe Olt și, în 1841, s-a dizolvat⁸².

Cauzele eșecului tuturor încercărilor de navigație pe Olt au fost de ordin material și politic. Ușurința relativă cu care vasele coborau pînă la Rîmnic, pe porțiunea cea mai primejdioasă a cursului apei, dovedește că stîncile care obstruau albia fuseseră în cea mai mare parte înlăturate și că dificultățile rezultînd din variațiile debitului apei după anotimp și regimul ploilor au putut fi învinse, adaptînd acestor variații dimensiunile și încărcătura vaselor. Adevăratele greutăți s-au ivit la întoarcere. Vasele societății de navigație pe Olt din Sibiu au făcut drumul pînă la Rîmnic în cinci ore și jumătate. Pentru înapoiere le-au trebuit treisprezece zile și concursul a treizeci de oameni. Tragerea vaselor în susul apei era enorm îngreuiată de tufișurile și de copacii care acopereau malul, de cursul rapid din unele locuri și de morile plutitoare din altele. Aceste piedici nu puteau fi înlăturate decît prin reglementarea navigației; altfel, avantajele realizate la coborire erau anulate de cheltuielile necesare la urcare. Or, aceste condiții puteau fi realizate atunci doar de administrația austriacă. De aceea, după retragerea stăpînirii austriece din Oltenia, navigația era la discreția Imperiului otoman, care nu avea interes să faciliteze deschiderea unei noi căi de penetrație austriacă în sud. Astfel, la greutățile de ordin material, s-au adăugat opoziția surdă a Porții și șicanele administrației muntene, pentru a zădărnici toate încercările de navigație pe Olt.

3. TRANSPORTUL PE ALTE APE

În această perioadă se produc încercări de navigație și pe alte riuri ale țării, pe Siret, pe Prut și Nistru, ultimele două fiind întreprinse în 1782 de către prințul de Nassau-Siegen și în 1786 de abatele Caspari⁸³. În 1784, prințul August Sulkowski plănuia săparea unui canal între San și Nistru, la Samboc, pentru a lega Polonia de Marea Neagră⁸⁴.

În 1793, s-a adus la Galați, pe Siret, o cantitate de griu din Galitiya⁸⁵.

⁸² Carl Wolf, *Navigațiunea pe Olt și importanța ei pentru România*, p. 35—36; N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. 419—420.

⁸³ Hurmuzaki, XIX, p. 677.

⁸⁴ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, II, p. 63.

⁸⁵ Hurmuzaki, X, p. 15.

Navigația și plutitul pe Siret erau destul de dezvoltate, de vreme ce se întocmește un tarif special pentru diferitele vase ce navigau pe această apă și pentru lemnele pluite⁸⁶. D'Hauterive ne informează de asemenea că, pe timpul șederii sale în Moldova, se discuta despre unirea Siretului cu Prutul printr-un canal, pentru o mai bună aprovizionare a Iașului⁸⁷.

În 1816, se făceau lucrări pentru adincirea și rectificarea albiei Prutului⁸⁸.

În Țara Românească, în 1819, inginerul Freywald cerea domnului privilegiul plutirii pe riul Argeș pe zece ani; el se obliga să aducă în capitală podurile necesare orașului, precum și lemnele de foc și alte produse, după ce, în prealabil, avea să rectifice cursul riului. Domnul se declară de acord cu planul lui Freywald cu condiția de a nu strica podurile existente peste riu și de a nu folosi apa pentru transportul mărfurilor în alte părți⁸⁹.

---

⁸⁶ Astfel, în 1776, se plăteau 2 lei „de toată șeica mare ce se pogoară pe Siret încărcată”, un leu de șeica mică, 30 bani de tot catargul, 30 bani de toată cirna, 15 bani de tot tinketul, 9 bani de șirinul mare, 3 bani de șirinul mic, 3 bani de tot tahatlicul, un ban de tot dulapul, un ban pentru două grinzi, un ban pentru două scînduri etc. (P. Rășcanu, *op. cit.*, p. 67—68). În 1820 existau la Focșani 36 plutași (C. C. Giurescu, *Populația ținutului Putna la 1820*, București, 1941, p. 23—39).

⁸⁷ D'Hauterive, *op. cit.*, p. 136.

⁸⁸ N. Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, vol. II, p. 155. În 1801, în memoriul lui Beuilly, privind comerțul Moldovei, se arată că „navigația pe Prut și pe Dunăre oferă toată ușurința pentru transport” (T. Holban, *op. cit.*, p. 33).

⁸⁹ Urechia, XII, p. 283—285.

CONCLUZII

Analiza documentelor, numeroase și variate, din perioada 1774—1829 atestă o creștere puternică și rapidă a comerțului nostru. Alegerea celor două date — pacea de la Kuciuk-Kainargi și cea de la Adrianopol —, deci a unor evenimente externe ar putea să surprindă: un factor extern, ales drept hotar pentru a delimita o dezvoltare internă? Contradicția — sau abaterea metodologică — este doar aparentă: nici una, nici cealaltă nu au jucat rolul unor factori determinanți, dar și una, și cealaltă au permis forțelor interne ale societății românești, a căror evoluție a fost guvernată de legile de caracter obiectiv ale dezvoltării sociale — generale sau specifice fazei de tranziție de la feudalism la capitalism — să se manifeste și să răzbată astfel, prin vâlul — care începe să se deșire — al dominației otomane. În problema — în care s-au comis atâtea erori — a consecințelor păcii de la Kuciuk-Kainargi și — mai ales a celei de la Adrianopol — singura metodă valabilă este aceea a dialecticii, mai exact, a înțelegerii dialectice a raportului dintre cauză și condiție. 1774 și 1829 nu au fost cauzele progresului societății românești, ci doar condițiile care au îngăduit factorilor interni să se afirme cu plenitudine. În acest înțeles, și numai în el, cele două evenimente slujesc drept cadru al investigației noastre.

Exportul de produse naturale în țările vecine, în Imperiul otoman și Austria, iar după 1792 și în Rusia, face progrese care, în timpul războaielor revoluției franceze și ale Imperiului napoleonean, amenință, mai ales în ceea ce privește exportul de vite, cu scătuirea rezervelor interne. Prețurile se urcă nu numai relativ, ci și absolut, în valoarea aur a produselor. Diferența între prețul plătit de turci pentru furniturile noastre și prețul pieței se atenuază treptat pînă la 50%—25%, după natura articolului.

Cultura cerealelor tinde să ocupe locul întâi în producția țării și să reducă la rangul al doilea exportul de vite. Or, spune Lenin, „producerea de grîne de către moșieri în vederea vînzării, producere, care s-a dezvoltat mai ales în ultima perioadă a existenței iobăgiei, a fost un semn prevestitor al destrămării vechiului regim”¹. În perioada de criză alimentară, foarte frecventă în Transilvania, populația e salvată printr-un import masiv de cereale din Țara Românească și Moldova.

Imperiul habsburgic se situează imediat după Imperiul otoman, ca țări importatoare de produse românești, și, dacă am putea stabili exact valoarea articolelor trecute prin contrabandă, probabil că el s-ar apropia și mai mult de Turcia.

Țările române realizează beneficii însemnate din tranzitul Turciei în Austria și statele germane și din acela al Germaniei și Austriei în Turcia.

Activitatea caselor comerciale din Transilvania, în parte românești, extind comerțul nostru în țările din Europa centrală și introduc la noi tehnica comercială superioară. Creditul comercial, apărat de au-

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, București, Edit. politică, 1961, p. 180.

toritatea consulatelor, se generalizează și stimulează dezvoltarea comerțului.

Dezvoltarea porturilor Galați și Brăila și înmulțirea bilciurilor și tirgurilor sînt alte indicii sigure ale creșterii comerțului și lărgirii pieței interne.

În sfîrșit, dezvoltarea unei pătri puternice de negustori români, care se servesc în operațiunile lor comerciale de limba română, și înmulțirea școlilor laice la oraș sînt tot atîtea dovezi că țările române s-au angajat hotărît, după tratatul de la Kuciuk-Kainargi, în procesul lichidării feudalismului și dezvoltării capitalismului.

Care sînt cauzele acestui proces considerabil? Mai întîi dezvoltarea incontestabilă a forțelor de producție. Extinderea terenurilor de cultură și restrîngerea pășunilor arată trecerea treptată de la creșterea vitelor, ca principală ramură de producție, la cultura cerealelor. Înmulțirea meșteșugurilor și manufacturilor — chiar dacă cele mai multe nu s-au dovedit viabile — e totuși o dovadă de acumulare a capitalului care caută plasament în industrie. Se constituie averi însemnate, ca a fraților Sachelarie, a lui Hagi Moscu, Hagi Ienuș și alții. Într-o adresă către Curtea de la Viena, prin care solicită cetățenia austriacă, aga Dimitrache Ghica declară că venitul de pe moșiile sale din Moldova se ridică la 10 000 galbeni pe an. Și aceste cazuri nu erau izolate. Constantin Brincoveanu, după părerea lui Wilkinson, avea un venit anual de 200 000 piaștri. Acumularea primitivă era incontestabil în progres.

Operațiunile militare din secolul al XVIII-lea au fost un alt factor care a stimulat producția și a favorizat comerțul. Prin frecvența și durata lor, ele au contribuit la creșterea producției de cereale, la mărirea circulației monetare și au suspendat furniturile pentru Constantinopol.

Consulul Austriei constată, în 1791, că, în urma războiului ruso-austro-turc din 1787—1791, s-a produs un aflux de meșteșugari străini în Țara Românească și produsele Transilvaniei au găsit o desfacere mai mare. Cheltuielile boierilor pentru îmbrăcăminte, mobilier și trăsurile, fără să vorbim de distracții și joc, s-au ridicat brusc și i-au silit să-și creeze resurse noi, pe care le-au găsit mai ales în venalitatea slujbelor, dar și în exploatarea mai intensă a moșiilor, monopolurilor și clăcașilor lor.

Dezvoltarea producției de mărfuri a fost însoțită de creșterea circulației monetare. Fapt curios, cu toate pierderile și suferințele pe care le-au impus, mai ales populației de la țară, războaiele din secolul al XVIII-lea au adus după sine o creștere considerabilă a cantității de monedă aflată în circulație. Observatori sagaci și competenți, ca generalul Langeron și consulul Austriei, constată deopotrivă transformarea rapidă și radicală a țărilor noastre în cursul acestei perioade.

Aceste rezultate au fost consolidate și dezvoltate prin îngrădirea monopolului turcesc. Tratatul de pace încheiat de Poartă, o serie de hatîșerifuri și de firmane ce i-au fost smulse, n-au confirmat numai vechile privilegii ale țării, ci au eliberat treptat comerțul nostru de restricțiile monopolului turcesc.

Prin hatîșeriful din noiembrie 1774, Poarta a fost silită să relementeze modalitatea de colectare și de plată a furniturilor capanu-

lui. Zahereaua a fost desființată și turcii au trebuit să plătească aprovizionările. Senedul din 1783 și hatașeriful din 1802 au lărgit și precizat aceste dispoziții. Monopolul a fost îngădit și negustorii turci, care nu mai puteau pătrunde în țară pentru a smulge locuitorilor produsele lor, au fost îndrumați să se aprovizioneze la schele, în târgul liber și să plătească la prețul curent. Dacă domnii și funcționarii publici ar fi aplicat aceste dispoziții, comerțul nostru s-ar fi emancipat încă din 1802. Dar domnii „care nu arareori sint pe ascuns și negustori sau, mai bine zis cămătari“, cumpără, prin favoriții lor, cereale, cai, boi, oi și alte produse ale țării în cantități considerabile și știu să le exporte sau să le predea negustorilor turci, cu care sint înțeleși, și să-și asigure favoarea Porții.

E adevărat că Poarta a știut în general să se sustragă angajamentelor sale, prohibind exportul produselor de care avea nevoie. Prețul curent, deja redus prin aceste măsuri, a fost coborât și prin nartul (prețul maximal) fixat de autorități asupra articolelor de primă necesitate vândute în orașe. Astfel, Poarta plătea oile la jumătate preț, iar bovinele la 75% din valoare. Aceste prețuri nu sint deci a patra parte din prețul curent în țară și a șasea parte din prețul de la Constantinopol, cum pretindea Wilkinson. Din diferențele dintre prețul plătit de Poartă și cel al pieței libere, țările române sufereau însă pierderi serioase. Numai Moldova, între 1813—1819, avea o pierdere de circa 1 600 000 piaștri.

Cu toate abuzurile și fraudele, îngădirea monopolului turcesc era un fapt pozitiv și a permis comerțului din Principate să ia avînt după 1774.

Alt factor care a dat un puternic impuls comerțului nostru în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea, a fost noua politică economică a Austriei. Expansiunea economică a Austriei în Principate și în celelalte țări din sud-estul Europei începe cu adevărat tot în această perioadă. La vechile legături, niciodată intrerupte, ale orașelor transilvane cu Moldova și Țara Românească, se adaugă acum o politică de penetrație sistematică, susținută prin toate mijloacele unei mari puteri europene, care caută în Orient compensații pentru pierderile suferite în Occident. După încercarea neizbutită de la începutul secolului al XVIII-lea, politica de expansiune economică a Austriei e reluată în 1784, după încheierea tratatului de comerț cu Turcia, care asigură negustorilor austrieci aceleași avantaje de care se bucurau francezii, englezii și rușii. Favorizată de așezarea ei geografică, Austria avea să cucerească repede o poziție predominantă pe piața românească și capitalul austriac avea să joace un rol important în dezvoltarea producției. Ea a stimulat o producție agricolă peste trebuințele locuitorilor.

Iniințarea consulatelor, rus în 1782 și austriac în 1783, a contribuit de asemenea la dezvoltarea comerțului. Protecția consulară a asigurat supușilor ruși și austrieci o adevărată imunitate față de samavolniciile comandanților turci din cetățile de pe Dunăre și față de abuzurile funcționarilor țării și le-a garantat creanțele, într-o țară în care codul comercial se confunda cu codul civil.

În aceste condiții, comerțul austriac a luat un avînt atît de brusc și de puternic, încît a alarmat pe negustorii pămînteni care au cerut

măsuri de protecție împotriva concurenței austriece. Dar, printr-un firman general, Poarta a anulat măsurile menite să supună pe negustorii străini la aceleași taxe și dări pe care le plăteau negustorii din țară și a suprimat toate restricțiile și angaralele de care s-au plîns. Astfel, consulul Austriei putea să constate, în 1787, că „comerțul supușilor chezaro-crăiești crește în fiecare zi, atît cel cu amănuntul, cît și cel cu toptanul“.

Tariful vamal impus țărilor române de capitulațiile încheiate de Poartă cu puterile străine, în virtutea cărora supușii acestor puteri nu plăteau, în cuprinsul Imperiului otoman, decît o singură dată, la intrare sau ieșire o taxă tarifară infimă (sub 3‰ *ad valorem*), lăsa teritoriul țării deschis comerțului străin. Austriecii, favorizați de poziția geografică a țării lor, au profitat de această situație, pentru a ne impune un regim de acaparare a tot ce le convenea și pentru a inunda piața noastră cu mărfurile lor, care-și păstrau calitatea mediocră și prețurile urcate.

Dacă, cu toate protestările consulilor austrieci, cămara domnească a realizat din vămi resurse considerabile, e că domnii au știut să eludeze aplicarea tarifului oficial. Sub cuvînt de magazinaj, cîntar, pază, sau înlesniri de transport, ei au încasat taxe superioare tarifului oficial. Dar mijlocul cel mai sigur de a sili pe negustori să plătească ceea ce li se cerea era prohibirea exportului. În principiu, numai unele produse — lina, pieile de iepure, scumpia și rîmătorii — erau libere la export. Restul de produse nu putea fi exportat, decît după îndestularea capanului și cu autorizația Porții. Or, domnii, sub pretextul nevoilor consumului intern, interziceau și exportul articolelor libere și vindeau apoi pe sub mînă licențe de export pentru toate articolele prohibite. Astfel, consulul Austriei se plînge că, datorită acestui sistem, taxele de tot felul au atins pentru rîmători jumătate din prețul lor de cumpărare.

Exportul articolelor interzise de Poartă (cereale, vite, miere, ceară, brînză) se făcea cu complicitatea domnului și chiar a reprezentanților Porții, care se pretau la toate expediente, dacă erau plătiți.

„Prin oferte seducătoare“ Curtea din Viena a obținut din Principatele Române toate cantitățile de cereale și de vite care i-au trebuit. În timpul foametei care a bîntuit în Transilvania în 1814—1817, inter-nunțul a obținut în fiecare an diferite autorizații de export, variînd între 50—100 și 500 000 chile constantinopolitane. Autorizația Porții îi servea ca acoperire pentru a satisface toate cererile consulului austriac. „Bunăvoința“ domnului nu era temperată decît de teama de a istovi țara și de a nu putea să asigure în primăvara următoare obișnuita aprovizionare a Constantinopolului. Domnul Moldovei, Scarlat Calimachi, în afară de cvintuplarea cantității de porumb autorizată de Poartă, eliberează negustorilor austrieci ordine secrete către funcționarii vamali de la graniță ca să treacă noaptea porumbul peste graniță. Aceleași procedee cu vitele cornute, cu rîmătorii și cu lina. Prohibînd exportul, Caragea și-a creat, sub pretextul nevoii consumului intern, un adevărat monopol din comerțul cu vite. În afară de permisele de export pe care le elibera negustorilor contra unei taxe de un ducat și jumătate, el ținea un om de încredere la graniță, care lua de la particulari cite 25 piaștri de cap

de vită trecută peste graniță. Havaetul — taxa impusă acestora la export de domnie — a devenit astfel una din principalele surse de îmbogățire a domnului și slujitorilor săi. Astfel, nevoile producătorilor, ingeniozitatea negustorilor, lăcomia domnilor, acțiunea consulilor străini și adesea complicitatea autorităților otomane s-au combinat pentru a eluda măsurile prohibitive care trebuiau să rezerve capanului producția țărilor române. Deși tranzitul prin țările române era liber după plata vămii de 3% într-un punct oarecare al Imperiului otoman, domnii au știut, sub diferite denumiri, să-l taxeze și să realizeze „sume considerabile“, care pot fi evaluate la 9% din comerțul total.

În aceste condiții, în care traficul se desfășura în mare parte în afară de căile legale, cifrele care ni se dau pentru comerțul exterior al țărilor române nu pot oglindi decât o parte din realitate. Pertusier evaluează, în 1820, exportul Țării Românești la 9 milioane, iar importul la 5 milioane lei. Pentru Moldova, cifrele sînt, respectiv, de 6 500 000 și de 4 500 000 lei. El nu ține seama, în această evaluare, nici de exportul de capital pentru plata obligațiilor față de Poartă, nici de contrabandă (pe care o reduce la un milion lei).

După calculele precise ale consulului Rusiei, balanța comercială a Țării Românești se compunea, în 1818, astfel : export 14 077 000 piaștri ; import 15 800 000 piaștri. Exportul și importul aproape se echilibrău. Dar, din cauza exportului de numerar pentru acoperirea obligațiilor față de Poartă, balanța se solda cu un deficit pe care Pini îl evaluează la 7 212 500 piaștri anual. Acest deficit e expresia stăpînirii și exploatării otomane, care, în afară de exportul de numerar, pricinui țărilor române, prin prețurile sale de monopol, o pierdere de 33 855 338 piaștri în curs de șase ani.

La aceste sarcini trebuie să adăugăm pierderile rezultînd din lipsa unui sistem monetar național și din mulțimea speciilor monetare care circulau în Principate. Confuzia și nesiguranța generate de această varietate de monede erau agravate de politica monetară a Porții care altera titlul și scădea greutatea monedelor, bătea chiar monede străine false și le impunea la un curs arbitrar. Aceste practici și frecvențele moratoriilor acordate debitorilor au zdruncinat creditul și au pricinuit economiei noastre pierderi evaluate la 25% din venitul național.

Marii negustori au evitat aceste dificultăți servindu-se în măsură tot mai mare de polițe, de plata prin compensații și prin virament. Unii au făcut afaceri mănoase din schimbul monedelor, din speculații asupra cursului și chiar din baterea monedei. Dar aceste speculații n-au făcut decât să scoată și mai limpede în evidență situația anormală și dăunătoare în care se afla economia Principatelor. Țările române nu puteau crea o economie națională fără o monedă a lor, stabilă și reală.

O piedică tot atît de supărătoare în calea tranzacțiilor comerciale erau privilegiile boierești și instituțiile feudale care le apărau. Boierii și biserica nu s-au mulțumit cu claca, cu dijma, cu monopolul circumscripției, băcăniei și scaunului de carne de pe moșiile lor și cu diferitele taxe pe care le încasau de la locuitori. Ei și-au creat un nou izvor de venit, obținînd dreptul de a întemeia pe moșiile lor bilciuri și tîrguri, în care dreptul de monopol era extins și asupra locuitorilor străini și căutînd să ia în stăpînire tîrgurile libere.

Această constatare e cu atât mai gravă cu cât, în perioada de care ne ocupăm, s-a format o categorie numeroasă de negustori pămînteni a cărei dezvoltare și interese erau stînjinite de aceste privilegii feudale. Cu toată concurența austriacă, negustorii pămînteni s-au înmulțit și s-au întărit. Casele de comerț din Transilvania, ca aceea a lui Hagi Constantin Pop sau a fraților Manicati, au format numeroși negustori pămînteni pe care i-au inițiat în metodele și practicile comerciale superioare și i-au introdus în rețeaua afacerilor lor, care cuprindea tot sud-estul Europei. Corespondența comercială a factorilor și reprezentanților acestor case, ținută în limba română, e încă un semn al afirmării unei clase de negustori români, care își croiește drum pe un teren controlat, pînă către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, aproape exclusiv de negustori străini.

Acești negustori au jucat, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, un rol progresist, pe care Engels l-a calificat de „revoluționar”. „Ei au spart, scrie Engels, limitele tradiționale ale producției, înlăuntrul cărora producătorul își vindea propriul său produs”². Ei au introdus sub diverse forme — arendășie, avansuri asupra producției, cămătărie — capitalul comercial în economia feudală, rutinieră și închisă, și, forțînd-o să producă pentru piață, au extins, diversificat și internaționalizat producția, ceea ce a dus — alături de alți factori la descompunerea — mai mult sau mai puțin rapidă — a vechiului mod de producție și dezvoltarea corespunzătoare a noului mod de producție capitalist, care se anunță la noi, ca în toată regiunea situată la est de Elba, prin iobăgia a doua, adică întrebuintarea muncii iobage agricole în serviciul producției pentru piață.

Sub impulsul comerțului, producția agricolă a început să se orienteze spre ramurile cele mai productive și cele mai favorizate de sol și de climă. Astfel, cultura cerealelor înlocuiește treptat creșterea vitelor ca principală ramură de producție. Creșterea producției de grîne dispensează pe locuitorii de la munte de a cultiva cereale în locuri sterpe și le permite să-și concentreze efortul asupra creșterii vitelor, asupra dezvoltării livezilor de pomi (mai ales de pruni) și a viilor. Or, specializarea producției agricole în diferitele regiuni contribuie la formarea și consolidarea pieței interne.

În toate domeniile de activitate, influența comerțului, considerabil întărit, se face deci tot mai mult simțită. Tranzacțiile comerciale iau, după 1774, un avînt atît de puternic încît putem considera ultimul sfert al secolului al XVIII-lea ca un moment decisiv pentru începuturile capitalismului la noi. Aceste progrese făceau și mai intolerabilă stăpînirea otomană. Tot mai multă lume, și în primul rînd negustorii, a ajuns la convingerea că progresul societății românești este incompatibil cu stăpînirea otomană. Engels scria că plus-valoarea stoarsă nu e prin nimic asigurată împotriva abuzurilor autorităților otomane; nu exista astfel prima condiție de bază a acumulării burgheze, asigurarea persoanei negustorului și a proprietății sale.

² F. Engels, *Adaos la Capitalul*, Edit. P.M.R., vol. III/1, p. 37—38; cf. în acest sens și o scrisoare din Iași, din ianuarie 1805, citată de A. F. Miller, *Mustapha Pacha Bairaktar*. Bucarest, 1975, p. 103.

Prin regimul prohibiției principalelor produse ale țării, Turcia a încurajat practicile frauduloase care au păgubit pe negustori; prin sistemul ei defensiv care consta în a crea „o barieră naturală“ între Austria și țările române, suprimând orice drum practicabil, ea a făcut imposibilă ameliorarea căilor de comunicație și a îngreuiat mult comerțul cu Transilvania și Banatul; prin politica ei monetară, ea menținea o stare de nesiguranță și de confuzie deopotrivă de prejudiciabilă comerțului și creditului; prin regimul capitulațiilor, ea împiedica țara să facă o politică vamală națională și o lăsa pradă exploatării necruțătoare a Austriei. În sfârșit, prin regimul ei politic, care impunea domnilor grija de a întreține favoarea seraiului cu enorme sume de bani, ea a tolerat și încurajat practicile care făceau precară orice acumulare și orice investiții de capital.

Negustorii nu se ridică numai împotriva jugului otoman. Relațiile feudale și privilegiile boierești sînt piedici tot atît de supărătoare în calea dezvoltării comerțului. Boierii nu-și arogă numai un regim de excepție — scutirea de taxe și de vămi, dreptul de tîrg, monopoluri de tot felul — dar creează comerțului condiții de insecuritate, nerespectîndu-și angajamentele cînd, de pildă, prețurile sînt mai urcate la livrarea mărfurilor decît în clipa cînd au luat avansuri și zdruncinînd creditul prin facultatea pe care o au de a obține moratorii de la domn sau de la Poartă.

Stăpînirea boierilor și mănăstirilor asupra unor orașe și tîrguri, unde percepeau diferite taxe și țineau prăvălii și cîrciumi scutite de orice sarcini, privilegiul unora de a cumpăra la tîrguri și la bilciuri, cereale și vite, fără să plătească vreo taxă, cînd achizițiile se făceau „pentru trebuințele gospodăriei lor“, creau condiții de inferioritate dăunătoare și negustorilor pămînteni și producătorilor direcți.

Înmulțirea breslelor la sfîrșitul secolului al XVIII-lea puternic încurajată de domnie în scopuri mai ales fiscale, a îngredit de asemenea libertatea comerțului interior.

Dar ceea ce a frînat mai puternic dezvoltarea comerțului și formarea unei pătri numeroase de negustori pămînteni au fost privilegiile pe care sistemul capitulațiilor și protecția consulară le asigurau negustorilor străini, mai ales austrieci și ruși.

Astfel, o legislație care să garanteze respectarea contractelor, un control al negustorilor asupra politicii economice a țării și măsuri care să-i apere împotriva concurenței neleale a negustorilor străini, mai ales austrieci, într-un cuvînt abolirea regimului feudal, apar ca o necesitate pentru libera dezvoltare a comerțului.

Venalitatea administrației e un corectiv parțial, de care comerțul știe să profite, dar un corectiv costisitor și aleator, care apasă greu asupra comerțului și menține starea de insecuritate.

În aceste condiții, mijlocul cel mai eficace de care s-au servit negustorii pentru a lupta împotriva îngrădirilor și piedicilor puse de relațiile feudale a fost dobândirea protecției consulare, care le asigura scutirea de impozite (afară de fumărit), beneficiul tarifelor vamale stabilite prin tratatele Porții cu puterile străine, jurisdicția consulară și garanții împotriva samavolniciei autorităților otomane și locale.

Dar, cum regimul feudal era apărât de stăpînirea otomană, devenise limpede că, pentru emanciparea producției și comerțului, era indispensabil ca stăpînirea otomană să fie răsturnată. Cu toată importanța afacerilor pe care le făceau cu Imperiul otoman, negustorii erau împotriva stăpînirii otomane, fiindcă erau contra relațiilor feudale. Ei își dădeau seama că, pentru ca feudalitatea să poată fi atacată direct și cu succes, trebuia atacat neapărat sprijinul ei cel mai puternic, stăpînirea turcească. Iată de ce negustorii s-au angajat așa de hotărît în revoluția din 1821, care a pornit atît pentru abolirea relațiilor feudale cît și pentru cucerirea independenței țării.

LA PÉNÉTRATION DU NÉGOCE ROUMAIN DANS LE COMMERCE INTERNATIONAL

(à l'époque de transition du féodalisme au capitalisme)

Résumé

Soumises au régime des capitulations et du monopole turc, les Principautés roumaines devaient réserver leurs principaux produits à la Turquie, qui les payait — quand elle les payait — à des prix de réquisition. Les blés, les moutons, les bœufs, les chevaux, le miel, la cire et le bois de construction ne pouvaient être exportés qu'après avoir satisfait les besoins du capan impérial et avec l'autorisation de la Porte, qui ne l'accordait que rarement. Seuls les porcs, les laines, les peaux de lièvres et quelques plantes industrielles étaient libres pour l'exportation. Ce régime décourageait la production et n'était atténué que par la contrebande, qui devait effectivement prendre des proportions «fabuleuses».

La fin du XVIIIe siècle marque un tournant dans l'histoire du commerce des Principautés : la Porte fut contrainte à promulguer toute une série de hattî-chérifs et de fermans qui restreignirent graduellement le monopole turc. Les approvisionnements de Constantinople, assimilés aux fournitures de guerre, furent abolis et les Turcs durent s'approvisionner aux échelles du Danube et payer leurs achats de prix de plus en plus rapprochés des prix courants. Bien que la Porte ait, en général, éludé ses engagements et qu'elle ait continué à payer les produits roumains à des prix inférieurs à ceux du marché, la réduction du monopole après 1774 est un fait, et elle a grandement favorisé le développement de la production et du commerce. Les prix montent, surtout pendant les guerres de la Révolution et de l'Empire, et la culture des céréales s'étend.

L'expansion autrichienne en Orient, à la fin du XVIIIe siècle, et les compagnies de Sibiu et de Braşov ouvrirent aux produits des Pays roumains les marchés de l'Europe centrale, y introduisirent les procédés de la technique commerciale supérieure et formèrent toute une catégorie de marchands roumains, rompus aux affaires. Le développement rapide des ports de Galatz et de Braïla, la multiplication des foires et l'accroissement des échanges avec l'Autriche et la Russie attestent également l'essor du commerce.

D'après les données, très sûres, du Consulat de Russie la balance commerciale de la Valachie se décomposait ainsi : exportations : 15 800 000 piastres, importations : 1 407 700 piastres. La balance commerciale était en équilibre et il faut ajouter aux exportations légales la contrebande, évaluée par Pertusier à un million, au moins. Mais, en raison des exportations de numéraire pour le paiement du tribut et des autres obligations envers la Porte, la balance des comptes se soldait par un déficit que le consul général de Russie évaluait, pour la période de 1813

à 1818, à 7 212 500 piastres par an. En outre, par ses prix de monopole, la Turquie avait causé à la Valachie une perte de 33 855 338 piastres pendant la période susmentionnée. Ainsi tous les bénéfices du pays étaient engloutis par les Turcs.

A ces pertes, il faut ajouter les dommages résultant de l'absence d'un système monétaire national et du chaos monétaire de l'Empire ottoman, qui altérait les monnaies et leur imposait des cours arbitraires. Le comte Kisseleff évaluait les pertes subies par l'économie roumaine du fait de ces pratiques à 25%.

Par ces procédés et par l'insécurité des biens et des personnes, la Turquie entravait l'accumulation des capitaux. Les commerçants se rendirent compte que la domination ottomane était incompatible avec le régime capitaliste.

L'essor du commerce était également freiné par les relations féodales et les privilèges seigneuriaux. Les boyards s'étaient arrogé un régime d'exception — exemptions de taxes et de douanes, droits du marché, toutes sortes de monopoles — et subminaient le crédit par des moratoires qu'ils se faisaient accorder par les hospodars et par la Porte. Ainsi, un régime capable de garantir le respect des contrats, la liberté des transactions et la sécurité des biens et des personnes, bref, l'abolition des relations féodales apparaît comme une nécessité impérieuse pour le libre développement du commerce.

Mais, comme le régime féodal était soutenu par la domination ottomane, il était évident que, pour l'émancipation économique de la Valachie et de la Moldavie, la domination ottomane devait être renversée. C'est la raison pour laquelle les négociants allaient s'engager à fond dans la révolution de 1821 qui poursuivait à la fois l'abolition des relations féodales et la conquête de l'indépendance politique.

Redactor : HILDA MAZILU
Tehnoredactor : FELICIA BOLOCAN

Bun de tipar 3.08.1977. Tiraj 1500 ex.

Format 16/70 × 100. Coli de tipar 10,50.

Planşe 1

C. Z. pentru biblioteci mari } 38 (498), „18”
C. Z. pentru biblioteci mici }

cd. 243 I. P. INFORMAȚIA
Str. Brezoianu nr. 23-25,
București

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Lucrarea de față își propune să ofere o imagine a comerțului românesc în perioada de trecere de la feudalism la capitalism. Intemeiată pe o amplă informație, care include și surse inedite, folosite acum pentru întâia dată, ea analizează cadrul istoric căruia i s-a integrat schimbul de mărfuri în țările române, impactul dominației otomane asupra negoțului românesc, pătrunderea lui în circuitul economic internațional, funcția economică a târgurilor și bilciurilor, formarea unei numeroase pături de negustori români, circulația monetară și, în sfârșit, rețeaua căilor de comunicație văzută sub aspect economic.

Cartea face un bilanț al cercetărilor întreprinse pînă acum, formulează încheieri și puncte de vedere noi și schițează direcțiile viitoarelor cercetări în domeniul istoriei comerțului.

Atenția autorului s-a îndreptat cu precădere asupra penetrației progresive a comerțului românesc în cel european, a depășirii deci a orizonturilor economice locale și a participării tot mai intense a comerțului românesc la schimbul de mărfuri desfășurat la nivel continental. De-a lungul întregii lucrări au fost puse în lumină strinsele raporturi economice dintre cele trei țări române, cărora dezvoltarea relațiilor noi, capitaliste, avea să le confere o nouă calitate, în cadrul formării pieței unice.

La studiul unei perioade complexe, cum este tranziția de la feudalism la capitalism, lucrarea aduce o contribuție majoră, prin informația bogată și vederile noi în interpretare.